

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

PROMOCIJAS DARBS

**SVEŠU UN VILTOTU MAKSĀJUMU KARŠU IZMANTOŠANAS
IZMEKLĒŠANA: TEORĒTISKIE UN METODISKIE ASPEKTI**

Juridiskās zinātnes
doktora studiju programmas
doktorants
Aleksandrs Berezins
ab09950

Promocijas darba vadītājs:
Dr.iur. Aldis Lieljuksis

Rīga, 2013

Saturs

Ievads	3.lpp.
1. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas krimināltiesiskais raksturojums	8.lpp.
1.1. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošana citu prettiesisku darbību ar maksāšanas līdzekļiem vidū	8.lpp.
1.2. Maksājumu kartes jēdziena problēmas.....	12.lpp.
1.3. Maksājumu karšu dati un to izmantošana	19.lpp.
2. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas metodikas saturs	23.lpp.
2.1. Atsevišķās kriminālistiskās metodikas struktūra un saturs	23.lpp.
2.2. Noskaidrojamie apstākļi lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu	32.lpp.
2.3. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas kriminālistiskais raksturojums	40.lpp.
3. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma raksturojums	50.lpp.
3.1. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma elementu raksturojums	50.lpp.
3.1.1. Noziedznieka un noziedzīgu grupējumu raksturojums	50.lpp.
3.1.2. Noziedzīga nodarījuma rīku un līdzekļu raksturojums	63.lpp.
3.2. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma posmu raksturojums	72.lpp.
3.2.1. Noziedzīgā mērķa rašanās	72.lpp.
3.2.2. Sagatavošanās svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanai	74.lpp.
3.2.3. Noziedzīgā nodarījuma īstenošana	77.lpp.
3.3. Maksājumu karšu datu iegūšana un viltojumu izgatavošana	78.lpp.
3.3.1. Maksājumu karšu viltojumu klasifikācija un to izgatavošanas veidi	78.lpp.
3.3.2. Maksājumu karšu elektronisko rekvizītu prettiesiskas iegūšanas veidi un klasifikācija	91.lpp.
3.3.3. Maksājumu karšu plastikātā iestrādāto rekvizītu prettiesiskas iegūšanas veidi un klasifikācija	99.lpp.
3.3.4. Svešu maksājumu karšu PIN kodu prettiesiskas iegūšanas veidi	105.lpp.
3.3.5. Svešu maksājumu karšu prettiesiskas iegūšanas veidi	107.lpp.
3.4. Apstākļu raksturojums, kuros notiek noziedzīga darbība	110.lpp.
3.5. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma attīstības tendences	114.lpp.
3.6. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma pēdu raksturojums	119.lpp.
4. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas mehānisma raksturojums	123.lpp.
4.1. Izmeklēšanas mehānisma elementu raksturojums	123.lpp.
4.2. Izmeklēšanas mehānisma posmu raksturojums	134.lpp.
4.2.1. Sākotnējā izmeklēšanas posma raksturojums	137.lpp.
4.2.2. Turpmākā izmeklēšanas posma raksturojums	145.lpp.
4.3. Tipiskās izmeklēšanas situācijas lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu	146.lpp.

5. Rekomendācijas svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanai	154.lpp.
5.1. Vispārīgie ieteikumi svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanai	154.lpp.
5.2. Ieteikumi sākotnējo un neatliekamo darbību kompleksu veikšanai lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu	156.lpp.
5.3. Ieteikumi atsevišķu procesuālo darbību veikšanai	167.lpp.
5.3.1. Ieteikumi pratināšanai	167.lpp.
5.3.2. Ieteikumi apskates veikšanai	176.lpp.
5.3.3. Ieteikumi kratīšanas uz izņemšanas izdarīšanai	179.lpp.
5.3.4. Ieteikumi speciālo izmeklēšanas darbību noteikšanai	184.lpp.
5.3.5. Ieteikumi ekspertīžu noteikšanai	185.lpp.
5.4. Maksājumu kartes magnētiskās joslas trasoloģiskās izpētes perspektīvas	191.lpp.
Kopsavilkums	200.lpp.
Anotācijas	207.lpp.
Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts	210.lpp.
Darbā lietotie saīsinājumi	224.lpp.
Pielikumi	225.lpp.

Ievads

Augot ērtam, uz modernām tehnoloģijām balstītam kredītiestāžu pakalpojumu klāstam, aizvien stabilāku vietu cilvēku ikdienas norēķinos ieņem alternatīvie maksāšanas līdzekļi - maksājumu kartes, attālinātās elektroniskās banku operācijas un elektroniskā nauda. Viens no izplatītākajiem bezskaidras naudas norēķinu veidiem ir norēķini par precēm un pakalpojumiem ar maksājuma kartēm. Arī Latvijā dažu pēdējo gadu desmitu gaitā kredītiestāžu emitētās maksājumu kartes ir kļuvušas par populārāko bezskaidrās naudas norēķinu līdzekli. Latvijas Bankas statistikas dati rāda - karšu maksājumi ar katru gadu turpina pieaugt un 2013. gada pirmajā pusgadā bija 50.2% no kopējiem klientu maksājumiem.¹ Tāpat ir palielinājies Latvijā reģistrēto kredītiestāžu emitēto maksājumu karšu skaits - tas 2013. gada pirmajā pusē sasniedzis 2,4 miljonus.²

Palielinoties maksājumu karšu skaitam, ar tām veikto darījumu apjomam un izplatībai, palielinās arī ar maksājumu kartēm saistītu prettiesisku darbību skaits. Tādējādi tiek radīts ievērojams kaitējums norēķinu sistēmai kopumā un tās dalībniekiem. Eiropas Savienības komisijas 2008. gada ziņojumā par krāpšanos ar bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļiem teikts, ka tikai vienotajā eiro maksājumu zonā (SEPA) vien katru gadu notiek aptuveni 10 miljoni prettiesisku transakciju ar maksājumu kartēm, kas nodara zaudējumus aptuveni 1 miljarda eiro apmērā.³ Turklāt šo zaudējumu apjoms ik gadu pieaug un pēdējos gados sasniedza 1,5 miljardu eiro.⁴ Kā norādīts vienā no pēdējiem Eiropola darbības pārskatiem, krāpšana ar maksājumu kartēm kļūst par arvien lielāku pasaules mēroga problēmu, kas rada milzīgus finansiālus zaudējumus Eiropas Savienībā.⁵ Minēto prettiesisku nodarījumu rezultātā radītie zaudējumi pastāvīgi pieaug arī Kanādā, ASV,⁶ Krievijā⁷ un citās valstīs ārpus Eiropas Savienības.⁸ Nelikumīgas darbības ar svešām un viltotām maksājumu kartēm rada ne vien materiālus zaudējumus maksājumu sistēmas dalībniekiem, bet arī pasliktina emitentu reputāciju, sekmē sabiedrībā neuzticības veidošanos bezskaidrās naudas norēķiniem, kas kopumā visai būtiski apdraud nacionālās finanšu sistēmas normālo darbību.

¹ Latvijas maksājumu statistika. Pieejams: <http://www.bank.lv/statistika/datu-telpa/galvenie-raditaji/latvijas-maksajumu-statistika> [aplūkots 2013. gada 20. oktobrī].

² Turpat.

³ Commission of the European Communities. Report on fraud regarding non cash means of payments in the EU: the implementation of the 2004-2007 EU Action Plan. 2008, 22.apr., nr. SEC(2008). Pieejams: http://ec.europa.eu/internal_market/payments/docs/fraud/implementation_report_en.pdf [aplūkots 2012. gada 10. maijā].

⁴ Europol Review 2012. General Report on Europol Activities. Europol : European Police Office, 2013, p.42. Pieejams: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/uropolreview2012_0.pdf.

⁵ Eiropol Pārskats: vispārējs ziņojums par Europol darbību. Eiropas Policijas birojs, 2011, 44. lpp. Pieejams internetā: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/lv_europolreview.pdf [aplūkots 2012. gada 10. maijā]

⁶ Garcia, C., Rosenfeld, R., Quinet, K. Contemporary Issues in Criminological Theory and Research: The Role of Social Institutions. Wadsworth: Cengage Learning, 2012, p. 276.

⁷ Алексанов, А. К., Демчев, И. А., Доронин, А. М. Безопасность карточного бизнеса. Москва: Московская финансово - промышленная академия, 2012. с. 42-46.

⁸ World payments report 2011. Scotland: Capgemini and RBS, p. 25. Pieejams internetā: http://gbm.rbs.com/docs/gbm/insight/gts/perspectives/WPR_2011.pdf [aplūkots 2012. gada 20. maijā]

Latvijā reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits, kuri saistīti ar norēķinu karšu prettiesisku izmantošanu, ir samērā mazs. Kā izriet no Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtajām ziņām, pēdējos sešos gados viena kalendārā gadā laikā tiek konstatēti vidēji 1 500 šādu noziedzīgu nodarījumu (sk.pielikumu Nr.1). Taču, izvērtējot šo oficiālo statistikas datu atbilstību reālajai situācijai mūsu valstī, jāņem vērā speciālistu atziņa, ka ziņas par ievērojamu šādu noziedzīgu nodarījumu daļu nemaz nenonāk ne publiskajā telpā, ne drošības iestāžu redzeslokā. Tā, piemēram, Oksfordas Universitātes pētnieki pauž pamatotu pārliecību, ka tikai 5% no prettiesiskām transakcijām ar maksājumu kartēm kļūst zināmi tiesībsargājošām iestādēm.⁹

Cīņa ar noziedzīgiem nodarījumiem norēķinu karšu sfērā ir atzīta par vienu no Eiropas Savienības prioritātēm noziedzības apkarošanā. Viens no būtiskākajiem pasākumiem aplūkojamo noziedzīgu nodarījumu apkarošanai bija Eiropas Savienības 1998. gada 17. novembra Vienotās rīcības plāns jautājumā par viltojumiem un krāpšanos bezskaidras naudas norēķinos¹⁰ (*Joint Action on fraud and counterfeiting of non-cash means of payment*), kurš vēlāk tika aizstāts ar Eiropas Padomes 2001. gada 28. maija pamatlēmumu Nr.2001/413/TI „Par krāpšanas un viltošanas apkarošanu attiecībā uz bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļiem” (*Combating fraud and counterfeiting of non-cash means of payment*).¹¹

Šajā jomā Latvijā līdz šim ir veikti vērā ņemami pasākumi aplūkojamā veida noziedzīgu nodarījumu krimināltiesiskās reglamentācijas uzlabošanai un vienotās tiesu prakses izveidošanai. Ievērojamu ieguldījumu svešu un viltotu maksājumu karšu kvalifikācijas problēmu izzināšanā ir devusi krimināltiesību eksperte, Latvijas Universitātes profesore V. Liholaja, kuras veiktās izpētes rezultāti likti Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojuma pamatā.¹² Tajā pašā laikā jāatzīst, ka ar minētajām noziedzīgām darbībām un to izmeklēšanu saistīto kriminālistisko problēmu fundamentālie pētījumi līdz šim nav veikti nedz Latvijā, nedz, cik ir zināms autoram, arī citās ES valstīs. Atsevišķas nozīmīgas, taču fragmentāras atziņas, kuras var izmantot arī svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanā, savos darbos ir atspoguļojuši U. Miķelsons¹³ un U. Ķinis.¹⁴

⁹ Maguire, Mike, Morgan, Rodney, Reiner, Robert. The Oxford handbook of criminology. Oxford University Press, 2007, p. 282.

¹⁰ Joint Actions on Combatting Fraud and Counterfeiting on Non-cash Means of Payment. 01.07.1998. COM (1998) 395. Pieejams internetā: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1998:0395:FIN:EN:PDF> [aplūkots 2012. gada 10. maijā].

¹¹ Eiropas Padomes Pamatlēmums par krāpšanas un viltošanas apkarošanu attiecībā uz bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļiem. Official Journal of the European Communities No.L 149, 02.06.2001., pieejams arī internetā: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001F0413:LV:HTML> [aplūkots 2012. gada 10. maijā].

¹² Tiesu prakse lietās par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem. Tiesu prakses apkopojums, apstiprināts ar Senāta Krimināllietu departamenta tiesnešu un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu kopsēdes 2006. gada 5. decembra lēmumu Augstākā tiesa, 2006. gads. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/info/summary/2006/> [aplūkots 2012. gada 10. maijā].

¹³ Miķelsons, U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības. Rīga : Turība, 2003.

¹⁴ Ķinis, U. Kibernoziegumi. Rīga : Turība, 2007.

Tādējādi izvēlēta promocijas darba temata aktualitāti visupirms nosaka izmeklēšanas prakses nepieciešamība pēc teorētiskā un metodiskā nodrošinājuma izstrādes svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanā.

Promocijas darbā izvirzītā hipotēze – uz svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma un šā atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas mehānisma izpētes pamata ir iespējams izveidot zinātniski pamatotas rekomendācijas svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanai. Šā darba izpētes objekts ir divpusīgs, kuru veido noziedzīgās darbības – svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisms un šāda noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas mehānisms. Savukārt izpētes priekšmets ir šo izpētes objektu likumsakarības.

Darba mērķis: izzināt maksājumu karšu prettiesiskās izmantošanas izmeklēšanas teorētiskās un metodiskās problēmas un uz tā pamata formulēt priekšlikumus un rekomendācijas to risināšanai.

Uzdevumi darba mērķa sasniegšanai ir šādi:

- izzināt atsevišķus, ar svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas krimināltiesisko raksturojumu saistītās problēmas: noskaidrot izzināmo noziedzīgu nodarījumu vietu citu līdzīgu, Krimināllikuma 193. un 193.¹ pantā paredzēto kriminālsodāmo darbību vidū; atklāt maksājumu kartes krimināltiesiskā jēdziena problemātiku un izstrādāt tās definīciju; izzināt šā bezskaidrās naudas norēķinu līdzekļa un to datu izmantošanas būtību;
- noskaidrot atsevišķās kriminālistiskās metodikas saturu un svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas metodikas saturu;
- izvērtēt atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida kriminālistiskā raksturojuma būtību, saturu un struktūru, kā arī noteikt svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas kriminālistiskā raksturojuma saturu;
- izzināt svešu maksājumu karšu un to viltojumu izmantošanas tipisko mehānismu: tā elementu un posmu, apstākļu, kuros notiek noziedzīgā darbība, raksturojumu, šā noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma attīstības tendences un tam raksturīgāko pēdu īpatnības;
- izpētīt svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas tipisko mehānismu, tā elementu un posmu īpatnības, izzināt tipiskas kriminālistiskās situācijas un izmeklēšanas versijas šajā lietu kategorijā;
- izveidot rekomendāciju sistēmu svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanai: gan vispārīgus ieteikumus izmeklēšanas veikšanai kopumā, gan neatliekamo un sākotnējo darbību kompleksu veikšanai, gan atsevišķu procesuālo darbību veikšanai;
- izzināt maksājumu karšu kriminālistiskās izpētes attīstības perspektīvas.

Darba izstrādes gaitā tiek izmantota virkne zinātnisko pētniecības metožu, kas veicina darbā izvirzīto uzdevumu izpildi. Promocijas darba izstrādē pamatā tiek pielietotas šādas

zinātniskās pētniecības metodes: analītiskā metode, vēsturiskā metode, salīdzinošā metode, induktīvā metode, deduktīvā metode u.c. Viena no galvenajām šī darba pētniecības metodēm ir analītiskā metode. Tā tiek izmantota, pētot nacionālos, starptautiskos un ārvalstu normatīvos un tiesību aktus, juridisko praksi. Analīze ir veikto secinājumu, vērtējumu un priekšlikumu pamatā. Vēsturiskā metode izmantota, atklājot pētāmā noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma attīstību, to krimināltiesiskā regulējuma attīstības secīgumu, kā arī izzinot citus jautājumus. Būtiska loma darbā ir arī salīdzinošajai metodei, kas tiek izmantota, lai noskaidrotu, piemēram, atšķirīgās un kopīgās iezīmes pētāmo noziedzīgu darbību krimināltiesiskajā reglamentācijā, attiecīgu jēdzienu skaidrošanā dažādās valstīs u. tml. Darba izstrādes gaitā diezgan plaši tiek izmantota arī modelēšanas metode, kuras pielietošanas nepieciešamība galvenokārt ir saistīta ar noziedzīgās darbības un kriminālistiskās darbības struktūras izzināšanu, kriminālistisko situāciju modeļu izveidošanu un citu uzdevumu izpildi. Vēl viena izzināšanas metode, kura pielietota promocijas darba tapšanas gaitā, ir pētāmo parādību apraksts. It īpaši svarīga ir šīs metodes pielietošana, noskaidrojot noziedzīgā nodarījuma mehānisma un kriminālistiskās darbības mehānisma elementus. Analizējot konkrētu tiesību normu saturu, pielietota gramatiskā, vēsturiskā, teleoloģiskā un sistēmiskā tiesību normu interpretācijas metode. No darbā izmantotajām matemātiskām izpētes metodēm īpaši varētu izcelt refleksijas metodi - personas uzvedības paredzēšanu konkrētajos apstākļos -, kura pamatā tiek lietota, izstrādājot darbu daļā par pretdarbību izmeklēšanai un aizdomās turētā pratināšanas īpatnībām. Arī loģiskās izpētes metodes – indukcija un dedukcija - tiek plaši izmantotas izzināšanas procesā. Piemēram, indukcijas metode ir izmeklēšanas versiju izvirzīšanas pamatā.

Darba izstrādes gaitā izmantotas ne tikai vispārējās izzināšanas metodes, bet arī speciālās kriminālistiskās metodes. Īpaši varētu izcelt trasoloģiskās izpētes metodes, uz kurām pamatojas izpēte daļā par maksājumu karšu magnētiskās joslas trasoloģisko ekspertīžu jaunām iespējām.

Pētījuma veikšanā izmantots liels empīrisku datu apjoms par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas praksi. Šīs ziņas iegūtas konkrētu kriminālprocesu materiālos, tiesu nolēmumos, speciālajā un zinātniskajā literatūrā, ekspertu, izmeklētāju un notiesāto personu aptaujās, autora pieredzē, veicot pirmstiesas kriminālprocesu šīs kategorijas lietās.

Promocijas darba struktūru nosaka nepieciešamība padziļināti izzināt teorētiski metodiskās problēmas, kas ir saistītas ar svešu un viltotu maksājumu karšu izmeklēšanu, un darba mērķa sasniegšanai izvirzītie uzdevumi.

Darba pamata struktūru veido piecas nodaļas. Pirmajā nodaļā tiek izzinātas noziedzīgu nodarījumu veida atsevišķas krimināltiesiska raksturojuma problēmas. Darbs no otrās līdz ceturtajai nodaļai ir atvēlēts svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma un tā izmeklēšanas

mehānisma izzināšanai, kas veido zinātnisko pamatu piektajā nodaļā formulētajām rekomendācijām šā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanai.

Īsumā sniedzot bibliogrāfisko raksturojumu, jāatzīmē, ka latviešu valodā zinātniskās un speciālās literatūras, kas būtu veltīta tieši promocijas darba pamata problēmai – svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas kompleksajai teorētisko un metodisko problēmu izpētei -, nav. Tajā pašā laikā darba izstrādes laikā atsevišķu kriminālistisko jautājumu izpētē tika izmantotas gan Latvijas zinātnieku – R. Dombrovska, I. Indulēna, A. Kavaliera, J. Konovalova, A. Lieljukša, U. Miķelsona, U. Kiņa, E. Nīmandes, V. Terehoviča u.c., gan ārvalstu pētnieku –T. Averjanovas, R. Belkina, L. Bertovska, P. Burna, S. Čurilova, V. Gavlo, P. Grabovska, H. Grosa, L. Drapkina, A. Dulova, A. Filipova, J. Firsova, J. Iščenko, N. Jablokova, I. Jakimova, V. Jermoloviča, V. Kornouhova, E. Kadijas, A. Kustova, M. Levi, R. Njumana, V. Obrazcova, N. Selivanova, N. Šuruhnova, P. Trembleja, A. Vasiļjeva, V. Vehova, T. Volčetskās, A. Volinska un daudzu citu kriminālistu atziņas. Turklāt tika izzināti K. Delfas, J. Gomeza, M. Korniša, F. Mativata, R. Pajaujites, P. Singa, M. Šarada un citu pētnieku, maksājumu karšu sistēmu un kredītiestāžu drošības speciālistu, kā arī dažādu valstu tiesībsargājošo iestāžu pārstāvju viedokļi jautājumos, kas saistīti ar svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu un to izmeklēšanu.

1. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas krimināltiesiskais raksturojums

1.1. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošana citu ar maksāšanas līdzekļiem veiktu prettiesisku darbību vidū

Kriminālprocesuāli pilnvarotās personas darbība noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā, ko kriminālistikā bieži apzīmē kā kriminālistisko darbību,¹⁵ ir virzīta uz notikuma un tā atsevišķu apstākļu izzināšanu. Vienlaikus lietā noskaidrojamo ziņu apjomu visupirms nosaka konkrēts noziedzīga nodarījuma sastāvs, kura esamība vai neesamība tiek pārbaudīta kriminālprocesā.¹⁶ Procesa virzītājs, veicot izmeklēšanu, piemēro krimināltiesisku normu, tēlaini izsakoties, „pielaiko” konstatētajiem apstākļiem konkrēta noziedzīga nodarījuma sastāvu. Kaut gan kriminālprocesa veikšanai pilnvarotā amatpersona virzās no konkrētajā lietā izzinātajiem faktiem par notikumu uz noziedzīga nodarījuma sastāva esamības vai neesamības noskaidrošanu, viņam jau pašā izmeklēšanas sākumposmā ir jāsaprot, kādu noziedzīgu nodarījumu sastāvi hipotētiski varētu gūt atspoguļojumu izzināmajā notikumā. Kriminālistikas zinātnē sen ir nostiprinājies uzskats, ka zināšanas par noziedzīga nodarījuma krimināltiesisko raksturojumu ļauj pareizi virzīt kriminālprocesu, precīzi noteikt pierādāmo apstākļu apjomu, tāpēc ikviena noziedzīga nodarījuma veida izmeklēšana nav iespējama bez tā krimināltiesiskā raksturojuma izpētes. Minētā sakarā profesors A. Kavalieris kriminālistikas mācību grāmatā raksta, ka „ja, iztīrējot atsevišķu izmeklēšanas pasākumu taktiku, vispirms tiek dots īss šo darbību kriminālprocesuālais raksturojums, lai apzinātu tos procesa likumā paredzētos pasākumus, kuri obligāti jāievēro to izpildē neatkarīgi no izvēlētās taktikas, tad katra veida nozieguma izmeklēšanas metodikas sākumā sniedzams tā krimināltiesisks raksturojums. Tas nepieciešams tādēļ, ka ikvienas izmeklēšanas mērķis ir pārliecināties, vai izmeklējamam notikumam un izmeklējamai personas rīcībai piemīt visas tās pazīmes un elementi, kuras precīzi minētas attiecīgā krimināllikuma panta dispozīcijā.”¹⁷

Kaut gan kriminālistu vidū nepastāv strīds par noziedzīga nodarījuma krimināltiesiskā raksturojuma nozīmi, viņi nedaudz atšķirīgi raugās uz šī jēdziena saturu. Dažu zinātnieku – kriminālistu - vērtējumā kriminālsodāma nodarījuma krimināltiesiskais raksturojums ir nekas cits kā noziedzīga nodarījuma sastāvs.¹⁸ Citi uzskata, ka krimināltiesiskais raksturojums ietver sevī tikai

¹⁵ Sk., piem., Домбровский, Р. Г. Криминалистическая деятельность и криминалистические отношения. Ученые записки ЛГУ. Т.188, Рига : ЛГУ, 1973.

¹⁶ Sk.vairāk šā darba 2. daļā.

¹⁷ Криминалистикā методика. Мācību grāmata. 3. daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Autoru grupa profesora A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2005, 15.-16. lpp.

¹⁸ Piemēram, Севрюков, А. Разбой как форма хищения. Уголовно-правовая характеристика разбоев с незаконным проникновением в жилище. Российский следователь, № 2, 2001, с. 25-32.

atsevišķas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes.¹⁹ Savukārt trešās grupas pētnieki ar krimināltiesisko raksturojumu saprot ne tikai noziedzīga nodarījuma sastāvu raksturojošās pazīmes, bet arī kvalifikācijas īpatnības.²⁰ Autors sliecas piekrist pēdējam viedoklim. Autora ieskatā, krimināltiesisks raksturojums ir Krimināllikuma Vispārīgās un Sevišķās daļas attiecīgajās normās noteikto pazīmju kopums, kas raksturo nodarījumu kā noziedzīgu un ļauj to atdalīt no citiem noziedzīgiem nodarījumiem. Tāpēc ar noziedzīga nodarījuma krimināltiesisko raksturojumu būtu jāapzīmē ziņas par noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm un tā kvalifikācijas īpatnībām. Kaut gan noziedzīga nodarījuma krimināltiesiskajam raksturojumam ir zināma nozīme atsevišķās kriminālistiskās metodikas izstrādē, domājams, ka šis krimināltiesiskā raksturojuma apraksts būtu sniedzams vien tā saucamajās rokasgrāmatās, kuras no atsevišķām kriminālistiskajām metodikām atšķir vispārīgs, orientējošs un tīri praktisks raksturs. Savukārt, izstrādājot zinātniski pamatotus ieteikumus kāda noteikta veida vai grupas noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai, padziļinātai izpētei būtu pakļaujami tikai tie noziedzīga nodarījuma krimināltiesiskā raksturojuma elementi, bez kuru izzināšanas nebūtu iespējama noziedzīgās darbības mehānisma noskaidrošana. Arī šajā darbā autors nepievērsīsies katras noziedzīga nodarījuma pazīmes analīzei un kvalifikācijas īpatnībām. Tam ir vairāki iemesli. Pirmkārt, šā promocijas darba mērķī neietilpst svešu un viltotu maksājumu karšu krimināltiesiskā regulējuma padziļināta izpēte. Lai izzinātu svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas teorētiskos un metodiskus aspektus, autora vērtējumā, var norobežoties tikai ar atsevišķu īpatnēju krimināltiesisko pazīmju izpēti. Otrkārt, svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas krimināltiesiskais raksturojums tādā apjomā, kāds ir pietiekams šo noziedzīgo darbību izmeklēšanai, ir sniegts gan mācību grāmatās,²¹ gan atsevišķajā šīm problēmām veltītajā V. Liholajas pētījumā, gan arī tiesu prakses apkopojumā,²² tāpēc jau esošo atziņu atspoguļošana šajā darbā nedod nekādu pievienojumu ne krimināltiesību, ne kriminālistikas zinātnei. Treškārt, raugoties no krimināltiesību pozīcijām, svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas krimināltiesiskais regulējums būtu izzināms nevis atsevišķi, bet gan kopsakarībā ar pārējām kriminālsodāmām darbībām ar maksāšanas līdzekļiem un finanšu instrumentiem. Autora vērtējumā, minēto noziedzīgo darbību krimināltiesiskajā regulējumā pastāv vesela virkne problēmjaudātājumu, kuru risināšanai ir nepieciešams veikt atsevišķu, padziļinātu, iespējams, pat disertācijas līmeņa pētījumu. Pie šādiem risināmajiem problēmjaudātājumiem, pēc autora domām, varētu, piemēram, attiecināt:

¹⁹ Piemēram, Боголюбова, Т. А., Дворкин, А. И., Самоплов, Ю. М. Расследование бандитизма: Методическое пособие. Москва, 2000, с. 5-27; Комиссаров, В. И., Лапин Е. С. Расследование хищений, совершаемых с использованием товарных кредитов. Москва, 2001. с. 29-40.

²⁰ Piem., Гаухман, Л. Д. Расследование по делам о телесных повреждениях и хулиганстве. Москва, 1975.

²¹ Piem., Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2009.

²² Tiesu prakse lietās par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem. Tiesu prakses apkopojums, apstiprināts ar Senāta Krimināllietu departamenta tiesnešu un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu kopsēdes 2006. gada 5. decembra lēmumu Augstākā tiesa, 2006. gads.

maksāšanas līdzekļu un finanšu instrumentu bojāšanas un iznīcināšanas dekriminalizāciju; kriminālatbildības ieviešanu par darbībām ar materiāliem, kas paredzēti maksāšanas līdzekļu un finanšu instrumentu viltojumam izgatavošanai; atbildības ieviešanu par svešu maksāšanas līdzekļu un finanšu instrumentu prettiesisku izplatīšanu, iegūšanu (ne tikai nolaupīšanu), to viltojumu uzglabāšanu; privilēģētā sastāva ieviešanu vismaz attiecībā uz svešu maksājumu karšu un to datu izmantošanu nelielā apmērā; finanšu instrumentu tirgus ļaunprātīgas izmantošanas nodalīšanu atsevišķajā pantā;²³ kvalificējošās pazīmes – „liels daudzums” – ieviešanu, sodu samazināšanu, un virkne citu jautājumu.

Ievērojot minēto, šajā promocijas darbā tiks izziņātas tikai atsevišķas aplūkojamā noziedzīgu nodarījumu veida krimināltiesiskā raksturojuma problēmas. Vispirms šajā darba daļā apskatīts jautājums par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas vietu to kriminālsodāmu darbību vidū, kas ir saistītas ar maksāšanas līdzekļiem un finanšu instrumentiem. Tas ir nepieciešams tamdēļ, ka, no vienas puses, Krimināllikumā atsevišķi kriminālatbildība par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu nav paredzēta, bet gan vienkopus ar citām darbībām un līdzīgiem priekšmetiem, bet, no otrās puses, autora izvēlētajā temata pamatā ir nevis krimināltiesiskā, bet gan kriminālistiskā noziedzīgu nodarījumu klasifikācija. Turpinājumā autors pievērsīsies divām krimināltiesiskā regulējuma problēmām, kas tiešā veidā ir saistītas ar svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu. Pirmkārt, ir nepieciešams izziņāt maksājumu kartes kā noziedzīga nodarījuma priekšmeta īpatnības, jāsniedz tās definējums, raugoties no krimināltiesību pozīcijām. Otrs izziņamais problēmjautājums ir saistīts ar maksājumu karšu un to datu izmantošanu, kuru likumdevējs ir nodalījis atsevišķos Krimināllikuma pantos – 193. un 193.¹ pantā.

Krimināltiesiskās aizsardzības īstenošanā likumdevējam, veidojot attiecīgās normas konstrukciju, jāatrisina sarežģīts uzdevums - jālieto tāda terminoloģija, lai tā vienlaikus būtu gan precīza, gan pēc iespējas plašāka. No vienas puses, katram likumā lietotam terminam jābūt pietiekami skaidram, jo pretējā gadījumā nebūtu iespējama normas adekvāta piemērošana. No otras puses, likumdevēja griba ir virzīta uz nākotni, un nav iespējams paredzēt visus iespējamus pēc būtības vienveidīgus nodarījumus. Tāpēc likumdevēja gribas formulējumiem ir jābūt pietiekami abstraktiem, lai aptvertu viendabiskas darbības vai objektus. Arī attiecībā uz noziedzīgiem nodarījumiem ar maksājumu kartēm likumdevējs pieturas pie šādas pieejas terminu formulēšanā. Kā šajā sakarā pamatoti ir atzīmēts Eiropas Savienības Komisijas atzinumā attiecībā uz krāpšanos ar bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļiem un to viltošanu, dalībvalstīm ir jāizvairās no pārāk detalizēta noziedzīgu darbību apraksta, tajā skaitā attiecībā uz aplūkojamā veida noziedzīgā

²³ Berezins, A. Iekšējās tirgus informācijas izmantošanas un tirgus manipulāciju krimināltiesiskā regulējuma problēmas: Juridiskās zinātnes teorētiskie un praktiskie problēmjautājumi. Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu III zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012., ISBN 978-9984-45-583-9.

nodarījuma priekšmetu, jo tehnoloģiju un pakalpojumu attīstības dēļ tas var novest līdz tam, ka tiesību normas nebūs iespējams piemērot.²⁴

Atšķirībā no dažu citu valstu krimināllikumiem, Krimināllikumā termins „maksājumu karte” netiek lietots.²⁵ Tā vietā likumā ir paredzēta kriminālatbildība par konkrētām darbībām ar maksāšanas līdzekļiem. Turklāt likumdevējs par kriminālsodāmu atzīst ne tikai minētā priekšmeta prettiesisku izmantošanu, bet arī virkni citu, Krimināllikuma 193. un 193.¹ panta dispozīcijās noteikto darbību – to viltošanu, nolaupīšanu u.c.

Kriminālsodāmie nodarījumi, kas saistīti ar svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, ir ietverti divos Krimināllikuma XIX nodaļas „Noziedzīgi nodarījumi tautsaimniecībā” pantos: 193. pantā „Nelikumīgas darbības ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem” un 193.¹ pantā „Datu, programmatūras un iekārtu iegūšana, izgatavošana, izplatīšana, izmantošana un glabāšana nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem”.²⁶

Tā Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā ir noteikta atbildība par sveša maksāšanas līdzekļa nolaupīšanu, iznīcināšanu, bojāšanu vai nelikumīgu izmantošanu. Saskaņā ar tā paša panta trešo daļu par kriminālsodāmām ir atzīta maksāšanas līdzekļa viltošana un šāda viltojuma izplatīšana vai izmantošana. Savukārt pēdējā Krimināllikuma 193. panta daļā ir noteiktas divas pazīmes, kuru esamības gadījumā ir paredzēta pastiprināta atbildība: 1) ja tās izdarītas lielā apmērā vai 2) ja tās ir izdarītas organizētā grupā.

Krimināllikuma 193.¹ pants noteic atbildību par tādu datu iegūšanu vai izplatīšanu, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli (pirmā daļa), kā arī par tādu datu izmantošanu, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli, vai par programmatūras vai iekārtas izgatavošanu vai pielāgošanu šā likuma 193. pantā paredzēto noziegumu izdarīšanai, kā arī par šādas programmatūras vai iekārtas iegūšanu, glabāšanu vai izplatīšanu tādā pašā nolūkā (otrā daļa). Savukārt panta trešajā daļā ir izveidots kvalificējošs sastāvs, paredzot par tām pašām darbībām smagāku sodu gadījumā, ja tās ir izdarījusi organizēta grupa.

Izzinot prettiesisku darbību ar maksāšanas līdzekļiem un finanšu instrumentiem krimināltiesisko raksturojumu, jāsecina, ka Krimināllikuma Sevišķā daļa nesatur atsevišķu normu par viltotu vai svešu norēķinu karšu izmantošanu. Ievērojot to, ka maksājumu karte ir tikai viens,

²⁴ Communication from the Commission - A framework for action on combating fraud and counterfeiting on non cash means of payment. Pieejams internetā: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1998:0395:FIN:EN:PDF> [aplūkots: 2012. gada 10. maijā]

²⁵ Piemēram, Krievijas Federācijas Kriminālkodeksa 187.pants (Уголовный кодекс Российской Федерации [официальный текст : по состоянию на 20 сентября 2012 года]. Москва : Омега-Л, 2012.), Baltkrievijas Republikas Kriminālkodeksa 222. pants (Уголовный кодекс Республики Беларусь. Pieejams: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=101163> [skatīts 2013. gada 20. oktobrī]).

²⁶ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.199/200, 1998, 8.jūl.

kaut gan izplatītākais, maksāšanas līdzekļu veids, noziedzīgus nodarījumus, kas saistīti ar svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu, ietver sevī 193. panta otrā, trešā, ceturtā daļa un 193.¹ panta otrā un trešā daļa.

1.2. Maksājumu kartes jēdziena problēmas

Pieņemts uzskatīt, ka norēķinu kartes pirmo reizi tika ieviestas Amerikas Savienotajās Valstīs 1914. gadā, kad kompānija „Western Union” izlaida pirmo klienta karti „Charge Card”, kuru pieņemšanas vietu loks bija visai ierobežots. Tikai sākot ar 1950. gadu, t. i., ar kredītkartes „Diners Club” ieviešanu, maksājuma kartes sāka pieņemt vairākās tirdzniecības vietās, bet tikai tajās teritorijās, kuras spēja apkalpot attiecīga maksājumu kartes izdevējbanka. Vēlāk, pagājušā gadsimta sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados, tika izveidotas starptautiskās banku asociācijas, kuru darbība aptvēra praktiski visu pasauli.²⁷

Speciālajā un juridiskajā literatūrā maksājumu kartes apzīmējumam tiek lietoti dažādi nosaukumi: maksājumu karte, norēķinu karte, debetkarte, kredītkarte, karte ar atlikto debeta funkciju, bankas karte, algas karte, bankomātu karte u.c.

Pieskaroties terminoloģijas jautājumam, vispirms jānorāda, ka, ievērojot to, ka aplūkojamais maksāšanas līdzekļa veids ir paredzēts bezskaidrās naudas norēķinu realizācijai, kā sinonīmu maksājumu kartes jēdzienam var lietot arī terminu „norēķinu karte”.

„Algas kartes” un „bankomātu kartes” (kuras atsevišķi speciālisti dēvē arī par speciālās izmantošanas kartēm²⁸) jēdzieni Latvijā, līdzīgi kā lielākajā daļā citu valstu, ir radušies maksājumu karšu attīstības pirmsākumos. Sākotnēji debetkarte kā kredītiestāžu produkts Latvijā tika ieviests galvenokārt tamdēļ, lai nodrošinātu pāreju no skaidrās naudas uz bezskaidrās naudas norēķiniem. Šajos apstākļos debetkartes pamatuzdevums bija nodrošināt kartes likumīgajam turētājam iespēju noņemt skaidro naudu no konta, kurā darba devējs ieskaitīja darba algu. Tikai nedomājot vēlāk šādas debetkartes funkcionālās iespējas tika paplašinātas un kartes turētājs ieguva iespēju norēķināties par precēm un pakalpojumiem. Tādējādi algas un bankomātu kartes pēc savas būtības ir pieskaitāmas pie debetkartēm vai kredītkartēm.

Literatūrā ir atrodamas dažādas maksājumu karšu klasifikācijas. Pēc karšu darbības telpā izšķir lokālās un starptautiskās maksājumu kartes. Lokālās kartes darbojas kādā konkrētā teritorijā, ko nosaka attiecīgās lokālās maksājumu karšu sistēmas īpatnības, piemēram, Francijā – *Carte Bleue* (piesaistīta pie lokālās maksājumu karšu sistēmas *Cartes Banciaries*), Ķīnā – kartes, kuras darbojas

²⁷ Stearns, D. Electronic Value Exchange: Origins of the VISA Electronic Payment System. London : Springer, 2011, p.7.

²⁸ Briede, I. Banku finanšu pakalpojumi. Otrais, papildinātais izdevums. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2004, 49. lpp.

vietējā sistēmā *China Union Pay (CUP)*, Indijā - *Rupay*, Krievijas Federācijā - *Union Card*, *STB Card* un *Zolotaja korona*, Baltkrievijā- *Belcard*, Ukrainā – *NSMEP* u. tml. Savukārt uz starptautiskām norēķinu kartēm ir attiecināmas: *Visa*, *Visa Electron*, *MasterCard*, *Maestro*, *American Express*, *Diners Club*, *JCB*, *Discover Card*.

Latvijas Bankas 2011. gada 12. maija noteikumos Nr.74 „Kredītiestāžu un elektroniskās naudas iestāžu maksājumu statistikas pārskata sagatavošanas noteikumi” tiek sniegta šāda maksājumu karšu klasifikācija:

- 1) karte ar atliktā debeta funkciju - karte, kas dod iespēju autorizētam lietotājam veikt maksājumu transakcijas piešķirtās kredītlīnijas robežās, piešķirto kredītu pilnā iztērētās summas apjomā atmaksājot noteiktā perioda beigās;
- 2) karte ar debeta funkciju - karte, kas dod iespēju autorizētam lietotājam veikt maksājumu transakcijas no paša naudas līdzekļiem norēķinu kontā vai kontam piesaistītām papildu pārsnieguma iespējām;
- 3) karte ar kredīta funkciju - karte, kas dod iespēju autorizētam lietotājam veikt maksājumu transakcijas piešķirtās kredītlīnijas robežās, piešķirto kredītu atmaksājot pa daļām un atlikumu uzskatot par kredīta pagarinājumu.²⁹

Minētā iedalījuma sakarā ir jāatzīmē, ka šīs maksājumu karšu klasifikācijas pamatā ir liktas norēķinu karšu kā kredītiestāžu un elektroniskās naudas iestāžu emitēto produktu īpatnības. Domājams, ka no krimināltiesību pozīcijām, veidojot konkrētā noziedzīgā nodarījuma priekšmeta - maksājumu karšu - klasifikāciju, par pamatu būtu jāņem tāda pazīme, kurai ir krimināltiesiska nozīme. Te gan vietā būtu minēt Augstākās tiesas apkopojumā „Tiesu prakse lietās par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem” norādīto, ka, lai arī tas nozieguma kvalifikāciju neietekmē, nelikumīgo darbību priekšmets būtu norādāms precīzi, kāda maksājumu karte – kredītkarte vai debetkarte – cietušajai nolaupīta un izmantota.³⁰ Kaut gan šajā apkopojumā minētā tēze ir pamatota ar nepieciešamību precīzi aprakstīt noziedzīga nodarījuma priekšmetu, domājams, ka nelikumīgām darbībām ar kredītkartēm un debetkartēm var būt atšķirīgs kaitīgums. Debetkartes prettiesiskās izmantošanas gadījumā vainīgais iegūst iespēju izmantot tikai kartes likumīgā turētāja finanšu līdzekļus, kas atrodas kontā. Savukārt kredītkarte papildus likumīgā turētāja līdzekļiem ļauj iegūt arī emitenta naudu piešķirtās kredītlīnijas robežās. Tādējādi kredītkartes prettiesiskā izmantošana apdraud ne vien kartes likumīgā turētāja, bet arī emitenta mantiskās intereses. Visbeidzot, šādas darbības apdraud arī kredīta attiecības starp kartes emitentu un tā klientu, kas arī paaugstina šādu darbību kaitīguma pakāpi.

²⁹ Latvijas Bankas noteikumi Nr. 74 “Kredītiestāžu un elektroniskās naudas iestāžu maksājumu statistikas pārskata” sagatavošanas noteikumi”. Latvijas Vēstnesis, Nr.75, 2011, 17. maijs.

³⁰ Tiesu prakse lietās par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem. Tiesu prakses apkopojums, apstiprināts ar Senāta Krimināllietu departamenta tiesnešu un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu kopsēdes 2006. gada 5. decembra lēmumu Augstākā tiesa, 2006. gads.

Pamatojoties uz minēto, visas maksājuma kartes pēc to funkcionālām īpatnībām un vienlaicīgi arī kaitīguma pakāpes var iedalīt divās grupās:

- 1) Debetkarte (angļu val. *Debit card*) ir norēķinu karte, ar kuru samaksa par precēm un pakalpojumiem atšķirībā no kredītkartēm tiek veikta no krājumiem, kas iepriekš tika ieguldīti kontā, bet ne no emitenta piedāvātā kredīta.
- 2) Kredītkarte (angļu val. *Credit card*) ir maksājuma karte, kura ļauj tās lietotājam jeb turētājam veikt transakcijas, t. i., saņemt skaidru naudu, preces vai pakalpojumus, izmantojot noteiktu atjaunojamu kredīta limitu no emitenta. Savukārt ar kredīta limitu ir jāsaprot naudas summa, ko banka atļāvusi izmantot kartes turētājam papildus kredītkartes konta pozitīvajam atlikumam.

Pie kredītkartēm jāpieskata arī debetkartes ar atliktā debeta funkciju un debetkartes ar kontam piesaistītām papildu pārsnieguma iespējām (tā saucamo *overdraftu*), kas guva īpašu izplatību Austrumeiropas valstīs, kur maksājumu karšu attīstība notika nevis no kredītkartēm uz debetkartēm, bet otrādi.

Kā jau tika minēts, Krimināllikums neizdala atsevišķi maksājumu karti, tāpēc vispirms tiks aplūkots maksāšanas līdzekļa jēdziens.

Maksāšanas līdzekļa skaidrojums Krimināllikumā netiek sniegts. Analizējot šajā daļā ārvalstu risinājumus aplūkojamā veida noziedzīgu nodarījumu krimināltiesiskajā regulējumā, autors ir konstatējis, ka atsevišķu valstu krimināllikumi satur maksāšanas līdzekļa definīciju vai tā atsevišķās pazīmes. Piemēram, Somijas kriminālkodeksa 37. nodaļas 12. pants skaidro, ka maksāšanas līdzekļi ir banku kartes, debetkartes, kredītkartes, čeki un citi objekti un pieraksti, kuri var būt izmantoti maksājumos vai naudas izņemšanā, vai pārskaitījumiem no konta, vai kuru izmantošana ir nepieciešama šādiem mērķiem.³¹ Ungārijas kriminālkodeksā attiecībā uz likumā lietotu terminu „Bezskaidrās naudas maksāšanas instruments” ir norādīts, ka ar to saprot bezskaidrās naudas maksāšanas instrumentu, kas definēts citā, specifiskajā likumdošanā, ceļojuma čekus u.c., kuri satur aizsardzības elementus pret dublēšanu, viltošanu un neatļautu izmantošanu (313/E pants).³² Tātad ir norāde gan uz speciālu normatīvo aktu, gan arī sniegta to sevišķa pazīme – aizsardzības elementu esamība.

Latvijas likumdevējs ir atzinis par nepieciešamu sniegt maksāšanas līdzekļa skaidrojumu nevis Krimināllikumā, bet gan citā likumā – 1995. gada 5. oktobra Kredītiestāžu likumā.³³ Kaut gan minētais likums ir pieņemts 1995. gada 5. oktobrī, aplūkojamās kategorijas jēdziens tajā tika ietverts tikai ar 2000. gada 1. jūnija likumu "Grozījumi Kredītiestāžu likumā", kas stājās spēkā

³¹ The Criminal Code of Finland. Pieejams internetā: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf> [aplūkots 2013. gada 10. septembrī]

³² The Criminal Code of the Republic of Hungary. Pieejams:

<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2013. gada 10. septembrī].

³³ Kredītiestāžu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.163(446), 1995, 24. okt.

2001. gada 1. jūlijā.³⁴ Kopš tā laika definīcija praktiski nav tikusi mainīta, izņemot papildinājumu ar norādi par maksājuma instrumentu.

Kredītiestāžu likuma 1. panta 38. punktā ir noteikts, ka maksāšanas līdzeklis - līdzeklis (atsevišķi vai kopā ar citu maksāšanas līdzekli) vai maksājuma instrumentu, kurš ļauj tā lietotājiem saņemt skaidru naudu vai citas lietas, saņemt vai veikt maksājumus, dot rīkojumu naudas līdzekļu pārvedumam vai apstiprināt naudas līdzekļu pārvedumu un kuru kā maksāšanas līdzekli pieņem arī tās personas, kas nav laidošas apgrozībā šo maksāšanas līdzekli. Par maksāšanas līdzekļiem uzskata skaidru naudu, čekus, maksājumu kartes (kredītkarte, debetkarte un citas tamlīdzīgas kartes), bankomātu kartes, maksājuma dokumentus, elektronisko naudu, attālinātu elektronisko kredītiestāžu operāciju (globālajā datortīklā vai izmantojot datoru vai tālruni) programmatūru un citus tamlīdzīgus līdzekļus.

Analizējot minēto jēdzienu kā noziedzīga nodarījuma priekšmetu, visupirms jānorāda, ka maksāšanas līdzeklis Krimināllikuma 193. un 193.¹ panta kontekstā izslēdz skaidro naudu – kā Latvijas nacionālo, tā arī ārvalstu valūtu.³⁵ Ievērojot šo apstākli, aplūkojamo kategoriju precīzāk būtu apzīmēt ar terminiem „bezskaidrās naudas maksāšanas līdzeklis” un „bezskaidrās naudas norēķinu līdzeklis”.

Aplūkojamās definīcijas pirmajā teikumā tiek dotas maksāšanas līdzekļa pazīmes, bet otrajā – tā izplatītāko veidu uzskaitījums. Ievērojot to, ka minētais saraksts nav izsmeļošs, piemērojot šo normu attiecībā uz Kredītiestāžu likuma 1. panta 38. punkta otrajā teikumā neuzskaitītiem maksāšanas līdzekļiem, ir jāizvērtē, vai pastāv pirmajā teikumā norādītās pazīmes.

Analizējot likumā sniegto maksāšanas līdzekļa jēdzienu, jāatzīst, ka maksāšanas līdzekli raksturo divas galvenas pazīmes. Pirmā ir attiecināma uz norēķinu līdzekļa funkcionālo aspektu: tas dod iespēju lietotājiem a) saņemt skaidru naudu vai citas lietas, b) saņemt vai veikt maksājumus, c) dot rīkojumu naudas līdzekļu pārvedumam vai apstiprināt naudas līdzekļu pārvedumu. Jāpiebilst, ka maksāšanas līdzeklis ļauj veikt norādītās darbības gan pats par sevi (atsevišķi), gan kopā ar citu maksāšanas līdzekli vai maksājuma instrumentu.

Maksājuma instrumenta legālo definīciju satur 2010. gada 25. februāra Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likums,³⁶ kura 1. panta 14. punkts paredz, ka maksājuma instruments ir jebkāda personalizēta ierīce vai procedūru kopums, par ko maksājuma pakalpojuma izmantotājs un maksājumu pakalpojumu sniedzējs ir vienojušies un ko maksājuma pakalpojuma

³⁴ Grozījumi Kredītiestāžu likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.223/225(2134/2136), 2000, 1. jūn.

³⁵ Atbildība par nelikumīgām darbībām ar Latvijas Republikā apgrozībā esošām vai apgrozībai paredzētām naudas zīmēm, monētām, valsts finanšu instrumentiem vai ārvalstu valūtu ir paredzēta Krimināllikuma 192.pantā.

³⁶ Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.43, 2010, 17. marts.

izmantotājs izmanto, lai ierosinātu maksājumu. Pie maksājuma instrumentiem, piemēram, varētu attiecināt kodu kalkulatoru vai maksājumu kartes PIN kodu.

Otrā pazīme, kas raksturo maksāšanas līdzekli, ir saistīta ar tā pieņemšanas iespējām, proti, vai to pieņem arī citas personas, kas nav laidušas apgrozībā šo maksāšanas līdzekli. Minētā sakarā jāatzīst, ka jautājumam par šādas pazīmes iekļaušanu maksāšanas līdzekļa jēdzienā ir diskutabls raksturs vairāku turpmāk minēto apsvērumu dēļ.

Pirmkārt, šādas situācijas iemesls ir apstāklis, ka tieši šī pazīme norobežo ļoti plašu bezskaidrās naudas norēķinu līdzekļu klāstu, kas šim kritērijam neatbilst vai atbilst tikai daļēji. Piemēram, plašu izplatību visā pasaulē un arī Latvijā ir guvušas dažāda veida tirgotāju vai tirgotāju grupu izdotās dāvanu kartes, degvielas apmaksas kartes, transporta pakalpojumu apmaksas kartes, telefonkartes u.c. līdzīgi produkti. Arī dažādu komersantu emitētās lojalitātes kartes, kurās, veicot pirkumus, tiek uzkrātas attiecīgas mērvienības, var izmantot norēķinos šo komersantu tirdzniecības vietās (piemēram, *Maxima*, *Prisma*, *Rimi* u.c. kartes). Atsevišķi Krievijas pētnieki pauž viedokli, ka pie debetkartēm ir arī attiecināmas visas kartes, kuri pieļauj norēķinus noteiktā limita robežās, piemēram, telefonkartes, braukšanas kartes u. tml.³⁷

Otrkārt, minētajai pazīmei nav stingri noteiktu robežu. No vienas puses, neviens bezskaidrās naudas maksāšanas līdzeklis, tostarp arī tādi paši izplatītākie tā veidi kā starptautisko maksājumu karšu organizāciju *VISA* vai *Mastercard* norēķinu kartes, nav un nevar būt tik universāls, lai to pieņemtu jebkurā tirdzniecības vietā, jebkurā pasaules vietā. Vēl jo vairāk, ievērojama maksājumu karšu daļa darbojas tikai noteiktā kādas valsts vai tās daļas teritorijā, atbilstoši konkrētās nacionālās maksājumu sistēmas īpatnībām. Savukārt, no otras puses, nav īsti skaidrs, kādam trešo personu - norēķinu līdzekļa pieņēmēju - daudzumam ir jābūt, lai to varētu atzīt par maksāšanas līdzekli saskaņā ar Kredītiestāžu likuma prasībām. Latvijā jau šobrīd apgrozījumā ir vairāku tirgotāju izdotie produkti, kuri no funkcionālās puses ir maksājumu kartes – debetkartes vai kredītkartes, un kuras pieņem ne tikai to emitents. Piemēram, degvielas apmaksas karšu „*Statoil*” pieņemšana norēķinos par degvielas iegādi un atsevišķajiem citiem pakalpojumiem tiek nodrošināta attiecīgajās tirdzniecības vietās lielākajā daļā ES valstīs.

Tādējādi jāsecina, ka Kredītiestāžu likumā izvirzītajam kritērijam par kartes pieņemšanu atbilst vairākas Latvijā izdotās dāvanu kartes un degvielas apmaksas kartes.

Minētās problēmas izpētes sakarā izvērtējams arī jautājums par Kredītiestāžu likumā un Eiropas Savienības Padomes 2001. gada 28. maija Pamatlēmumā „Par krāpšanas un viltošanas apkarošanu attiecībā uz bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļiem” norādītā salīdzināšanu šajā daļā. Maksāšanas līdzekļa jēdziens šajā ES līmeņa normatīvajā aktā tiek skaidrots atšķirīgi. Saskaņā ar Pamatlēmuma 1. pantu maksāšanas līdzeklis ir materiāls līdzeklis, kas nav likumīgs maksāšanas

³⁷ Курс уголовного права. Том 4. Особенная часть. Учебник для вузов. Москва : Зерцало, 2002, с.72

līdzeklis (banknotes un monētas) un kas savu īpatnību dēļ viens pats vai kopā ar citu (maksāšanas) līdzekli ļauj tā turētājam vai lietotājam pārskaitīt naudu vai monetāru vērtību, kā, piemēram, kredītkartes, eiročeku kartes, citas finanšu iestāžu izdotas kartes, ceļojuma čeki, eiročeki, citi čeki un vekseli, un kas ir aizsargāts pret imitāciju vai negodīgu izmantošanu, piemēram, ar noformējumu, kodu vai parakstu.³⁸

Kā redzams no iepriekš citētā, maksāšanas līdzekļa, par nelikumīgām darbībām ar kuru dalībvalstīm ir jāparedz kriminālatbildība, pazīmes ir: 1) tā funkcionālā puse – un 2) tā aizsardzība pret imitāciju un prettiesisku izmantošanu. Papildus minētajam, Pamatlēmuma preambulas 10. punktā ir norādīts, ka, piešķirot krimināltiesisku aizsardzību galvenokārt tiem maksāšanas līdzekļiem, kas ir nodrošināti ar speciālu aizsardzību pret imitāciju vai ļaunprātīgu izmantošanu, nodoms ir veicināt uzņēmēju darbību, lai viņi nodrošinātu minēto aizsardzību pašu emitētiem maksāšanas līdzekļiem un tādējādi pievienotu attiecīgajam maksāšanas līdzeklim profilakses elementu.

Salīdzinot šos abus jēdzienus, autors nonāk pie šādiem secinājumiem.

- 1) Abos jēdzienos ir norāde uz maksāšanas līdzekļa funkcionālo pusi; 2001. gada 28. maija Pamatlēmumā tā ir izteikta lakoniskākā formā nekā Kredītiestāžu likumā.
- 2) Maksāšanas līdzekļa jēdziens Pamatlēmuma kontekstā nav ierobežots ar tā pieņemšanas iespējām vai maksāšanas līdzekļa emitenta piederību kredītiestādēm.
- 3) Maksāšanas līdzekļa jēdziens Pamatlēmumā ir ierobežots ar tā aizsardzību pret imitāciju un prettiesisku izmantošanu.

Ievērojot minēto, jāatzīst, ka Kredītiestāžu likumā definētais maksāšanas līdzeklis neatbilst pilnībā Krimināllikuma 193 un 193.¹ pantā noteiktajam noziedzīga nodarījuma priekšmetam. Tas galvenokārt ir izskaidrojams ar to, ka Kredītiestāžu likums maksāšanas līdzekli raksturo kā kredītiestāžu produktu, bet ne kā noziedzīga nodarījuma priekšmetu.

Minētās problēmas sakarā rodas likumsakarīgs jautājums: vai jebkurš bezskaidrās naudas norēķinu līdzeklis var tikt atzīts par maksāšanas līdzekli Krimināllikuma kontekstā? Autora ieskatā, krimināltiesiskā aizsardzība ir jānodrošina visupirms tikai tiem maksāšanas līdzekļiem, kuri ir izdoti likumā noteiktā kārtībā. Pie šādiem maksāšanas līdzekļiem, bez šaubām, ir attiecināmas kredītiestāžu emitētās maksājumu kartes. Savukārt attiecībā uz citu personu emitētajiem maksāšanas līdzekļiem varētu piedāvāt šādu variantu. Visām personām, kas izdod tādus maksāšanas līdzekļus kā dāvanu kartes, degvielas apmaksas kartes un citu pakalpojumu apmaksas kartes, ir

³⁸ Eiropas Padomes Pamatlēmums par krāpšanas un viltošanas apkarošanu attiecībā uz bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļiem. Official Journal of the European Communities No.L 149, 02.06.2001., pieejams arī internetā: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001F0413:LV:HTML> [aplūkots 2012. gada 10. maijā]

jāvadās no Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likuma prasībām.³⁹ Tādējādi viena no pazīmēm, kas raksturo maksāšanas līdzekli kā Krimināllikuma 193. un 193.¹ pantā paredzēto noziedzīgu nodarījumu priekšmetu, varētu būt apstāklis, ka maksāšanas līdzekli ir emitējusi iestāde, kura šādas tiesības ir ieguvusi likumā noteiktajā kārtībā, proti, kredītiestāde vai cita tiesīga iestāde, piemēram, elektroniskās naudas iestāde.

Taču tas, ka maksāšanas līdzeklis ir izdots likuma noteiktajā kārtībā, vēl nenozīmē, ka priekšmets automātiski iegūst krimināltiesisko aizsardzību. Tam būtu jāatbilst vēl vienai pazīmei – tam jābūt aizsargātam pret viltošanu un prettiesisku izmantošanu.

Attiecībā uz maksāšanas līdzekļu aizsardzību pret viltošanu vai prettiesisku izmantošanu autors atzīst par vērā ņemamu tiesisko risinājumu, kāds ir paredzēts Vācijas kriminālkodeksā,⁴⁰ kas saskan ar Pamatlēmumā noteikto. Saskaņā ar Vācijas kriminālkodeksa 152a.parakrāfa ceturto daļu maksājumu kartes ir kartes: 1) kuras ir izdevusi kredītiestāde vai finanšu iestāde un 2) kuras īpaši aizsargātas pret viltojumiem ar to noformēšanu vai kodēšanu.

Atšķirībā no maksāšanas līdzekļa jēdziena maksājumu kartes termins netiek skaidrots nevienā likumā.⁴¹ Latvijas Bankas 2011. gada 12. maija noteikumu Nr. 74 „Kredītiestāžu un elektroniskās naudas iestāžu maksājumu statistikas pārskata sagatavošanas noteikumi” 2.4. punktā ir minēts, ka karte šo noteikumu izpratnē ir maksāšanas līdzeklis, kas saskaņā ar līgumu ar kredītiestādi vai e-naudas iestādi nodrošina autorizētiem lietotājiem vienu vai vairākas funkcijas - skaidrās naudas, e-naudas vai maksājumu (debita, kredīta vai atliktā debeta) funkciju.⁴² Minētā sakarā jāpiebilst, ka iepriekš spēkā bijušie Latvijas Bankas noteikumi noteica, ka norēķinu jeb maksājumu karte ir maksāšanas līdzeklis, ar kuru tās pilnvarotais lietotājs var veikt norēķinus par precēm vai pakalpojumiem, izņemt skaidro naudu no bankomātiem, kā arī veikt citas operācijas.⁴³

Izvērtējot minēto definīciju, jāatzīst, ka tā ir veidota, par pamatu ņemot šī bezskaidrās naudas norēķinu līdzekļa kā banku sfēras produkta galvenās īpašības.

Augstākā tiesa jau minētajā tiesu prakses apkopojumā maksājumu karti definēja kā personisku naudas dokumentu, kas apliecina, ka tās turētājam ir konts konkrētajā kredītiestādē, un dod tiesības iegādāties preces un pakalpojumus, par to nenorēķinoties skaidrā naudā, kā arī izņemt

³⁹ Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.43, 2010, 17. marts.

⁴⁰ German Criminal Code. Pieejams: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/german_criminal_code.pdf [aplūkots 2013. gada 10. maijā]

⁴¹ Tiesu prakse lietās par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem. Tiesu prakses apkopojums, apstiprināts ar Senāta Krimināllietu departamenta tiesnešu un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu kopsēdes 2006. gada 5. decembra lēmumu Augstākā tiesa, 2006. gads.

⁴² Latvijas Bankas 2011. gada 12. maija noteikumi Nr.74 "Kredītiestāžu un elektroniskās naudas iestāžu maksājumu statistikas pārskata" sagatavošanas noteikumi. Pieejams: <http://www.likumi.lv/doc.php?id=230179> [aplūkots 2013. gada 1. maijā]

⁴³ Latvijas Bankas noteikumi "Kredītiestāžu maksājumu statistikas sagatavošanas noteikumi", apstiprināti 1999. gada 13. maijā. Pieejams: www.bank.lv [aplūkots 2012. gada 10. februārī].

skaidru naudu.⁴⁴ Šādam viedoklim grūti piekrist tāpēc, ka maksājumu karte tiek sasaistīta ar konkrētu kartes turētāju. Mūsdienu maksājumu karšu tirgū parādījās un strauji gūst izplatību kredītiestāžu emitētās tā saucamās dāvanu maksājumu kartes, kuras ir piesaistītas pie bezpersoniska konta, kurā atrodas noteikta naudas summa. Kaut gan mūsu valstī reģistrētās kredītiestādes pagaidām šādas kartes neizdod, tiesu ekspertīžu iestāžu ekspertu un izmeklēšanas iestāžu darbinieku aptaujā noskaidrots, ka Latvijā jau tika konstatēts pietiekami liels to viltojumu daudzums.

Pamatojoties uz izpētes rezultātiem, var piedāvāt maksājumu karti krimināltiesiskajā aspektā definēt bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļa veidu, kuru izdod kredītiestāde vai cita tiesīga iestāde un kas ir aizsargāta no viltošanas un prettiesiskas izmantošanas.

1.3. Maksājumu karšu dati un to izmantošana

Nelikumīgas darbības ar maksāšanas līdzekļu, to vidū arī maksājumu karšu datiem kā speciālu noziedzīgu nodarījumu sastāvu veidojošās darbības Krimināllikumā tika ietvertas samērā nesen, kad ar 2000. gada 1. jūnija likumu „Grozījumi Krimināllikumā” Krimināllikums tika papildināts ar jaunu 193.¹ pantu, kurā par nelikumīgām darbībām tika atzītas tādu datu iegūšana, izplatīšana, izmantošana, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, programmatūras vai iekārtas izgatavošana vai pielāgošana Krimināllikuma 193. pantā paredzēto noziegumu izdarīšanai, kā arī šādas programmatūras vai iekārtas iegūšana, glabāšana vai izplatīšana tādā pašā nolūkā.⁴⁵

Krimināllikuma 193.¹ pantā noteikto datu satura problēma līdz šim nav tikusi pētīta, bet šīs kategorijas jēdziens juridiskajā literatūrā tiek aprakstīts ļoti vispārīgi. Piemēram, 2009. gadā izdotajā mācību grāmatā „Krimināltiesības. Sevišķā daļa.” tiek minēts, ka „Pantā paredzētā nozieguma priekšmets – dati (fakti, ziņas par finanšu instrumentiem vai maksāšanas līdzekļiem).”⁴⁶

Krimināllikuma 193.¹ panta pirmajā un otrajā daļā ir paredzēta atbildība par maksāšanas līdzekļa nelikumīgajai izmantošanai pietiekošo datu a) iegūšanu, b) izplatīšanu vai c) izmantošanu. Šajā sakarā rodas virkne jautājumu, tajā skaitā par to, kuri dati ir uzskatāmi par datiem, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, kas ir atzīstams par šādu datu izmantošanu u.c.⁴⁷

⁴⁴ Tiesu prakse lietās par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem. Tiesu prakses apkopojums, apstiprināts ar Senāta Krimināllietu departamenta tiesnešu un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu kopsēdes 2006. gada 5. decembra lēmumu Augstākā tiesa, 2006. gads.

⁴⁵ Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.223/225, 2000, 14.jūn.

⁴⁶ Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2009, 431. lpp.

⁴⁷ Berezins, A. Krimināllikuma 193.1 pantā noteikto datu, kad dod iespēju nelikumīgi izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli, jēdziena problēma „Starptautisko un nacionālo tiesību attīstība mūsu dienās: starptautiskā zinātniski praktiskā konference, veltīta augstskolas 20 gadu jubilejai. Rakstu krājums, Rīga: SIA „Sociālo Tehnoloģiju augstskola”, 2011.

Vispirms ir jānorāda, ka Krimināllikuma 193.¹ pantā minēto datu pazīmes formulējums, ka šī informācija dod iespēju maksāšanas līdzekli izmantot nelikumīgi, autora vērtējumā, nav precīzs.

Pirmkārt, pēc autora domām, dati vai nu ir pietiekoši, vai nu nav pietiekoši to izmantošanai, neatkarīgi no tā, vai tas tiek darīts tiesiski vai pretlikumīgi. Cits jautājums, ka minētā panta pirmajā un otrajā daļā, aprakstot kriminālsodāmo darbību, ir jābūt norādei uz datu iegūšanas, izplatīšanas vai izmantošanas prettiesisku raksturu, kas iztrūkst panta pašreizējā redakcijā (jo datu iegūšana var būt arī tiesiska, piemēram, tirgotāja, maksājumu karšu darījumu apstrādes centra, kredītiestādes informācijas sistēmās). Tāpēc varētu piedāvāt Krimināllikuma 193.¹ panta pirmās daļas dispozīciju formulēt šādi: *"Par tādu datu prettiesisku iegūšanu vai izplatīšanu, kas dod iespēju izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli, - ..."*. Attiecīgi arī šā panta otrajā daļā varētu rekomendēt izdarīt šādu precizējumu: *"Par tādu datu prettiesisku izmantošanu, kas dod iespēju izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli..."*.

Otrkārt, Krimināllikuma 193.¹ panta pirmā un otrā daļa paredz kriminālatbildību par tādu datu iegūšanu, izplatīšanu vai izmantošanu, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli. Tādējādi nav kriminālsodāma tādu datu iegūšana un izplatīšana, kas nav pietiekami, lai ļautu izmantot norēķinu līdzekli. Tā, ja viena persona iegūst informāciju par, piemēram, īstās maksājumu kartes numuru, derīguma termiņu, kartes likumīgā turētāja vārdu un uzvārdu, bet otrā persona iegūst informāciju par kartes drošības kodu, un vēlāk šī informācija tiek nodota citām personām tālākajai prettiesiskajai izmantošanai, par šīm darbībām nevar sodīt, jo par šādu datu iegūšanu un izplatīšanu nav paredzēta kriminālatbildība. Tāpēc ir apsverama iespēja izslēgt likumā šobrīd lietotu formulējumu "tādi dati, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli", paredzot atbildību par *prettiesisku finanšu instrumenta vai maksāšanas līdzekļa datu iegūšanu, izplatīšanu vai izmantošanu*.

Ar datiem, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, acīmredzami jāsaprot informācija, kuru satur īsts maksāšanas līdzeklis un kas ir pietiekama, lai veiktu ar to transakciju (darījumu). Būtiska nozīme, autora skatījumā, ir to datu apjoma noteikšanai, kas ļauj maksāšanas līdzekli izmantot.⁴⁸

Turpmāk, ievērojot autora izstrādājamā promocijas darba specifiku, izpēte tiks veikta uz maksāšanas līdzekļa – maksājumu kartes - piemēra.

Ņemot vērā ar maksājumu karti veicamo norēķinu īpatnības, transakcijas izdarīšanai nepieciešamos datus nosacīti var iedalīt divās grupās – uz maksājumu kartes esošie dati un ar maksājumu karti saistītie dati. Pirmajā grupā ietilpst visa tā informācija, kura atrodas uz maksāšanas

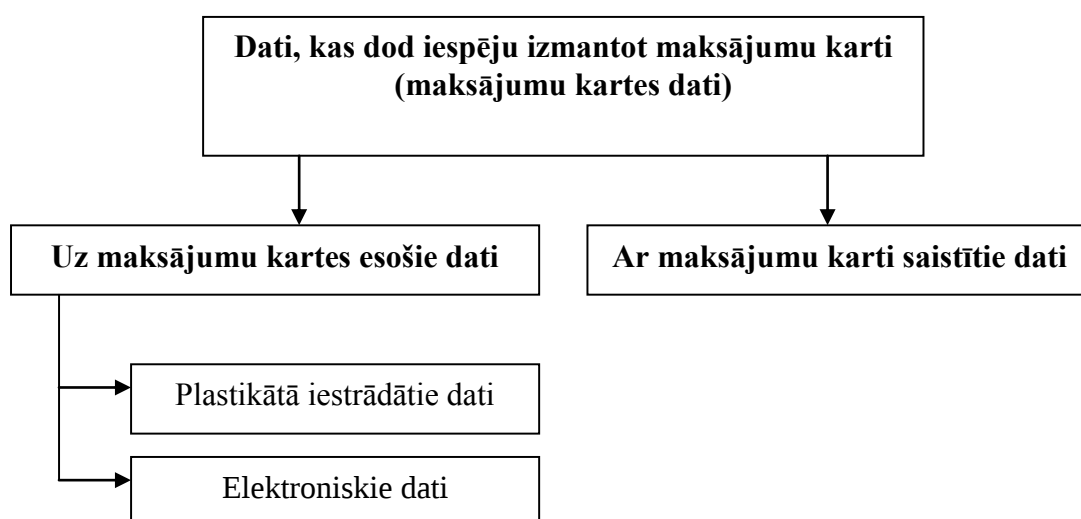
⁴⁸ Berezins, A. Krimināllikuma 193.1 pantā noteikto datu, kad dod iespēju nelikumīgi izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli, jēdziena problēma „Starptautisko un nacionālo tiesību attīstība mūsu dienās: starptautiskā zinātniski praktiskā konference, veltīta augstskolas 20 gadu jubilejai. Rakstu krājums, Rīga: SIA „Sociālo Tehnoloģiju augstskola”, 2011., 43-48.lpp.

līdzekļa (uz plastikāta, informācijas nesējos) un kas var tikt izmantota darījuma veikšanai. Savukārt ar maksājumu karti saistītie dati ir citas ziņas par konkrēto maksāšanas līdzekli, kuras kopā ar pirmās grupas datiem ir tieši paredzētas transakcijas realizācijai (identifikācijas numurs jeb PIN kods, parole kartes izmantošanai ar telefona starpniecību).

Uz maksājumu kartes esošos datus veido kartes plastikāta pamatnē iestrādātā informācija un elektroniskie dati.⁴⁹ Šos datus var dēvēt arī par maksāšanas līdzekļa rekvizītiem jeb būtiskajām sastāvdaļām ar noteiktu funkcionālu nozīmi.

Kartes plastikātā iestrādātā informācija ļauj maksājumu karti izmantot gan bez kartes plastikāta lietošanas, t. i., attālināti (ar interneta starpniecību), gan arī kopā ar elektroniskajiem datiem (vietās, kur darījums notiek ar kartes fizisko kontroli no tirgotāja/pakalpojuma sniedzēja puses). Šobrīd pie datiem, kas ir nepieciešami darījuma veikšanai ar norēķinu karti internetā, ir pieskaitāmi: kartes tips, numurs, derīguma termiņš, kartes turētāja vārds un uzvārds/juridiskās personas nosaukums, kā arī drošības kods. Tikai minēto datu kopums dod iespēju izmantot maksāšanas līdzekli. Jāpiebilst, ka transakcijas īstenošanai nepieciešamais datu apjoms var mainīties, un, ievērojot ar norēķinu karšu datiem izdarītu prettiesisku darījumu milzīgo skaitu, pašreiz aktīvi tiek izstrādāti drošu elektronisko norēķinu jauni risinājumi.⁵⁰

Otrajā grupā ietilpst kartes informācijas nesējos – magnētiskajā joslā un viedkartē esošā informācija, kuru var izmantot tikai ar speciālo ierīču (pieņemšanas termināla, bankomāta) starpniecību un kura pati par sevi (piemēram, bankomātā) vai kopā ar kartes plastikātā iestrādātiem datiem (pieņemšanas terminālos) ir pietiekama, lai veiktu transakciju (sk.shēmu Nr.1).

Shēma Nr.1. Dati, kas dod iespēju izmantot maksājumu karti

⁴⁹ Berezins, A. Maksājumu karšu viltošanas veidi. Studējošo Raksti, Nr.5, Rīga : Latvijas Policijas akadēmija. 2009, 18. lpp.

⁵⁰ Gomez, J., Staciwa, K. Payment Card Fraud – new trends and threats in Europe. Unpublished materials of the conference “Electronic Payment Instruments Abuse” npublicētie materiāli. Szczcytno : Wyższa Szkoła Policji, 2010.

Ievērojot minēto, jāsecina, ka pēc būtības maksājumu kartes izmantošana ir tās datu kopuma lietošana ar mērķi veikt transakciju. Minētais nozīmē, ka krimināltiesiskajā aspektā nav principiālu atšķirību starp maksājumu kartes un to datu izmantošanas jēdzieniem. Tāpēc Krimināllikuma 193.¹ panta otrajā daļā paredzētais noziedzīga nodarījuma sastāvs, kas izpaužas tādu datu izmantošanā, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksājumu karti, faktiski atbilst maksājumu kartes izmantošanas jēdzienam Krimināllikuma 193. panta otrās un trešās daļas izpratnē.

Apkopojot šīs darba nodaļas ietvaros veiktā pētījuma rezultātus, autors ir nonācis pie šādiem secinājumiem. Pirmkārt, kriminālatbildība par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu ir noteikta Krimināllikuma 193. panta otrajā, trešajā, ceturtajā daļā un 193.¹ panta otrajā un trešajā daļā. Otrkārt, maksāšanas līdzekļa jēdziena skaidrojums, kuru satur Kredītiestāžu likums, neatbilst pilnā apjomā Eiropas Savienības Padomes 2001. gada 28. maija Pamatlēmumā „Par krāpšanas un viltošanas apkarošanu attiecībā uz bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļiem” noteiktajam, jo būtiski sašaurina tā priekšmeta saturu, kam ir jāpiešķir krimināltiesiskā aizsardzība. Treškārt, autors piedāvā maksājumu karti krimināltiesiskajā aspektā definēt kā bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļa veidu, kuru izdod kredītiestāde vai cita tiesīga iestāde un kura ir aizsargāta no viltošanas un prettiesiskās izmantošanas. Savukārt ar datiem, kas dod iespēju izmantot maksāšanas līdzekli, pēc autora domām, ir jāsaprot informācija, kuru satur īsts maksāšanas līdzeklis un kura ir saistīta ar to, kas ir pietiekama, lai veiktu transakciju (darījumu). Papildus minētajam, autors ir nonācis pie atzinuma, ka maksājumu kartes izmantošana ir kartes datu (rekvizītu) un ar to saistīto datu kopuma lietošana ar mērķi veikt transakciju.

Konstatētais ļauj piedāvāt precizēt Kredītiestāžu likuma 1. panta 38. punktā maksāšanas līdzekļa definējuma formulējumu, izslēdzot vārdus „*un kuru kā maksāšanas līdzekli pieņem arī tās personas, kas nav laidušas apgrozībā šo maksāšanas līdzekli*”. Tādējādi tiks novērsta minētā pretruna ar Pamatlēmumā noteikto daļā par maksāšanas līdzekļa pieņemšanas iespējām.

Tajā pašā laikā definējumā ir nepieciešama norāde uz maksāšanas līdzekļa izdevēju, piešķirot krimināltiesisku aizsardzību tikai to emitentu maksāšanas līdzekļiem, kuri izdoti saskaņā ar likumu un ievērojot tā prasības. Tāpēc Kredītiestāžu likuma 1. panta 38. punktu aiz vārdiem „vai apstiprināt naudas līdzekļu pārvedumu” papildināt ar vārdiem „*un ir emitējusi iestāde, kura šādas tiesības ir ieguvusi uz likuma pamata.*”

Treškārt, pētījuma rezultāti ļauj ierosināt Krimināllikuma 193.¹ panta pirmās daļas dispozīciju un otrās daļas dispozīcijas pirmo daļu formulēt šādi:

"(1) *Par prettiesisku finanšu instrumenta vai maksāšanas līdzekļa datu iegūšanu, vai izplatīšanu, - ...*

(2) *Par prettiesisku finanšu instrumenta vai maksāšanas līdzekļa datu izmantošanu,...* ".

2. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas metodikas saturs

2.1. Atsevišķās kriminālistiskās metodikas struktūra un saturs

Kā pamatoti norāda E. Nīmande un V. Terehovičs, atbilstoši demokrātiskā sabiedrībā deklarētajām vērtībām noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas optimālais veids ir zinātnisku līdzekļu un metožu izmantošana.⁵¹ Tiešām, noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana kā izzināšanas process var būt efektīva tikai tad, ja tā ir balstīta uz zinātniski pamatotiem ieteikumiem. Kriminālistika šādu ieteikumu sistēmu izstrādā un atspoguļo atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanas metodikas ietvaros. Latvijā ir izstrādātas daudzas praksē veiksmīgi izmantojamas atsevišķās kriminālistiskās metodikas, to vidū arī relatīvi jaunu noziedzīgu nodarījumu veidu izmeklēšanā.⁵² Šo jau izstrādātu un praktiskajā darbā aprobētu ieteikumu atsevišķās zinātniski pamotas atziņas ir izmantojamas arī svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanā. Piemēram, informācijas tehnoloģiju noziedzīgu nodarījumu,⁵³ kriminālgrupējumu izdarīto noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas metodika⁵⁴ satur tādas ziņas, kuras ir vērā ņemamas aplūkojamā veida noziedzīgu nodarījumu atklāšanā un izmeklēšanā. Taču vienlaikus jāatzīst, ka minētās kriminālistiskās metodikas nevar apmierināt izmeklēšanas prakses vajadzības pēc zinātniski pamotā metodiskā nodrošinājuma, jo gan aplūkojamajam noziedzīgu nodarījumu veidam, gan to izzināšanai kriminālprocesā ir raksturīgas zināmas īpatnības, kas kopumā veido pamatu svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas metodikas izveidei.

Veidojot atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas metodiku, sākotnēji neizbēgami rodas virkne teorētiska rakstura jautājumu, bez kuru padziļinātas izpētes nav iespējama zinātniski pamototu rekomendāciju sistēmas izstrāde konkrētā veida noziedzīgu nodarījumu atklāšanai un izmeklēšanai.

Pirmkārt, zinātniskajā literatūrā kriminālistiskās metodikas jēdziens tiek aplūkots dažādos līmeņos, tā apzīmēšanai tiek lietoti dažādi termini un definējumi. Tāpēc pirmkārt ir noskaidrojamas zinātnieku atziņas šajā jautājumā.

Otrā problēma ir saistīta ar atsevišķās kriminālistiskās metodikas satura noteikšanu. Visai bieži tās tiek būvētas uz atšķirīgiem pamatiem, tām ir nevienveidīgs saturs un struktūra. Analizējot, piemēram, mācību grāmatā „Kriminālistiskā metodika. Mācību grāmata. 3. daļa.” esošo atsevišķu

⁵¹ Nīmande, E., Terehovičs, V. Kriminālistikas izzināšanas objekta noteikšanas problēma. Jurista Vārds, Nr.46. 2007, 13. nov.

⁵² Kriminālistiskā metodika. Mācību grāmata. Trešā daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2005.

⁵³ Turpat, 291.-321. lpp.

⁵⁴ Turpat, 483.-516. lpp.

noziedzīgu nodarījumu veidu vai grupu izmeklēšanas metodiku saturu, jāsecina, ka to uzbūve, saturs un apjoms ir stipri atšķirīgi, bet dažreiz tās pat veido vien fragmentāri noziedzīgās darbības atsevišķu elementu apraksti un visai ierobežots tehniskā, taktiskā vai metodiskā rakstura ieteikumu kopums. Tajā pašā laikā minētās mācību grāmatas pirmajā daļā, kas ir atvēlēta kriminālistiskās metodikas vispārīgajiem noteikumiem, ir norādīts uz atsevišķa veida noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas metodikas saturu un sistēmu.⁵⁵ Nenoliedzot, ka katrā atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanas īpatnības ir atšķirīgas, domājams, ka atsevišķām kriminālistiskajām metodikām jābūt izveidotām atbilstoši vienotiem priekšstatiem par to struktūru, saturu un pamata kategorijām; tikai šajos apstākļos ir iespējams izstrādāt zinātniski pamatotu atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanas metodiku.

Minētās problēmas pastiprina arī tas, ka zinātniskajā un speciālajā literatūrā bieži vien tiek pārņemts, ka atsevišķajās kriminālistiskajās metodikās pietiekama uzmanība nav veltīta metodiskajām rekomendācijām, kas virzītas uz konkrētās palīdzības sniegšanu tiesībsargājošajām iestādēm noziedzīgu nodarījumu atklāšanā, izmeklēšanā un novēršanā.⁵⁶ Šādiem pārmetumiem tiešām ir zināms pamats. Zinātnieki – kriminālisti viņu veidojamajās atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas metodikās bieži vien aprobežojas ar attiecīgās noziedzīgās darbības un tās atsevišķu izmeklēšanas īpatnību vispārīgo aprakstu, neveltīdami pietiekamu uzmanību tieši metodisku rekomendāciju izstrādei. Šādai pieejai atsevišķu kriminālistisko metodiku izveidē ir visai nosacīta praktiskā nozīme. Bez šaubām, procesa virzītājam ir jāzina izmeklējamās noziedzīgas darbības mehānismam raksturīgās pazīmes un kriminālistiskās darbības tipiskās īpatnības. Taču kriminālistikas uzdevums ir „apbruņot” kriminālprocesa veikšanai pilnvarotu amatpersonu ar konkrētām metodēm un līdzekļiem noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanā, piedāvāt tai konkrētus algoritmus tipisko izmeklēšanas situāciju risināšanai. Tieši šādu ieteikumu iztrūkums izmeklēšanas metodikās, pēc autora domām, ir viens no iemesliem, kādēļ jau ilgāk nekā pēdējos desmit gadus nerimst diskusijas par noziedzīgu nodarījumu veida/grupas kriminālistiskā raksturojuma nozīmi un vietu kriminālistikā, par nepieciešamību izziņāt kriminālo vai kriminālistisko darbību.

Norādītie apsvērumi arī nosaka šīs darba sadaļas mērķi - svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas kriminālistiskās metodikas struktūras un satura noteikšanu, kura sasniegšanai ir nepieciešams, pirmkārt, noskaidrot kriminālistiskās metodikas jēdzienu atbilstoši tās izpratnes līmeņiem un, otrkārt, noteikt atsevišķās kriminālistiskās metodikas saturu un struktūru.

Kriminālistikas kā juridiskās zinātnes attīstības sākumposmā, kā pareizi atzīmēja I.Indulēns, pētnieku vidū valdīja priekšstats, ka kriminālistikai, pēc analogijas ar krimināltiesībām

⁵⁵ Kriminālistiskā metodika. Mācību grāmata. Trešā daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2005.

⁵⁶ Фирсов, Е. П. Типовая структура расследования отдельных видов преступлений. Вестник Криминалистики. №1(5), 2003, с. 30-36.

un kriminālprocesa tiesībām, ir jāsastāv no divām pamata daļām – vispārīgās un sevišķās daļas.⁵⁷ Atbilstoši minētajai pieejai kriminālistikas uzbūvē vispārīgajā daļā bija iekļauti visi jautājumi, kas attiecas gan uz kriminālistisko teoriju, gan tehniku, gan taktiku. Savukārt kriminālistikas zinātnes sevišķā daļa sastāvēja no noziedzīgu nodarījumu veidu un grupu izmeklēšanas metodikām. Atsevišķi zinātnieki arī šobrīd pieturas pie līdzīgas struktūras un saskaņā ar to veido savus zinātniskos darbus.⁵⁸

Mūsdienu kriminālistikas zinātnes sistēma tradicionāli satur četras patstāvīgas sadaļas: kriminālistikas vispārīgo teoriju, kriminālistisko tehniku, kriminālistisko taktiku un kriminālistisko metodiku.⁵⁹ Savukārt, atbilstoši šobrīd pastāvošiem valdošiem priekšstatiem par kriminālistiskās metodikas uzbūvi, šo kriminālistikas zinātnes sadaļu veido divas puses: teorētisko atziņu kopums un atsevišķās kriminālistiskās metodikas jeb noziedzīgu nodarījumu atsevišķu veidu vai grupu izmeklēšanas metodikas. Pamatojumu šādai struktūrai, pēc autora domām, ļoti uzskatāmi raksturo R. Belkins, kurš savulaik norādīja, ka kriminālistisko metodiku kā kriminālistikas zinātnes sastāvdaļu veido atsevišķu metodiku kopums un noteiktās teorētiskās atziņas kā pamats šo atsevišķo metodiku izstrādei un pielāgošanai.⁶⁰

Tātad, pirmkārt, kriminālistiskā metodika zinātniskajā literatūrā tiek skaidrota kā kriminālistikas zinātnes sadaļa, kuru veido vispārējās atziņas un atsevišķu kriminālistisko metodiku kopums. Lielākā daļa pētnieku šo kriminālistikas zinātnes daļu apzīmē ar jēdzienu – kriminālistiskā metodika, taču atsevišķi autori to definē kā „kriminālistikas metodiku”, „atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veidu un grupu izmeklēšanas metodiku”, „izmeklēšanas metodiku”, „kriminālistisko izmeklēšanas metodiku”.⁶¹ Arī vienā no pirmajām kriminālistikas mācību grāmatām latviešu valodā⁶² un Latvijas Policijas akadēmijas kriminālistikas mācību grāmatas sākotnējos izdevumos⁶³

⁵⁷ Indulēns, I. Kriminālistika. Rīga : Zvaigzne, 1978, 15. lpp.

⁵⁸ Piemēram, Курс криминалистики. Общая часть. Под редакцией проф. Корноухова. Москва : Юрист, 2000.

⁵⁹ Papildus minētajām sadaļām atsevišķi autori piedāvā ievest jaunu kriminālistikas sistēmas satura elementu – noziedzīgu nodarījumu atklāšanas un izmeklēšanas organizēšanas kriminālistiskie jautājumi. Piemēram, profesora A. Filipova vispārējā redakcijā izdotā mācību grāmata (Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под общей редакцией А. Г. Филиппова. Москва : Юрайт, 2012.), kurš konsekventi pieturas pie minētā iedalījuma jau vairāk nekā desmit gadus (Криминалистика. Под редакцией Филиппова А. Г., Волынского А. Ф. Москва : Спарк, 1998, с.187-203.). Arī M. Saveljevas un A. Smuškina mācību grāmata, kura satur patstāvīgu sadaļu, kas veltīta noziedzīgu nodarījumu atklāšanas, izmeklēšanas un novēršanas organizatoriskajiem pamatiem (Савельев, М. В., Смушкин, А. Б. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Дашков и Ко, 2012, с. 234-347.). Nenoliedzami, autori, kas aizstāv šā iedalījuma ieviešanas nepieciešamību, pauž pamatotu pārliecību, ka kriminālistikas zinātnē jau zināmu laika periodu pastāv būtiska un līdz šim neatrisināta problēma par vairāku atsevišķu jautājumu bloku un kriminālistisko mācību vietu kriminālistikas sistēmā. Taču, autora skatījumā, jaunas kriminālistikas sadaļas ieviešana minēto problēmu atrisina ļoti nosacīti, un, ievērojot to, ka šāds ierosinājums pagaidām nav guvis pārējo zinātnieku atbalstu, autors pieturēsies pie ierastā četru daļu kriminālistikas iedalījuma.

⁶⁰ Белкин, Р. С. Курс советской криминалистики. Том 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. Москва : Издательство Академии МВД СССР, 1979, с. 179.

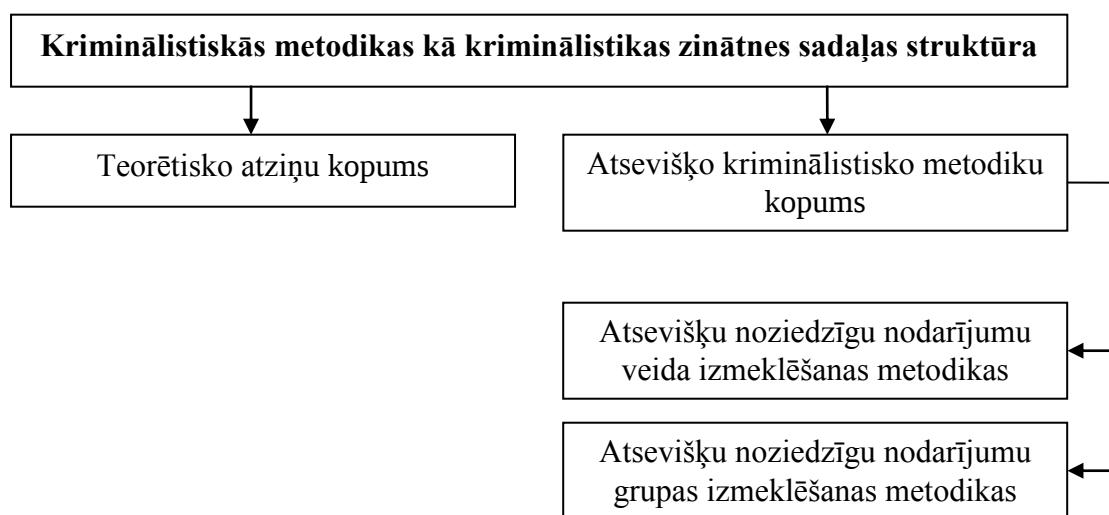
⁶¹ Piemēram, N. Jablokovs to dēvē par „izmeklēšanas kriminālistisko metodiku” (sk.vairāk Яблоков, Н. П.

Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва: Норма, 2012.), N. Šuruhnovs – par „atsevišķu noziegumu veidu izmeklēšanas kriminālistisko metodiku” (sk.vairāk Шурухнов, Н., Г. Криминалистика: Учебник. Москва: Эскимо, 2008).

⁶² Indulēns, I. Kriminālistika. Rīga : Zvaigzne, 1978, 14-15., 244. lpp.

šīs zinātnes sadaļas apzīmējumam tika lietots nosaukums „atsevišķu noziegumu veidu izmeklēšanas metodika” vai „noziegumu izmeklēšanas metodika”. Minētā sakarā jāpievienojas viedoklim, ka kriminālistikas sadaļu nosaukumiem ir jāsakrīt ar zinātnes nosaukumu – kriminālistiskā tehnika, kriminālistiskā taktika un kriminālistiskā metodika.⁶⁴

Otrais analizējamās kategorijas izpratnes līmenis ir kriminālistiskā metodika kā noteiktu atziņu un uz to pamata izstrādāto metodisko rekomendāciju sistēma konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanai, ko visbiežāk zinātniskajā literatūrā apzīmē ar jēdzienu „atsevišķā kriminālistiskā metodika” vai „atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanas metodika”. Attiecībā uz terminoloģijas problēmu, autora ieskatā, kriminālistisko metodiku šādā izpratnē precīzāk būtu apzīmēt ar terminu „atsevišķā kriminālistiskā metodika”, kuru savukārt veido atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veida⁶⁵ un atsevišķu noziedzīgu nodarījumu grupas izmeklēšanas metodikas⁶⁶ (sk.shēmu Nr.2).

Shēma Nr.2 Kriminālistiskās metodikas kā kriminālistikas zinātnes sadaļas struktūra

Turklāt atsevišķās kriminālistiskās metodikas kontekstā tiek izdalīti divi jēdzieni: atsevišķās kriminālistiskās metodikas universālais jeb tipveida modelis un konkrētā noziedzīgu

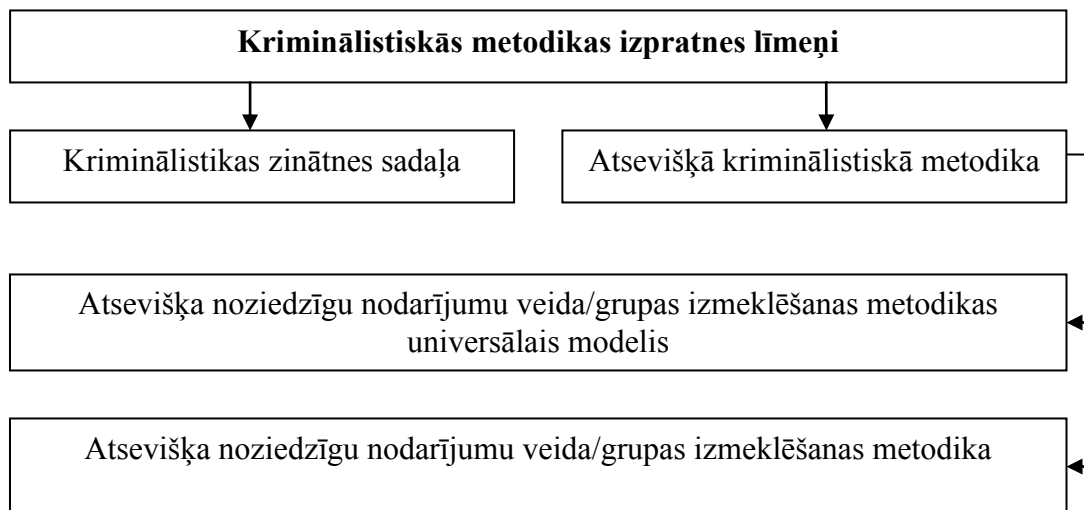
⁶³ Kriminālistika. Trešā daļa. Noziegumu izmeklēšanas metodika. Mācību grāmata. Trešais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2002.

⁶⁴ Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 133. lpp.; Домбровский, Р. Г. Криминалистическая деятельность и криминалистические отношения. Ученые записки ЛГУ, т. 188. Рига : ЛГУ, 1973, с.117-118.

⁶⁵ Vairāk sk. Kriminālistiskā metodika. Mācību grāmata. Trešā daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2005.

⁶⁶ Piem., kriminālgrupējumu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana, neatklāto noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana, sērijveida noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana, nepilngadīgo noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas īpatnības, psihiski traucētu personu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas īpatnības (vairāk sk. Kriminālistiskā metodika. Mācību grāmata. Trešā daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2005.), izmeklēšanas īpatnības ārkārtējos apstākļos, izmeklēšanas īpatnības pa „karstām pēdām” (vairāk sk. Криминалистика: Учебник для вузов. Под редакцией Волюнского А. Ф., Лаврова В. П. Москва : Юнити-Дана : Закон и право, 2008, с.913-932.)

nodarījumu veida/grupas izmeklēšanas metodika. Tās ir vienādas pēc savas struktūras, taču atšķiras pēc satura. Pirmās kategorijas mērķis ir izvirzīt vienotus standartus konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida/grupas izmeklēšanas metodikas struktūrai, un tajā ir vislielākais elementu skaits. Savukārt konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida/grupas izmeklēšanas metodikā tiek iekļauti tikai tās pamata elementu pazīmes, kurām ir nozīme konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanā (sk.shēmu Nr.3).

Shēma Nr.3 Kriminālistiskās metodikas izpratnes līmeņi

Analizējot atsevišķās kriminālistiskās metodikas jēdziena problēmu, jāatzīst, ka mūsdienu zinātniskajā literatūrā, izņemot atsevišķu autoru viedokļus,⁶⁷ pārsvarā tiek skaidrots diezgan līdzīgi. Tā kriminālistikas mācību grāmatā R. Belkina redakcijā kriminālistiskā metodika tiek definēta kā zinātnisko atziņu un uz to pamata izstrādāto noziegumu izmeklēšanas organizācijas, veikšanas un noziegumu novēršanas rekomendāciju sistēma.⁶⁸ A. Filipovs to apzīmē kā zinātnisku atzinumu un uz to pamata izstrādāto rekomendāciju sistēmu konkrētu noziedzīgu nodarījumu veidu vai grupu atklāšanai un izmeklēšanai.⁶⁹ Arī daudzi citi kriminālisti atsevišķās kriminālistiskās metodikas jēdzienam formulē līdzīgi.⁷⁰

Galvenais citēto definīciju trūkums, pēc autora domām, izpaužas tajā, ka to formulējumos netiek atklāts izstrādājamo rekomendāciju zinātniskā pamata saturs. Minētie pētnieki, konstruējot

⁶⁷ Visai īpatnēju apskatāmās kategorijas jēdzienu ir piedāvājis V. Kornouhovs. Pēc viņa domām, noziegumu izmeklēšanas metodika ir taktisko uzdevumu un operāciju sistēma, kuru nosaka pierādīšanas priekšmets, kura atspoguļo tipisko izmeklēšanas procesu un atbilst efektivitātes un ekonomijas kritērijiem. Sk.vairāk. Курс криминалистики. Особенная часть. Том первый. Методики расследования насильственных и корыстно – насильственных преступлений. Под редакцией Корноухова В. Е. Москва : Юристъ, 2001, с. 9.

⁶⁸ Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Москва : НОРМА, 2000, с.706.

⁶⁹ Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под редакцией Филиппова А. Г. Москва : Юрайт, 2012, с.501.

⁷⁰ Рiem., Шурухов, Н. Г. Криминалистика: Учебник. Москва : Эскимо, 2008, с.445.

atsevišķās kriminālistiskās metodikas skaidrojumu, tajā iekļauj vien norādi uz to, ka rekomendāciju pamats ir zinātniskās atziņas, bet neatklāj šo atziņu saturu.

Citi zinātnieki atsevišķās kriminālistiskās metodikas definējumā ietver norādi gan uz zinātniskajām atziņām, gan uz noziedzīgās darbības un kriminālistiskās darbības izpēti kā pamatu rekomendāciju izstrādē. Tā J. Iščenko un A. Toporkovs norāda, ka izmeklēšanas kriminālistiskā metodika ir zinātnisko atziņu un uz to pamata izstrādāto praktisko rekomendāciju sistēma, kura bāzējas uz kriminālās un izmeklēšanas darbības likumsakarībām, kas optimizē atsevišķu nozieguma veidu izmeklēšanas organizāciju un veikšanu.⁷¹ Pamatojot savu viedokli, minētie autori izdarījuši šādus secinājumus. Noziedzīgās darbības likumsakarību izpētē liela uzmanība tiek veltīta noziedzīgas uzvedības veida, paņēmiena un mehānisma atkarībai no sakaru īpatnībām starp noziedznieku ar nozieguma priekšmetu un kriminālsodāmas darbības izdarīšanas apstākļiem, no vainīgā personības raksturojuma, noziedzīgā grupējuma organizētības un konspirācijas pakāpes, kā arī no citiem faktoriem. Savukārt izmeklēšanas darbības izpētē tiek noskaidrotas, analizētas un apkopotas likumsakarības, kas ir saistītas ar izmeklēšanas situāciju rašanos un attīstību visos atsevišķa nozieguma veida izmeklēšanas procesa etapos. Izmeklēšanas situāciju izpēte un sistematizācija ļāvušas tās tipizēt un izvēlēties taktiski metodisko paņēmienus kompleksus izmeklēšanas vešanai šo situāciju rāmjos un ievērojot izmeklējamu noziegumu konkrētās īpatnības.⁷²

Pēc autora domām, izveidojot atsevišķās kriminālistiskās metodikas definējumu, par pamatu jāņem kriminālistiskās metodikas kā zinātnes sadaļas jēdziens. Minētā sakarā par vienu no veiksmīgākajiem autors atzīst N. Jablokovu viedokli, kurš kriminālistisko metodiku definē kā kriminālistikas zinātnes sadaļu, kura pēta atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veidu izdarīšanas kriminālo pieredzi un to izmeklēšanas praksi, un uz to likumsakarību izziņāšanas pamata, ievērojot kriminālistiskās taktikas un tehnikas atziņas, izstrādā dažādu noziegumu veidu efektīvāku izmeklēšanas un novēršanas metožu sistēmu.⁷³

Lielā mērā piekrītot minētā zinātnieka definīcijai, autors piedāvā to precizēt šādi: kriminālistiskā metodika ir kriminālistikas zinātnes sadaļa, kas pēta atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veidu vai grupu mehānisma un to izmeklēšanas mehānisma likumsakarības, un uz to izpētes pamata, ievērojot kriminālistikas teorijas, tehnikas un taktikas ieteikumus, izstrādā rekomendācijas atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanai.

Ievērojot minēto, atsevišķu kriminālistisko metodiku var definēt kā rekomendāciju sistēmu atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanai, kuras zinātnisko pamatu veido

⁷¹ Ищенко, Е. П., Топорков, А. А. Криминалистика: учебник. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2006, с. 479.

⁷² Turpat.

⁷³ Криминалистика: Учебник. Отв. ред. Н. П. Яблоков. 3-е изд., перераб. и доп. Москва :Юристъ, 2005, с. 542.

atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veidu vai grupu mehānisma un to izmeklēšanas mehānisma īpatnību izpēte.

Pirmie soļi atsevišķās kriminālistiskās metodikas satura struktūras noteikšanai bija sperti jau pagājušā gadsimta 40. gadu beigās. Ievērojami tā laika zinātnieki A. Vinbergs un B. Šavers izšķīra šādus kriminālistiskās metodikas struktūras elementus: izmeklēšanas pamata īpatnības; izmeklētāja sākotnējās darbības; galvenie noskaidrojamie un izzināmie apstākļi; pierādījumu atrašanas, izpētes un fiksācijas galvenie paņēmieni; nozieguma motīvu noskaidrošana; apstākļi, kas veicinājuši nozieguma izdarīšanu.⁷⁴

Noskaidrojot, kādi elementi ietilpst atsevišķajās kriminālistiskajās metodikās un kāds ir šo elementu saturs, autora ieskatā, vispirms būtu jāatspoguļo mūsdienās pastāvošie viedokļi par apskatāmās kategorijas elementiem, jānoskaidro atšķirīgais un kopīgais.

A. Kavaliera vadībā izstrādātajā kriminālistikas mācību grāmatā tiek minēts, ka noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas metodiku veido: 1) tā krimināltiesiskais raksturojums, 2) tā kriminālistiskais raksturojums, 3) noziedzīgu nodarījumu veidam raksturīgais sākotnējo un neatliekamo izmeklēšanas darbību komplekss (tipiski izmeklēšanas algoritmi), 4) nodarījumu veidam raksturīgo pēdu un lietisko pierādījumu apraksts, 5) to personu loks, starp kurām meklējami iespējamie šo noziedzīgu nodarījumu liecinieki, 6) izmeklēšanas versiju izvirzīšana un pārbaude, 7) virzieni un paņēmieni, ar kuriem visbiežāk izdodas iegūt pirmo informāciju par noziedzīga nodarījuma izdarītāju, 8) izmeklēšanas īpatnības pēc vainīgās personas noskaidrošanas, 9) noziedzīgu nodarījumu veida paveidu izmeklēšanas īpatnības.⁷⁵

Pēc J. Isčenko un A. Toporkova domām, atsevišķai kriminālistiskajai metodikai jāsaturs: 1) sākotnēji un turpmāk noskaidrojamo apstākļu loks; 2) tipiskās izmeklēšanas situācijas katrā izmeklēšanas procesa etapā; 3) versiju izvirzīšana un izmeklēšanas plānošana; 4) sākotnējās un turpmākās kriminālistiskās informācijas vākšanas metodes; 5) atsevišķu izmeklēšanas darbību, kriminālistisko operāciju taktiskās un metodiskās īpatnības; 6) speciālo zināšanu izmantošana izmeklēšanā.⁷⁶

T. Averjanova, R. Belkins, J. Koruhovs, J. Rosinska un atsevišķi citi zinātnieki pauž viedokli, ka atsevišķajā kriminālistiskajā metodikā ietilpst: 1) nozieguma veida kriminālistiskais raksturojums; 2) tipisko izmeklēšanas situāciju un izmeklētāja darbību plānošanas īpatnību apraksts

⁷⁴ Винберг, А. И., Шавер, Б.М. Криминалистика. Москва: Государственное издательство Юридической литературы, 1949, с.176.

⁷⁵ Криминалистикā metodika. Mācību grāmata. Trešā daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2005., 15.-17.lpp.

⁷⁶ Ищенко, Е. П., Топорков, А. А. Криминалистика: учебник. Изд.2-е, испр. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2006, с. 488.

sākotnējā un turpmākajā izmeklēšanas etapā; 3) sākotnējo izmeklēšanas darbību taktikas īpatnības; 4) turpmāko darbību veikšanas īpatnības.⁷⁷

R. Dombrovskis analizējamās kategorijas saturā apvieno: 1) atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida kriminālistisko raksturojumu, 2) krimināllietas ierosināšanas īpatnības, 3) sākotnējās izmeklēšanas darbības, 4) procesa virzītāja un operatīvā darbinieka sadarbību, 5) speciālo zināšanu izmantošanu izmeklēšanā, 6) procesa virzītāja sadarbību ar sabiedrību izmeklēšanā, 7) noziedzīgu nodarījumu profilaksi.⁷⁸

Citi kriminālisti diezgan detalizēti izklāsta atsevišķās kriminālistiskās metodikas saturu. Piemēram, I. Gerasimovs un L. Drapkins uzskata, ka atsevišķa noziedzīga nodarījuma veida izmeklēšanas metodikas saturā ietilpst šādi elementi: kriminālistiskais raksturojums (tajā iekļaujami arī noskaidrojamie apstākļi); kriminālistiskās rekomendācijas noziedzīga nodarījuma veida pazīmju atklāšanai; krimināllietas ierosināšanas etapa īpatnības; izmeklēšanas organizācijas specifika (izmeklēšanas grupu izveidošana, izmeklēšanas plānošana, versiju izvirzīšanas īpatnības, sākotnējo izmeklēšanas situāciju analīze); sākotnējās izmeklēšanas darbību veikšanas specifika atbilstoši izmeklēšanas situācijai; speciālo zināšanu izmantošana, ekspertīžu noteikšana; sadarbība starp izmeklētāju un operatīvajiem darbiniekiem tālākajā izmeklēšanas etapā; turpmāko izmeklēšanas darbību veikšanas taktika, svarīgu izmeklēšanas lēmumu pieņemšanas īpatnības; apsūdzības uzrādīšanas un apsūdzētā pratināšanas taktikas īpatnības; rekomendācijas apsūdzēto liecību pārbaudei izmeklēšanas nobeiguma stadijā; izmeklēšanas etapi no izmeklēšanas uzsākšanas līdz tās pabeigšanai; citi jautājumi (izmeklēšanas noslēpuma nodrošināšana, liecinošo personu aizsardzība u. tml.).⁷⁹

A. Filipovs atsevišķās kriminālistiskās metodikas tipveida struktūrā izdala šādus komponentus: 1) kriminālistisko raksturojumu; 2) noskaidrojamos apstākļus; 3) krimināllietas ierosināšanas īpatnības, tipiskās izmeklēšanas situācijas un darbību programmas sākotnējā izmeklēšanas etapā; 4) sākotnējo izmeklēšanas darbību veikšanas taktikas īpatnības; 5) turpmākās izmeklēšanas darbības.⁸⁰

N. Jablokovs norāda, ka noziegumu izmeklēšanas metodikai jāveido lielā mērā sakārtota elementu sistēma, pie kuras visbiežāk pieskaita šādus elementus: 1) noziegumu kriminālistisko raksturojumu; 2) noskaidrojamos apstākļus; 3) nozieguma atklāšanas metodes, sākotnējo materiālu izskatīšanu, krimināllietas ierosināšanu, sākotnējās izmeklēšanas un kriminālmeklēšanas darbības;

⁷⁷ Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. Криминалистика: учебник для вузов. Москва : НОРМА, 2000, с.710.

⁷⁸ Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 141.-143., 151.-153. lpp.

⁷⁹ Криминалистика: Учебник для вузов. Под редакцией Герасимова И. Ф. и Драпкина Л. Я. Москва : Высшая школа, 2000, с.343-344.

⁸⁰ Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под редакцией Филиппова А. Г. Москва : Юрайт, 2012., с. 503.

4) plānošanas un versiju izvirzīšanas īpatnības; 5) turpmāko izmeklēšanas un operatīvo darbību veikšanas īpatnības; 6) speciālo zināšanu izmantošanu izmeklēšanā; 7) nozieguma veidu veicinošo apstākļu noskaidrošanu; 8) sabiedrības piesaistīšanu noziegumu veida izmeklēšanā.⁸¹

Ikviens no citētajiem viedokļiem šķiet pietiekami pamatots, jo tajos ietvertajiem atsevišķās kriminālistiskās metodikas saturā elementiem tiešām ir būtiska nozīme noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanā. Pēc autora domām, to galvenais trūkums izpaužas apstākļi, ka elementi nav sakārtoti sistēmā, tie tiek priekšstatīti kā vienāda līmeņa kategoriju uzskaitījums. Tajā pašā laikā, analizējot minēto pētnieku priekšstatus par kriminālistiskās metodikas saturu, jānonāk pie atziņas, ka visi atsevišķo kriminālistisko metodiku veidojošie elementi ir iedalāmi četrās grupās: 1) noskaidrojamie apstākļi, 2) noziedzīgu nodarījumu veidu raksturojošās tipiskās pazīmes, ko minētie autori apzīmē ar jēdzienu „kriminālistiskais raksturojums”, 3) noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanas tipiskās īpatnības, un 4) ieteikumi izmeklēšanai. Turklāt pēdējais jautājumu bloks visbiežāk nav izdalīts atsevišķi.

Pirmo atsevišķās kriminālistiskās metodikas komponentu veido lietā noskaidrojamo apstākļu kopums atbilstoši atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida/grupas specifikai, kas nosaka izmeklēšanas virzību, tās rāmjus.

Lai izstrādātu vērā ņemamas rekomendācijas atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanai, ir jāveic zinātnisks pētījums, kura priekšmetā ietilpst divi elementi – noziedzīgās darbības veida/ grupas un to izmeklēšanas jeb kriminālistiskās darbības likumsakarības. Šo abu izzināmo priekšmeta elementu, ko autors piedāvā apzīmēt ar jēdzienu kriminālistiskais raksturojums,⁸² izpētes rezultāti arī veido zinātnisku pamatu izstrādājamām kriminālistiskām rekomendācijām. Vienlaicīgi minēto atziņu kopums atsevišķās kriminālistiskās metodikas kontekstā veido vienotu tā otro komponentu.

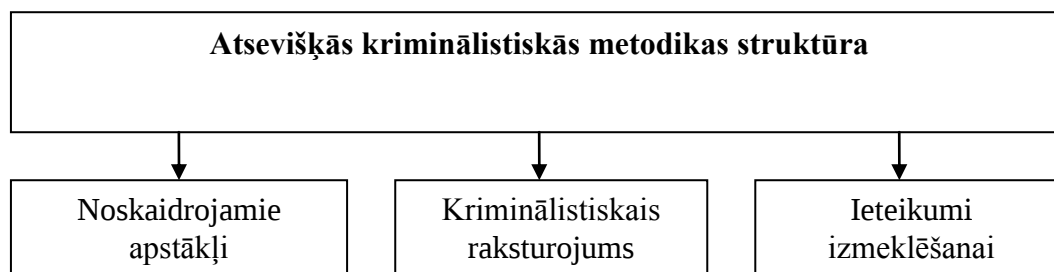
Savukārt trešā komponenta saturā ietilpst konkrētas rekomendācijas atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanai, kas ir balstītas uz izveidotām atziņām (pirmo komponentu) un kura virzību un rāmju nosaka lietā noskaidrojamie apstākļi (otrais komponents).

Ievērojot minēto, autors pauž pamatotu pārliecību, ka atsevišķajai kriminālistiskajai metodikai ir jāsaturs trīs komponenti (elementu bloki):

- 1) lietā noskaidrojamo apstākļu izklāsts;
- 2) atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida/grupas mehānisma un tā izmeklēšanas mehānisma likumsakarības jeb noziedzīgu nodarījumu veida kriminālistiskais raksturojums;
- 3) rekomendāciju sistēma kriminālistiskās tehnikas metožu un līdzekļu, taktisko paņēmieni izmantošanai atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida/kategorijas izmeklēšanā.

⁸¹ Криминалистика: Учебник для вузов. Под редакцией Волынского А. Ф., Лаврова В. П. Москва : Юнити-Дана : Закон и право, 2008, с.566.

⁸² Sk. darba 2.3. sadaļu.

Shēma Nr.4. Atsevišķās kriminālistiskās metodikas struktūra

Otrajā blokā ietilpstošie elementi veido pamatu kriminālistisko rekomendāciju izstrādei konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida/grupas izmeklēšanā, proti, nosaka trešā bloka satura īpatnības. Tajā ietilpst ziņas gan par noziedzīgu nodarījumu veida/grupas mehānismu, gan arī par tā izmeklēšanas mehānismu. Visas šīs ziņas, autora vērtējumā, aptver viena kategorija – kriminālistiskais raksturojums, kas plašāk tiks aplūkots atsevišķajā darba sadaļā.

Tādējādi autors secina, ka svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas metodikas tāpat kā ikviena noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas metodikas saturu veido: 1) šajā lietu kategorijā noskaidrojamie apstākļi, 2) kriminālistiskais raksturojums (noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma un to izmeklēšanas mehānisma likumsakarību raksturojums), kā arī 3) kriminālistiskās rekomendācijas izmeklēšanai.

2.2. Noskaidrojamie apstākļi lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu

Atbilstoši iepriekšējā darba sadaļā minētajiem priekšstatiem par atsevišķās kriminālistiskās metodikas uzbūvi, tās viens no pamata struktūrelementiem ir noskaidrojamo apstākļu kopums, kuru veido kriminālprocesa likumā noteiktā un tajā vispārīgi formulētā pierādīšanas priekšmeta izskaidrojums attiecībā uz izmeklējamā noziedzīgu nodarījumu veidu/grupu.

Kā konstatēts iepriekš šajā darbā, lielākā daļa kriminālistu ziņas par lietā noskaidrojamiem apstākļiem ietver atsevišķās kriminālistiskās metodikas saturā. Tajā pašā laikā jāatzīst, ka pētnieku vidū nepastāv vienotais viedoklis attiecībā uz noskaidrojamo apstākļu (ko mēdz apzīmēt arī par pierādāmiem apstākļiem) vietu kriminālistikas zinātnē un atsevišķās kriminālistiskās metodikas struktūrā. Analizējot pastāvošos viedokļus, var izdalīt šādus pamata virzienus pētnieku pieejā šīs problēmas risināšanā. Daļa kriminālistu, piemēram, V. Burdanova,⁸³ S. Čurilovs,⁸⁴ J. Firsovs, A.

⁸³ Бурданова, В., С. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовному делу, как важнейший элемент частных криминалистических методик. Вестник Криминалистики, №2(2), Москва : Спарк, 2001, с.38-42.

⁸⁴ Чурилов, С. Н. Методика расследования преступлений. Общие положения. Москва : Юстицинформ, 2009, с. 25.

Filipovs,⁸⁵ A. Hmirovs,⁸⁶ V. Jermolovičs,⁸⁷ I. Luzgins,⁸⁸ N. Nikolajčiks,⁸⁹ I. Pantelejevs,⁹⁰ G. Zujkovs un citi⁹¹ atzīst par nepieciešamu, veidojot atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida kriminālistisko metodiku, iekļaut tajā kā atsevišķu patstāvīgu elementu arī noskaidrojamo (daži - pierādāmo) apstākļu izklāstu. Citi (R. Belkins, N. Jablokovs, U. Miķelsons,⁹² N. Seļivanovs, A. Vasiļjevs u.c.) pauž pārliecību, ka noskaidrojamie apstākļi ir jāaplūko kriminālistiskā raksturojuma kontekstā. Turklāt atsevišķi autori (piemēram, R. Belkins,⁹³ A. Eismans⁹⁴) uzskata, ka minētos apstākļus pēc būtības aptver kriminālistiskā raksturojuma elementi, tāpēc nav nepieciešams tos izdalīt kā patstāvīgu noziedzīgu nodarījumu veida kriminālistiskās metodikas struktūras elementu. A. Lieljuksis lietā noskaidrojamus apstākļus integrē izmeklēšanas situācijās.⁹⁵ Pastāv arī citi risinājumi. Piemēram, D. Balašovs, N. Balašovs un S. Maļikovs viņu izstrādātajā kriminālistikas mācību grāmatā pierādāmos apstākļus neiekļauj atsevišķās kriminālistiskās metodikas tipveida struktūrā, taču tajā pašā laikā, aprakstot konkrēta noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas metodikas, minētie autori obligāti norāda uz šajā lietu kategorijā pierādāmiem apstākļiem.⁹⁶ R. Dombrovskis savukārt, pamatoti noliedzot pierādāmo apstākļu piederību kriminālistikas zinātnei, atzīst izzināmo apstākļu nozīmi, taču neiekļauj tos atsevišķās kriminālistiskās metodikas saturā.⁹⁷

Turklāt daži zinātnieki, apzīmējot vienu un to pašu apstākļu kopumu, lieto dažādus terminus - „pierādāmie apstākļi” un „noskaidrojamie apstākļi”, citi savukārt saskata šajās kategorijās atšķirības, taču pauž pārliecību, ka to izskaidrojums ir kriminālistikas uzdevums.⁹⁸

Analizējot šo problēmu, vispirms ir jāpiebilst, ka noskaidrojamo apstākļu jēdzienu kriminālistikā pamatā lieto divās nozīmēs. Visplašākā nozīmē ar to apzīmē visus apstākļus, kam var

⁸⁵ Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под редакцией Филиппова А. Г. Москва : Юрайт, 2012, с.503.

⁸⁶ Хмыров, А. А. Криминалистическая характеристика преступления и предмет доказывания. Криминалистическая характеристика преступлений. Москва, 1984, с. 5.

⁸⁷ Ермолович, В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск : Амалфея, 2001, с. 251.

⁸⁸ Криминалистика: учебник. Под редакцией Белкина Р. С., Викторова Б. А. Москва, 1976, с.383; Лузгин, И. М. Некоторые аспекты криминалистической характеристики и место в ней данных о сокрытии преступлений. Криминалистическая характеристика преступлений. Москва, 1984, с. 26.

⁸⁹ Николайчик, Н. И. О соотношении понятий "криминалистическая характеристика преступлений" и "предмет доказывания". Криминалистическая характеристика преступлений. Москва, 1984, с. 182.

⁹⁰ Пантелеев, И. Ф. Методика расследования преступлений. Москва, 1975, с. 3.

⁹¹ Piemēram, Волохова, О. В., Егоров, Н. Н., Жижина, М. В. и др. Криминалистика: учебник. Москва : Проспект, 2011, с. 238.

⁹² Miķelsons, U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības. Rīga : Turība, 2003, 196.-199. lpp.

⁹³ Белкин, Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. Москва, 1988, с. 191.

⁹⁴ Эйсман, А. А. О содержании понятия криминалистической характеристики преступления. Криминалистическая характеристика преступлений. Москва, 1984, с. 99.

⁹⁵ Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūtu legalizācijas apkarošana. Rīga : SIA „P&Ko”, 2007, 319. lpp.

⁹⁶ Балашов, Д. Н., Балашов, Н. М., Маликов, С. В. Криминалистика: учебник. Москва : Инфра-М, 2005, с. 345-489.

⁹⁷ Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 141. lpp.

⁹⁸ Piemēram, Чурилов, С. Н. Методика расследования преступлений. Общие положения. Москва : Юстицинформ, 2009, с. 25, Ипатова, И. А. Криминалистика: учебно-методический комплекс. Москва : ЕАОИ, 2008, с. 71.

būt nozīme pierādīšanā, proti, gan pierādāmos apstākļus, gan arī ziņas, kas dod iespēju šos pierādāmos apstākļus novērtēt. Savukārt šaurākā izpratnē ar noskaidrojamiem apstākļiem kriminālistikā pieņemts apzīmēt konkrētās izmeklēšanas darbības priekšmetu, apstākļus, kuri ir noskaidrojami attiecīgajā veicamajā darbībā, piemēram, aizdomās turētā vai eksperta pratināšanā.

Minētā sakarā, pirmkārt, rodas jautājums, vai kriminālistika kā zinātne nodarbojas ar pierādīšanu, un, otrkārt, vai pierādāmie apstākļi ir attiecināmi uz kriminālistikas metodikas saturu. Mēģinot rast atbildes uz šiem jautājumiem, jānorāda, ka vēsturiski ir izveidojies, ka kriminālistika ir uzņēmusies izskaidrot pierādāmos apstākļus, turklāt tā aplūko pierādāmos apstākļus no citādām pozīcijām nekā kriminālprocesa tiesības.

Šāda situācija ir saistīta ar pierādīšanas priekšmeta kriminālprocesuāli tiesiskā regulējuma īpatnībām padomju likumos, kas bija veidoti uz vienotiem pamatiem, proti, ar to, ka pierādīšanas priekšmets bija sasaistīts galvenokārt ar krimināllietā pierādāmiem apstākļiem, kā arī ar to, ka pierādīšanas priekšmeta saturs vienuviet noteikts nebija.⁹⁹ Arī Latvijas Kriminālprocesa kodekss, kas zaudēja spēku ar 2005. gada 1. oktobri, tā 47. pantā „Krimināllietā pierādāmie apstākļi” paredzēja, ka krimināllietas pirmstiesas izmeklēšanā un iztiesāšanā pierādāmi šādi apstākļi:

1) noziedzīga nodarījuma notikums (noziedzīga nodarījuma izdarīšanas laiks, vieta, veids un citi noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļi);

2) apsūdzētā vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā;

3) apstākļi, kas ietekmē apsūdzētā atbildības pakāpi un raksturu;

4) ar noziedzīgu nodarījumu nodarīto zaudējumu un radītā kaitējuma raksturs un apmēri.¹⁰⁰

Tajā pašā laikā Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 19. pants deklarēja, ka tiesai, tiesnesim, prokuroram un izziņas izdarītājam ir pienākums pilnīgi, vispusīgi un objektīvi izmeklēt lietas apstākļus un atbilstoši objektīvajai patiesībai noskaidrot noziedzīga nodarījuma esamību un to, kas vainīgs noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kā arī citus apstākļus, kam ir nozīme pareizā krimināllietas izlemšanā. Te gan vietā būtu piebilst, ka tā laika kriminālprocesa tiesību teorijā pastāvēja dažādas nostājas pierādīšanas priekšmeta satura noteikšanā, taču, kā pareizi norāda K. Strada-Rozenberga, par dominējošo tika atzīta pierādīšanas priekšmeta jēdziena pielīdzināšana krimināllietā pierādāmo apstākļu jēdzienam.¹⁰¹

Kā redzams no minētā, Latvijas Kriminālprocesa kodeksā bija konkrēts pierādāmo apstākļu uzskaitījums un vienlaikus arī norāde uz citiem apstākļiem, kam ir nozīme krimināllietā. Ievērojot kodeksā pierādāmo apstākļu vispārīgo raksturu, šo „citu apstākļu” satura nenoteiktību, kā arī kriminālprocesa tiesību teorijā valdošo priekšstatu par pierādīšanas priekšmeta saturu,

⁹⁹ Latvijas Kriminālprocesa kodekss. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002.

¹⁰⁰ Turpat.

¹⁰¹ Sk.vairāk Strada-Rozenberga, K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2002, 64.-70. lpp.

kriminālistikas zinātne uzņemās 1) izskaidrot, kuri apstākļi papildus kriminālprocesa kodeksā pierādāmajiem apstākļiem ir noskaidrojami lietā un 2) konkretizēt pierādāmo apstākļu saturu atbilstoši atsevišķajam noziedzīgu nodarījumu veidam.

Pēc Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanās pierādāmie apstākļi tika iekļauti pierādīšanas saturā. Tā 124. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka pierādīšanas priekšmets ir visu kriminālprocesa gaitā pierādāmo apstākļu kopums un ar tiem saistītie fakti un palīgfakti. Savukārt panta otrā daļa paredz, ka kriminālprocesā pierādāma noziedzīga nodarījuma sastāva esamība vai neesamība, kā arī citi Krimināllikumā un šajā likumā paredzētie apstākļi, kuriem ir nozīme konkrēto krimināltiesisko attiecību taisnīgā noregulējumā. Turklāt Kriminālprocesa likums izskaidro, ka saistītie fakti nav kriminālprocesā pierādāmie apstākļi, bet ir ar tiem saistīti un dod pamatu izdarīt secinājumu par pierādāmajiem apstākļiem (Kriminālprocesa likuma 124. panta trešā daļa), bet ar palīgfaktiem tiek pamatota kāda cita pierādījuma ticamība vai neticamība, kā arī iespējamība vai neiespējamība to izmantot pierādīšanā (Kriminālprocesa likuma 124. panta ceturtā daļa).

Minētā sakarā jāuzsver, ka kriminālistika izskaidroja tieši palīgfaktus, kuri jaunajā kriminālprocesuālajā likumā tika iekļauti pierādīšanas priekšmeta saturā. Šos palīgfaktus kriminālistikas mācību grāmatās mēdza apzīmēt ar jēdzienu „starpfakti”, norādot, ka tiem ir netiešā pierādījuma raksturs.¹⁰²

Tādējādi, precizējot pierādīšanas priekšmeta kriminālprocesuāli tiesisku regulējumu, kriminālistikas zinātnes izpētes laukā saglabājās tikai pierādāmo apstākļu satura konkretizēšana atbilstoši atsevišķajam noziedzīgu nodarījumu veidam.

Pastāv uzskats, ka apstāklis, ka tieši kriminālistika izzina lietā pierādāmos apstākļus, ir likumsakarīgi, jo atsevišķu noziedzīga nodarījuma veida/grupas izmeklēšanas metodisko pamatu izstrāde ietilpst kriminālistikas zinātnes priekšmetā.¹⁰³ Šādam viedoklim, pēc autora domām, grūti piekrist. Pierādāmie apstākļi būtībā ir vienīgi kriminālprocesa tiesību kategorija, jo tie kopā ar citiem Kriminālprocesa likuma 124. pantā noteiktiem faktiem veido pierādīšanas priekšmetu. Savukārt pierādīšanas priekšmetā ietilpstošo faktu esamības vai neesamības pamatošana ir pierādīšana, kas ir kriminālprocesa tiesību jautājums. Šajā sakarā varētu pievienoties R. Dombrovskā viedoklim, ka kriminālistiskā darbība nav vērsta uz pierādīšanu, bet gan uz izzināšanu.¹⁰⁴ Ja izmeklēšanas pamata uzdevums kriminālistikas izpratnē ir rekonstruēt noziedzīga nodarījuma mehānisma modeli, tad kriminālprocesa – pierādīt noziedzīga nodarījuma sastāva

¹⁰² Sk.piemēram, Селиванов Н. А., Танасевич В. Г., Эйсман А. А., Якубович Н. А. Советская криминалистика. Теоретические проблемы. Москва : Юридическая литература, 1978, с. 183.

¹⁰³ Piem., Степанов, В. В. Предмет доказывания как элемент методики расследования. Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе. Материалы всероссийской научно-практической конференции. Краснодар, 2002, с. 115.

¹⁰⁴ Dombrovskis, R. Izmeklēšanas darbību raksturojums un veidi. Jurista Vārds, Nr.11(564), 2009, 17. marts.

esamību vai neesamību. Tādējādi, autora ieskatā, kriminālistikas zinātnē būtu jāizvairās no pierādāmo apstākļu jēdziena lietošanas un būtu jāizmanto termins „noskaidrojamie apstākļi”.

Neiedziļinoties jautājumā, var izdarīt kļūdainu secinājumu, ka pierādīšanas priekšmets un lietā noskaidrojamie apstākļi ir vienādi jēdzieni. Šādu viedokli nevar atbalstīt, jo, pirmkārt, kriminālprocesuālajā likumā pierādīšanas priekšmets tiek raksturots vispārīgi, bet, otrkārt, Kriminālprocesa likumā pierādīšanas priekšmets ir attiecināms uz jebkuru noziedzīgu nodarījumu, neatkarīgi no noziedzīgu nodarījumu veida specifikas. Dažāda veida noziedzīgos nodarījumos pierādāmie apstākļi būs vienādi – noziedzīga nodarījuma sastāvs, Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā paredzētie apstākļi, taču noskaidrojamie apstākļi stipri atšķirsies. Varētu teikt, ka noskaidrojamie apstākļi piepilda pierādāmos apstākļus ar konkrētu saturu, kas uzskatāmi tiks atspoguļots arī šajā darbā, konstruējot noskaidrojamo apstākļu kopumu lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu.

Turklāt kriminālistikā valda priekšstats, ka noskaidrojamo apstākļu saturs ir plašāks par pierādīšanas priekšmetu, jo tajā ir iekļaujamās arī ziņas, kuras neietilpst pierādīšanas priekšmetā, bet kurām ir kriminālistiska nozīme. A. Filipovs, pamatojot šo viedokli, norāda, ka, piemēram, ziņas par liecinieka personību, viņa attiecībām ar aizdomās turēto vai apsūdzēto neietilpstot pierādīšanas priekšmetā, bet ļauj izvēlēties efektīvu liecinieka pratināšanas taktiku.¹⁰⁵ Neapšaubot minēto ziņu kriminālistisko nozīmīgumu, vienlaikus jāatzīst, ka tās atbilstoši mūsdienu Latvijā pastāvošajai pierādīšanas priekšmeta izpratnei ir attiecināmas arī uz pierādīšanas priekšmetu kā Kriminālprocesa likuma 124. panta ceturtajā daļā noteiktais palīg fakts, ar kuru tiek pamatota kāda cita pierādījuma ticamība vai neticamība, kā arī iespējamība vai neiespējamība to izmantot pierādīšanā. Ja liecinieks, piemēram, ir narkologa uzskaitē vai viņam ir naidīgas attiecības ar apsūdzēto, viņa liecību ticamība varētu tikt apšaubīta. Līdzīgi arī R. Dombrovskis savā 2003. gadā izdotajā grāmatā „Kriminālistikas teorētiskie pamati” norāda, ka izzināšanas priekšmets vienmēr ir plašāks nekā pierādīšanas priekšmets, par piemēru minot cietušā pratināšanā sniegtās ziņas par laupītāja ārienes pazīmēm, kurām neesot krimināltiesiskās nozīmes.¹⁰⁶ Taisnības labad jāatzīmē, ka šāda pieeja minētās grāmatas tapšanas laikā bija pamatota, jo, kā jau minēts iepriekš, līdz 2005. gada 1. oktobrim, kad stājās spēkā jaunais kriminālprocesuālais likums, bija citāds pierādīšanas priekšmeta tiesiskais regulējums. Taču, raugoties no šā brīža kriminālprocesuālās reglamentācijas pozīcijām, arī ziņas par noziedznieka ārējām pazīmēm ietilpst pierādīšanas priekšmetā. Piemēram, ja cietušais apraksta vainīgā ārējā izskata īpatnības, bet vēlāk atpazīst konkrētu personu, kurai iepriekš aprakstītās pazīmes nemaz nav konstatējamas, tad minētās cietušā sniegtās ziņas pierādīšanas procesā būtu vērtējamas kritiski vai var būt pat par pamatu visu cietušā sniegto liecību

¹⁰⁵ Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под редакцией Филиппова А. Г. Москва : Юрайт, 2012, с. 503-504.

¹⁰⁶ Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 141. lpp.

apšaubīšanai. Arī no otrās puses, ja vēlāk noskaidrojas, ka šīs ziņas par noziedznieka ārienes īpatnībām atbilst iespējamā vainīgā ārienes īpatnībām, tad cietušā liecībās sniegtajai informācijai arī būs kriminālprocesuālā nozīme.

Izvērtējot jautājumu par noskaidrojamo apstākļu vietu un nozīmi atsevišķu kriminālistisko metodiku saturā, jāpievēršas to attiecībai pret kriminālistisko raksturojumu. Šādas nepieciešamības pamatā ir jau minētais R. Belkina un dažu citu zinātnieku paustais viedoklis, ka noskaidrojamās apstākļus aptver kriminālistiskā raksturojuma elementu apraksts.

Ja kriminālistiskais raksturojums attiecībā uz noziedzīgu nodarījumu veida/grupas mehānismu sniedz vispārinātas ziņas par tā tipiskajiem elementiem, posmiem, korelācijas sakariem starp elementiem, kā arī elementu mijiedarbības rezultātā radītajām pēdām, tad lietā noskaidrojamie apstākļi nosaka to ziņu minimumu, kas lietā ir jānoskaidro. L. Drapkins un V. Karagodins šajā sakarā pamatoti atzīmē, ka noskaidrojamie apstākļi ir jautājumi, uz kuriem jāatrod ticamas atbildes, bet kriminālistiskā raksturojuma struktūras elementi ir iespējamās atbildes uz jautājumiem.¹⁰⁷

Visbeidzot, ir jāatspoguļo arī atšķirības starp pierādāmajiem apstākļiem kā kriminālprocesuālo kategoriju un noziedzīgās darbības mehānismu kā kriminālistiskā raksturojuma pamatelementu. Šajā sakarā veiksmīgi kriminālistiskā raksturojuma un pierādāmo apstākļu attiecības raksturo Baltkrievijas kriminālisti V. Jermolovičs un V. Šabanovs, kuri norāda, ka pierādīšanas priekšmets nosaka noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas galveno mērķi, bet kriminālistiskais raksturojums palīdz noteikt veidus un paņēmienus tā sasniegšanai.¹⁰⁸

Kriminālistiskajā literatūrā vienkopus nav atrodamas ziņas par lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu noskaidrojamajiem apstākļiem. Krievijas zinātnieku darbos visbiežāk šo nodarījumu izmeklēšanā noskaidrojamie apstākļi tiek raksturoti attiecībā uz maksājumu karšu viltojumu izgatavošanu vai izplatīšanu, kā arī attiecībā uz zādzību un krāpšanu. Tā pamatā ir apstākļi, ka atsevišķās kriminālistiskās metodikas visbiežāk veido, pamatojoties uz noziedzīgu nodarījumu krimināltiesisko iedalījumu, proti, lietā noskaidrojamās apstākļus izklāsta, noziedzīgās darbības mehānismu, izmeklēšanas darbības mehānismu aplūko un kriminālistisko rekomendāciju kopumu izveido attiecībā uz kādā konkrētajā kriminālkodeksa sevišķās daļas pantā noteikto noziedzīgu nodarījumu. Savukārt Krievijas Federācijas Kriminālkodekss nenoteic speciālu atbildību par maksājumu karšu un to viltojumu izmantošanu, un prettiesiskās darbības ar bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļiem kvalificē kā maksājumu karšu viltojumu izgatavošanu un izplatīšanu, vai kā zādzību un krāpšanu. Tā, piemēram, V. Bajahčevs raksta, ka lietās par maksājumu karšu viltojumu izgatavošanu un izplatīšanu pierādīšanas priekšmetā ietilpst šādi

¹⁰⁷ Драпкин, Л.Я., Карагодин, В. Н. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Проспект, 2011, с. 415.

¹⁰⁸ Ермолович, В. Ф., Шабанов, В. Б. Соотношение криминалистической характеристики преступлений со следственными ситуациями, предметом доказывания, версиями и задачами расследования преступления. Вестник Калининградского юридического института МВД России, № 1(27), Калининград, 2012, с. 81.

apstākļi: 1) vai ir noticis maksāšanas līdzekļu viltojumu izgatavošanas/izplatīšanas fakts; 2) laiks, vieta un citi maksājumu karšu izgatavošanas un izplatīšanas apstākļi; 3) viltojumu izgatavošanas paņēmiens, līdzekļi un materiāli; 4) kas ir veicis noziedzīgu nodarījumu, patstāvīgi vai grupā, vai persona iepriekš tika saukta pie atbildības par līdzīgu nodarījumu; 5) kāds daudzums viltotu maksājumu karšu tika izgatavots; 6) kādā veidā tika izplatīti viltoti maksāšanas līdzekļi; 7) personu loks, kas zināja par sagatavošanos noziegumam vai tā realizāciju; 8) apstākļi, kas ir veicinājuši noziedzīgu nodarījumu.¹⁰⁹ Ļoti līdzīgi arī E. Firsovs savā 2004. gadā izdotajā monogrāfijā izsklāsta apstākļus, kuri ir jāpierādā apskatāmās kategorijas lietās, piebilstot, ka pie tiem ir pieskaitāmi arī apstākļi, kuri var būt par pamatu atbrīvošanai no kriminālatbildības, atbildību pastiprinošie un mīkstinošie apstākļi.¹¹⁰

Turklāt daudzi kriminālisti, piemēram, E. Firsovs,¹¹¹ L. Bertovskis¹¹² un daži citi,¹¹³ kuri veica nelikumīgu darbību ar maksājumu kartēm izpēti, nav sistematizējuši šādās lietās noskaidrojamās apstākļus. Autors uzskata, ka, ievērojot jau izteikto atziņu par to, ka noskaidrojamie apstākļi kā kriminālistikas kategorijas piepilda pierādāmos apstākļus kā kriminālprocesuālo jēdzienu ar konkrētu saturu, tad, veidojot lietā noskaidrojamo apstākļu sistēmu, visus svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanā noskaidrojamās apstākļus var sadalīt grupās, par pamatu ņemot pierādīšanas objektu.

Raugoties no kriminālprocesa tiesību pozīcijām, lietā par maksājumu karšu pretiesisku izmantošanu būtu jāpierāda šādi fakti:

1. Noziedzīga nodarījuma sastāvs: a) noziedzīga nodarījuma apdraudējuma objekts – konkrētās intereses; b) noziedzīga nodarījuma objektīvā puse – svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu, noziedzīgās grupas esamība; c) noziedzīga nodarījuma subjekts – pieskaitāma četrpadsmit gadus sasniegusi persona; d) noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse – tiešs nodoms.

2. Citi Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā paredzētie apstākļi, kuriem ir nozīme konkrēto krimināltiesisko attiecību taisnīgā noregulējumā: a) Krimināllikuma piemērojamība; b) apstākļi, kas var būt par pamatu personas atbrīvošanai no kriminālatbildības (kriminālatbildības noilgums, nav radīts tāds kaitējums, lai vajadzētu piespriest kriminālsodu, persona būtiski palīdzējusi atklāt smagu vai sevišķi smagu noziegumu, kas ir smagāks vai bīstamāks par šīs personas pašas izdarīto noziedzīgo nodarījumu u.c.); c) atbildību mīkstinošie un

¹⁰⁹ Расследование преступлений в сфере экономики. Руководство для следователей. Москва : Спарк, 1999, с .314.

¹¹⁰ Фирсов, Е. П. Расследование изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг, кредитных либо расчетных карт и иных платежных документов. Москва : Юрлитинформ, 2004, с. 113-114.

¹¹¹ Фирсов, Е. П. Расследование изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг, кредитных либо расчетных карт и иных платежных документов. Москва : Юрлитинформ, 2004, с. 113-114.

¹¹² Бертовский, Л. В., Образцов, В. А. Выявление и расследование экономических преступлений. Учебно-практическое издание. Москва : Экзамен, 2003, с. 133-134.

¹¹³ Piemēram, grāmatā Расследование преступлений в сфере экономики. Руководство для следователей. Москва : Спарк, 2001, с. 314.

pastiprinošie apstākļi; d) vainīgā personība; e) izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturs un radītais kaitējums; f) personas tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā ievērošana; g) personas līdzdalības grupā raksturs un loma izdarītajā noziedzīgajā nodarījumā; h) citi apstākļi.

Autora vērtējumā, uz nodarījuma sastāva esamības vai neesamības konstatēšanu vērstos noskaidrojamās apstākļus var iedalīt: 1) noskaidrojamajos apstākļos, kas attiecas uz nodarījuma objektu un nodarījuma objektīvo pusi, un 2) noskaidrojamajos apstākļos, kas attiecas uz nodarījuma subjektu un nodarījuma subjektīvo pusi.

Uz pirmo grupu ir attiecināmi šādi lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu noskaidrojamie apstākļi:

- Vai ir notikusi maksājumu kartes izmantošana (transakcija)?
- Vai notikusi svešas vai viltotas maksājumu kartes izmantošana?
- Kuras konkrēti maksājumu kartes vai to viltojumi tika izmantoti? Kādi ir šo maksājumu karšu numuri, izdevēja bankas, likumīgi lietotāji?
- Vai svešas maksājumu kartes izmantošana notikusi nelikumīgi (piemēram, ja viens ģimenes loceklis norēķinājies ar otra lietošanā esošo maksājuma karti ar pēdējā piekrišanu, tad darbībā nebūs noziedzīga nodarījuma sastāva)?
- Kad (datums un laiks) un kur (adrese, tirgotāja/ bankomāta valdītāja nosaukums) notikušas nelikumīgas darbības ar maksājumu karti?
- Kāds ir ar svešām vai viltotām maksājumu kartēm veikto transakciju kopējais skaits?
- Kāda ir katras transakcijas summa un kāda ir visu transakciju kopējā summa?
- Vai maksājumu kartes/tās viltojuma transakcija ar svešu vai viltotu maksājumu karti ir izdevusies (autorizācija)?
- Ja prettiesiska izmantošana nebija izdevusies, tad kādu iemeslu dēļ?
- Kāds ir maksājumu kartes/viltojuma izmantošanas paņēmieni?
- Ja tika izmantota sveša maksājumu kartes, tad kādā veidā tā tika iegūta?
- Ja tika izmantota viltota maksājumu kartes, tad kāds ir tās izcelsmes avots, kādā veidā tā tika viltota?
- Kādi apstākļi veicinājuši noziedzīga nodarījuma izdarīšanu?

Pie noskaidrojamiem apstākļiem lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, kas attiecas uz nodarījuma subjektu un nodarījuma subjektīvo pusi, varētu attiecināt:

- Kura persona ir izmantojusi norēķinu kartes vai to viltojumus?
- Kas piedalījies (tajā skaitā organizējis, atbalstījis, uzkūdījis) noziedzīga nodarījuma īstenošanā? Kāda ir bijusi lomu sadale starp līdzdalībniekiem?
- Kad un pie kādiem apstākļiem katram likumpārkāpējam radās noziedzīgs mērķis?
- Vai svešas/viltotas maksājumu kartes vairākkārtēju izmantošanu vieno vienots nodoms?

- Vai aizdomās turētās personas ir iepriekš sodītas, tostarp par Krimināllikuma 193. pantā paredzēto noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu?

Citi jau minētie Krimināllikumā un Kriminālprocesa likumā paredzētie apstākļi, kuriem ir nozīme konkrēto krimināltiesisko attiecību taisnīgā noregulējumā, ir pārbaudāmi jebkura noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanā, neatkarīgi no lietu kategorijas specifikas.

Minētais aplūkojamās kategorijas lietās noskaidrojamo apstākļu izklāsts nav un nevar būt izsmeļošs. Tas ir saistīts ar to, ka noskaidrojamo apstākļu galvenais uzdevums atsevišķās kriminālistiskās metodikas ietvaros ir piešķirt konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanai noteiktu virzību, noteikt robežas, kurās būtu jānotiek izmeklēšanai.

2.3. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas kriminālistiskais raksturojums

Pēdējo vairāku desmitu gadu laikā noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma kategorija ir ieņēmusi stabilu vietu kriminālistikas zinātnē. Praktiski ikvienā mūsdienu kriminālistikas mācību grāmatā tiek uzsvēta kriminālistiskā raksturojuma būtiskā loma un nozīme gan kriminālistikas teorijā, gan arī konkrēto metodisko rekomendāciju izstrādē noteikta noziedzīga nodarījuma veida atklāšanai, izmeklēšanai un novēršanai. Kriminālistiskā raksturojuma problēmas savos pētījumos aplūkojuši ievērojams skaits ārvalstu¹¹⁴ un Latvijas zinātnieku.¹¹⁵

Zinātniskajā literatūrā ir atrodamī daudzi, atsevišķos gadījumos pat būtiski atšķirīgi kriminālistiskā raksturojuma definējumi, taču visbiežāk ar to saprot noteikta nodarījumu veida tipisko pazīmju kopumu, kas izpaužas nozieguma īstenošanas un slēpšanas paņēmienos, tā realizācijas mehānismā un apstākļos, kā arī noziedznieka un cietušā - īpašībās.¹¹⁶

Neskatoties uz minēto, pētnieku vidū nenorimst diskusijas par kriminālistiskā raksturojuma jēdzienu un ar tā saturu saistītajiem jautājumiem. Turklāt zinātniskajā literatūrā ir sastopami atsevišķu autoru viedokļi, kuros kategoriski tiek noliegta šīs kategorijas pastāvēšanas nepieciešamība.¹¹⁷ Tas lielā mērā ir saistīts ar vienu no ievērojamākajiem kriminālistiem – R. Belkina darbu, kurā viņš pauž pārliecību par to, ka kriminālistiskais raksturojums nav attaisnojis zinātnieku un praktiķu cerības, pats sevi izdzīvojis un no realitātes, par kuru uzdevās visus

¹¹⁴ R. Belkins, A. Filipovs, V. Gavlo, I. Gerasimovs, S. Matulienē, M. Saltevskis, N. Selivanovs, V. Obratcovs, A. Vasiljevs, I. Vozgrins un daudzi citi.

¹¹⁵ R. Dombrovskis, A. Lieljuksis, A. Kavalieris, J. Kononovs, E. Nīmande, V. Smilgainis.

¹¹⁶ Kriminālistiskā metodika. Mācību grāmata. Trešā daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2005., 14. lpp.

¹¹⁷ Piemēram, Криминалистика : учебное пособие. Под редакцией Дулова А. В. Минск : ИП "Экоперспектива", 1998.; Лубин, А. Ф. Методология криминалистического исследования механизма преступной деятельности. Автореферат дис. доктора наук. Н.Новгород, 1997.

iepriekšējos gadus, pārtapis par ilūziju, kriminālistisko fantomu.¹¹⁸ R. Belkins, vērtējot kriminālistiskā raksturojuma tipisko satura izklāsta shēmu, norāda, ka tajā ir tikai viens īsti kriminālistisks elements – noziedzīga nodarījuma izdarīšanas un slēpšanas paņēmieni, kā arī to atstātās pēdas. R. Belkina minētie izteikumi par kriminālistiskā raksturojuma vietu un nozīmi kriminālistikā no citu pētnieku puses tika pakļauti asai kritikai, taču, tā vai citādi, arī šodien, paejot vairāk nekā desmit gadiem, atsevišķi autori pievienojas R. Belkina viedoklim. Arī A. Filipovs, vienmēr būdams šīs kriminālistiskās kategorijas aizstāvis, vienā no pēdējām mācību grāmatām ļoti piesardzīgi vērtē kriminālistiskā raksturojuma nozīmīgumu, atsaucoties uz noziedzības strauju attīstību, biežām izmaiņām likumos, politisku un ekonomisku situāciju konkrētos Krievijas Federācijas reģionos.¹¹⁹

Izvērtējot autoram pieejamā zinātniskajā literatūrā esošās atziņas par noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma satura elementiem, jāsecina, ka to uzskaitījums autoriem ir krasi atšķirīgs.

Latvijas Policijas akadēmijas izdotajā mācību grāmatā “Kriminālistika. Kriminālistiskā metodika” tiek pausts viedoklis, ka kriminālistisko raksturojumu veido ziņas par noziedzīgā nodarījuma īstenošanas un slēpšanas paņēmieniem, tā realizācijas mehānismu un apstākļiem, kā arī subjekta – dažiem noziegumiem arī cietušā - īpašības.¹²⁰

Citā kriminālistikas mācību grāmatā tiek uzsvērts, ka atsevišķa noziedzīgā nodarījuma veida kriminālistisko raksturojumu veido: noziedzīgā nodarījuma veida izplatība; tā atklāšanas īpatnības; noziedzīgā nodarījuma veida un tā izdarīšanas apstākļu tipiskās pazīmes; noziedzīgā nodarījuma veidam raksturīgs pēdu veidošanas mehānisms; noziedzīga nodarījuma izdarīšanas (sagatavošanas, īstenošanas un pēdu slēpšanas) paņemiens; noziedznieka personība un uzvedība; ziņas par cietušo; cita informācija (piemēram, noziedzīgu grupējumu struktūra).¹²¹

Lietuvas zinātniece S. Matulienė izceļ šādus kriminālistiskā raksturojuma elementus: noziedzīga nodarījuma izdarīšanas veidu (ar to saprotot noziedzīga nodarījuma sagatavošanu, izdarīšanu un slēpšanu); personu, kas izdarījusi noziedzīgu nodarījumu; noziedzīga nodarījuma priekšmetu un noziedzīga nodarījuma situāciju.¹²²

Ir arī atsevišķi autori, kuri pauž viedokli, ka noteiktā veida noziedzīgā nodarījuma kriminālistisko raksturojumu veido tikai daži elementi. Tā, piemēram, R. Aleksejevs uzskata, ka uz

¹¹⁸ Белкин, Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва : НОРМА, 2001, с. 220-224.

¹¹⁹ Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под редакцией Филиппова А. Г. Москва : Юрайт, 2012, с. 505.

¹²⁰ Криминālistiskā metodika. Mācību grāmata. Trešā daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2005, 14.lpp.

¹²¹ Криминалистика: Учеб. для вузов — 2-е изд., перераб. и доп. Под редакцией проф. И. Ф. Герасимова и проф. Л. Я. Драпкина. Москва : Высшая школа, 2000, с. 345-346.

¹²² Матулиене, С. Криминалистическая характеристика преступлений в методике расследования: современная интеграция теоретических и практических проблем. Докторская диссертация. Вильнюс, 2004, с. 32.

atsevišķā noziedzīgā nodarījuma kriminālistisko raksturojumu ir attiecināmi tikai trīs elementi: noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas un slēpšanas paņēmieni, pēdu veidošanās mehānisma īpatnības, noziedznieka personības raksturojums.¹²³ Savukārt atsevišķi zinātnieki noziedzīga nodarījuma kriminālistiskajā raksturojumā iekļauj vairāk nekā divdesmit elementu. Šo pētnieku vidū ir Baltkrievijas kriminālists V. Jermolovičs, kurš savā monogrāfijā min pat 22 kriminālistiskā raksturojuma saturu veidojošos elementus.¹²⁴

Profesors R. Dombrovskis elementu daudzveidību izskaidro ar to, ka nav izstrādāta noziedzīgu nodarījumu visaptveroša kriminālistiskā klasifikācija, nepieciešama īpatnēja un no krimināltiesiskā raksturojuma atšķirīga klasifikācija, kas pamatojas uz noziedzīga nodarījuma kriminālistiskām pazīmēm - spēju atspoguļoties apkārtējā vidē individuālu pēdu veidā un kriminālnodarījuma izzināmību pēc atstātajām pēdām.¹²⁵

Autora skatījumā, kriminālistiskā raksturojuma jēdziena un satura noteikšanas problēma galvenokārt ir saistāma ar nespēju izcelt specifisku kriminālistisko aspektu noziedzīgu nodarījumu raksturojošo pazīmju aprakstā. Noziedznieka un cietušā personība, noziedzīga nodarījuma priekšmets, kriminālsodāmās darbības izdarīšanas apstākļi un citas tradicionāli uz kriminālistisko raksturojumu attiecināmas pazīmes ir vairāku zinātņu, it īpaši krimināltiesisko zinātņu izpētes priekšmetā ietilpstošas parādības; tās pēta krimināltiesības, kriminālprocesa tiesības, kriminoloģija, kriminālistika u.c. Taču katra no šīm zinātnēm izzina minētos elementus savā specifiskajā aspektā, atbilstoši tās risināmiem uzdevumiem.

Pēc būtības kriminālistikas zinātnes izpētes priekšmetā ietilpst divi pamata elementi: 1) noziedzīgas darbības mehānisms (nodarījuma funkcionālā puse) un 2) izmeklēšanas (kriminālistiskās darbības) mehānisms. Savukārt kriminālistikas zinātnes uzdevums ir: uz noziedzīga nodarījuma mehānisma un kriminālistiskās darbības mehānisma izpētes pamata izstrādāt un pilnveidot tehniskos līdzekļus, taktiskos paņēmienus un metodiskās rekomendācijas noziedzīgu nodarījumu atklāšanai, izmeklēšanai un novēršanai. Tādējādi, izvērtējot jautājumu, vai konkrēta pazīme ir vai nav iekļaujama noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma saturā, jāvadās no tā, vai uz šīs pazīmes izpētes pamata izkristalizētās atziņas var veicināt kriminālistikas zinātnes uzdevumu risināšanu, citiem vārdiem - vai tai ir kriminālistiska nozīme.

Vienlaicīgi jānorāda, ka noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma satura elementu neveido pati delikta mehānismu vai tā izmeklēšanas mehānismu aprakstošā pazīme, bet gan vispārinātās ziņas par kādu kriminālistiski nozīmīgu pazīmi.

¹²³ Алексеев, Р. А. Криминалистическая характеристика уклонения от налогов с организации. Краснодар : Краснодарская академия МВД РФ, 2004, с. 9.

¹²⁴ Ермолович, В. Ф. Способы и механизм преступления. Под ред. проф. Басецкого И. И. Минск, 2000, с. 85-86.

¹²⁵ Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 63. lpp.

Apkopojot zinātnieku atziņas par apskatāmās kategorijas saturu, var konstatēt, ka visai bieži noziedzīga nodarījuma kriminālistiskajā raksturojumā kā vienu no daudzajiem elementiem iekļauj kriminālsodāmas darbības mehānismu.¹²⁶ Citiem vārdiem sakot, noziedzīgas darbības mehānismu aplūko kā vienāda līmeņa kategoriju kopā ar noziedzīga nodarījuma priekšmetu, subjektu, līdzekļiem, rīkiem u.c.

A. Vasiļjevs noziedzīga nodarījuma mehānismu raksturo kā nozieguma izdarīšanas procesu, tajā skaitā tā paņēmieni un visas noziedznieka darbības, kuras veido materiālas un nemateriālas pēdas, kuras var tikt izmantotas nozieguma atklāšanai un izmeklēšanai.¹²⁷ V. Obrazcovs uzskata, ka kriminālsodāmas darbības mehānisms ir kriminālistiski nozīmīgu, prettiesisku uzvedības aktu un ar to saistītu parādību dinamiskā sistēma, kas realizējas noteiktajos apstākļos, izpausmēs, ievirzē un secībā.¹²⁸ V. Gavlo piedāvā noziedzīga nodarījuma mehānismu skaidrot kā kriminālistiskā raksturojuma elementu mijiedarbības sistēmu, kas atspoguļo nozieguma īstenošanas procesu, tā pēdu veidošanos, kam ir nozīme patiesības noskaidrošanā.¹²⁹ R. Belkins nozieguma mehānismu skaidro kā sarežģītu dinamisku sistēmu, kas nosaka noziedzīgas darbības saturu.¹³⁰ Savukārt Latvijas Policijas akadēmijas autoru grupas izstrādātajā kriminālistikas mācību grāmatā tiek uzsvērts, ka nozieguma mehānismu raksturo tā elementu, posmu, apstākļu un faktoru kompleksa sakarība laikā un telpā.¹³¹ A. Kustovs, kurš nozieguma mehānisma problēmai ir veltījis vairākas zinātniskas publikācijas un faktiski pirmais ir veicis šā jautājuma komplekso izpēti, uzskata, ka noziedzīga nodarījuma mehānisms ir nozieguma līdzdalībnieku savstarpējo vai ar materiālo vidi, tiešu un netiešu, ar attiecīgu rīku, līdzekļu vai apstākļu citu elementu izmantošanu saistītās mijiedarbības procesu sistēma.¹³²

Pēc autora domām, ar noziedzīga nodarījuma mehānismu jāsaprot noziedzīgas darbības funkcionālā puse, proti, zināmajos apstākļos notiekošs noteiktu objektu mijiedarbības process. Noziedzīga nodarījuma mehānismu veido elementi, kuri, iedarbojoties vienam uz otru, kā arī uz apkārtējo vidi, atstāj pēdas. Savukārt noziedzīga nodarījuma mehānisma formu raksturo tā stadijas jeb attīstības etapi.

Noziedzīga nodarījuma veida mehānismā, atbilstoši autora uzskatam, jāietilpst šādiem elementiem: 1) noziedzīga nodarījuma subjektam, 2) rīkiem un līdzekļiem, 3) kriminālsodāmas

¹²⁶ Piem., Шурухов, Н. Г. Криминалистика: Учебник. Москва : Искимо, 2008, с. 25-31.

¹²⁷ Криминалистика. Москва : МГУ, 1971, с. 8.

¹²⁸ Образцов, В. А. О некоторых перспективах интеграции и дифференциации знаний в криминалистике. В книге: Курс лекций по криминалистике. Москва : МГУ, 1996, с.20.

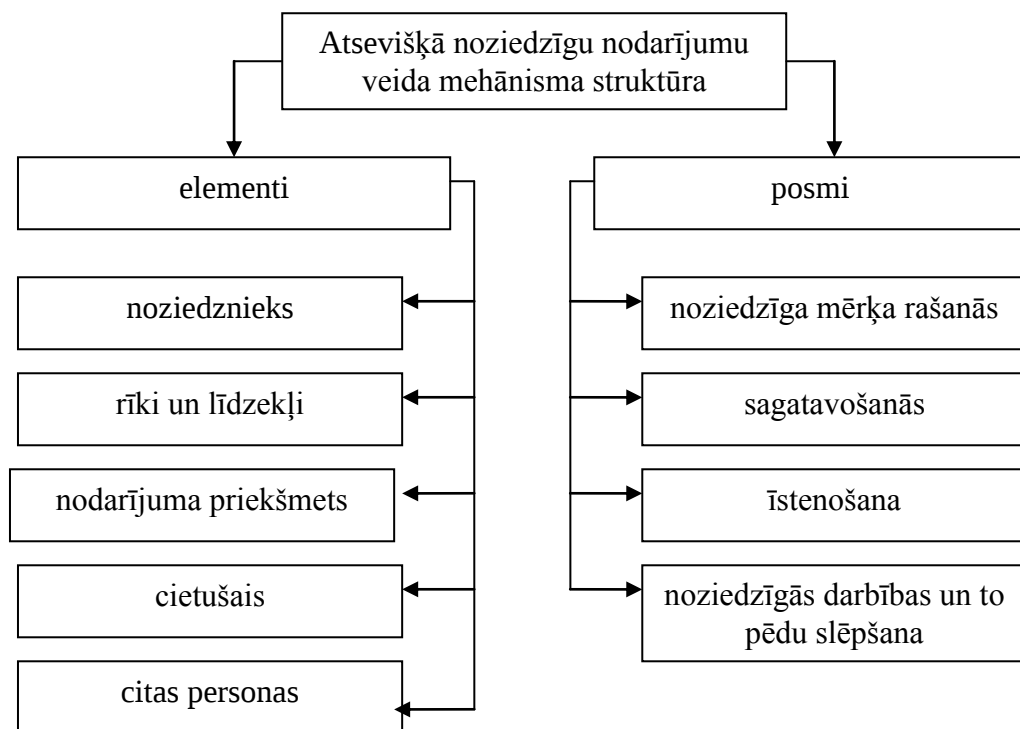
¹²⁹ Гавло, В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск : Томский университет, 1985, с. 190.

¹³⁰ Белкин, Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е изд. доп. Москва : Мегатрон XXI, 2000, с. 117.

¹³¹ Криминалистiskā metodika. Mācību grāmata. Trešā daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2005, 15. lpp.

¹³² Кустов, А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления. Москва : Академия МВД России, 1997, с.15.

darbības priekšmetam, 4) cietušajam un 5) citām iesaistītām personām. Savukārt noziedzīga nodarījuma posmi jeb etapi ir 1) noziedzīga mērķa rašanās, 2) sagatavošanās noziedzīgam nodarījumam, 3) noziedzīga nodarījuma īstenošana, 4) noziedzīga nodarījuma notikuma un tā pēdu slēpšana (sk. shēmu Nr.5).

Shēma Nr.5. Atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma struktūra

Tādējādi noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma struktūru veido vispārināto, tipisko, savstarpēji saistīto ziņu kopums par tā elementiem un posmiem, kam ir nozīme noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanā.

Noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma struktūrā, kā redzams, nav iekļautas ziņas par noziedzīgu nodarījumu veida tipiskām pēdām, kā to piedāvā vairāki zinātnieki.¹³³ Bez šaubām, tipiskas pēdas, kas rodas konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma darbības rezultātā, ir jāatspoguļo un jāaizzina. Taču pēdas kā tādas nav analizējamā mehānisma elements, bet gan pārējo tā elementu mijiedarbības rezultāts.

¹³³ Piemēram, Шурухов, Н. Г. Криминалистика. Учебник. Москва : Юрист, 2004, с. 452; Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под редакцией Филиппова А. Г. Москва : Юрайт, 2012, с. 504.

Šīs disertācijas izstrādes sākotnējā posmā autors puda viedokli, ka pie noziedzīgās darbības elementiem ir pieskaitāmi arī noziedzīga nodarījuma paņēmieni un apstākļi, kuros norisinās noziedzīga darbība.¹³⁴

Galvenais arguments, kādēļ autors ir izslēdzis no noziedzīgās darbības mehānisma elementu saraksta apstākļus, kuros notiek noziedzīgs nodarījums, izpaužas tajā, ka noziedzīga darbība un apstākļi, kuros notiek noziedzīgs nodarījums ir divas atsevišķas, patstāvīgas sistēmas. Minētā sakarā S. Lavruhins raksta, ka ir pieņemts uzskatīt, ka pēdas veidojas, objektam darbojoties noteiktajos apstākļos, un, ja šo apstākļus iekļautu kā vienu no kriminālistiskā raksturojuma elementiem, tad iznāktu, ka noziegums iedarbojas pats uz sevi.¹³⁵ Domājams, ka šī tēze nav gluži precīza, raugoties no noziedzīgās darbības mehānisma elementu pozīcijām. Tiešām, jebkurš objekts vidē atstāj izmaiņas. Turklāt šādas izmaiņas jeb pēdas veidojas pat gadījumos, ja objekts aktīvi neiedarbojas uz apkārtējo vidi, tostarp uz citiem objektiem (piemēram, ideālo pēdu veidošanās gadījumā). Taču, ja mēs aplūkojam objektu kā vienu no noziedzīgās darbības mehānisma elementiem, tad jāsecina, ka pēdas veidojas gan tā elementu (piemēram, vainīgā un cietušā, noziedzīga nodarījuma rīka un cietušā) mijiedarbības rezultātā, gan arī šo elementu mijiedarbības rezultātā ar apkārtējo vidi. Tādējādi pēdas veidojas, pirmkārt, vienas sistēmas ietvaros (kā noziedzīgās darbības mehānisma elementu savstarpējās iedarbības rezultāts) un, otrkārt, citā sistēmā, kurai attiecībā uz noziedzīga nodarījuma mehānismu ir ārējais raksturs.

Minētais nebūt nenozīmē, ka apstākļiem, kuros notiek noziedzīgs nodarījums, nav nozīmes izmeklēšanā. Šie apstākļi tāpat kā konkrētajam noziedzīgu nodarījumu veidam raksturīgās pēdas ir izzināmi un aprakstāmi nevis kā atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida mehānismu veidojošais elements, bet gan kā patstāvīga sistēma.

Kā jau minēts, sākotnēji autors izvirzījis hipotēzi, ka noziedzīgās darbības mehānisma elementu saturā ietilpst arī noziedzīgās darbības paņēmieni.¹³⁶ Tas bija saistīts ar to, ka vairākums kriminālistu paņēmieni uzskata par centrālo kriminālistiskā raksturojuma elementu un sniedz tā aprakstu kopā ar pārējiem kriminālistiskā raksturojuma pazīmēm. Taču, turpinot izzināt noziedzīgās darbības mehānisma struktūru un aprobējot tā modeli uz svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas piemēra, autors ir nonācis pie secinājuma, ka, pirmkārt, paņēmieni savā būtībā gūst atspoguļojumu noziedzīgās darbības mehānisma etapos. Tiešām, gandrīz ikviens kriminālists pamatoti paņēmienā izceļ trīs posmus – sagatavošanos, tā realizāciju un pēdu slēpšanu, kas savukārt sakrīt ar noziedzīga nodarījuma mehānisma attīstības etapiem. No otras puses, noziedzīga

¹³⁴ Berezins, A. Noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma atsevišķas aktuālas problēmas. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr.1(50), 2010, 12-17. lpp.

¹³⁵ Лаврухин, С. В. Проблемы криминалистического исследования преступления. Вестник Криминалистики, №2(4), Москва : Спарк, 2002, с. 29-37.

¹³⁶ Berezins, A. Noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma atsevišķas aktuālas problēmas. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr.1(50), 2010, 12-17. lpp.

nodarījuma paņēmiens neiederas elementu klāstā arī tāpēc, ka atšķirībā no pārējiem elementiem – noziedznieka, cietušā, citām iesaistītajām personām, līdzekļiem un rīkiem – tas ir abstrakts jēdziens, kura nošķirta pastāvēšana no noziedzīgās darbības patiesajiem elementiem ir mākslīga.

Rezumējot minēto, var secināt, ka atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida mehānismu veido 1) tā elementi, proti, objekti, kas piedalās noziedzīga nodarījuma procesā: noziedznieks, rīki un līdzekļi, nodarījuma priekšmets, cietušais un citas personas, kā arī 2) tā posmi jeb stadijas: noziedzīga mērķa rašanās, sagatavošanās, īstenošana un noziedzīgas darbības un tā pēdu slēpšana.

Vienlaicīgi noziedzīgu nodarījumu veida mehānisms kā izpētes objekts ir plašāks nekā tā struktūra un sevī ietver:

- 1) noziedzīgas darbības mehānisma elementus un korelācijas sakarus starp tiem;
- 2) apstākļus, kuros notiek noziedzīga darbība (laiks, vieta u. tml.), un korelācijas sakarus starp tiem un elementiem;
- 3) pēdas kā noziedzīgās darbības mehānisma funkcionēšanas rezultātu;
- 4) noziedzīgās darbības mehānisma posmus.

Minēto secinājumu sakarā rodas likumsakarīgs jautājums - vai noziedzīga nodarījuma mehānisms šādā traktējumā neaizvieto kriminālistiskā raksturojuma kategoriju?

Izvērtējot šo jautājumu, vispirms būtu jāatgriežas pie kriminālistiskā raksturojuma satura tradicionālās izpratnes. Daudzi zinātnieki uz šo kategoriju attiecina arī atsevišķus elementus, kas raksturo noziedzīga nodarījuma veida izmeklēšanu, piemēram, sākotnējās informācijas raksturojumu, izmeklēšanas situācijas, to veidojošos elementus, attiecīgu izmeklēšanas posmu īpatnības u. c.¹³⁷ Šāda pieeja kriminālistiskā raksturojuma satura noteikšanā zinātniskajā literatūrā tika pakļauta asai kritikai. Piemēram, R. Dombrovskis raksta: „...kļūda, ko pieļauj daži zinātnieki, izpaužas tā, ka noziedzīgā nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma vietā viņi nosauc tādus, kas raksturo nevis kriminālnodarījumu, bet gan tā izmeklēšanu.”¹³⁸ Šādam viedoklim pievienojas arī A. Lieljuksis. Savā monogrāfijā viņš norāda, ka „neapšaubot viedokli par sākotnējās informācijas kriminālistisko nozīmi, uzsākot izmeklēšanu, tomēr uzskatām, ka tā nav iekļaujama kā atsevišķs kriminālistiskā raksturojuma elements, jo sākotnējā informācija saistīta ar izmeklējamā noziedzīgā nodarījuma izmeklēšanas situāciju un to informāciju, kas ir izmeklētāja rīcībā, uz kuras pamata tiek izstrādātas izmeklēšanas versijas un veiktas izmeklēšanas darbības vai operatīvie pasākumi, kā arī tā ir informācija par izdarīšanas apstākļiem, paņēmiena atstātajām pēdām, personu – cietušo, delikventu, liecinieku, tādejādi iekļaujami atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida metodikā.”¹³⁹

¹³⁷ Piemēram, R. Belkins, J. Vozgrins, A. Kolesničenko, N. Jablokovs, J. Gerasimovs, V. Smilgainis, A. Kavalieris un J. Konovalovs un daudzi citi ievērojami kriminālisti.

¹³⁸ Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 68. lpp.

¹³⁹ Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūtu legalizācijas apkarošana. Rīga : SIA „P&Ko”, 2007, 225. lpp.

Pēc autora domām, noteiktā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanu raksturojušie elementi kopā ar šā noziedzīgu darbību veida mehānismu raksturojušiem elementiem veido vienotu pamatu rekomendāciju izstrādei atsevišķu kriminālsodāmo darbību veidu izmeklēšanai. Šajā sakarā varētu minēt O. Antonova viedokli, ka atsevišķajai izmeklēšanas metodikai ir jābalstās gan uz noziedzīga nodarījuma veida kriminālistiskās izpētes, gan uz tā atklāšanas un izmeklēšanas prakses.¹⁴⁰

Šo problēmu mēģinājuši atrisināt vairāki kriminālisti. Piemēram, V. Gavlo piedāvā kriminālistikā ieviest terminu „noziegumu izmeklēšanas kriminālistiskais raksturojums”. Pēc minētā autora domām, kriminālistiskās metodikas saturu veido divi bloki: noziedzīga nodarījuma kriminālistiskais raksturojums un nozieguma izmeklēšanas kriminālistiskais raksturojums. V. Gavlo sniedz arī šīs kategorijas definīciju: noziegumu izmeklēšanas kriminālistiskais raksturojums savā būtībā ir vispārināto ziņu sistēma, kas atklāj nozieguma izmeklēšanas mehānisma galvenos likumsakarīgus raksturojumus noteiktajās izmeklēšanas situācijās.¹⁴¹ Par nepieciešamību šāda jēdziena ieviešanai runā arī V. Aljošins¹⁴² un D. Kims.¹⁴³

Nepiekrītot V. Gavlo un viņa atziņu atbalstītāju viedoklim daļā par to, ka noziedzīga nodarījuma kriminālistiskais raksturojums un nozieguma izmeklēšanas kriminālistiskais raksturojums veido visu kriminālistiskās metodikas saturu, tomēr jāatzīst, ka diemžēl šāda pieeja nav guvusi īpašu atbalstu kriminālistu vidū un nav tikusi attīstīta, neskatoties uz to, ka praktiski ikvienā kriminālistikas mācību grāmatā nepārprotami ir tiešas vai netiešas norādes uz noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas (kriminālistiskās darbības) mehānisma elementiem un posmiem. Visbiežāk tas izpaužas izmeklēšanas situāciju aprakstā, kas pēc savas būtības ir kriminālistiskās darbības elementu kopums attiecīgajā brīdī, kā arī izmeklēšanas posmu analizē. Turklāt ir novērojama kriminālistisko rekomendāciju likumsakarīga atkarība no minēto kategoriju raksturojuma. Piemēram, ieteikumus attiecīga kriminālsodāmas darbības veida izmeklēšanai kriminālisti bāzē uz tipiskām izmeklēšanas situācijām, tie ir atšķirīgi arī atkarībā no izmeklēšanas posmiem.

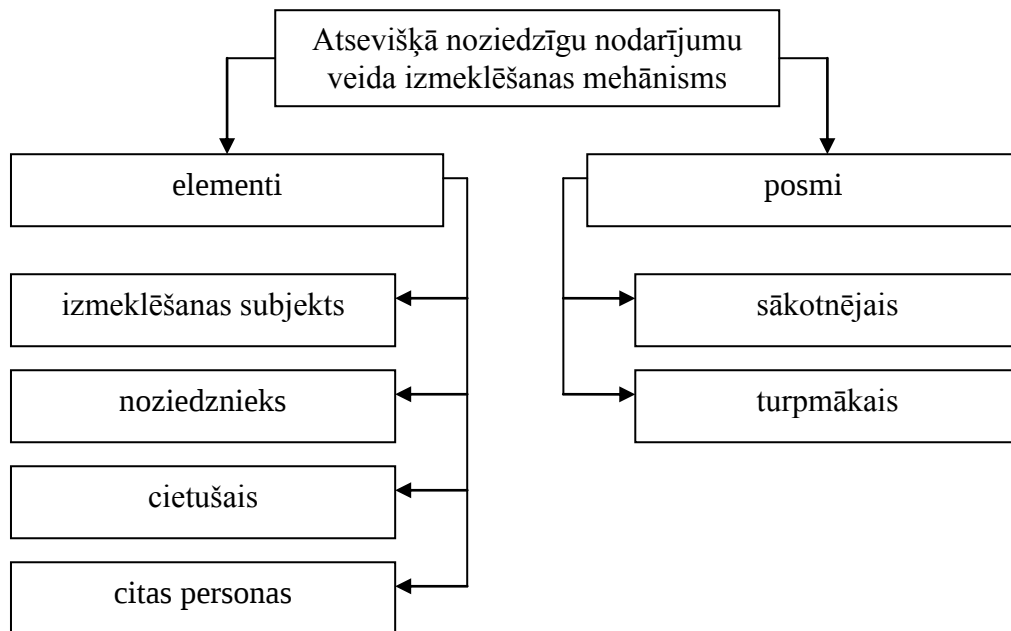
Autora skatījumā, atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas mehānismu veido kriminālistiskās darbības elementi un posmi jeb etapi (sk. shēmu Nr.6).

¹⁴⁰ Антонов, О. Ю. К вопросу о понятиях механизма и криминалистической характеристики (модели) преступлений и преступной деятельности. Вестник Урмуртского университета, №2, 2011, с. 111-118.

¹⁴¹ Гавло, В.,К. О понятии, значении и задачах методики расследования отдельных видов преступлений. Борьба с преступностью на современном этапе. Барнаул, 1982, с. 191.

¹⁴² Алешин, В. В. К вопросу о понятии и содержании криминалистической характеристики расследования преступлений. Известия Алтайского государственного университета, № 2(16), 2000.

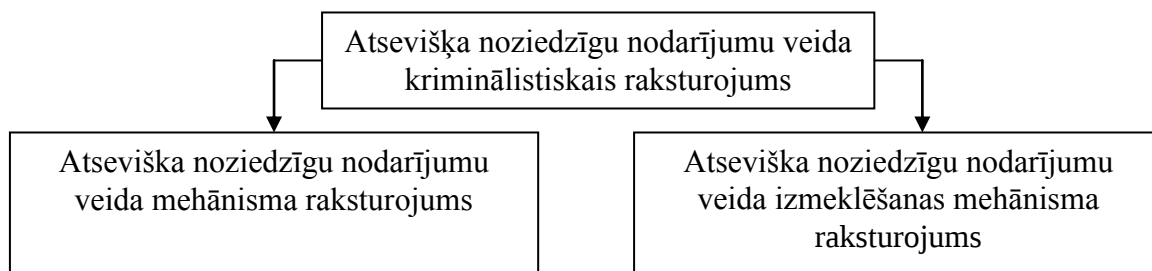
¹⁴³ Ким, Д. В. Криминалистическая характеристика расследования преступлений как результат разрешения следственных ситуаций. Известия Алтайского государственного университета, № 2(16), 2000.

Shēma Nr.6. Atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas mehānisma struktūra

Uz atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas elementiem ir attiecināmi: izmeklēšanas subjekts, noziedznieks, cietušais un citas personas (sk. vairāk šā darba 4.1. apakšnodaļu). Savukārt kriminālistiskās darbības mehānismu veido sākotnējais un turpmākais izmeklēšanas etaps (sk. vairāk promocijas darba 4.2. apakšnodaļu). Tādējādi kriminālistiskās darbības mehānisma raksturojumu veido vispārināto un savstarpēji saistīto ziņu kopums par tā tipiskajiem elementiem un posmiem.

Ievērojot minēto, autors secina, ka atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida kriminālistiskais raksturojums sastāv no diviem lieliem blokiem: kriminālsodāmās darbības veida mehānisma raksturojuma un tā izmeklēšanas raksturojuma (sk. shēmu Nr.7). Savukārt uz kriminālistiskā raksturojuma pamata, ievērojot kriminālistiskās tehnikas un taktikas atziņas, tiek izstrādātas rekomendācijas noziedzīga nodarījuma veida atklāšanai, izmeklēšanai un novēršanai.

Shēma Nr.7. Atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida kriminālistiskā raksturojuma struktūra

Šāda pieeja, pēc autora domām, kriminālistiskajam raksturojumam piešķir jaunu, daudz lielāku nozīmi atsevišķa noziedzīga nodarījuma veida kriminālistiskajā metodikā. Šajā darbā piedāvātā noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma izpratne ļauj izveidot pilnvērtīgu informācijas bāzi, kuras izpētes rezultāti sekmēs kriminālistikas zinātnes mērķa sasniegšanu.

Tieši pēc minētā iedalījuma tiks aplūkots svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas kriminālistiskais raksturojums. Sākotnēji tiks sniegts šā nodarījumu veida raksturojums, tad – nodarījumu veida izmeklēšanas mehānisma raksturojums, un tikai pēc tam, pamatojoties uz iepriekšējā izpētē iegūtajām ziņām, tiks sniegtas konkrētās metodiskās rekomendācijas analizējamā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanai.

3. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma raksturojums

3.1. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma elementu raksturojums

Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānismam tāpat kā jebkura cita noziedzīgu nodarījumu veida mehānismam ir savas īpatnības. Šo īpatnību pamatā, pirmkārt, ir elementu specifika, kas piedalās nodarījuma procesā, otrkārt, noteiktu korelācijas sakaru esamība starp šiem elementiem, un, treškārt, elementu mijiedarbības rezultātā veidojamo pēdu īpatnības. Kā jau tika konstatēts iepriekš, tad noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma darbību (ideālajā modelī) nodrošina vairāki tā elementi: noziedzīga nodarījuma subjekts, rīki un līdzekļi, nodarījuma priekšmets, cietušais un citas iesaistītas personas. Taču ne vienmēr visiem minētajiem elementiem būs kriminālistiska nozīme atsevišķās kriminālistiskās metodikas ietvarā.

Elementu kriminālistiskā nozīme gūst atspoguļojumu vismaz četros aspektos. Pirmkārt, vispārinātās ziņas par noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma elementiem ļauj procesa virzītājam lietā iztrūkstošās ziņas par kādu elementu aizvietot ar kriminālistikā izveidotām vispārinātām ziņām par tipiskām elementu pazīmēm. No otras puses, šādas ziņas noteic atbilstošu taktisko paņēmieni izvēli. Tā, piemēram, zināšanas par tipiskajiem nodarījuma rīkiem un līdzekļiem ir izmantojamas meklējamo objektu noteikšanā kratīšanā, informācija par noziedznieku personību – izvēloties tā pratināšanas taktiku. Treškārt, ziņas par tipiskiem korelācijas sakariem starp noziedzīgu nodarījumu veida elementiem ļauj izdarīt secinājumus par konkrētu elementu, izejot no informācijas par citu elementu. Piemēram, konkrēts paņēmieni varētu liecināt par iespējamā noziedznieka personību, bet ziņas par noziedznieka personību var ļaut izdarīt ticamu pieņēmumu par līdzdalībnieku esamību un tml. Visbeidzot, ziņu par noziedzīgas darbības mehānisma elementiem kriminālistiskā nozīme izpaužas arī elementu mijiedarbības rezultātā radīto pēdu izpētē.

Empīriskie dati apliecina, ka apskatāmās kategorijas lietās kriminālistiskā nozīme ir ziņām par šādiem noziedzīgās darbības mehānisma elementiem: noziedznieku un to apvienībām, maksājumu karti, kā arī citiem nodarījuma rīkiem un līdzekļiem. Turklāt ir jāizzina noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma darbības rezultātā radīto pēdu īpatnības un tipiski apstākļi, kuros notiek noziedzīgs nodarījums, cita starpā arī laiks un vieta.

3.1.1. Noziedznieka un noziedzīgu grupējumu raksturojums

Vainīgā un viņa personības izpēte notiek jebkurā kriminālprocesā, jo ziņām par šo noziedzīgu nodarījumu mehānisma elementu ir gan krimināltiesiskā, gan kriminālprocesuālā, gan kriminālistiskā, gan arī kriminoloģiskā nozīme.

No krimināltiesību pozīcijām vainīgais tiek izzināts kā kriminālatbildības subjekts, kriminālprocesā – kā persona ar noteiktu kriminālprocesuālo statusu, kriminoloģijā – tiek pētīta noziedznieka personības veidošanās, viņa iekšējo, psihisko procesu un stāvokļu sakarības un mijiedarbības, kas determinē lēmumu izdarīt noziedzīgu nodarījumu.

Arī katrā no minētajām krimināltiesiskajām zinātnēm vainīgo ir pieņemts apzīmēt ar specifisku jēdzienu vai pat vairākiem terminiem. Tā krimināltiesībās pamatā lieto jēdzienus „noziedzīga nodarījuma subjekts”, „noziedzīga nodarījuma izdarītājs”, „dalībnieks” vai „līdzdalībnieks” u. c., kriminālprocesa tiesībās – „persona, pret kuru uzsākts process”, „aizdomās turētais” vai „apsūdzētais”. Savukārt kriminālistikas zinātnē tās pastāvēšanas daudzu gadu garumā ir izveidojusies prakse minēto kategoriju apzīmēt ar vārdiem „noziedznieks”, „vainīgais” un „aizdomās turētais”, neatkarīgi no personas procesuālā statusa kādā konkrētajā kriminālprocesā vai atbilstības krimināllikuma vispārīgā un sevišķajā daļā izvirzītajām prasībām. Tāpēc arī šajā darbā, izzinot noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu no kriminālistikas zinātnes pozīcijām, tiek lietoti minētie jēdzieni.

Zinātnieku vidū nepastāv domstarpību par noziedznieka personības izpēti īpašu nozīmi kriminālistikā. Vēl Austrijas pētnieks Hanss Gross, kurš ir atzīstams par kriminālistikas pamatlicēju, savulaik atzīmēja, ka tiesas izmeklētāja precīzas darbības svarīgs priekšnoteikums ir pamatīgas zināšanas par cilvēku kā iepriekšējās izmeklēšanas galveno materiālu.¹⁴⁴

Vispārinātas ziņas par noziedznieku kā noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma elementu var palīdzēt kriminālprocesa veikšanai pilnvarotajai amatpersonai noteikt konkrētu noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu, izvēlēties atbilstošu taktiku saskarsmē ar noziedznieku un veicināt citu kriminālistisko uzdevumu izpildi. Arī korelācijas sakaru noteikšanai starp noziedznieka personību un pārējiem noziedzīga nodarījuma mehānisma elementiem ir būtiska nozīme. Tieši noziedznieka personība visbiežāk determinē noziedzīga nodarījuma paņēmiena, vietas, laika, rīku izvēli, nosaka viņa pretdarbības aktus. Turklāt zināšanas par noziedznieka personību ļauj prognozēt viņa uzvedību, tajā skaitā pretdarbību izmeklēšanas laikā.

Analizējot jautājumu par noziedznieka kā izpēti objektu noziedzīga nodarījuma mehānisma kontekstā, vispirms jānoskaidro to ziņu apjoms, kuras raksturo noziedznieku no kriminālistikas pozīcijām.

Pētnieku vidū šajā jautājumā līdz šim nav izveidojusies vienots viedoklis. Lielākā daļa zinātnieku visas kriminālistiski nozīmīgas ziņas par noziedznieku sagrupē, vadoties pēc pašu ziņu īpatnībām, daži šādu datu klasifikācijas pamatā liek ziņu iegūšanas mērķi, savukārt citi ir

¹⁴⁴ Гросс, Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Москва : ЛексЭст, 2002, с. 44.

mēģinājuši atrisināt noziedznieka personību raksturojošo datu problēmu, izejot no ziņu izmantošanas mērķiem attiecīgajā krimināltiesisko zinātņu apakšnozarē.

Piemēram, pirmās nostājas aizstāvji L. Gauhmans un N. Kipmans uzskata par nepieciešamu datus par noziedznieku iedalīt šādās četrās grupās: 1) biogrāfiskas ziņas, 2) ziņas par veselību, 3) ziņas par dzīvesveidu un dzīves apstākļiem, 4) citas ziņas par individuālajām personības īpatnībām.¹⁴⁵

Cits zinātnieks N. Vedjornikovs izceļ septiņas noziedznieku raksturojošo ziņu grupas: ziņas par veselības stāvokli un vainīgā psiholoģiskajām īpatnībām; ziņas par materiālo stāvokli; biogrāfiskie dati; ziņas par stāvokli sabiedrībā, politiskajiem uzskatiem u.c.; vainīgā attieksme pret izdarīto noziedzīgu nodarījumu un uzvedība izmeklēšanas laikā.¹⁴⁶

M. Koršiks un S. Stepičevs noziedzīga nodarījuma subjekta īpatnības iedala šādās sešās grupās: 1) demogrāfiskās ziņas, 2) ziņas par dzīvesveidu; 3) dati par dzīves apstākļiem; 4) ziņas par veselības stāvokli; 5) ziņas par morālajām un intelektuālajām īpatnībām; un 6) dati, kas raksturo publisko personu.¹⁴⁷

Arī A. Lieljuksis savā monogrāfijā „Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas apkarošana” analizē noziedzniekam raksturīgas pazīmes, īpašības un īpatnības šādās grupās: 1) sociāli demogrāfiskās pazīmes, 2) antropoloģiskās pazīmes, 3) psiholoģiskās īpašības, 4) personu rosinošā sfēra un 5) kriminālās pazīmes.¹⁴⁸

N. Šuruhnovs, veidojot minēto ziņu klasifikāciju, arī vadījies no pašu ziņu īpatnībām: biogrāfiskie dati (dzimums, vecums, nacionalitāte, izglītība, ģimenes stāvoklis u. tml.), ziņas par darba vietu (piedalīšanās sabiedriskajās darbībās, profesija), sociāli psiholoģiskās īpatnības (temperaments, emocijas, griba), ziņas par fizisko spēku, speciālu apmācību u. tml., iepriekšējās sodāmības, uzvedība izmeklēšanas laikā, personas sakari.¹⁴⁹

Citi zinātnieki noziedznieka personību raksturojošās pazīmes iedala pēc ziņu attiecināmības uz konkrētu krimināltiesisko zinātnes apakšnozari. Šīs pozīcijas piekritēji datus par noziedznieku sagrupē: 1) kriminālistiskajās ziņās, 2) krimināltiesiskajās un 3) kriminālprocesuālajās ziņās. Šādu viedokli ir pauduši, piemēram, A. Krivošejevs,¹⁵⁰ I. Matusevičs¹⁵¹ un atsevišķi citi kriminālisti. Tā, pamatojot šādu pieeju noziedznieka personību raksturojošo ziņu apjoma

¹⁴⁵ Гаухман, Л. Д., Кипман, Н. Н. Деятельность следователя МВД по изучению личности обвиняемого. Москва: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1972, с. 6-12.

¹⁴⁶ Ведерников, Н. Т. Изучение личности преступника в процессе расследования преступлений. Томск: издательство Томского университета, 1968, с. 23-34.

¹⁴⁷ Коршик, М. Г., Степичев, С. С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. Москва: Юридическая литература, 1968, с. 14-18.

¹⁴⁸ Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas apkarošana. Rīga : P&Ko, 2007, 379 lpp., 308.-313. lpp.

¹⁴⁹ Шурунов, Н. Г. Криминалистика. Учебник. Москва : Юрист, 2004, с. 456-457.

¹⁵⁰ Кривошеев, А. С. Изучение личности обвиняемого в процессе расследования. Москва : Юридическая литература, 1971, с. 6-8.

¹⁵¹ Матусевич, И. А. Изучение личности обвиняемого в процессе предварительного расследования преступлений. Минск : БГУ, 1975, с. 6-33.

noteikšanā, M. Saveljeva un M. Smuškins norāda, ka izmeklētāju un tiesu noziedznieks interesē no trīs skatu punktiem: 1) kā personība, kas ir informācijas nesējs; 2) kā noziedzīga nodarījuma dalībnieks un 3) kā pēdu veidojošais un pēdu uztverošais objekts. Tādējādi, minēto autoru ieskatā, noziedznieka personība ir jāizzina tajā apjomā, kas ļauj nodrošināt krimināltiesisko, kriminālprocesuālo, kriminālistisko un penitenciāro uzdevumu risināšanu.¹⁵² Vērtējot minēto pieeju, visupirms būtu jāatzīst, ka noziedznieka personība tiešām ir izzināma dažādos aspektos. Taču domājams, ka katra no minētajām zinātnes nozarēm noziedznieku pēta, raudzīdamās no savām pozīcijām, tāpēc arī kriminālistikai noziedznieka personība ir jāizzina tikai savā specifiskajā aspektā.

Daži pētnieki izdala ziņu par noziedznieka personību izmantošanas virzienus. Pirmais virziens paredz ziņu iegūšanu par noziedznieka personību, ievērojot noziedzīga nodarījuma specifiku, pēc atstātām pēdām. Tas ļaujot precīzi noteikt noziedznieka meklēšanas un aizturēšanas virzienus un paņēmienus. Visbiežāk šīs ziņas sniedz priekšstatu par kādas personu grupas īpatnībām, starp kurām var atrasties noziedznieks, bet dažreiz arī par konkrētās personas īpašībām. Otrais virziens izpaužas noziedznieka personības izpētē nolūkā iegūt konkrētā noziedznieka personības novērtējumu. Šādas ziņas par cilvēka vērtībām, sociālo stāvokli, uzvedības īpatnībām un citiem apstākļiem ļauj procesa virzītājam izvēlēties efektīvu taktiku komunikācijā ar noziedznieku ar mērķi iegūt no viņa patiesas ziņas par izmeklējamu notikumu un tā apstākļiem.

Ziņu apjoms zināmā mērā ir atkarīgs no konkrēta uzdevuma. Sastādot personas, piemēram, iespējamā noziedznieka aprakstu, pirmām kārtām ir noskaidrojamas ziņas par viņa ārējo izskatu: dzimums, vecums, miesas būve, augums, gaita, mīmika, žestikulācija, fizisko trūkumu esamība, tetovējumi, vārdu izrunas īpatnības un citas pazīmes. Tajā pašā laikā personas ārējā izskata noskaidrošanā nav nozīmes viņa izglītības līmenim, sociālajam stāvoklim, dzīves veidam u. tml.

Pēc autora domām, veidojot noziedznieka kā atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida elementa pazīmju kopumu, ir jāvadās no diviem principiem. Pirmkārt, pazīmju lokā ir iekļaujamas tikai kriminālistiski nozīmīgas īpatnības. Otrkārt, tam jāsaturs tikai tipiskas, konkrētajam noziedzīgu nodarījumu veidam raksturīgas noziedznieka pazīmes.

Analizējot noziedznieka kriminālistiski nozīmīgās pazīmes, autors ir nonācis pie secinājuma, ka tās nosacīti var iedalīt divās grupās: 1) tajās, kurām ir nozīme noziedzīgās darbības mehānismā un 2) tajās, kurām ir nozīme darbības mehānismā. Šādas klasifikācijas pamatā ir apstāklis, ka noziedznieks ir gan kriminālās darbības mehānisma, gan arī kriminālistiskās darbības mehānisma elements. Tātad pastāv tādas personas īpatnības un īpašības, kuras ietekmē noziedzīga nodarījuma mehānismu (piemēram, kriminālā pieredze, iemaņas un prasmes, fiziskais un psiholoģiskais stāvoklis u. tml.) un kuras ietekmē tā izmeklēšanu (piemēram, antropoloģiskās

¹⁵² Савельева, М. В., Смушкин, А. Б. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва: Дашков и Ко, 2012, с. 260.

pazīmes palīdz vainīgā meklēšanā un identifikācijā, viņa kriminālā pieredze, psiholoģiskās un fiziskās īpatnības lielā mērā nosaka izmeklēšanas darbībās pielietojamās taktikas izvēli, noziedznieka darbību prognozēšanā u. tml.) Kā jau norādīts, minētais iedalījums ir nosacīts, jo noziedznieku raksturojušās pazīmes ir relatīvi nemainīgas, tāpēc arī nepastāv nepieciešamība pēc to apraksta gan noziedzīgās darbības mehānisma, gan kriminālistiskās darbības mehānisma kontekstā.

Noziedznieku ģeogrāfiskā izcelsme. Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtās statistikas ziņas ļauj secināt, ka absolūtajā vairākumā svešu maksājumu karšu izmantošanā ir iesaistītas Latvijā pastāvīgi dzīvojošās personas. Savukārt ar viltotām maksājumu kartēm saistītie noziedzīgi nodarījumi „nereti saistīti ar citu valstu iedzīvotājiem, kuri brauc uz Latviju, lai te veiktu savas nelikumīgās darbības”.¹⁵³ Kā norādīts Valsts policijas 2005. gada un 2006. gada pārskatos, nereti šādus noziedzīgus nodarījumus Latvijā veic ārvalstu pilsoņi (par viltotu norēķinu karšu izmantošanu tika aizturēti lietuvieši, igauņi, zviedri, rumāņi, angļi u. c.).¹⁵⁴ No veiktām policijas iestāžu darbinieku intervijām un publiski pieejamiem avotiem¹⁵⁵ noskaidrots, ka pēdējo gadu laikā, vadoties pēc valsts piederības principa, var izcelt to, ka visbiežāk ar maksājumu karšu informācijas nelikumīgu iegūšanu, izmantojot *ATM skimminga* metodi, nodarbojas tieši Rumānijas, Moldovas un Bulgārijas pilsoņi. Arī dažās citās Eiropas valstīs ir izdarīti līdzīgi novērojumi.¹⁵⁶ Minētajam apstāklim ir nozīme šā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanā. Pirmkārt, noziedznieka ģeogrāfiskajai izcelsmei var būt zināma ietekme uz viņa pratināšanas taktikas izvēli, kas plašāk tiek aplūkots šā darba 5. daļā. Otrkārt, ārzemnieki Latvijā parasti uzturas viesnīcās, kas dod iespēju procesa virzītājam noskaidrot vietu, kur dzīvo noziedznieki. Ja lietā ir ziņas, ka ar viltotu maksājumu karti tika veikta kādas viesnīcas pakalpojuma apmaksa, tad ir pamats izvirzīt pieņēmumu, ka likumpārkāpēji uzturas tieši šajā viesnīcā. Turklāt, ja izmeklēšanas gaitā ir iegūtas ziņas par noziedznieka lietošanā esošo mobilā tālruņa numuru, pēc mobilo sakaru operatora sniegtas informācijas ir iespējams noskaidrot aptuvenas mobilā tālruņa darbības vietas. Analizējot šīs ziņas kopsakarībā ar informāciju par šo vietu tuvumā esošajām naktsmītnēm, var izdarīt secinājumus par vainīgo personu iespējamām uzturēšanās vietām.

Personas kriminālās pieredzes kriminālistiskajai nozīmei ir vairāki aspekti. Pirmkārt, iepriekšējā kriminālā pieredze ir vērā ņemama atsevišķu izmeklēšanas darbību taktikas izvēlē.

¹⁵³ Kronberga, G. Domājot par sava konta drošību. Latvijas Vēstnesis Plus, Nr.103(131), 2006, 6. jūl.

¹⁵⁴ Sk. Valsts policijas 2005. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/Fish/Publ_parskats_2005.doc [skatīts 2013.gada 10. septembrī] un Valsts policijas 2006. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/Fish/publ_parskats_2006.doc [skatīts 2013.gada 10. septembrī].

¹⁵⁵ Piemēram, 2011.gadā fiksēti 20 gadījumi, kad uz bankomātiem uzliktas ierīces karšu datu nolasīšanai. Pieejams: <http://www.irliepaja.lv/lv/raksti/kriminals/pern-fikseti-20-gadijumi-kad-uz-bankomatiem-uzliktas-ierices-karsu-datu-nolasisanai/> [aplūkots 2012. gada 10. maijā]; Aizdomās par nelikumīgu ierīču uzstādīšanu uz bankomātiem aizturēts kāds Bulgārijas pilsonis. Valsts policija, 2012. gada 13. jūnijs, Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=69&yrId=2012&relid=13623> [aplūkots 2013. gada 10. martā]

¹⁵⁶ Piemēram, Francijā – sk. Annual Report 2010 of the Observatory for payment card security. Paris: Banque de France, 2011, p.31. Pieejams internetā: <http://www.banque-france.fr/observatoire/telechar/gb/2010/rapport-annuel-OSCP-2010-gb.pdf> [aplūkots 2012. gada 10. maijā].

Apstāklis, ka persona jau iepriekš bija iesaistīta kādā kriminālprocesā, liecina par to, ka viņai varētu būt zināmi kriminālistiskie līdzekļi un metodes. Turklāt kriminālās pieredzes esamība neatkarīgi no tā, vai personas iepriekšējās darbības tika vai netika atklātas un izmeklētas, ļauj noziedzniekam kvalitatīvi augstākā pakāpē veikt pret darbības pasākumus, nekā personai, kurai šādas pieredzes nav. Otrkārt, ziņas par noziedznieka kriminālo pagātni var liecināt par viņa iemaņām, zināšanām, paņiņu loku u. tml. Piemēram, vienā no krimināllietām, kura bija ierosināta 2002. gadā par atkārtotu viltotu maksājumu karšu izmantošanu, tika aizturētas vairākas personas, tajā skaitā divi Igaunijas Republikas pilsoņi. Pārbaudot operatīvā ceļā iegūtās ziņas par abu Igaunijas pilsoņu iepriekšējām sodāmībām, tiesiskās palīdzības lūguma ietvaros tika pieprasīta un iegūta informācija par minēto personu sodāmību Zviedrijas Karalistē. Noskaidrojās, ka abi aizdomās turētie Igaunijas pilsoņi pirms neilga laika izcietu sodu par līdzīgu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu brīvības atņemšanas vietā Zviedrijā, kur vienojās pēc soda izciešanas kopīgi izdarīt viltotu maksājumu karšu izmantošanu Latvijā. Šīs ziņas konkrētajā kriminālprocesā ne tikai apliecināja abu aizdomās turēto kriminālās pieredzes esamību šā specifiskā noziedzīgu nodarījumu veida īstenošanā, bet arī ļāva procesa virzītājam atzīt par nepatiesu abu noziedznieku sākotnēji izvirzīto apgalvojumu, ka viņi savstarpēji nav pazīstami.

Jāpiekrīt M. Filipova novērojumiem, ka kriminālistiski nozīmīgas ziņas par noziedznieka personību var tikt apskatītas atkarībā no noziedzīga nodarījuma rīka īpatnībām.¹⁵⁷ Patiešām, empīriskie dati apstiprina, ka atšķirīgi raksturojamas personas, kas izmanto īstas un viltotas maksājumu kartes. Taču tajā pašā laikā atsevišķajā grupā varētu izdalīt tās personas, kuras izmanto svešu maksājumu karšu datus interneta tīklā. Īsto maksājumu karšu izmantošanu parasti veic vai nu „dilemtanti”, vai „vispārkriminālie elementi”, viltotu maksājumu karšu izmantošanu un svešu norēķinu karšu datus realizē „amatieri” vai „profesionālie noziedznieki”, kas specializējas šāda veida noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā.

Īsto maksājumu karšu izmantošanu realizējošo personu grupas var raksturot šādi:

1) „Dilemtanti” ir personas, kuru prettiesiskajām darbībām ir gadījuma raksturs, kriminālā darbība nav viņu profesionālā nodarbošanās. Parasti viņi izmanto atrasto vai nozagtu citas personas maksājumu karti. Turklāt, ja karte ir nolaupīta, tad visbiežāk kartes likumīgais turētājs ir noziedznieka tuvinieks, darba kolēģis, studiju vai skolas biedrs, vai arī persona, ar kuru kopā pavada brīvo laiku¹⁵⁸ („sadzīves gadījumi”). Empīrisku datu analizē secināts, ka visbiežāk svešu maksājumu karti nolaupa personas, ar kurām kartes likumīgais turētājs lietojis alkoholiskos

¹⁵⁷ Филиппов, М. Н. Расследование краж и мошенничеств, совершенных с использованием банковских карт и их реквизитов. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Москва, 2012.

¹⁵⁸ Sk. piem., Приговор Ковдорского районного суда Мурманской области от 08 июля 2013 года по уголовному делу № 1-39/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-kovdorskij-rajonnyj-sud-murmanskaya-oblast-s/act-438053464/> [skatīts 2013. gada 10. oktobrī]

dzērienus.¹⁵⁹ Kā īpašu šo personu kategoriju var izdalīt sūtījumu nodrošināšanas komersantu darbiniekus (visbiežāk – pasta darbinieki), kas nozog īstās maksājumu kartes, kad tās atrodas ceļā no emitenta līdz kartes turētājam. Kā rāda prakse, šādos gadījumos noziedzīgās darbības veic viena persona, bez dalībnieku iesaistīšanas.

2) „Vispārkriminālie elementi” parasti izdara vispārkriminālā rakstura noziedzīgus nodarījumus (zādzības, laupīšanas), kuru rezultātā iegūtās maksājumu kartes arī izmanto. Šādi noziedznieki visbiežāk karti izmanto paši, vienpersoniski vai grupā ar tiem pašiem līdzdalībniekiem, ar kuriem tiek veiktas vispārkriminālā rakstura noziedzīgās darbības.

Absolūtajā vairākumā viltotu maksājumu karšu izmantošanas gadījumu, kas tika izziņāti promocijas darba izstrādes gaitā, tika veikti personu grupā.

Personas, kuras izmanto viltotās maksājumu kartes, var iedalīt divās lielās daļās:

1) „Amatieri” – personas, kuras nepieņem „noziedzīgu dzīves veidu”, visbiežāk tās ir 16-25 gadus vecas personas, kurām nav iepriekšējo sodāmību. Viņu noziedzīgā mērķa formēšanos nosaka interese par tehniskām iespējām izgatavot maksājumu karšu viltojumus, pašapliecināšanās, kļūdains priekšstats par šādu noziedzīgu nodarījumu izdarītāju „romantisko” dzīves veidu un iespēju relatīvi vienkāršā veidā tikt pie citām personām piederošiem finanšu līdzekļiem. Viņi darbojas noziedzīgās grupās, kuru sastāvu visbiežāk veido savstarpēji pazīstami vienaudži: kaimiņi, tuvinieki, klases un studiju biedri, proti, tās personas, ar kurām noziedznieks komunicē ikdienā. „Amatieri” parasti sadarbojas ar izmeklēšanas iestādēm, sniedz patiesas un detalizētas liecības.

2) „Profesionālos noziedzniekus” raksturo viltotu maksājumu karšu izmantošana kā profesionālā nodarbošanās, galvenais iztikas avots. Viņi darbojas labi organizētās grupās, kurām visai bieži ir starptautisks raksturs. Parasti viņi pārvietojas no pilsētas uz pilsētu, no valsts uz valsti, kur metodiski un plānveidīgi realizē savas noziedzīgās darbības. Statistikas dati un valsts policijas publiski pieejamā informācija apliecina, ka vidējais šādu personu vecums ir 22-30 gadi.¹⁶⁰

Personas, kuras izmanto maksājumu karšu datus internetā, arī var iedalīt divās grupās – „amatieros” un „profesionālajos noziedzniekos”, taču to raksturojums atšķirsies no viltotu karšu izmantotājiem. Raksturojot „amatierus”, pirmkārt, jānorāda, ka tās ir personas, kuras ir „iedvesmojušās” no publiskajā telpā (it īpaši dažādos *karderu* forumos) bieži izskanējušām ziņām par svešu maksājumu karšu datu izmantošanas vieglumu un konfidencialitāti. Minētais arī pamato šo personu raksturojuma specifiku:

- diezgan paviršas zināšanas datortehnikā, attiecīgajā programmatūrā un tehnoloģijās;
- bieži ir nepilngadīgie;

¹⁵⁹ Sk. piem., Приговор Центрального районного суда г.Новосибирска от 28 ноября 2012 года по уголовному делу № 1-600/201. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-centralnyj-rajonnyj-sud-g-novosibirskaya-novosibirskaya-oblast-s/act-425452986/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

¹⁶⁰ Sk. piem., Aizdomās par viltotu ārvalstu ID un norēķinu karšu izgatavošanu aizturēta piecu personu grupa. Valsts policija, 2012. g. 7. jūnijs, pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=69&yrId=2012&relid=13611> [skatīts 18.04.2013.]

- ja darbojas grupā, tad praktiski nekad nav striktas lomu sadales;
- ļoti reti pretdarbojas un slēpj savas noziedzīgās darbības pēdas;
- pratināšana praktiski vienmēr notiek bezkonflikta situācijā.

„Profesionālos noziedzniekus” savukārt raksturo padziļinātas zināšanas informācijas tehnoloģiju jomā, augsta līmeņa pretdarbība noziedzīgu nodarījumu mehānisma etapos, it īpaši nodarījuma pēdu slēpšanā, bet vājāka pretdarbība izmeklēšanas laikā, viņu pratināšana biežāk notiek bezkonflikta situācijā.

Pastāv arī citi, alternatīvi apskatāmās kategorijas noziedzīgus nodarījumus izdarījušo personu iedalījumi. Piemēram, pētnieki N. Sevostjanova un V. Veličko piedāvā viltotu maksājumu karšu izmantotājus iedalīt divās pamata kategorijās: iekšējos (angļu val. *Insiders*) un ārējos (angļu val. *Outsiders*).¹⁶¹

Minētā iedalījuma sakarā jāpiebilst, ka šāda pieeja ir raksturīga Rietumeiropas un ASV zinātnieku praksei noziedznieku klasifikācijas izstrādē. Tāds iedalījums tiek ievērots arī attiecībā uz tā saucamajiem kibernetiskajiem jeb informācijas tehnoloģiju noziedzīgajiem nodarījumiem. Kā min pētnieks U. Miķelsons savā grāmatā „Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības”, arī šajā lietu kategorijā noziegumu izdarītājus mēdz iedalīt „savējos” un „ārējos” noziedzniekos.¹⁶²

N. Sevostjanova un V. Veličko, pamatojot piedāvāto klasifikāciju, norāda, ka prakse liecinot, ka apskatāmo noziedzīgu nodarījumu lielāko daļu izdara *insideri* – personas, kurām ir legāla pieeja:

- attiecīgai sensitīvai informācijai, piemēram, par maksājumu kartēm, to turētāju datiem, kas parasti atrodas datu bāzēs ar ierobežotu pieeju (šādas datu bāzes parasti ir bankām, apdrošināšanas sabiedrībām, valsts iestādēm un citām institūcijām);
- iekārtām, ierīcēm un programmatūrai, kas paredzēta maksājumu karšu plastikāta ražošanai, maksājumu karšu informācijas nolasīšanai un ierakstīšanai;
- maksājumu kartei un informācijai par karti (šo grupu veido maksājuma kartes turētāja ģimenes locekļi, draugi, apkopējas un citas personas, kurām var būt pieejama sveša maksājumu karte un kuras var šo karti nelikumīgi izmantot).

Jāatzīst, publiskajā telpā informācija par *insideru* izdarītajiem analizējamās kategorijas noziedzīgajiem nodarījumiem nonāk visai reti, pārsvarā tikai vērienīgu krāpšanu gadījumā. Piemēram, 1988. gadā par USD 237 000 izkrāpšanu un mēģinājumu izkrāpt USD 14 miljonus tika

¹⁶¹ Savostyanova N., Velichko V. Plastic card frauds, a survey of current relevant card and system (Master`s thesis) Linköping Universitet of Technology, 2004, p. 24.

¹⁶² Miķelsons, U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības. Rīga : biznesa augstskola Turība, 2003, 91.-95. lpp.

aizturētas sešas personas, starp kurām bija bankas programmētājs M. K., pie kura tika atrasta viltojumu izgatavošanai paredzēta informācija par 7 700 maksājuma kartēm.¹⁶³

Noziedzniekus, kuri izdara svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, ir iespējams arī iedalīt, vadoties pēc dalībnieku esamības:

- 1) personas, kas darbojas labi organizētas noziedzīgas grupas ietvaros un pilda tajā attiecīgu funkciju vai uzdevumu;
- 2) personas, kas darbojas personu grupā, taču grupas dalībnieku starpā nav strikta funkciju vai uzdevumu sadalījuma;
- 3) personas, kas nelikumīgās darbības ar maksājumu kartēm veic patstāvīgi vai arī īslaicīgi pievienojas kādai noziedzīgajai grupai atsevišķa uzdevuma izpildei.

Pirmās grupas noziedznieku personības tipiskais raksturojums ir atkarīgs no viņu lomas noziedzīgajā grupā. Empīrisko datu apkopojums ir ļāvis secināt, ka svešu un viltotu maksājumu karšu viltojumu izmantotājus var sadalīt šādās apakšgrupās:

- a) personas, kas noziedzīgajā grupā pilda intelektuālo funkciju (nodarbojas ar maksājumu karšu viltojumu izgatavošanu, karšu datu iegūšanu, noziedzīgās grupas organizēšanu, svešu maksājumu karšu datu izmantošanu internetā, vīrusu programmatūras izveidošanu u. tml.);
- b) personas, kas nepilda intelektuālo funkciju jeb tā saucamie *dropi* un vispārkriminālie elementi (nodarbojas ar svešu maksājumu karšu nolaupīšanu, svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu tirdzniecības vietās un bankomātos, ar svešu maksājumu karšu datu palīdzību internetā iegādāto preču saņemšanu un tālāk nodošanu).

Pirmās apakšgrupas likumpārkāpējiem ir raksturīgas šādas īpatnības un īpašības:

- ir vidējā vai augstākā izglītība, visbiežāk - tehniskā;
- ir noteiktas zināšanas un iemaņas darbā ar datortehniku, attiecīgu programmatūru;
- reti ir iepriekšējā vispārkriminālā pieredze;
- visbiežāk nav pieredzes saskarsmē ar drošības iestādēm, to lietotajām speciālām metodēm un līdzekļiem;
- ikdienas saziņā parasti lieto specifisku tehnisko valodu un *kardneru* slengu (piemēram, vārdus *damps*,¹⁶⁴ *drops*¹⁶⁵ u. tml.);
- bieži atstāj pēdas apzināti (pārsvarā interneta vidē) par izdarītajiem vai gatavotajiem likumpārkāpumiem, piemēram, paziņojumus par izdarītajiem vai gatavotajiem minētās kategorijas noziedzīgajiem nodarījumiem, to rezultātiem u. tml.;

¹⁶³ Forester, Tom, Morrison, Perry. Computer ethics: cautionary tales and ethical dilemmas in computing. MIT Press, 1993, p. 36.

¹⁶⁴ Ar vārdu „damps” slengā apzīmē maksājumu kartes magnētiskajā joslās esošos elektroniskos rekvizītus.

¹⁶⁵ „Drops” slengā nozīmē personu, kas uzņemas izmantot maksājumu karšu viltojumus vai saņemt ar svešu maksājumu karšu datu palīdzību iegādātās preces.

- parasti sazinās ar pārējiem likumpārkāpējiem ar datora starpniecību un attiecīgu programmatūru/interneta resursu starpniecību;

- sevis un līdzdalībnieku apzīmēšanai lieto saukļus, kurus izmanto arī interneta vidē;
- to nopratināšana bieži notiek bezkonflikta situācijā.

Var izcelt šādas otrās apakšgrupas personu īpatnības:

- visbiežāk tās ir agrāk par vispārkriminālo noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu tiesātās personas (kabatzagli, laupītāji u. tml.);

- tām ir pieredze saskarsmē ar tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem, to lietotajiem līdzekļiem un metodēm;

- tām nav augstākās vai pat vidējās izglītības;
- sazinā parasti lieto vispārkriminālo terminoloģiju;
- to nopratināšana parasti notiek konflikta situācijā.

Raksturojot vainīgo lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, jāizzina arī **noziedznieku apvienību īpatnības**. Analizējot šo problēmu, vispirms ir jānodala noziedzīgas grupas, kas tiek veidotas 1) svešu maksājumu karšu izmantošanai, 2) norēķinu karšu viltojumu izmantošanai un 3) aplūkojamā veida bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļa datu izmantošanai interneta vidē.

Kā liecina statistikas dati, lielākā daļa svešu maksājumu karšu izmantošanas gadījumu tiek realizēta individuāli. Ja tas tomēr notiek personu grupā, tad šāda apvienība, ar retiem izņēmumiem,¹⁶⁶ netiek veidota tieši svešu maksājumu karšu prettiesiskajai izmantošanai, bet vispārkriminālo noziedzīgu nodarījumu izdarīšanai (zādzībām, laupīšanām u. tml.). Tādējādi šīm grupām nepiemīt kādas tieši izzināmajam kriminālsodāmo darbību veidam raksturīgas pazīmes.

Kā minēts iepriekš, viltotu maksājumu karšu izmantošanai vienmēr tiek izveidota noziedzīga grupa. Turklāt šādas grupas nereti ir ar augstu organizētības pakāpi un lielu dalībnieku skaitu.¹⁶⁷ Pie tāda paša secinājuma nonākuši vairāki kriminālisti,¹⁶⁸ tajā skaitā E. Firsovs, kurš norāda, ka maksājumu karšu viltošanu un izmantošanu realizē noziedznieku organizētas grupas, kurām ir noturīgs raksturs, tās atšķiras ar īpašu saliedētību, konspirāciju, pastāvīgumu, stingras disciplīnas ievērošanu, striktu lomu sadalījumu.¹⁶⁹ No minētā izriet, ka svešu un viltotu maksājumu

¹⁶⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 13. marta lēmums lietā SKK–83/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/departament2/2012/skk-8312.doc> [aplūkots 2012. gada 1. maijā]

¹⁶⁷ Piem., 2012. gada decembrī ES teritorijā tika aizturēti 105 šādas noziedzīgas grupas dalībnieki. Sk. vairāk: Europol Review 2012. Europol, European Police Office, 2013, p. 43. Pieejams internetā: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europolreview2012_0.pdf

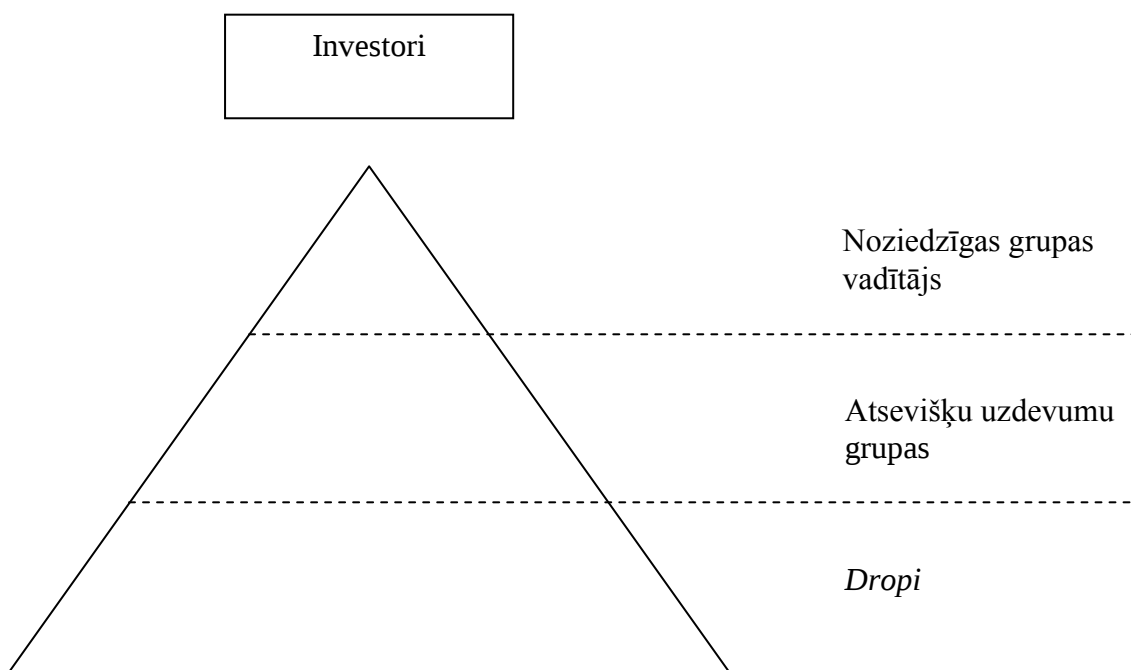
¹⁶⁸ Криминалистика: учебник для вузов. Под редакцией Герасимова И. Ф. и Драпкина Л. Я. Москва : Высшая школа, 2000, с. 365.

¹⁶⁹ Фирсов, Е. П. Расследование изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг, кредитных либо расчетных карт и иных платежных документов. Москва : Юрлитинформ, 2004, с. 133.

karšu izmeklēšanas metodikā veiksmīgi var tikt izmantotas kriminālistiskās rekomendācijas, kas izstrādātas to noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai, kurus realizē organizētas noziedzīgas grupas.

Šādām grupām ir raksturīgas vairākās specifiskas īpašības, kas apgrūtina visu to dalībnieku apzināšanu: strikta noziedzīgās grupas hierarhija; konspirācija (noziedzīgās grupas dalībnieku pastarpināta sazināšanās (ar interneta starpniecību, proti, forumos, ar *Skype*, *IRC* (angļu val. *Internet Relay Chat*) palīdzību u. tml.), dalībnieku saukļu izmantošana); noziedzīgas grupas starpnacionālais raksturs; liels noziedzīgās grupas locekļu skaits; augsta pretdarbības organizācijas pakāpe u. c.

Apskatot jautājumu par noziedzīgu grupu organizācijas īpatnībām lietās par viltotu maksājumu karšu izmantošanu, pirmkārt, jāsecina, ka minēto noziedzīgu nodarījumu izdarīšanai veidotajās grupās strikti tiek ievērota noteiktā hierarhija:

Shēma Nr.8. Organizētās noziedzīgas grupas struktūra

Noziedzīgās grupas vadītājs parasti pilda koordinatora lomu, viņa pienākumos ietilpst nodrošināt informācijas, iekārtu un izejmateriālu iegūšanas avotu atrašanu, informācijas apmaiņu starp viņam pietuvinātajiem cilvēkiem. Praktiski vienmēr vadītājs ir persona, kurai ir atzīta autoritāte maksājumu karšu viltošanas jomā, kas, savukārt, balstās uz speciālām zināšanām šajā jomā. Parasti noziedzīgās grupas vadītāja lomu pilda maksājumu karšu viltotājs, ko dēvē par *karderu*. *Karderis* (no angļu val. *Carder*) nodarbojas pārsvarā ar maksājumu karšu informācijas iegūšanu, viltojumu izgatavošanu, kā arī ziņu iegūšanu par karšu likumīgajiem turētājiem. Pieņemts izdalīt divas *karderu* grupas:

- *Interneta karderī jeb Tīkla karderī*, kas nodarbojas vienīgi ar maksājumu karšu informācijas prettiesisku iegūšanu un izmantošanu ar interneta starpniecību (piemēram, veicot pirkumus Interneta veikalos);

- *Reālie karderī* (angļu val. *Real carder*), kas izgatavo maksājumu karšu viltojumus to izmantošanai ierastajā vidē (piemēram, tirdzniecības vietās vai bankomātos).

Atsevišķu uzdevumu grupu vadītāji ir nelikumīgajās darbībās ar maksājumu kartēm iesaistītās personas, kas nodrošina kādu konkrētu specifisku jautājumu risināšanu, kas savukārt ir nepieciešams norēķinu karšu un to viltojumu veiksmīgai izmantošanai. Piemēram, dažas grupas nodarbojas ar svešu maksājumu karšu informācijas iegūšanu, viltojumu izgatavošanu, viltotu dokumentu izgatavošanu, maksājumu karšu izmantošanu u. tml.

Zemākā noziedzīgās grupas pakāpe, kuras pārstāvji visvairāk ir pakļauti riskam tikt aizturētiem, ir maksājumu karšu viltojumu izmantotāji un svešu maksājumu karšu datu prettiesiskas izmantošanas rezultātā iegūto preču saņēmēji, kurus apzīmē ar vārdu „*Dropi*”. Šāds apzīmējums arvien biežāk tiek lietots arī kriminālistikas literatūrā.¹⁷⁰

Par organizēto grupu dalībniekiem var būt: to uzņēmumu darbinieki, kuriem ir licence maksājumu karšu izgatavošanai vai kuriem ir pieejamas iekārtas un programmatūra informācijas nolasīšanai un ierakstīšanai kartes magnētiskajā joslā/mikroshēmā; kredītiestāžu darbinieki; tirdzniecības vietu personāls; personas, kas nodarbojas ar maksājumu karšu nolaupīšanu (kabatzagli, prostitūtas, laupītāji, pasta darbinieki); personas, kas nodarbojas ar maksājumu karšu, to viltojumu un karšu informācijas uzpirkšanu un pārdošanu; *hakeri*, kas iegūst informāciju par maksājumu kartēm un to lietotājiem; vīrusu programmatūras veidotāji (angļu val. *Virus – maker*), kas iegūst informāciju par svešām maksājumu kartēm; programmētāji, kuri veido programmatūru svešu maksāšanas līdzekļu informācijas nolasīšanai, ierakstīšanai vai uzglabāšanai, vispārkriminālo grupējumu dalībnieki.

Kā rāda pieredze, tad pasaulē lielākās noziedzīgās grupas, kas specializējas svešu un viltotu maksājumu izmantošanā, veido tā saucamās „ģimenes”, pārņemot to darbības struktūru no Itālijas mafijas ģimenes tipa struktūras. Viens no spilgtākajiem šādas struktūras piemēriem Krievijas *karderu* veidotā „ģimene” ar virtuālo mītnes vietu www.carder.ru (vēlāk – www.carderplanet.com), kas eksistēja no 1997. gada līdz 2004. gadam¹⁷¹ un bija guvusi

¹⁷⁰ Piemēram, sk.: Осипенко, А. Л. О характеристике способов совершения сетевых компьютерных преступлений. Вестник Криминалистики, №4 (32), Москва : Спарк, 2009, с. 149-155; Григорян, Р. М. Способы совершения хищений, с использованием идентификационных данных чужих платежных карт. Известия Тульского государственного университета. Академия управления МВД России, 2009, с. 329-333.

¹⁷¹ www.carderplanet.com pastāvējusi šāda hierarhija: *Don* – ģimenes loceklis; *Capo Bastone* – ģimenes draugs un ģimenes galvas „labā roka”; *Gabellotto* – Galvenais tiesnesis, drošības dienesta vadītājs; *Capo di Capi* – ģimenes draugi; *Capo* – ģimenei uzticīgie cilvēki; *Giovane d’Honor* – foruma moderators; *Sgarista* – reģistrēts lietotājs; *Rewieved vendor* – reģistrēts lietotājs, kura nelikumīgi pakalpojumi ir pārbaudīti, taču sniegto pakalpojumu apjoms nav

starpautisku popularitāti un minēta arī speciālajā literatūrā.¹⁷² Par „ģimenes tēvu” kļuva cilvēks ar saukli (angļu val. *nickname*) *Script*. „Ģimeni” veidoja uzticamākie *karderi* no visas pasaules, kuru starpā lomas bija sadalītas. Neskatoties uz „ģimenes” un atsevišķu specializēto grupējumu pastāvēšanu, *karderi* praktiski nekad nekontaktē savā starpā reālajā pasaulē, bet apmainās ar informāciju ar interneta starpniecību un izmantojot saukļus.

Turklāt lietotāji apvienojās dažādās grupās, kurām bija savi specifiskie uzdevumi, kas saistīti ar maksājumu karšu viltošanu un viltojumu izmantošanu. Piemēram:

- Servisa grupas – kas nodrošina saikni starp informācijas/programmatūras pārdevēju un pircēju.
- Blakus pakalpojumu sniedzēju grupas, kuru viens no galvenajiem darbības virzieniem ir viltotu dokumentu, to vidū personību apliecināšanu dokumentu izgatavošana, kas atvieglo svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu tirdzniecības vietās, kā arī plastikāta karšu izgatavošana u. tml. Vispazīstamākais no šādu nelikumīgu pakalpojumu sniedzējiem bija „ģimenes” loceklis *karderi* ar saukli *Boa*, kuram piederējusi mājas lapa www.boafactory.net. 2005. gada pavasarī Lielbritānijas policijai izdevās aizturēt divus „ģimenes” locekļus – Duglasu Havardu (sauklis „*Fargo*”) un Lī Edvudu.¹⁷³ Tā paša gada 7. jūlijā Ukrainā, Odesā tika aizturēts arī „ģimenes” galva – Dmitrijs Golubovs (sauklis - *Script*).¹⁷⁴

Bieži vien noziedzīgās grupas tiek veidotas pēc etniskās piederības, kas īpaši raksturīgs izceļotājiem no Āfrikas un Tuvajiem Austrumiem. Speciālisti izceļ noziedzīgas grupas, kuras veido izceļotāji no Indonēzijas, Malaizijas, Taizemes, Ķīnas. Kanādā austrumu valstu izceļotāju veidotās noziedzīgas grupas ar nosaukumu „*Dai Huen Jai*” dalībnieku skaits ir apmēram 50 000, kas kontrolē ap 90% no visiem nelikumīgajiem darījumiem ar maksājumu kartēm.¹⁷⁵

Attiecībā uz situāciju šajā jomā Latvijā Valsts policijas 2006. gada pārskatā ir minēts, ka „Latvijā personu grupas, kas nodarbojas ar nelikumīgām darbībām ar maksāšanas līdzekļiem, galvenokārt darbojas vietējā līmenī vienā valstī, tomēr atsevišķos gadījumos noziedzīgās grupas izdara likumpārkāpumus citās valstīs, lai gan sadarbība ar citas valsts grupējumiem notiek reti. Pārsvarā sadarbība (piemēram, internetā tiek pirkti un pārdoti norēķinu karšu informācija, nodoti dažādi ieteikumi noziegumu realizācijai un tml.) tiek organizēta virtuālā veidā, taču to nevar

pietiekošs, lai uzskatītu viņu ģimenei uzticīgu partneri; *Unresolved vendor* – bijušais *Reviewed vendor*, kurš sniedzis nekvalitatīvus pakalpojumus; *Ripper* – neuzticīgs lietotājs (analoģs krievu val. *Кидала*). Vairāk sk. www.carder.info

¹⁷² Piemēram, Wall, David. *Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age*. Polity, 2007, p. 80.

¹⁷³ Zetter, K. *Tracking the Russian Scammers*. 31.01.2007. Pieejams: www.wired.com/politics/online/rights/news/2007/01/71605 [skatīts 2013. gada 10. septembrī].

¹⁷⁴ На Украине задержана группа лиц подозреваемых в карточных мошенничествах. Pieejams: <http://www.crime-research.ru/news/20.07.2005/2105/> [skatīts 2013. gada 14. septembrī].

¹⁷⁵ Mativat, F., Tremblay, P. *Counterfeiting Credit Cards*. *British Journal of Criminology*. vol.37, No.2, Oxford, 2007, p. 83-165.

uzskatīt par “klasisku” sadarbību starpvalstu līmenī.”¹⁷⁶ Promocijas darba izstrādes gaitā 2012.-2013. gadā aptaujātie trīs Latvijas Republikas pilsoņi, kuri par viltotu maksājumu karšu izmantošanu bija notiesāti un uzcietu sodu ārvalstīs - Lietuvā, Vācijā un Spānijā, apstiprināja, ka sadarbība ar citu valstu noziedzīgajiem grupējumiem notiek pārsvarā noziedzīgu nodarījumu sagatavošanās stadijā, visbiežāk - maksājumu karšu datu un rīku iegūšanā.

Noziedzīgajām grupām, kas specializējas svešu maksājumu karšu datu izmantošanā interneta vidē, ir vienkāršākā struktūra. Parasti to veido divi līmeņi: 1) datu izmantotājs un 2) *dropi*. Uz *dropu* vārdiem tiek nosūtītas preces, kas ir iegādātas internetā. Par preču saņemšanu viņi parasti saņem ap 25% no preces vērtības.¹⁷⁷ Dažreiz personas, uz kuru vārda tiek piegādātas preces, nav noziedzīgās grupas dalībnieki, jo bieži vien pat nezina, ka viņi ir iesaistīti prettiesiskajās darbībās ar maksājumu karšu datiem; viņi tiek iesaistīti kā starpnieki preču saņemšanai un tālākajai nodošanai.

3.1.2. Noziedzīga nodarījuma rīku un līdzekļu raksturojums

Nākamais svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma elements ir rīki, kurus noziedznieks izmanto, lai realizētu noziedzīgu darbību. Par tāda noziedzīga nodarījuma rīkiem, kurš paredzēts Krimināllikuma 193. pantā, var būt: svešas vai viltotās maksājumu kartes, maksājumu karšu viltojumu izgatavošanai paredzētas iekārtas un programmatūra, viltotu maksājumu karšu izgatavošanai paredzētie izejmateriāli, datortehnika, speciālās ierīces u. tml.

Ievērojot to, ka izskatāmās kategorijas lietās noziedzīga nodarījuma priekšmets sakrīt ar kriminālsodāmās darbības izdarīšanas rīku – maksājumu karti, tad maksājumu kartes krimināltiesiskais raksturojums sniegts šā darba 1. nodaļā. Maksājumu karti var raksturot arī no kriminālistikas skata punkta.

Maksājumu karte ir visai specifisks maksāšanas līdzeklis, kura nelikumīgās izmantošanas izmeklēšana var būt būtiski apgrūtināta bez noteiktu zināšanu apgūšanas par šī noziedzīgā nodarījuma priekšmetu. Informācija par maksājumu karšu veidiem, drošības elementiem un citām noziedzīga nodarījuma priekšmetu raksturojošām pazīmēm rada procesa virzītājam priekšstatu par kriminālsodāmu darbību izdarīšanas mehānismu.

Krievijas Federācijas kriminālisti izceļ tiesībsargājošo iestāžu darbinieku nepietiekamu izpratni par izskatāmās kategorijas lietu priekšmeta un/vai noziedzīga nodarījuma rīku būtību kā

¹⁷⁶ Valsts policijas 2006. gada publiskais pārskats. Pieejams:

http://www.vp.gov.lv/doc_upl/Fish/publ_parskats_2006.doc [skatīts 2013. gada 10. septembrī].

¹⁷⁷ Григорян, Р. М. Способы совершения хищений, с использованием идентификационных данных чужих платежных карт. Известия Тульского государственного университета. Академия управления МВД России, 2009, с. 329-333.

vienu no galvenajiem iemesliem šādu kriminālsodāmu darbību nepareizai kvalifikācijai, nekvalitatīvai neatliekamo un sākotnējo izmeklēšanas darbību veikšanai.¹⁷⁸

Maksājumu kartes definējums ir atrodams tikai dažos kriminālistikas problēmām veltītajos darbos. Tā A. Mesčerjakova savā autoreferātā piedāvā divu jēdzienu pašas izveidotās definīcijas – plastikāta karte un plastikāta maksājumu karte. Pēc minētās autores domām, ar plastikāta karti no kriminālistikas viedokļa ir jāsaprot dokuments (izgatavots no polimēra materiāla – plastikāta, uz kura izveidota un uzglabājas noteikta informācija, kas dod iespēju noteikt plastikāta maksājumu dokumentu), kurš dažāds pēc lietošanas mērķa, tehniskajiem raksturojumiem un kuru izlaiž dažādas organizācijas dažādu darbību veikšanai ar tā palīdzību. No minētā kartes jēdziena A. Mesčerjakova konstruē arī plastikāta maksājumu dokumenta definīciju – tas ir personificēts dokuments (izgatavots no polimēra materiāla, uz kura ir izveidota un uzglabājas noteikta informācija, kas dod iespēju noteikt plastikāta maksājumu dokumentu), kas ir paredzēts vairākkārtīgai izmantošanai preču iegādei, skaidrās naudas saņemšanai, naudas pārskaitījumiem no konta, mobilo sakaru apmaksai, komunālo pakalpojumu apmaksai un citām operācijām.¹⁷⁹

Domājams, ka, veidojot maksājumu kartes kriminālistisko definējumu, par pamatu ir jāņem tādi aspekti, kuriem ir vislielākā kriminālistiskā nozīme. Pēc autora domām, šādu nozīmi raksturo maksājumu kartes kriminālistiskās izpētes un kartes viltošanas iespējas.

Izejot no minētām pozīcijām, maksājumu kartes jēdzienu varētu definēt kā noteiktajiem starptautiskajiem standartiem atbilstošu un ar attiecīgiem rekvizītiem un drošības elementiem aizsargātu licencētā emitenta izdoto plastikāta karti ar magnētisko joslu vai/un mikroshēmu, ar kuru tās lietotājs var veikt norēķinus par precēm vai pakalpojumiem, izņemt skaidro naudu, kā arī iniciēt vai veikt citas finanšu operācijas.

Promocijas darba pirmajā daļā, aplūkojot noziedzīgā nodarījuma priekšmeta - maksājumu kartes - krimināltiesisko raksturojumu, tika sniegtas vairākas šo bezskaidrās naudas norēķinu līdzekļu klasifikācijas. Taču šajā daļā autors piedāvā turpmāk minētās klasifikācijas, kurām par pamatu ir tādi atsevišķi aspekti, kam ir kriminālistiskā nozīme. Šajā sakarā jānorāda, ka kriminālistisks nozīmīgums izpaužas šo maksāšanas līdzekļu kriminālistiskajā izpētē.

No kriminālistikas pozīcijām, pēc autora viedokļa, varētu izveidot četras maksājumu karšu klasifikācijas. Pirmkārt, tās var sagrupēt atkarībā no norēķinu kartēs izmantojamās atmiņas iekārtas šādās trīs daļās:

- maksājuma kartes ar magnētisko joslu (angļu val. *Magnetic Stripe Card*);

¹⁷⁸ Вехов, В. Актуальные вопросы расследования преступлений, совершенных с использованием пластиковых карт. 2006. Pieejams: <http://www.crime-research.ru/articles/Vexov12/> [skatīts 2013. gada 10. aprīlī].

¹⁷⁹ Мещерякова, А. А. Техничко-криминалистическое исследование пластиковых платежных документов. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Москва, 2011, с. 9-10.

- maksājuma kartes ar viedkarti jeb mikroshēmu vai čipu (angļu val. *chip card/smart card*). Viedkarte ir drukātās shēmas plate ar iebūvētu loģiku vai mikroprocesoru, kas tai nodrošina zināmas lēmumu pieņemšanas iespējas;
- maksājuma kartes ar vairākiem informācijas nesējiem, pārsvarā ar magnētisko joslu un viedkarti.

Otrkārt, atkarībā no norēķinu karšu piederības pie konkrētās maksājumu karšu asociācijas, tās ir iedalāmas: 1) VISA, VISA Electron kartēs (*VISA International*); 2) MasterCard, Maestro kartēs (*Eurocard/MasterCard International*); 3) American Express kartēs (*American Express*); 4) Diners Club kartēs (*Diners Club International*); 5) citās kartēs.¹⁸⁰ Lai pamatotu šāda iedalījuma kriminālistisko nozīmi, vismaz īsumā jāsniedz priekšstats par maksājumu karšu, to rekvizītu un drošības pazīmju izgatavošanai izvirzāmajām obligātajām prasībām. Maksājumu kartes izgatavošanas procesā stingri tiek ievērotas konkrētās prasības, kuras var iedalīt divās lielās grupās: a) starptautiskie ISO (angļu val. *International Standardization Organization*) standarti¹⁸¹ un b) attiecīgās maksājumu karšu organizācijas izstrādātās specifikācijas. Ja ISO standarti ir attiecināmi uz jebkuru maksājumu karti,¹⁸² tad specifikācijas prasības skar tikai tās norēķinu kartes, kuras pieder pie konkrētās asociācijas. Minēto asociāciju izstrādātās specifikācijas būtiski atšķiras, kas savukārt ietekmē to kriminālistisko izpēti.

Treškārt atšķirībā no maksājumu kartes piesaistes kontam var izdalīt klasiskās maksājumu kartes un maksājumu dāvanu kartes. Pēdējā tipa kartes ir kredītiestāžu emitētie maksāšanas līdzekļi, kuri, kaut gan ir izmantojami tāpat kā klasiskās kartes, nav piesaistīti pie konkrētā likumīga turētāja. Šādus bezskaidrās naudas norēķinu līdzekļus Latvijas bankas pagaidām neizdod, taču ASV un Rietumeiropā tās aizņem arvien stabilāku vietu kredītiestāžu piedāvājamo produktu klāstā un iegūst plašu popularitāti sabiedrībā. Neskatoties uz to, ka vietējās kredītiestādes neemitē maksājumu dāvanu kartes, Latvijā 2011. gadā tika konstatēts visai liels daudzums ārvalstu banku izdoto šāda

¹⁸⁰ Nacionālās maksājumu karšu sistēmas, piemēram, Krievijas Federācijā - Union Card, STB Card un Золотая корона, Baltkrievijā - Belcard, Ukrainā - HCMЭП, Indijā - Rupay, Ķīnā - CUP, u.c.

¹⁸¹ 1) ISO/IEC 7810 : 2003. Identification cards. Physical characteristics. Pieejams: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=31432 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī]. 2) ISO/IEC 7811-1 : 2002. Identification cards. Recording technique. Part 1: Embossing. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=31433 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī]. 3) ISO/IEC 7811-2 : 2001. Identification cards. Recording technique. Part 2: Magnetic stripe. Low coercivity. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=31440 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī]. 4) ISO/IEC 7812-1 : 2006. Identification cards. Identification of issuers. Part 1: Numbering system. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=39698 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī]. 5) ISO/IEC 7812-2 : 2007. Identification cards. Identification of issuers. Part 2: Application and registration procedures. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=39699 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī]. 6) ISO/IEC 7813 : 2006. Information technology. Identification cards. Financial transaction cards. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=43317 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī]. 7) ISO/IEC 4909 : 2006. Identification cards. Financial transaction cards. Magnetic stripe data content for track 3. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=43309 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

¹⁸² ISO standarti noteic maksājumu kartes fiziskos parametrus – garumu, platumu, biezumu, stūru riņķa līniju, magnētiskās joslas vai mikroshēmas izvietojumu, magnētiskajā joslā esošās informācijas saturu, embosēta teksta izmēru uz plastikāta kartes virsmas u. tml.

tipa karšu viltojumu. No kriminālistikas skata punkta šāds iedalījums ir pamatots arī ar klasisko maksājumu karšu un dāvanu norēķinu karšu atšķirībām rekvizītu un drošības elementu specifikācijā. Minētā sakarā, aptaujājot Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldes ekspertus, atklājās arī visai būtiska problēma - valsts ekspertīžu iestādēm nav pieejamas oficiālās ziņas par šo dāvanu karšu specifikāciju, kas būtiski apgrūtina to kriminālistisko izpēti, tostarp viltojuma konstatēšanā.

Ceturtkārt, pēc izmēra var izšķirt standarta izmēra maksājumu kartes un nestandarta izmēra maksājumu kartes. Neskatoties uz pastāvošiem vienotiem standartiem, norēķinu kartei var būt arī plastikāta nestandarta izmērs un dizains. Pie šādām nestandarta kartēm, piemēram, varētu minēt MasterCard SideCard, VISA mini karte vai neregulārās formas plastikāta kartes, kas var būt jebkurā formā ar vienīgu prasību – tai ir jābūt vienai taisnai malai (sk. pielikumu Nr.12).

Maksājumu karšu izgatavošanas process un pamata tehnoloģijas. Apskatāmā maksāšanas līdzekļa izgatavošanas procesā var izdalīt trīs posmus: 1) maksājumu kartes plastikāta pamatnes izgatavošana; 2) kartes plastikāta personalizācija; 3) informācijas ierakstīšana kartes informācijas nesējā (kartes elektroniskā personalizācija).

Maksājumu karšu plastikāta izgatavošanā mūsdienās tiek izmantotas dažādas tehnoloģijas. Viena no populārākām ir tehnoloģija, kuras pamatā ir tā saucamā „sendviča” metode, kad noteiktā izmēra un biezuma apdrukātas, balta un caurspīdīgas (transparentas) plastikāta loksnes salaminē kopā, izmantojot augstu spiedienu un temperatūru. Tad, izmantojot maksājumu kartes standarta izmēram atbilstošu izcirtējiekārtu, no loksnes izcērt kartes.¹⁸³ Visbiežāk maksājumu karšu izgatavošanas procesā laminē 5 polivinilhlorīda (turpmāk tekstā – PVC) loksnes, no kurām divas ir caurspīdīgas, divas ir apdrukātas, un viena - starploksne jeb serde (sk.pielikumu Nr.10).

Mūsdienās plastikāta apdruku veic ar vairāku metožu un to kombināciju palīdzību. Izplatītākās no tām ir sublimācijas druka, krāsu termiskās pārneses druka, karstā spieduma metode, digitālā druka, ofseta iespietums, sietspietums u. c., kuru darbības principi ir plaši aprakstīti speciālajā literatūrā.¹⁸⁴

Pēc plastikāta pamatnes izgatavošanas uz tā virsmas tiek iestrādāta attiecīga identificējošā informācija – kartes numurs, derīguma termiņš, turētāja vārds, uzvārds. To panāk ar divām pamata metodēm: tā saucamo embosēšanu un identitātes druku.

Embosēšana ir viens no kartes personalizācijas veidiem, kad uz plastikāta virsmas tiek izveidoti uz āru izspiesti elementi – simboli un cipari. Parasti pēc embosēšanas reljefo zīmju virsotnes tiek pārklātas ar speciālu foliju to ērtākai lasāmībai. Šim mērķim izmanto tā saucamos tiperus (angļu val. *tipper*) jeb folijas karstās spiešanas iekārtas.¹⁸⁵ Savukārt identitātes drukas

¹⁸³ Siegel, J., Saukko, P. Encyclopedia of Forensic Sciences, 3 Volume Set. Elsevier, 2013, p. 433.

¹⁸⁴ Piemēram, Haghiri, Y., Tarantino, T. Smart card manufacturing: a practical guide. John Wiley and Sons, 2002., p. 26-29.

¹⁸⁵ Piemēram, CM-30 Manual Plastic Card Tipper, Tip-20 Manual Hot Foil Stamping Machine.

gadījumā iespējamiem simboliem un cipariem nav reljefa, tie atgādina plastikātā iegravētos elementus un neizceļas virs kartes virsmas. Jāpiebilst, ka identitātes druku pārsvarā pielieto to karšu personalizācijai, kuras paredzētas vienīgi elektroniskajai izmantošanai, piemēram, visās VISA Electron tipa maksājumu kartēs.

Nākamais etaps apskatāmajā ražošanas procesā pēc kartes plastikāta izgatavošanas un kartes plastikāta personalizācijas ir informācijas ierakstīšana kartes informācijas nesējā. Kā minēts iepriekš, pastāv divu tipu atmiņas iekārtas: magnētiskā josla un mikroprocesors. Pēdējā neapšaubāmi ir vairāk aizsargāta no viltošanas, līdz ar to ES maksājumu karšu industrijā notiek strauja pāreja uz šo informācijas nesēja tipu. Ievērojot minēto, šajā pārejas periodā visas emitentu izlaistās norēķinu kartes, kas attiecināmas uz lielākām maksājumu sistēmām („VISA International”, „Eurocard/MasterCard International”, „American Express”, „Diners Club International”), satur gan magnētisko joslu, gan čipu.

Magnētiskā josla (angļu val. *Magnetic Stripe*) pēc savas būtības ir informācijas nesējs. Informācijas ierakstīšana un nolasīšanas paņēmieni ir analogiski tiem, kurus izmanto sadzīves magnetafonos. Magnētiskā josla var saglabāt ap 100 baitu ietilpīgu informāciju. Eksistē vairāki starpnacionālie un starptautiskie magnētisko karšu standarti, no kuriem visizplatītākais ir standarts ar trīs informācijas celiņiem. Informācijas ierakstīšanai maksājumu kartē parasti izmanto pirmos divus magnētiskās joslas celiņus, kuru nolasīšana ir pietiekama autorizācijas veikšanai.

Pirmajā celiņā var atrasties ne vairāk par 79 simboliem, un tie atspoguļo:

- konta pamata numuru (maksimāli 19 cipari);
- vārdu (maksimāli 26 burtu un ciparu zīmes);
- papildu informāciju (derīguma termiņu, ierobežojumus, kartes veidu, PIN un citu informāciju).

Otrajā celiņā var ierakstīt ne vairāk par 40 simboliem, tajā atrodas šāda informācija:

- konta pamata numurs (maksimāli 19 cipari);
- papildu informācija (derīguma termiņš, ierobežojumi, kartes veids, PIN un cita informācija).

Ievērojot to, ka maksājumu karšu specifikācijas ir visai detalizētas un apjomīgas, šā darba ietvaros nav iespējams un arī nav nepieciešams tās aprakstīt pilnā apjomā. Taču vienlaicīgi jāatzīst, ka, analizējot maksājumu kartes kriminālistiskajā aspektā, nevar vispār nepievērsties jautājumam par **to rekvizītiem un drošības elementiem**. Tas galvenokārt ir saistīts ar nepieciešamību, it īpaši izmeklēšanas sākotnējā posmā, pārliecināties par maksājuma kartes legalitāti, piemēram, veicot kratīšanu, notikuma vietas vai izņemto priekšmetu apskati.

Statistikas dati apliecina, ka Latvijā visvairāk ir izplatītas *VISA International* maksājumu kartes.¹⁸⁶ Arī aptaujāti valsts ekspertīžu iestāžu eksperti apliecināja, ka izpētei visbiežāk tiek pakļautas minētās maksājumu asociācijas kartes. Tieši šo iemeslu dēļ turpmāk šajā promocijas darbā tiks aplūkoti atsevišķi *VISA International* norēķinu karšu rekvizīti un drošības elementi, kas liecina par maksājumu karšu īstumu un kurus var pārbaudīt bez speciālo izpētes metožu izmantošanas.

Tā *VISA* maksājumu karšu priekšpusē atrodas šāda informācija:

- Kartes numurs, kas sastāv no 16 vai 19 cipariem un vienmēr sākas ar ciparu „4”. Pirmos sešus kartes numura ciparus sauc par bankas identifikācijas numuru jeb BIN kodu (angļu val. *Bank Identification Number*). Tas ir unikāls numurs, kas piešķirts izdevēja bankai (angļu val. *Issuing Bank*) *VISA*, MasterCard vai kādā citā maksājumu karšu sistēmā, lai identificētu dalībnieku autorizācijas gaitā.

- Kartes turētāja vārds, uzvārds.
- Kartes derīguma termiņš.

VISA maksājuma karšu priekšpusē atrodas arī šādi pieci drošības elementi:

- Hologramma. Kartes labajā pusē atrodas hologrammas baloža attēls. Pēdējie četri kartes numura cipari atrodas uz minētās hologrammas.

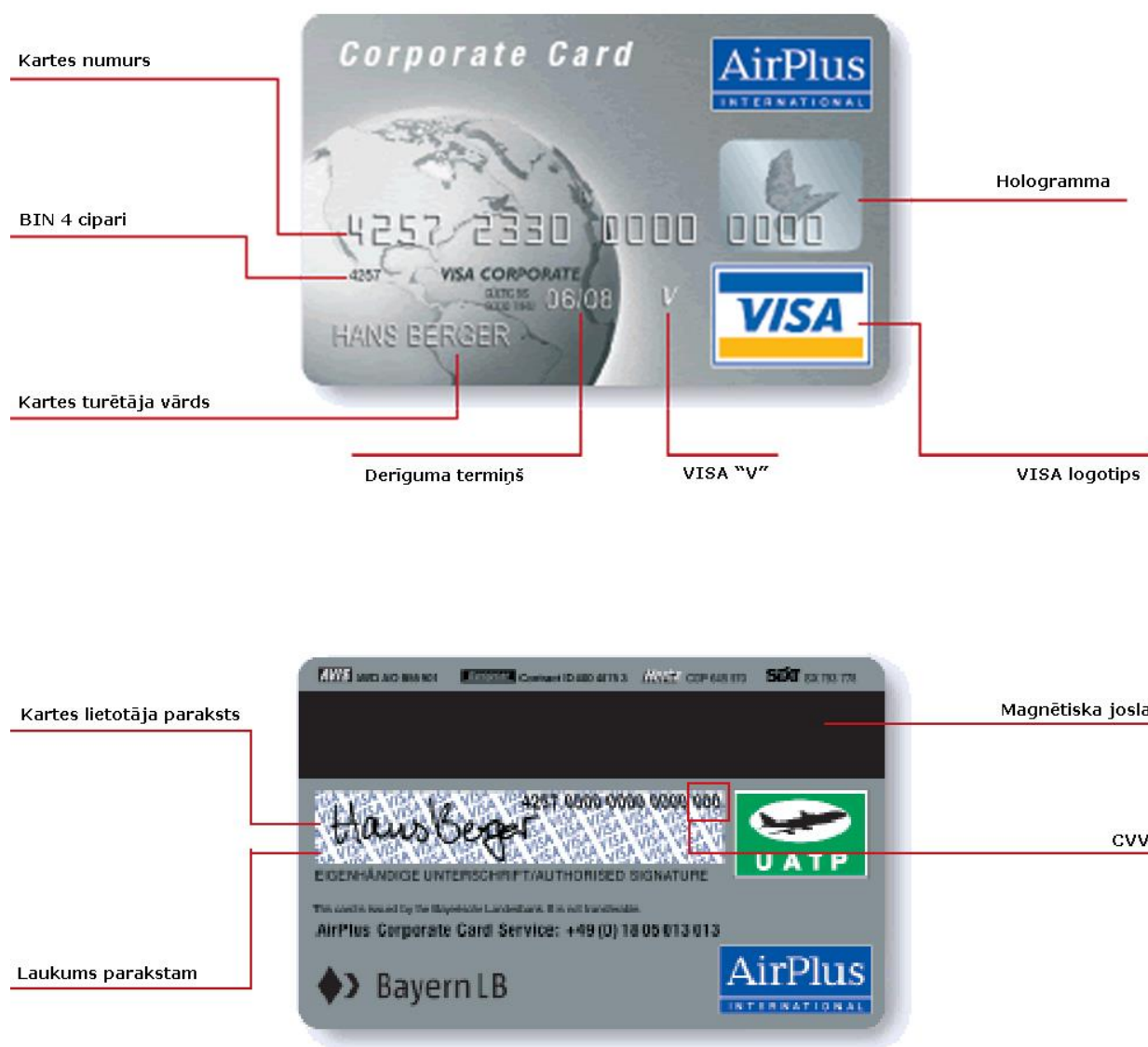
- Mikrozīmogs. Kartes labajā augšējā vai apakšējā stūrī, virs vai zem hologrammas ir attēlots asociācijas *VISA* logotips. Šis logotips ir aplenkts ar tā saucamo mikrozīmogu - ar neapbruņoto aci nesaskatāmu burtu un ciparu koda rindu, kas sastāv no konkrētiem identifikācijas un kontroles datiem, to vidū arī kartes veids un emitents.

- Ultravioleta baloža attēls. Kartes vidū atrodas ultravioleta staros redzams luminiscējošs baloža attēls.

- Kartes kreisajā pusē, virs vai zem kartes numura atrodas četri cipari, kas sakrīt ar kartes numura pirmajiem četriem cipariem.

- Zīme „*VISA V*”. Pie kartes derīguma termiņa atrodas drošības elements „*VISA V*”. Šis elements ir burta „*V*” formā.

¹⁸⁶ Latvijas Banka, www.bank.lv

Attēls Nr.1. VISA maksājuma kartes paraugs (attēla avots: www.acceptance.de)

VISA maksājumu kartes aizmugurē jāatrodas magnētiskai joslai, laukumam parakstam un drošības kodam jeb tā saucamajam CVV kodam.

Prettiesiski izmantojamās maksājumu kartes (vai kartes viltojums) kā noziedzīga nodarījuma mehānisma elements atrodas ciešā sakarībā ar pārējiem tā komponentiem. Tā maksājumu kartes viltojuma veids nosaka tā izmantošanas paņēmieni, vietu un laiku. Piemēram, viltojumu, kurā ir ierakstīti tikai elektroniski rekvizīti, var izmantot vienīgi vietās, kurās nenotiek kartes fiziskā kontrole (bankomātos, automatizētajās apkalpošanas vietās) vai arī šāda kontrole apzināti netiek veikta. Tādējādi, ja minētais viltojuma veids ticis izmantots tirdzniecības vietā ar kartes fizisko kontroli, var izdarīt secinājumu, ka kartes izmantošanu ir atbalstījis tirdzniecības vietas pārstāvis.

Gadījumos, kad maksājumu kartes prettiesiski tiek izmantotas virtuālā veidā, t. i., iegādājoties preces vai pakalpojumus internetā, noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas rīks ir likumpārkāpēja dators, tā perifērijas iekārtas, kā arī attiecīga programmatūra.

Maksājumu karšu datu iegūšanas procesā visbiežāk izmantojamie rīki. Maksājumu karšu informācijas iegūšanas procesā, izmantojot *skimminga* paņēmieni,¹⁸⁷ noziedznieki lieto informācijas nolasīšanas iekārtas (angļu val. *Magnetic Stripe Readers*), savukārt viltošanas procesā – informācijas ierakstīšanas iekārtas (angļu val. *Magnetic Stripe Card Reader/Writers* vai *Encoders*); parasti vienlaicīgi pilda arī informācijas nolasīšanas funkciju). Maksājumu karšu magnētiskajā joslās esošās informācijas nolasīšanas un ierakstīšanas iekārtas lielākajā daļā valstu atrodas civiltiesiskajā apgrozībā kā legāla prece. Informācijas nolasīšanas iekārtas legālajā tirgū šobrīd maksā ap 50-60 ASV dolāru, savukārt *Encoders* var iegādāties par 300-400 ASV dolāru.¹⁸⁸ Tās parasti izmanto gan tirdzniecībā (piemēram, POS termināli, kases aparāti ar iebūvēto nolasīšanas un ierakstīšanas iekārtu), gan kā elektroniskos durvju slēdžus vai identifikācijas karšu apstrādes iekārtas. Šādas iekārtas speciālajā literatūrā un tiesu nolēmumos¹⁸⁹ mēdz dēvēt par *rīderiem* (angļu val. – *Reader* – lasītājs) vai *skimeriem*.

Informācijas nolasīšanas un ierakstīšanas iekārtas atkarībā no to izmēriem var sadalīt divās grupās:

1. portatīvie (piemēram, *PMR-202, PMR-102, MSR206, MSR300, MSR500, Smart Mag-DC*);
2. stacionārie (piemēram, *AMC C722, MSR206*).

Savukārt atkarībā no *skimeru* izgatavošanas veida var izšķirt:

1. rūpnieciski izgatavotas informācijas nolasīšanas un ierakstīšanas iekārtas;
2. noziedzīgajai darbībai pielāgotas rūpnieciski izgatavotas iekārtas;
3. paštaisītas iekārtas (sk. Pielikumu Nr.11).

Latvijā pie noziedzniekiem visbiežāk tiek atrasta informācijas nolasīšanas/ierakstīšanas iekārta MSR206 (sk.pielikumu Nr.4).

Skimerus var iedalīt arī pēc to izmantošanas veida. Vadoties pēc šā kritērija, izšķir parastos skimerus, POS skimerus un ATM skimerus. Pēdējie ir paredzēti piestiprināšanai pie bankomātiem maksājumu karšu datu nolasīšanai. ATM skimerus pēc datu uzglabāšanas iespējām var iedalīt: 1) skimeri, kuri iegūtos datus uzglabā datu nesējā un 2) skimeri, kas ziņas pārsūta pa radiokanāliem (visbiežāk izmanto skimerus ar GSM modemu).

¹⁸⁷ Sk. piem., Europol Review 2012. Europol, European Police Office, 2013, p. 43. Pieejams internetā: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europolreview2012_0.pdf.

¹⁸⁸ www.tyner.com [aplūkots 2013. gada 10. maijā]

¹⁸⁹ Sk.piem., Приговор Кировского районного суда г.Саратова от 23 мая 2013 года по уголовному делу №1-128/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-kirovskij-rajonnyj-sud-g-saratova-saratovskaya-oblast-s/act-427312617/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī]., Приговор Орехово-Зуевского городского суда Московской области от 30 августа 2012 года по уголовному делу № 1-501/2012. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-orexovo-zuevskij-gorodskoj-sud-moskovskaya-oblast-s/act-411873674/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

Maksājumu karšu plastikāta viltošanā izmantojamie rīki. Maksājumu karšu plastikāta viltošanas procesā izmanto dažāda rakstura speciālus mehānismus. Piemēram, eksistē speciālās iekārtas, kuras izmanto maksājumu karšu plastikāta viltošanai – reljefa (embosētā) teksta drukai (angļu val. *Plastic Card Embosser*), hologrāfisko attēlu uzklāšanai, karšu apdrukas printeri u. tml.¹⁹⁰

Attēls Nr.2. Maksājumu karšu viltojumu izgatavošanas procesā izmantotā embosēšanas iekārta, kas izņemta viltotu maksājumu karšu ražotnē Lietuvas Republikā (Avots: Lietuvas Valsts policija, 2009.gads)

Autors, pārbaudot vienu no pasaulē interneta vidē populārākajām izsoļu vietām www.ebay.com, pārliecinājies, ka minētās iekārtas ir iespējams iegādāties aptuveni par 2-10 tūkstošiem ASV dolāru bez jebkādam īpašām formalitātēm. Tāpat šādas iekārtas var nopirkt arī veikalos, kas specializējas attiecīgās produkcijas tirdzniecībā.

Informācijas nolasīšanai un ierakstīšanai maksājumu karšu viltojumu magnētiskajās joslās likumpārkāpēji pielieto specifisku programmatūru. Visbiežāk šādu programmatūru veido speciālisti - programmētāji pēc *kardeneru* pasūtījuma atbilstoši pēdējā izvirzītajām prasībām (programmatūras izmantošanas mērķa, attiecīgās aparatūras specifikas u. tml.). Internetā ir atrodamas vairākas vietnes, kurās likumpārkāpēji pārdod un iegādājas programmatūru maksājumu karšu viltošanai un

¹⁹⁰ Sk. pielikumu Nr.5.

prettiesiskajai informācijas iegūšanai, apspriež ar to darbību saistītos jautājumus, to vidū par radušos problēmu risināšanu un šķēršļu pārvarēšanu. Minētais programmnodrošinājums parasti ne tikai veic datu ierakstīšanas funkciju, bet arī saglabā un sistematizē karšu informāciju, izmanto BIN kodu datu bāzi u. tml.¹⁹¹

Datortehniku, programmatūru un pieslēgumu internetam likumpārkāpēji izmanto gan informācijas nelikumīgajai iegūšanai, gan maksājumu karšu viltšanai, gan arī svešu norēķinu karšu izmantošanai.

3.2. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma posmu raksturojums

Izzināmā noziedzīgu nodarījumu veida mehānismu, kā jau secināts iepriekš šajā darbā, veido tā elementi un posmi. Aplūkojot elementus, autors nonācis pie atzinuma, ka to saturu veido elementu tipiskās pazīmes un korelācijas sakari starp elementiem. Kas veido noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma etapu saturu? Kriminālsodāmās darbības stadijas nav vienkārši laika periodi kā tādi, tiem ir zināms saturs. Pēc autora priekšstatiem, posmu saturu veido elementu darbības, to savstarpējā mijiedarbība un to mijiedarbība ar apkārtējo vidi. Šā satura formu, pēc analogijas ar kriminālistiskām attiecībām, ar kurām R. Dombrovskis apzīmē kriminālistiskās darbības satura formu,¹⁹² varētu nosaukt par kriminālām attiecībām. Centrālais posmu satura elements ir noziedzīga nodarījuma paņēmieni, kas gūst atspoguļojumu visās stadijās, izņemot noziedzīgā mērķa rašanos.

3.2.1. Noziedzīgā mērķa rašanās

Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošana ir tīšs noziedzīgs nodarījums. Neiedziļinoties problēmā, sākotnēji var likties, ka noziedzīga mērķa rašanās procesam nevar būt nekādas kriminālistiskās nozīmes. Tiešām, it īpaši svešu maksājumu karšu izmantošanas gadījumā nodoma veidošanās procesam ir visai nosacīta nozīme šo nodarījumu atklāšanā un izmeklēšanā. Prettiesisku darījumu veikšanai ar svešām maksājumu kartēm nav nepieciešamas speciālās zināšanas, nav vajadzības pēc norēķinu karšu rekvizītu iegūšanas u. tml. Taču viltotu maksājumu karšu izmantotāju un svešu bezskaidrās naudas norēķinu līdzekļu rekvizītu izmantotāju mērķa rašanās no kriminālistikas skata punkta ir visai nozīmīga turpmāk minēto apsvērumu dēļ.

Pirmkārt, runājot par mērķa rašanos, neizbēgami tiek noskaidroti apstākļi, kas veicinājuši nodoma rašanos izdarīt noziedzīgu nodarījumu. Kā zināms, viens no kriminālistikas zinātnes uzdevumiem ir apzināt apstākļus, kas ir veicinājuši noziedzīgu nodarījumu, un izstrādāt ieteikumus šo apstākļu ietekmes novēršanai vai mazināšanai.

¹⁹¹ Sk. pielikumu Nr.6.

¹⁹² Dombrovskis, R. Izmeklēšanas darbību raksturojums un veidi. Jurista Vārds, Nr.11(564), 2009, 17. marts.

Otrkārt, noziedzīga mērķa rašanās apstākļiem ir būtiska kriminālistiskā nozīme arī tāpēc, ka atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veidu specifikas dēļ noziedzīgs mērķis personai nereti rodas saskarsmē ar noziedzīgu vidi. Arī lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu visai bieži noziedzīgās grupas dalībniekiem noziedzīgais mērķis rodas vienlaicīgi ar iepazīšanos ar personām, kurām jau ir šāda kriminālā pieredze, to vidū ar noziedzīgas grupas organizētāju vai tam pietuvinātajiem cilvēkiem, vai kurām jau ir izveidojies nodoms izgatavot maksājumu karšu viltojumus vai tos izmantot. Noskaidrojot, pie kādiem apstākļiem aizdomās turētajam formējās noziedzīgs nodoms, var izdarīt virkni izmeklēšanai svarīgu secinājumu – gan par noziedzīgās grupas uzbūvi, jaunu līdzdalībnieku piesaistīšanas paņēmieniem, gan par noziedzīgās grupas organizētājiem u. tml.

Treškārt, noziedzīga mērķa veidošanās procesa laikā persona neveic pretdarbības pasākumus, praktiski vienmēr izmanto sev piederošo datortehniku un interneta pieslēgumu ziņu iegūšanai un apmaiņai par maksājumu karšu viltojumu izgatavošanu un izmantošanu, izstāsta apkārtējiem (visbiežāk vienaudžiem - skolu, studiju biedriem, kaimiņiem un citām personām, ar kuru ikdienas saskarsmē dzīvo noziedznieks) par maksājumu karšu viltojumu izgatavošanas un izmantošanas iespējām.

Noziedznieka mērķa formēšanās parasti notiek:

- virtuālajā noziedzīgajā vidē, attiecīgajās interneta vietnēs, kurās tiek apspriesti ar maksājumu karšu viltojumu izgatavošanu un izmantošanu saistītie jautājumi. Šie ir izplatītākie noziedzīgā mērķa formēšanas apstākļi, jo izdarīt šīs kriminālsodāmās darbības personu pamudina šķietami viegls un vienkāršs svešu finanšu līdzekļu iegūšanas veids. Kā pamatoti norādīts Valsts policijas 2006. gada pārskatā, „no noziedznieku viedokļa šādu likumpārkāpumu rezultātā var iegūt lielāku peļņu ar mazāku riska iespējamību – noziedzīgi tiek iegūta skaidra nauda (bieži vien lielos apmēros)”;¹⁹³
- tradicionālajā noziedzīgajā vidē. Piemēram, vienā no izpētāmajiem kriminālprocesiem, kura ietvaros tika aizturēts Igaunijas pilsonis A. T., tika noskaidrots, ka viņš, izciešot sodu par vispārkriminālā noziedzīga nodarījuma izdarīšanu Somijas cietumā, ir atradies vienā kamerā ar personu, kura bija notiesāta par maksājumu karšu viltojumu izgatavošanu un izmantošanu, no kuras ir arī ieguvis informāciju par šī noziedzīgo nodarījumu veida izdarīšanas iespējām.

Ievērojot to apstākli, ka iepazīšanās ar minētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem visbiežāk notiek virtuālā veidā, tad izmeklēšanas laikā pastāv iespēja iegūt ziņas, kas liecina par noziedzīga nodoma formēšanos:

¹⁹³ Valsts policijas 2006. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/Fish/publ_parskats_2006.doc [skatīts 2013. gada 10. septembrī].

- datoru atmiņas iekārtās var saglabāties elektroniska sarakste starp aizdomās turēto un citiem likumpārkāpējiem, kas satur vispārējo informāciju par šīm prettiesiskās darbībām, viltotu maksājumu karšu vai attiecīgu viltošanā izmantojamo iekārtu attēli u. tml.;
- vainīgā pastāvīgās uzturēšanās vai darba vietā var atrasties piezīmes, izdrukas par *kardieriem*, viņu veiktajām darbībām u. c.;
- interneta pakalpojumu sniedzējam var būt informācija par noziedznieka lietošanā esošās datortehnikas savienojumiem ar interneta mājas lapām, kurās ir izvietota informācija par viltotu maksājumu karšu izgatavošanas un izmantošanas jautājumiem.

3.2.2. Sagatavošanās svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanai

Pēc noziedzīgā mērķa rašanās likumpārkāpēji veic noteiktas darbības, lai sagatavotos tā īstenošanai. Empīrisko datu izpēte ļauj izdarīt secinājumu, ka **sagatavošanos** svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanai parasti veido šādi elementi:

- paņēmiena izvēle;
- paņēmiena realizācijai nepieciešamo rīku piemeklēšana;
- līdzdalībnieku meklēšana (tajā skaitā noziedzīgās grupas veidošana vai pievienošanās pie kādas jau esošās grupas);
- noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas vietas, laika noteikšana;
- pretdarbības pasākumu realizēšana.

Sagatavošanās kā noziedzīgā nodarījuma mehānisma etaps praktiski vienmēr ir viltotu maksājumu karšu izmantošanas gadījumā. Savukārt svešu maksājumu karšu izmantošanai sagatavošanās stadija visbiežāk nav tik izteikta vai vispār iztrūkst, jo svešas kartes tiek izmantotas diezgan īsā laika periodā kopš kartes iegūšanas brīža, jo kartes likumīgais turētājs var konstatēt maksāšanas līdzekļa pazušanas faktu un ziņot par to emitentam, kas, savukārt, nekavējoties to bloķē.

Noziedzīgās darbības īstenošanas paņēmiena izvēle lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu ir sākotnējais jautājums, kuru atrisina likumpārkāpējs pēc noziedzīgā mērķa rašanās. Sākotnējā posmā noziedznieki izvēlas vienkāršāko paņēmieni (visbiežāk - svešu maksājumu karšu datu izmantošanu internetā) sava mērķa realizācijai, kas neprasa ieguldījumus, specifiskās zināšanas un speciālu aparatūru. Taču, kā liecina prakse, ar laiku likumpārkāpēji pilnveido savas iemaņas un zināšanas, realizē tādus paņēmienus, kas nes pēc iespējas lielāko peļņu.

Paņēmiena izvēle nosaka turpmāk **piemeklējamo rīku** noteikšanu. Ja likumpārkāpējs plāno svešas maksājumu kartes izmantot ar interneta starpniecību, norēķinoties par precēm vai pakalpojumiem, piemēram, virtuālajos veikalos, viņam ir nepieciešams iegūt attiecīgu informāciju

par kartēm, ko, savukārt, var izdarīt visdažādākos veidos (sk. šā darba 3.3.3. sadaļu par karšu plastikātā iestrādāto datu iegūšanas veidiem). Gadījumā, ja noziedznieka nodoms ir izmantot svešas maksājumu kartes tirdzniecības vietās vai bankomātos, viņam jāiegūst svešas maksājumu kartes un jānoskaidro PIN kodi (sk. šā darba 3.3.4. un 3.3.5. sadaļas par norēķinu karšu un PIN kodu iegūšanas veidiem). Tāpat, ja likumpārkāpējs nolēmis izmantot viltotus maksāšanas līdzekļus, viņam jāpiemeklē vai nu to viltojumi, vai nu iekārtas un līdzekļi maksājumu karšu viltošanai, karšu informācija u. tml. (sk. šā darba 3.3.1. sadaļu par norēķinu karšu viltojumu izgatavošanas veidiem).

Līdzdalībnieku piemeklēšana apskatāmā noziedzīgo nodarījumu veida izdarīšanai ir atkarīga, pirmkārt, no izvēlēta paņēmiena. Ja noziedznieks gatavojas izdarīt svešu maksājumu karšu datu izmantošanu interneta vidē (virtuālajās tirdzniecības vietās), tad viņa mērķa sasniegšanai ir nepieciešams nodrošināt iegādātās preces drošu saņemšanu. Šā uzdevuma realizācijai parasti piemeklē personas, tā saucamos *dropus*, kuri saņemtās preces nodos tālāk maksājumu karšu datu izmantotājam. Izmeklēšanas pieredze liecina, ka šādas personas piemeklē vai nu paziņu vidū, vai nu ar darba sludinājumu palīdzību. Pēdējā gadījumā plašsaziņas līdzekļos izvieto piedāvājumu ieinteresētiem nopelnīt, veicot starpnieka pakalpojumus. Turklāt potenciālais starpnieks tiek maldināts par sūtījumu patieso izcelsmi.¹⁹⁴ Ja šāda situācija tiek konstatēta kriminālprocesā, procesa virzītājam ir nepieciešams veikt darbības viltus darba sludinājuma autora noskaidrošanai. Šo uzdevumu var atrisināt, izzinot paša sludinājuma ievietošanas tehniskos apstākļus un tā saturu.

Sludinājuma ievietošana atstāj pēdas gan interneta vietnē, kurā ziņas ir izvietotas, gan noziedznieka izmantotā datora atmiņas iekārtās. Šis apstāklis ļauj sasaistīt konkrētu datoru, ar kura starpniecību tika ievietots sludinājums, ar pašu sludinājumu.

Runājot par sludinājuma saturu, vispirms ir jāizzina tajā esošie kontakti. Ievērojot, ka sludinājumā tiek norādīts saziņas līdzeklis – telefona numurs vai e-pasta adrese, visticamāk, telefona numurs nebūs reģistrēts uz kādas konkrētās personas vārda (priekšapmaksas karte), taču pēc operatora stacijām var iegūt ziņas par noziedznieka aptuvenu atrašanās vietu. Ja noziedznieks ievieto sludinājumu, tad, sagaidot potenciālo ieinteresēto pieteikšanos, telefona numurs būs pastāvīgi aktīvs, kas savukārt ļauj noteikt noziedznieka pastāvīgo uzturēšanās vietu aptuvenu lokāciju. Šīs ziņas, pirmkārt, var palīdzēt vainīgās personas noskaidrošanai. Otrkārt, tās var piešķirt papildus ticamību tam, ka noziedzīgu nodarījumu ir izdarījusi konkrētā persona.

Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas laika un vietas noteikšana parasti ir pēdējais sagatavošanās posms. Vietas noteikšana lielā mērā ir atkarīga no izvēlēta nodarījuma īstenošanas paņēmiena, karšu viltojuma veida, līdzdalībnieku skaita un citiem faktoriem. Piemēram, tā saucamo „balto plastiku” nav iespējams izmantot tirdzniecības vietās bez iepriekšējas vienošanās

¹⁹⁴ Осипенко, А. Л. О характеристике способов совершения сетевых компьютерных преступлений. Вестник Криминалистики, №4 (32), Москва : Спарк, 2009, с. 149-155.

ar tirgotāja darbiniekiem, kas, savukārt, ierobežos kriminālsodāmu darbību realizācijas vietu izvēli.¹⁹⁵ Tāpat pirms svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanas noziedznieki parasti veic tirdzniecības vietas novērtēšanu, tirgotāja darbinieku novērtēšanu, POS terminālu īpatnību izpēti (vai pie norēķiniem ir jāievada PIN kods, kādus datus uzrāda karšu pieņemējierīce izdrukātajā kvītī – turētāja vārds, kartes pilns vai daļējais numurs, derīguma termiņš u. tml.).

Dažreiz nodarījuma izdarīšanas izvēlētais paņēmieni prasa sagatavošanās stadijā veikt nepieciešamās darbības **juridiskās personas iesaistīšanai noziedzīgajā darbībā**. Galvenais mērķis komersanta iesaistīšanai ir kļūt par maksājumu sistēmas dalībnieku, lai, izmantojot ar šo statusu saistītās iespējas, turpmāk realizētu svešu, bet visbiežāk - tieši viltotu maksājumu karšu izmantošanu. Atkarībā no nākotnē realizējamā svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas paņēmiena var izdalīt divus juridiskās personas veidus:

1. Komersants - reāls saimnieciskās darbības veicējs.
2. Fiktīvs komersants, kas tiek nodibināts vai tiek „iegādāts” ar konkrētu mērķi – izdarīt noziedzīgus nodarījumus ar maksājumu kartēm.

Pirmajā gadījumā tiek piemeklēts uzņēmums, kurš ir maksājumu sistēmas dalībnieks (tirgotājs) un kuram tiesiskā ceļā ir iegūta maksājumu karšu pieņemšanas ierīce. Komersanta izvēli nosaka līdzdalībnieka esamība, kuram ir pieeja attiecīgajai karšu apstrādes ierīcei.¹⁹⁶ Līdzdalībnieks pēc iepriekš saskaņotā plāna ar, piemēram, POS termināļa starpniecību un izmantojot svešas vai viltotas maksājumu kartes, veic fiktīvus darījumus, iegādājoties tirdzniecības vietā esošās preces.

Otrajā gadījumā tiek nodibināts jauns vai tiek „iegādāts” jau esošais komersants.¹⁹⁷ Empīriskie dati liecina, ka visbiežāk šim nolūkam komercsabiedrību iegādājas no kādas citas personas. Tam ir vairāki iemesli. Pirmais iemesls ir pret darbību neizbēgamajai turpmākajai izmeklēšanai, jo noziedzīgs nodarījums neapšaubāmi tiks atklāts prettiesiski veicamo transakciju intensitātes un īpatnību dēļ. Otrkārt, lai kļūtu par maksājumu karšu tirgus dalībnieku, ir nepieciešams iegūt attiecīgu termināli karšu apstrādei. Šādi gadījumi tika atklāti gan Latvijā, gan arī citās valstīs.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Sk. piem., Приговор Центрального районного суда г.Тулы от 29 марта 2010 года по уголовному делу. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-centralnyj-rajonnyj-sud-g-tuly-tulskaya-oblast-s/act-100288623/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

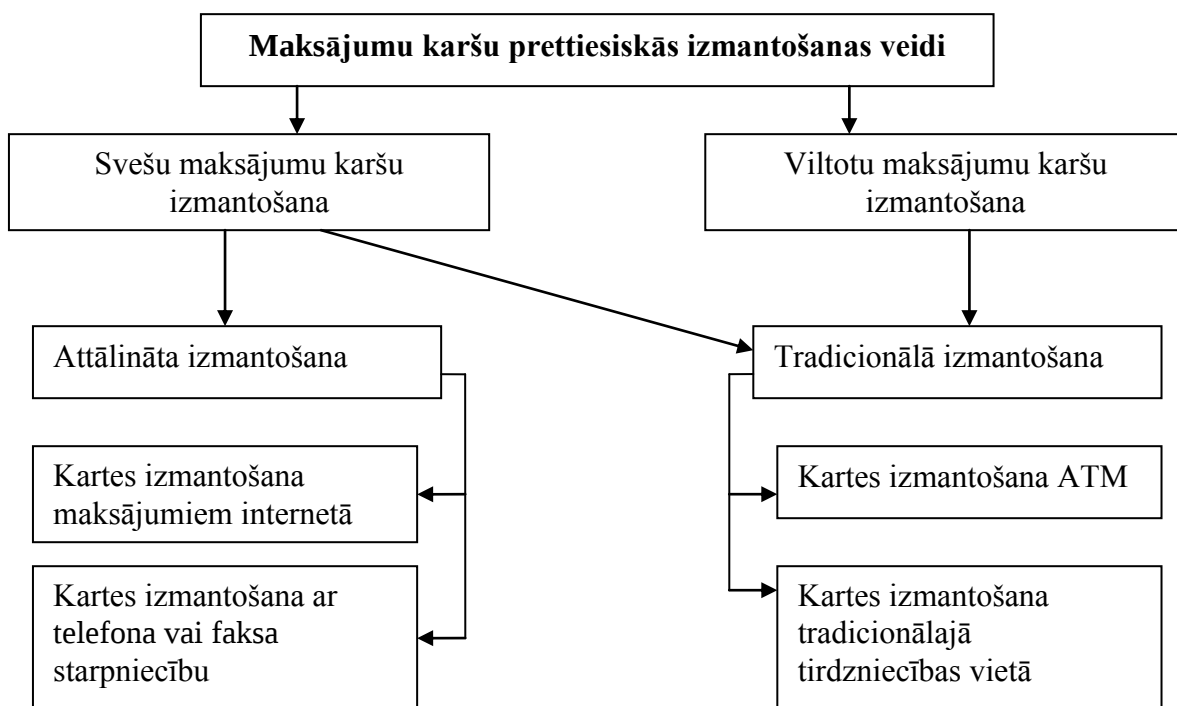
¹⁹⁶ Sk. piem., Приговор Белорецкого районного суда Республики Башкортостан от 01 апреля 2013 года по уголовному делу № 1-54/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-beloreckij-rajonnyj-sud-respublika-bashkortostan-s/act-419241017/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

¹⁹⁷ Sk. piem., Приговор Ново-Савиновского районного суда города Казани от 29 сентября 2011 года по уголовному делу № 1-551/2011. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-novo-savinovskij-rajonnyj-sud-g-kazani-respublika-tatarstan-s/act-101142108/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

¹⁹⁸ Sk., piem., Ивашин, Д. В. Мошенничество, совершаемое с использованием сети Интернет. Научный портал МВД России. №1(13), 2011, с. 104.

3.2.3. Noziedzīga nodarījuma īstenošana

Atkarībā no izmantojamā priekšmeta var izdalīt divus aplūkojamā noziedzīgā nodarījuma realizācijas pamata veidus: 1) svešu maksājumu karšu prettiesiskā izmantošana un 2) viltotu maksājumu karšu izmantošana. Katram no minētajiem veidiem ir raksturīgas savas īpatnības. Svešu norēķinu karšu izmantošana var tikt īstenota gan tradicionālajā jeb tiešā veidā (bankomātos, tirdzniecības vietās), gan attālināti (internetā, pa telefonu vai faksu). Savukārt viltotās maksājumu kartes ir iespējams izmantot tikai tiešā veidā. Šādas situācijas pamatā ir apstāklis, ka iedalījumam svešajās un viltotajās kartēs, raugoties no apskatāmā maksāšanas līdzekļa funkcionālās puses, ir diezgan nosacīts raksturs. Minētā sakarā jānorāda, ka, raugoties no šādām pozīcijām, var izcelt divus maksājumu karšu viltojumu veidus: 1) viltojums kā kādas reāli eksistējošas maksājumu kartes atdarinājums un 2) viltojums kā maksājumu kartes kā tādas atdarinājums. Ja pēdējā gadījumā viltojums atbilst maksājumu kartei vien izskata pēc un to ir iespējams izmantot tikai atsevišķajos gadījumos pie transakcijas ar imprinteru starpniecību, tad pirmajā gadījumā viltojums satur kādas esošas, tātad - svešas norēķinu kartes datus.

Shēma Nr.8. Maksājumu karšu prettiesiskās izmantošanas veidi

Tādējādi viltotas maksājumu kartes un svešas maksājumu kartes izmantošana, vadoties pēc funkcionālās puses, praktiski vienmēr ir svešu maksājumu karšu rekvizītu izmantošana transakcijas veikšanai. Taču minētais nenozīmē, ka svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas paņēmieni

ir vienādi. Ievērojot to, ka svešas maksājumu kartes vienmēr ir kredītiestādes emitētas, to ārējais izskats nekad neizraisa aizdomas kartes pieņemējam.

Maksājumu kartes datu izmantošana internetā tiek realizēta, izmantojot divus paņēmienus: 1) norēķinu līdzekļa izmantošana reālajam darījumam; 2) maksājumu kartes izmantošana fiktīvajam darījumam. Pirmajā gadījumā noziedznieks ar mērķi iegūt kādu preci vai pakalpojumu sev vai kādām citām personām veic to apmaksu, izmantojot svešas maksājumu kartes datus. Otrajā gadījumā noziedznieka nolūks ir iegūt naudas līdzekļus, veicot norēķinus ar svešas kartes datu palīdzību par reāli neeksistējošām precēm un pakalpojumiem. No tehnoloģiskā skata punkta abi minētie paņēmieni tiek īstenoti, ievadot norēķinu kartes datus veidnē, kuru apstrādā attiecīgās maksājumu karšu organizācijas prasībām un standartiem atbilstošā programmatūra, kas speciāli paredzēta norēķinu karšu transakciju apkalpošanai interneta vidē.

Maksājumu kartes izmantošana pa telefonu vai faksu, cik autoram ir zināms, Latvijā un lielākajā daļā ES valstu netiek nodrošināta. Šis kartes attālinātās izmantošanas veids izpaužas maksājumu kartes plastikātā iestrādāto datu nodošanā mutvārdos tirgotājam.

Norēķinu kartes izmantošanai bankomātos ir divas būtiskas īpatnības. Pirmkārt, tā tiek veikta bez kartes fiziskās kontroles. Tas nozīmē, ka apskatāmā bezskaidras naudas norēķinu līdzekļa viltojumam ir jāsatur īstās maksājumu kartes elektroniskie rekvizīti un tā ārējam izskatam un plastikātā iestrādātiem rekvizītiem nav nozīmes transakcijas īstenošanā. Otrkārt, lai realizētu šādu paņēmieni, noziedzniekam ir jāiegūst arī kartei piesaistītais PIN kods.

Izmantojot svešas vai viltotas maksājumu kartes tradicionālajās tirdzniecības vietās, maksājumu kartes pieņemšanu nodrošina divu veidu pieņemējierīces – POS terminālis un imprinteris. POS terminālis transakcijai izmanto kartes elektroniskos rekvizītus, savukārt, imprinteris – kartes plastikātā iestrādātos rekvizītus. Vadoties pēc norēķinu karšu pieņemējierīces veida ir atšķirīgs arī kartes izmantošanas paņēmiens.

Kā liecina Iekšlietu ministrijas Informācijas centra sniegtie statistikas dati un procesa virzītāju aptaujā iegūtās ziņas, nelikumīgas darbības ar viltotām maksājumu kartēm parasti ir saistītas ar vairākkārtēju vairāku maksājumu karšu viltojumu izmantošanu. Visbiežāk viltotās kartes noziedznieki izmanto, pārvietodamies no vienas tirdzniecības vietas vai bankomāta līdz nākamajam.

3.3. Maksājumu karšu datu iegūšana un viltojumu izgatavošana

3.3.1. Maksājumu karšu viltojumu klasifikācija un to izgatavošanas veidi

Norēķinu karšu viltošanas problēmu kriminālistiskie aspekti Latvijā praktiski nav tikuši pētīti. Analizējot pieejamos ārvalstu darbus, kas satur informāciju par apskatāmās kategorijas noziedzīgu nodarījumu mehānismu vai tā atsevišķajiem elementiem, autors, nenoliedzot zinātnieku

un ekspertu izdarīto secinājumu zinātnisko un praktisko vērtību, secinājis, ka tajos kopumā nav sniegts skaidrs priekšstats par mūsdienās pastāvošajiem maksājumu karšu viltojumu izgatavošanas veidiem un paņēmieniem.

Maksājumu karšu viltošanas pamatveidi. Kredītiestāžu drošības ekspertu un zinātnieku darbos, kuri ir veltīti apskatāmo specifisko prettiesisku darbību apkarošanai un novēršanai, ir vērojami mēģinājumi sistematizēt maksājumu karšu viltošanas veidus.

Tā T. Bhatla, V. Prabhu un A. Dua norāda uz šādiem viltojumu izgatavošanas veidiem:

- Magnētiskās joslas dzēšana (angļu val. *Erasing the Magnetic Strip*). Nelikumīgi iegūtās kartes magnētiskā josla tiek sabojāta ar magnēta palīdzību, pēc tam kartes plastikāts tiek pārveidots atbilstoši kādas derīgas kartes datiem. Šādas kartes izmantošanas gadījumā kasierim neizdosies nolasīt informāciju no kartes magnētiskās joslas, tāpēc viņš to darīs manuāli, ievadot datus no kartes terminālā. Kā atzīst paši eksperti, šāds paņēmiens ir novecojis.

- Viltotas kartes izveidošana (angļu val. *Creating a Fake Card*), kas būtībā ir jaunas maksājuma kartes viltojuma izgatavošana.

- Kartes rekvizītu mainīšana (angļu val. *Altering Card Details*). Šis maksājumu karšu viltojumu izgatavošanas veids ir raksturīgs ar to, ka tiek izmainīts plastikātā iespiestais/izspiestais teksts (angļu val. *Re-embossing*) vai arī tiek sagrozīta magnētiskās joslas informācija (angļu val. *Re-encoding*).

- Maksājumu kartes informācijas kopēšana un ierakstīšana (angļu val. *Skimming*), kad informācija no vienas maksājumu kartes magnētiskās joslas tiek nokopēta un ierakstīta citas kartes magnētiskajā joslā.

- Baltais plastikāts (angļu val. *White Plastic*). Tas ir maksājumu kartes izmēram atbilstošs plastikāta gabals, kas var būt jebkurā krāsā, kuras magnētiskajā joslā tiek ierakstītas kādas legālās kredītkartes ziņas.¹⁹⁹

Citi bezskaidrās naudas maksājumu drošības eksperti P. Burns un A. Stenleja izdala:

- 1) elektronisko viltošanu (angļu val. *Electronic Counterfeit*), apzīmējot ar to iejaukšanos kartes magnētiskajā joslā esošajā informācijā, un

- 2) manuālo viltošanu (angļu val. *Manual Counterfeit*) – plastikāta pārveidošanu.²⁰⁰

Singapūras ekonomikas policijas eksperts P. Sainžs savā rakstā norāda uz diviem viltoto maksājumu karšu veidiem: pilnībā viltotās kartes (angļu val. *Completely Counterfeit Cards*) un

¹⁹⁹ Bhatla, Tej Paul, Prabhu, Vikram, Dua, Amit. Understanding Credit Card Frauds. Tata Consultancy Services, 2002, p. 3-6.

²⁰⁰ Burns, Peter, Stanley, Anne. Fraud Management in the Credit Card Industry. Federal Reserve Bank of Philadelphia, 2002, p. 2-6.

izmainītas kartes (angļu val. *Altered Cards*). Savukārt pēdējās, pēc viņa domām, iedalāmas atkārtoti embosētajās jeb iespiestajās (angļu val. *Re-embossing*) un pārkodētajās (angļu val. *Re-encoding*).²⁰¹

Līdzīgs priekšstats ir arī O. Kaširina, kura izšķir divus maksājumu karšu viltošanas veidus: pilnīgā viltošana (krievu val. *полная подделка*), t. i., jaunas kartes izgatavošana un daļējā viltošana (krievu val. *частичная подделка*), proti, īstās kartes datu izdzēšana un jaunu datu izveidošana.²⁰² Analogiski norēķinu karšu viltojumu izgatavošanas veidus izdala Krievijas kriminālisti – E. Firsovs,²⁰³ M. Filipovs,²⁰⁴ S. Voroncova,²⁰⁵ Baltkrievijas pētnieks V. Hiļuta²⁰⁶ un citi.²⁰⁷

Arī lielāko maksājumu karšu sistēmu drošības dienesti lieto šādu iedalījumu. Tā VISA ASV Krāpšanas kontroles departamenta sagatavotajā rokasgrāmatā atsevišķajā noziedzīgu darbību grupā ir nodalītas viltotas (angļu val. *counterfeit*) un izmainītas (angļu val. *altered*) kartes. Ar viltotām kartēm tajā tiek apzīmētas prettiesiski izgatavotas un embosētas kartes, dažreiz ar magnētiskajā joslā iekodēto informāciju. Savukārt izmainītas kartes ir legāli emitētas kartes, kuru rekvizīti ir manuāli vai elektroniski izmainīti.²⁰⁸

Maksājumu sistēmas *American Express* izdotajā brošūrā „Krāpšana ar kredītkartēm un ceļojuma čekiem” papildus minētajam iedalījumam (izmainītas un viltotas kartes) finanšu instrumentu un maksāšanas līdzekļu drošības eksperti izcēla arī maksājumu karšu rekvizītu sagrozīšanas tehnoloģijas: fiziskā (angļu val. *Physical Alteration*) un magnētiskā (angļu val. *Magnetic Alteration*).²⁰⁹

Austrālijas Kriminoloģijas institūta pētnieki R. Smits un P. Grabovskis izceļ divus maksājuma karšu viltošanas pamata veidus:

- 1) *Re-embossing*, kas pēc būtības ir plastikāta kartes modificēšana un
- 2) *Re-encoding* (vai *Counterfeit*), t. i., informācijas pārkodēšana.²¹⁰

²⁰¹ Singh, Paramjit. Economic Crime: Emerging Threats and Responses – Singapore's Experience. Annual Report for 2004 and Resource Material Series No.66, 126th International Senior Seminar Visiting Experts' Papers. Tokyo : UNAFEI, 2005, p. 56.

²⁰² Каширина, О. Н. Использование поддельных документов при совершении преступлений в сфере банковской деятельности. Актуальные проблемы современной юридической науки и практики: Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 2. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2007, с. 336.

²⁰³ Фирсов, Е. П. Расследование изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг, кредитных либо расчетных карт и иных платежных документов. Монография под научной редакцией Комиссарова В. И. Москва : Юрлитинформ, 2004, с. 128-129.

²⁰⁴ Филиппов, М. Н. Классификация способов хищений с использованием банковских пластиковых карт и их реквизитов. Молодежь и наука: проблемы, поиски, решения. Проблемы отечественного права: история и современность: сборник материалов Международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и докторантов. Омск : Изд-во АНО ВПО "Омский экономический институт", 2008, с. 139.

²⁰⁵ Воронцова, С. В. Доказывание по уголовным делам об изготовлении или сбыте поддельных кредитных или расчетных карт: дисс.канд. юрид. наук. Москва : Академия управления МВД России, 2005, с. 60.

²⁰⁶ Хилюта, В. Банковская карточка как средство совершения преступления. Банкаўскі веснік, N.22(459), 2009, с. 51.

²⁰⁷ Piemēram, Расследование преступлений в сфере экономики. Руководство для следователей. Москва : Спарк, 1999, с. 316.

²⁰⁸ Resource Manual For Prosecutors & Investigators. VISA U.S.A. Fraud Control Department, 2000, p. 25-16.

²⁰⁹ Credit Card & Travelers Cheque Fraud. A Guide for Law Enforcement. American Express, 2002, p. 8-9.

²¹⁰ Grabovsky, P., Smith, Russel G. Plastic Card Fraud. Melbourne: Australian Institute of Criminology, 1998, p. 3.

Cits ārvalstu zinātnieks E. Kedijs norāda, ka maksājumu karšu falsificēšanā tiek izmantotas šādas metodes:

- 1) atkārtota iespiešana (*Re-embossing*), apzīmējot ar to īstās kartes numura izdzēšanu un jauna numura embosēšanu;
- 2) maksājumu kartes magnētiskajā joslā esošās informācijas mainīšana (*Re-encoding*);
- 3) plastikāta karšu veidņu datu iespiešana un datu ierakstīšana kartes magnētiskajā joslā, kas faktiski atbilst pilnīgi jauna viltojuma izgatavošanai;
- 4) likvīdas maksājumu kartes magnētiskajā joslā esošās informācijas kopēšana un ierakstīšana citā maksājumu kartē vai kartes veidnē (*Skimming*).²¹¹

Pēc Krievijas kriminālista V. Vehova domām, norēķinu karšu viltošana iedalās daļējā, pilnīgā un iekšstrukturālajā viltošanā (krievu val. *внутрискруктурная подделка*). Ar daļējo viltošanu minētais zinātnieks apzīmē kartes ārējo pazīmju falsifikāciju, pilnīgi vai daļēji nomainot īstās kartes plastikātā iestrādātos rekvizītus. Ar iekšstrukturālo kartes rekvizītu viltošanu V. Vehovs saprot plastikāta sadalīšanu slāņos nolūkā falsificēt kartes likumīgā turētāja parakstu, fotogrāfiju vai citus viņu identificējošos biometriskus elementus. Savukārt maksājumu kartes pilnā viltošana jeb „baltais plastikāts” ir viltojumi, kuru izgatavošanas procesā tiek falsificēts plastikāts.²¹²

Kā redzams no minēto autoru piedāvātajām norēķinu karšu viltošanas veidu klasifikācijām, pētnieku vidū nepastāv vienots priekšstats šajā jautājumā. Turklāt daudzi zinātnieki, lietojot vienus un to pašus jēdzienus, bieži vien apvelta tos ar īpašu, atšķirīgu saturu. Piemēram, E. Kedijs ar terminu *skimming* (burtiskā tulkojumā – krējuma nosmelšana) apzīmē legālās maksājumu kartes magnētiskajā joslā esošās informācijas norakstīšanu un tās iekopēšanu viltojumā. Savukārt lielākā daļa kredītiestāžu speciālistu ar šo jēdzienu pamatoti saprot norēķinu kartes informācijas prettiesiskās iegūšanas metodi, bet ne maksāšanas līdzekļa viltošanas veidu. Līdzīgi ir arī ar speciālajā literatūrā lietotajiem terminiem *re-embossing* (tulkojumā – atkārtotā spiešana) un *re-encoding* (pārkodēšana), kuri pēc būtības ir attiecīgi maksājumu kartes plastikāta vai informācijas nesējā esošo datu viltošanas paņēmieni.

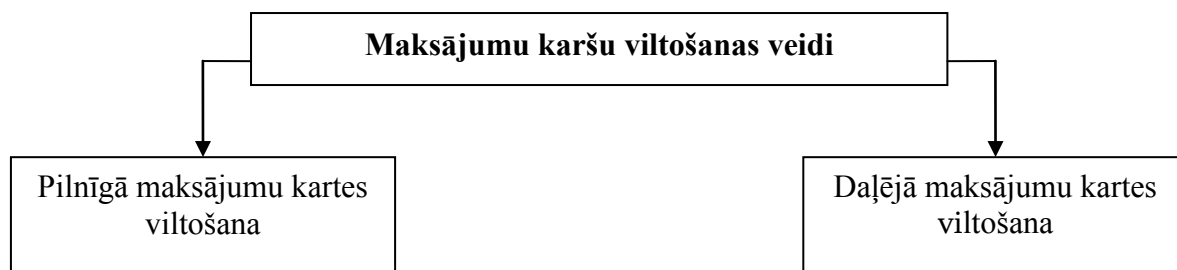
Neskatoties uz priekšstatu daudzējādību jautājumā par norēķinu karšu viltošanas veidiem, jāatzīst, ka tā vai citādi lielākā daļa pētnieku savos darbos norāda uz vienu no diviem klasifikācijas veidošanas pamatiem – viltošanas apjomu un kartes rekvizīta tipu.

Vadoties pēc pirmā kritērija, izšķir pilnīgo un daļējo viltošanu, ko Rietumeiropas valstu, ASV, Kanādas un Austrālijas speciālisti visbiežāk apzīmē attiecīgi kā karšu viltošanu un karšu

²¹¹ Cade, Eddie. Managing banking risks. Woodhead Publishing, 1997, p. 198.

²¹² Вехов, В. Б., Носов, А. В. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений, совершаемых с использованием пластиковых платежно- расчетных документов. Труды Тамбовского филиала юридического института МВД России за второе полугодие 2001 г. Вып. 5. Тамбов : Тамбов.филиал ЮИ МВД России, 2002, с. 111-117.

izmainīšanu. Maksājumu kartes pilnīgā viltošana nozīmē jauna, reāli eksistējošajai norēķinu kartei līdzīgā maksāšanas līdzekļa izgatavošanu. Savukārt ar daļējo kartes viltošanu jāsaprot legālā norēķinu līdzekļa atsevišķu rekvizītu vai to kopu bojāšanu, pārveidošanu vai izveidošanu (sk.shēmu Nr.9).

Shēma Nr.9. Maksājumu karšu viltošanas veidi pēc viltojuma apjoma

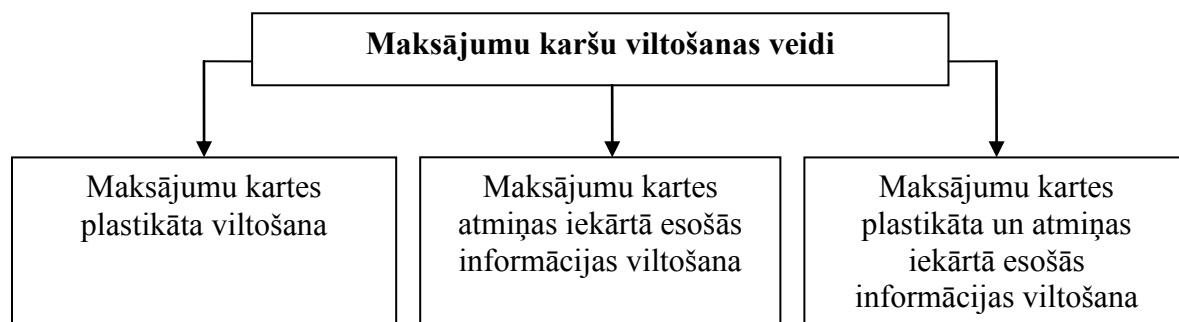
Otrs kritērijs norēķinu karšu viltojumu klasifikācijas pamatā ir kartes rekvizīta tips. Katras maksājumu kartes rekvizītus, kuri ir nepieciešami transakcijas veikšanai, pēc to tipa var iedalīt divās grupās:

- 1) plastikātā iestrādātie rekvizīti:
 - kartes personalizācijas dati - kartes numurs, tās derīguma termiņš, turētāja vārds un uzvārds, laukums parakstam un paraksts;
 - pretviltošanas elementi – hologramma, mikrozīmogs, ultravioletas gaismas staros redzamais teksts u. tml.
- 2) elektroniskie rekvizīti (attiecinīgi dati informācijas nesējā – čipā vai magnētiskajā joslā).

Atkarībā no rekvizītu tipa maksājumu karšu viltojumu izgatavošanas veidus pētnieki bieži iedala plastikāta viltošanā (manuālā) un informācijas nesējā esošo datu viltošanā (elektroniskā).²¹³ Autora vērtējumā, atsevišķi ir jāizdala maksāšanas līdzekļa viltošanas veids, kas satur gan kartes plastikāta viltošanu, gan kartes magnētiskajā joslā/veidnē esošās informācijas izmaiņas. Tādējādi autors uzskata, ka visus norēķinu karšu viltošanas veidus pēc rekvizītu tipa var iedalīt trīs grupās:

- 1) maksājumu kartes plastikāta viltošana;
- 2) maksājumu kartes atmiņas iekārtā esošās informācijas viltošana;
- 3) minēto divu veidu kombinācija jeb maksājumu kartes plastikāta un atmiņas iekārtā esošās informācijas viltošana (sk.shēmu Nr.10).

²¹³ Piemēram, Grabovsky, P., Smith, Russel G. Plastic Card Fraud. Melbourne: Australian Institute of Criminology, 1998, p. 3., Credit Card & Travelers Cheque Fraud. A Guide for Law Enforcement. American Express, 2002, p. 8-9., Burns, Peter, Stanley, Anne. Fraud Management in the Credit Card Industry. Federal Reserve Bank of Philadelphia, 2002, p. 2-6.

Shēma Nr.10. Maksājumu karšu viltošanas veidi pēc karšu rekvizītu tipa

Pirmais veids ir raksturīgs ar to, ka norēķinu kartes tiek viltotas, pārveidojot reāli eksistējošo norēķinu karšu plastikāta ārējo izskatu vai izgatavojot pilnīgi jaunu apgrozībā esošai maksājumu kartei līdzīgu maksāšanas līdzekli. Noziedznieku mērķis šajā gadījumā ir izveidot tādu karti, kuras ārējais izskats kartes pieņēmējam neradīs šaubas par tās īstumu. Plastikāta kartes viltojumu izgatavo tikai tad, ja tā ir paredzēta izmantošanai ar kartes pieņēmēja fizisko pārbaudi (tradicionālajā tirdzniecības vietās, kredītiestādēs u. tml.).

Otrā viltošanas veida pamatā ir tas, ka tiek viltota informācija, ko satur maksājuma kartes magnētiskā josla vai arī čips, bet ne kartes plastikāts. Šī veida specifika izpaužas apstākļi, ka maksājumu kartes viltojums tiks izmantots vietās, kurās nav nepieciešama vai arī netiks veikta kartes fiziskā kontrole (piem., bankomāti, tirgotāji, ar kuriem ir vienošanās par karšu prettiesisku izmantošanu u. tml.).

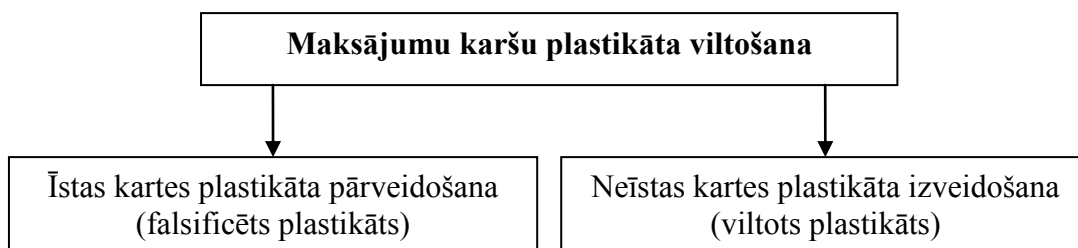
Trešais maksājumu karšu viltošanas veids ir iepriekšējo divu veidu kombinācija, proti, gan plastikāta kartes, gan magnētiskās joslas/veidnes informācijas viltošana.

Jānorāda, ka neatkarīgi no viltojuma veida likumpārkāpēji gala rezultātā izveido kādai konkrētai, reāli eksistējošai maksājumu kartei atbilstošu maksāšanas līdzekli, kura fiziskā vai elektroniskā raksturojuma īpatnības ļauj to prettiesiski izmantot atbilstoši norēķinu kartes mērķiem.

Maksājumu karšu plastikāta viltošana. Izpētot autoram pieejamā zinātniskajā un speciālajā literatūrā esošo informāciju par apskatāmā maksāšanas līdzekļa plastikāta viltošanu, tika konstatēts, ka lielākā daļa speciālistu izšķir divus tās paveidus: esošo karšu plastikāta pārveidošana (dēvē arī par daļējo viltošanu vai izmainītajām kartēm) un jaunas kartes plastikāta prettiesiskā izveidošana (pilnīgi jauna plastikāta izgatavošana).

Pēc autora domām, minētie zinātnieku un ekspertu secinājumi attiecībā par maksājumu karšu plastikāta viltojumu iedalīšanu divos paveidos ir pietiekoši precīzi. Analizējot gan nacionālo izmeklēšanas pieredzi, gan arī pieejamu ārvalstu tiesībsargājošo iestāžu praksi lietās par norēķinu karšu viltošanu, autors arī rezumējis, ka visus plastikāta viltošanas veidus var sagrupēt divos blokos:

- 1) Īsto norēķinu karšu plastikāta pārveidošanā, ko pēc analogijas ar krimināltiesībās vispārpieņemto terminoloģiju viltoto dokumentu izgatavošanā varētu dēvēt arī par īsto karšu plastikāta falsificēšanu, un
- 2) neīsto karšu plastikāta izgatavošanu jeb plastikāta viltošanu (sk. shēmu Nr.11).

Shēma Nr.11. Maksājumu karšu plastikāta viltošanas veidi

Pirmo maksājumu karšu plastikāta viltošanas veidu zinātniskajā un speciālajā literatūrā apzīmē arī kā daļējo kartes viltošanu. Daļējā norēķinu karšu plastikāta viltošana ir raksturīga ar to, ka tiek izmainīts reāli eksistējošās (svešas) maksājuma kartes plastikāta ārējais izskats (rekvizīti) nolūkā ar to norēķināties par precēm vai pakalpojumiem pie tirgotāja ar fizisko kartes kontroli. Šī plastikāta viltojuma izgatavošanas veida realizācijā visbiežāk tiek izmantoti šādi paņēmieni:

- *Plastikāta fragmentu izgriešana un pārlīmēšana.* Ar šo plastikāta viltošanas paņēmieni tiek nomainīts svešas norēķinu kartes īpašnieka vārds vai kartes numurs, izgriežot plastikāta daļu, uz kuras atrodas īstā īpašnieka vārds vai kartes numurs, un pielīmējot klāt citus karti un tās turētāja identificējošos datus. Izgriezt plastikāta daļas var šādi:

- a) pilnīgi, t. i., izgriežot strēmeli ar kartes numuru vai/un kartes lietotāja vārdu;
- b) ar asu asmeni nogriežot maksājumu kartes izliekto (embosēto) numuru vai turētāja vārdu un pielīmējot klāt nepieciešamo numuru vai/un vārdu. „Šī vienkāršā metode ieguva tik lielu izplatību pasaulē, ka tai tika radīts speciāls nosaukums – „*shave&paste*” (no angļu val. - noskūt un pielīmēt)”;²¹⁴
- c) ar caurumotāja palīdzību plastikātā cipars aiz cipara izcērtot kartes numuru vai/un vārdu, pēc kā izgrieztā vietā ielīmējot nepieciešamo ciparu vai burtu kombināciju.

- *Plastikāta atkārtotā iespiešana.* No sākuma tiek izdzēsts oriģinālās maksājumu kartes numurs vai vārds. To var panākt, piemēram, nogriežot šos rekvizītus ar asu asmeni. Tāpat plastikāta kartes virsmu var izlīdzināt, to sakarsējot. Tā viens no plastikāta virsmas izlīdzināšanas paņēmieniem ir kartes mērcēšana siltajā ūdenī.²¹⁵ Šim mērķim mēdz izmantot arī gludekli, sveci,

²¹⁴ Гинзбург, А. И. Пластиковые карты. Санкт-Петербург : «Питер», 2004, с. 74.

²¹⁵ Koppenhaver, Katherine. Forensic document examination: principles and practice. Humana Press, 2007, p. 182.

mikroviļņu krāsni.²¹⁶ Pēc rekvizītu izdzēšanas ar spiešanas palīdzību tiek iespiests nepieciešamais numurs vai vārds.

Lai īstenotu minēto plastikāta viltojumu izgatavošanas veidus, noziedznieki bieži vien atver norēķinu kontus attiecīgajā emitentbankā un saņem tiem piesaistītas plastikāta maksājumu kartes (uz sava vai trešo personu vārda), kas pēc ārējā izskata praktiski neatšķiras no tās maksājumu kartes, kuru likumpārkāpēji vēlas noviltot. Tad no saņemtās plastikāta kartes tiek izgriezts kartes numurs un/vai lietotāja vārds, kuri tiek ielīmēti viltojamā maksājumu kartē, kā rezultātā noziedznieki iegūst norēķinu karti, uz kuras ir viņiem vēlamais kartes numurs un lietotāja vārds.

Pilna norēķinu karšu plastikāta viltošana ir jaunas plastikāta kartes izveidošana nolūkā to izmantot tirdzniecības vietā ar fizisko kontroli. Atšķirībā no pirmā paņēmiena, noziedznieki neviltot reāli eksistējošās maksājuma kartes plastikātu, bet izveido jaunu karti, ielīmējot tajā magnētisko joslu ar vai bez svešas kartes informācijas. Arī šā plastikāta viltojuma veida gadījumā falsifikācijā izmantojamie paņēmieni ir atkarīgi no likumpārkāpēju iepļānotā maksāšanas līdzekļa prettiesiskās izmantošanas veida. Ja viltota karte ir paredzēta izmantošanai ar tirgotāju POS terminālu starpniecību, t. i. elektroniski, tad viltojumā iestrādā no svešās norēķinu kartes pirms tam izgrieztu magnētisko joslu. Savukārt, ja kartes viltojumu ir iepļānots izmantot tirdzniecības vietās, kas ir aprīkotas ar imprinteriem, tad plastikāta izgatavošanas procesā tiek ielīmēta magnētiskā josla bez satura, jo tās esamībai uz kartes ir tikai vizuālā noformējuma nozīme. Iesniedzot šādu viltojumu preces samaksai, kartes pieņēmējs atbilstoši instrukcijām sākotnēji mēģinās veikt autorizāciju elektroniski, proti, ar POS termināla palīdzību. Taču pēc neveiksmīgiem mēģinājumiem (jo magnētiskajā joslā nav informācijas) izdarīs to manuāli ar reljefa spiedi (imprinteri), kura izgatavos kartes priekšējās puses nospieduma attēlu uz papīra dokumenta veidā sagatavotās kvīts.

Norēķinu karšu plastikāta pilnīgā viltojuma izgatavošanas procesā tiek izmantotas dažādas apdrukas metodes, to vidū arī tās, kuras pielieto mūsdienās maksāšanas līdzekļu emitenti: sublimācijas druka, krāsu termiskās pārneses druka, digitālā druka u. tml.

Tāpat apskatāmā maksāšanas līdzekļa viltojuma plastikāta izgatavošanai noziedznieki līdz šim izmanto arī sietspiedes drukas metodi, kuras pielietošanas rezultātā nevar iegūt augstas kvalitātes attēlus, kā arī var veidoties acīmredzami drukas defekti. Piemēram, šī gadsimta pirmajos gados Latvijā tika konstatēta vesela virkne dažādu maksājumu karšu viltojumu, kuru apdrukai ir bijis vienots ar neapbruņoto aci redzamais defekts – švīka konkrētajā kartes vietā, kas ļāvis izdarīt secinājumu, kas šo karšu virsma ir apdrukāta ar vienu un to pašu iekārtu.

Pārsvarā pilnībā viltoto karšu plastikāts tiek izgatavots, izmantojot *laminēšanas* jeb tā saucamo „sendviča” metodi. Šajā gadījumā no sagatavotām PVC loksnēm, to vidū jau apdrukātām,

²¹⁶ Sharad, Mayur Joshi. Black Cards Forensics. Classification of the ATM and Credit Card Fraud schemes. India: IndiaForensic Research Foundation, 2006, p. 76.

saliek paketi un tad zem augsta spiediena un temperatūras salaminē kopā. Šajā paketē tiek ievietota arī magnētiskā josla.

Ņemot vērā to, ka iepriekš minētā „sendviča” metode ir patapināta no karšu industrijā izmantojama likumīga ražošanas procesa, tā ļauj izgatavot augstas kvalitātes viltojumus, kuri pēc ārējā izskata var būt ļoti līdzīgi īstajiem maksāšanas līdzekļiem un līdz ar to ir grūti konstatējami bez padziļinātas to izpētes. Taču viltojumu izgatavošanas procesā likumpārkāpēji izmanto arī citus paņēmienus. Lietuvas Republikā nesen tika atklāts ļoti nekvalitatīvs, bet ārkārtīgi viegli izgatavojams viltojums, kas neprasa ievērojamus ieguldījumus specifiskajā aparatūrā plastikāta izgatavošanai (sk. attēlu Nr.3).

Attēls Nr.3. Ar aplīmēšanas metodi izgatavots kartes plastikāta viltojums (avots: Lietuvas Republikas valsts policija, 2009.gads)

Šo viltojuma izgatavošanas paņēmieni varētu nosaukt par *plastikāta kartes aplīmēšanu*, jo to īsteno, uz jebkuras plastikāta kartes ar magnētisko joslu pielīmējot ar parasta printera palīdzību apdrukāto papīra līmlapu, pēc tam magnētiskajā joslā tiek iekodēti īstās norēķinu kartes dati.

Pēc plastikāta veidnes sagataves izveidošanas, izmantojot laminēšanas metodi, tās virsmā tiek iestrādāts kartes numurs, ko likumpārkāpēji panāk ar speciāli šim mērķim paredzētām iekārtām. Tirgū tiek piedāvāts diezgan plašs embosēšanas iekārtu klāsts: *WL-2000 Manual Credit Card Embossing Machine*, *HT-366 Automatic Embosser and Tipping Machine*, *CIM Maxima 861 Plastic Card Embosser* un virkne citu. Turklāt mūsdienās, attīstoties plastikāta karšu industrijai, parādījās tā saucamās automatizētas personalizācijas iekārtas, kuras apvieno vairāku uzdevumu izpildi -

teksta iespiešanu, termoprintera druku, hologrammu iekausēšanu plastikātā u. c. Pie tādām daudzfunkciju iekārtām, piemēram, ir pieskaitāms *The Combi 1000*, kas var veikt plastikāta apdruku, ierakstīt informāciju magnētiskajā joslā vai mikroshēmā, embosēt kartes un veikt identitātes druku.

Maksājumu kartes atmiņas iekārtā esošās informācijas viltošana. Aplūkojot jautājumu par maksājumu karšu elektroniskās informācijas viltošanas paņēmieniem, vispirms ir jānorāda, ka visas mūsdienās izplatītākās norēķiniem paredzētās kartes pēc informācijas nesēja tipa ir iedalāmas kartēs ar magnētisko joslu un viedkartēs (ar čipu jeb mikroshēmu, kuras dēvē arī par *smart* kartēm). Tieši atmiņas iekārtu atšķirība nosaka attiecīga kartes tipa viltojuma izgatavošanas īpatnības. Ievērojot minēto, jautājums par elektroniskās informācijas viltošanas paņēmieniem ir jāskata atbilstoši kartes atmiņas veidam – magnētisko joslu karšu datu viltošanas paņēmieni un viedkaršu datu viltošanas paņēmieni.

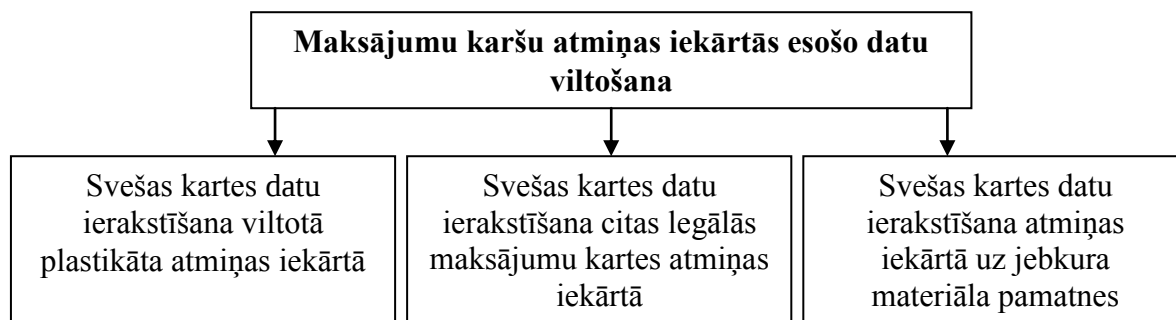
Izvērtējot zinātniskajā literatūrā, kā arī starptautiskajā un Latvijas izmeklēšanas pieredzē gūto informāciju, autors nonācis pie secinājuma, ka mūsdienās visizplatītākais maksājumu karšu elektronisko rekvizītu viltošanas veids ir informācijas pārkodēšana kartes magnētiskajā joslā.

Lai īstenotu šādu viltošanas veidu, noziedzniekiem ir jāiegūst informācija no reāli eksistējošas maksājumu kartes, kura viltošanas procesā tiks iekodēta viltojuma kartes magnētiskajā joslā.

Apkopojot un analizējot izmeklēšanas pieredzi kriminālprocesos par maksājumu karšu nelikumīgu izmantošanu, autors secinājis, ka par pamatu norēķinu karšu elektroniskās informācijas viltošanas veidu klasifikācijai ir jāņem plastikāta īpatnības. Autors piedāvā izdalīt šādus veidus:

- 1) Norēķinu karšu viltošana, ierakstot īstās norēķinu kartes magnētiskajā joslā esošo informāciju viltotās plastikāta kartes magnētiskajā joslā.
- 2) Norēķinu karšu viltošana, ierakstot īstās norēķinu kartes magnētiskajā joslā esošo informāciju citas reāli eksistējošās maksājumu kartes magnētiskajā joslā.²¹⁷
- 3) Svešas maksājumu kartes informācijas ierakstīšana kartē uz jebkura materiāla pamata, kurai ir magnētiskā josla (tā saucamais „baltais plastikāts”) (sk. shēmu Nr.12).

²¹⁷ Sk. piem., Приговор Вилючинского городского суда Камчатского края от 23 августа 2012 года по уголовному делу № 1-52/2012. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-vilyuchinskij-gorodskoj-sud-kamchatskij-kraj-s/act-106598490/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

Shēma Nr.12. Maksājumu karšu atmiņas iekārtās esošo datu viltošana

Minētajiem elektroniskās informācijas viltošanas veidiem ir zināma specifika. Piemēram, Latvijā tika konstatēti gadījumi, kad likumpārkāpēji, zinādami, ka lielākās daļas POS terminālu izdrukātajās kvītīs uzrādās kartes pēdējie četri cipari, piemeklēja tādu svešu norēķinu karšu elektronisko informāciju, kuru numuru pēdējie četri cipari sakrita ar noziedzniekiem likumīgi izsniegto karšu numuru pēdējiem četriem cipariem.

Šāds gadījums ir bijis arī autora izmeklēšanas pieredzē. Tā 2003. gada 18. augustā noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī tika pārsteigts un aizturēts Igaunijas Republikas pilsonis A. T., kurš, kā noskaidrots izmeklēšanā, prettiesisko pirkumu veikšanai izmantoja viņam likumīgi izsniegto «Hansapank» emitēto MasterCard karti 5437 4050 0053 **0801**, kuras magnētiskajā joslā pēc kārtas tika iekodēti citu karšu dati: Nr.5424 1801 2953 **0801** (ASV banka “CITYBANK SOUTH DAKOTA”), Nr.5438 0500 0627 **0801** (ASV banka “USA FEDERAL SAVING BANK”), Nr.5453 1307 8300 **0801** (ASV banka BANKERS BANK), Nr.5401 9770 9096 **0801** (ASV banka „PSCU FINANCIAL SERVICES”). Turklāt šajā konkrētajā krimināllietā likumpārkāpēji izmainīja svešu karšu elektronisko informāciju, to lietotāju īstos vārdus un uzvārdus aizstādam ar saviem, kā rezultātā, norēķinoties par precēm, pieņemējierīču čekos uzrādījās likumpārkāpēju īstie vārdi. Tas, pirmkārt, būtiski samazināja risku tikt atmaskotiem, bet, otrkārt, ļāva uzrādīt patiesos personību apliecinājošos dokumentus.

Ar „balto plastikātu” speciālajā literatūrā apzīmē jebkuru standarta izmēra plastikāta karti ar magnētisko joslu (autoram nav zināmi gadījumi, kad būtu atklāts viedkartes tipa viltojums), kuras celiņos ir ierakstīta kādas reāli eksistējošās norēķinu kartes informācija.

Autora vērtējumā, minētā vispārpieņemtā „baltā plastikāta” izpratne nav precīza daļā par to, ka tā pamatni veido standarta izmēra plastikāta karte ar magnētisko joslu. Šajā sakarā jānorāda, ka „baltais plastikāts” var tikt izgatavots arī uz nestandarta izmēra plastikāta gabala vai uz kāda cita materiāla, piemēram, uz kartona. Galvenais kritērijs šā viltojuma veida izgatavošanai nepieciešama materiāla piemeklēšanai ir tās fiziskās viltojuma īpašības, kas ļauj to izmantot kā maksāšanas līdzekli.

Tā 2007. gadā Latvijā tika atklāts gadījums, kad noziedznieki par materiāliem „baltā plastikāta” izgatavošanai izmantoja spēļu kārtis un lentu no parastām audiokasetēm, kurās iekodēja transakciju veikšanai nepieciešamos elektroniskus rekvizītus (sk.attēlu Nr.4).

Attēls Nr.4. Maskājumu karšu viltojumi, kuri izgatavoti uz spēļu kāršu pamatnes (avots: Valsts policija, 2007. gads)

Minētais piemērs liecina par to, ka noziedznieki nemitīgi izgudro jaunus viltošanas paņēmienus viltojumu izgatavošanas procesā, piemeklējot un aprobējot jaunus līdzekļus, materiālus, izejvielas u. tml.

Apskatot jautājumu par elektronisko datu viltošanu, jāmin, ka maksājumu kartes magnētiskās joslas pārkodēšana tiek veikta ar speciālām ierīcēm, kuras parasti vai nu tiek patapinātās no citām nozarēm un ikdienā tiek izmantotas veikalos un citās vietās - piemēram, elektroniskie slēdži uz durvīm, tirdzniecības termināli u. tml., vai nu ir tieši paredzētas karšu informācijas ierakstīšanai.

Tādējādi pēc minēto ierīču izgatavošanas veida var izdalīt rūpnieciski ražotās un paštaisītās ierīces maksājumu karšu magnētiskajā joslā esošās informācijas nolasīšanai un ierakstīšanai.

No funkcionālās puses raugoties, jāsecina, ka apskatāmās ierīces var izpildīt šādus uzdevumus (atsevišķi vai kopumā): informācijas nolasīšanu, ierakstīšanu un uzglabāšanu. Pēc to gabarītiem var izšķirt portatīvās un stacionārās ierīces. Pie portatīvām ir pieskaitāmas MSR sērijas kodētāji, piemēram, MSR206 (nolasītājs/ierakstītājs), MSR500EX (mini nolasītājs/uzglabātājs), kā arī virkne citu (TA, PR, BT, PRX sērijas u. c.). Savukārt ar stacionārajiem informācijas kodētājiem ir jāsaprot automatizētajās personalizācijas iekārtās iebūvētās informācijas nolasīšanas,

uzglabāšanas un ierakstīšanas ierīces. Kā liecina Latvijas tiesībsargājošo iestāžu izmeklēšanas pieredze, visbiežāk likumpārkāpēji svešu karšu informācijas ierakstīšanai izmanto rūpnieciski ražotu portatīvu informācijas nolasīšanas-ierakstīšanas ierīci *MSR 206*.

Turklāt, lai ierakstītu informāciju kartes magnētiskajā joslā, ir nepieciešama speciāla programmatūra. Likumpārkāpēji izmanto vai nu informācijas nolasīšanas/ierakstīšanas iekārtu ražotāju izveidoto programmatūru (ko piegādā kopā ar pašu ierīci, piemēram, „*CardSleuth*”), vai nu paštaisītu programmnodrošinājumu.

Pēc mikroshēmas atmiņas tipa maksājumu karšu ieviešanas maksājumu asociācijas un kredītiestādes apgalvoja, ka viedkartes mikroprocesoros esošo informāciju praktiski neesot iespējams viltot. Pašlaik norēķinu karšu industrija savos izteikumos par šī maksāšanas līdzekļa viltošanas iespējām ir daudz piesardzīgāka, uzsverot, ka čips ir daudz drošāks datu nesējs un labāk aizsargāts pret viltojumiem.²¹⁸

Speciālajā literatūrā, it īpaši kriptogrāfijas problēmām veltītajos darbos, ir atrodamas norādes uz tām metodēm, kuras ļauj „uzlauzt” viedkartes. Pie tām ir pieskaitāmas:

- *Mikrozondēšanas metode*, kad ar pārbaudāmā irbuļa un mikroskopa palīdzību tiek veikta čipa struktūras izpēte un informācijas nolasīšana no sistēmas kopnes.
- *Programmatiskie uzbrukumi*, kas tiek realizēti ar attiecīgu perifērijas iekārtu un programmatūras starpniecību nolūkā atklāt aizsardzības trūkumus protokolos, kriptogrāfiskajos algoritmos u. tml.
- *Informācijas noplūdes blakus kanālu analīze*, kuras pamatā ir mikroprocesora darbības laikā raidīto elektromagnētisko izstarojumu fiksēšana un analīze.
- *Kļūmju inducēšanas metode*, kad tiek izveidoti nestandarta ekspluatācijas apstākļi nolūkā izsaukt kļūdas procesora darbībā, tādējādi atklājot papildus pieeju kanālus pie aizsargātās informācijas.²¹⁹
- *Optisko defektu indukcijas uzbrukumi* jeb optiskās zondēšanas metode (angļu val. *Optical Fault Induction Attack*). Šīs metodes pamatā ir konkrēta tranzistora fokusētā apgaismošana, piemēram, ar zibspuldzes palīdzību.²²⁰

Nobeigumā jānorāda, ka ierīces un iekārtas maksājumu karšu plastikāta un informācijas nesējos esošo datu viltošanai likumpārkāpēji vai nu izgatavo paši, vai nu iegūst tās no legālās apgrozības. Pēdējais rīku iegūšanas veids ir daudz vienkāršāks, tas neprasa kādas speciālās zināšanas. Kā pamatoti norāda kredītiestāžu drošības speciālisti P. Burns un A. Stenleja, internetā ir

²¹⁸ Piemēram, Kronberga, G. Viedkartes iekaro finanšu produktu tirgu. Latvijas Vēstnesis, pielikums “Privatizācija. Zeme. Nekustamais īpašums”, Nr.10(322), 2005, 11. marts.

²¹⁹ Берд, Киви. Гигабайты власти. Информационные технологии между свободой и тоталитаризмом. Москва : Бестселлер, 2004, с. 120-125.

²²⁰ Skorobogatov, Sergey P., Anderson, Ross J. Optical Fault Induction Attack.: University of Cambridge, 2002, p. 12. Pieejams arī tiešsaistē: <http://www.cl.cam.ac.uk/~sps32/ches02-optofault.pdf>. [aplūkots 2012. gada 12. maijā]

atrodama visa nepieciešama aparatūra viltoto maksājumu karšu ražošanai: standarta spiešanas dobšanas preses, *tipping* ierīces, dekodētāji, programmatūra maksājumu karšu magnētisko joslu nolasīšanai un ierakstīšanai, kā arī virkne citu viltošanas procesā izmantojamo rīku.

3.3.2. Maksājumu karšu elektronisko rekvizītu prettiesiskās iegūšanas veidi un klasifikācija

Maksājumu karšu aizvien pieaugošā popularitāte galvenokārt ir saistāma ar šī kredītiestāžu emitētā produkta universālu raksturu izmantošanā – ar to var norēķināties gan tradicionālajās tirdzniecības vietās, gan interneta vietnēs, gan ar faksa vai telefona starpniecību, kā arī izņemt skaidro naudu no konta. Aplūkojamā norēķinu līdzekļa plašās izmantošanas iespējas nodrošina tā rekvizīti.

Maksājumu kartes rekvizītus, kas ir nepieciešami transakcijas veikšanai, pēc to tipa var iedalīt divās grupās: 1) kartes plastikātā iestrādāti rekvizīti un 2) elektroniskie rekvizīti.²²¹ Norēķinu kartes elektroniskie rekvizīti ir starptautiskajos standartos un attiecīgās izdevējbankas noteiktie dati ciparu formātā, kas izvietoti kartes magnētiskajā joslā un/vai viedkartē un kuri ir pietiekami, lai veiktu transakciju.

Ņemot vērā minēto datu īpašību, norēķinu karšu elektronisko rekvizītu prettiesiskā iegūšana ir kļuvusi par visai izplatītu noziedzīgas darbības veidu bezskaidrās naudas maksājumu jomā. Arī Latvijā katru gadu tiek atklāti vairāki šādi noziedzīgi nodarījumi.²²²

Zinātniskajā un speciālajā literatūrā jautājums par norēķinu karšu datu prettiesisko iegūšanu visbiežāk netiek aplūkots detalizēti, norobežojoties ar atsevišķu šīs noziedzīgās darbības veidu uzskaitījumu. Piemēram, U. Miķelsons, kurš aizskāra minēto problēmu savā informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnībām veltītajā monogrāfijā, norāda, ka maksājumu kartes datus var iegūt, gan izmantojot fiktīvus interneta veikalus un firmas, gan neautorizēti piekļūstot datu bāzēm un atsevišķu personu datoru informācijas resursiem, gan pārtverot informāciju pārraides laikā internetā, gan skenējot maksājuma kartes tirdzniecības vietās.²²³ Piekrītot, ka norādītie norēķinu karšu datu iegūšanas veidi un paņēmieni pastāv, vienlaicīgi jāatzīst, ka kriminālistikas uzdevumu risināšanai ir nepieciešams izveidot maksājumu karšu rekvizītu nelikumīgas iegūšanas veidu klasifikāciju. To iekļaušana savstarpēji sakārtotu un pakārtotu jēdzienu sistēmā sekmēs šīs noziedzīgās darbības mehānisma izzināšanu, tostarp ļaus noteikt korelācijas sakarus starp kriminālsodāmās darbības īstenošanas elementiem.

Uzsākot minētā jautājuma izpēti, vispirms ir jānorobežo maksājumu karšu plastikātā iestrādāto un elektronisko rekvizītu prettiesiskā iegūšana. Šī iedalījuma pamatā ir vairāki

²²¹ Berezins, A. Maksājumu karšu viltošanas veidi. LPA Studējošo raksti, Nr.5, 2009, 18. lpp.

²²² Valsts policijas 2007. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/publ_parskats_2007.doc [skatīts 2013.gada 10. septembrī].

²²³ Miķelsons, U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības. Rīga : SIA „Biznesa augstskola Turība”, 2003, 150. lpp.

apsvērumi. Pirmkārt, abu šo datu tipu izmantošana atsevišķi ļauj veikt transakciju ar norēķinu līdzekli. Otrkārt, ir atšķirīgs rekvizītu formāts un līdz ar to arī datu izmantošanas iespējas. Treškārt, katram rekvizītu tipam ir raksturīgi savi īpaši datu nelikumīgās iegūšanas veidi, metodes un paņēmieni. Savukārt visi minētie apstākļi nosaka apskatāmo noziedzīgu nodarījumu atklāšanas un izmeklēšanas īpatnības.

Analizējot to zinātnieku un kredītiestāžu drošības speciālistu viedokļus, kuri pievērsušies norēķinu karšu elektronisko datu iegūšanas problēmas izpētei, jāsecina, ka maksājumu karšu elektroniskās informācijas prettiesiskās iegūšanas jēdziens var tikt apskatīts divās nozīmēs.

Plašā izpratnē ar iegūšanu ir jāsaprot minēto datu nonākšana likumpārkāpēja rīcībā jebkādā pretlikumīgā ceļā – ievācot ar speciālo iekārtu starpniecību, nolaupot no kredītiestāžu un karšu apstrādes centru informācijas sistēmām, iegādājoties no citām personām (izplatīšanas ceļā), ģenerējot ar speciāli šim mērķim paredzēto programmatūru (izveidojot) u. tml. Šādā plāksnē minēto problēmu aplūko, piemēram, Singapūras Ekonomikas policijas speciālists P. Singhs, kurš savā rakstā norāda, ka reāli eksistējošo maksājumu karšu datus parasti iegūst: tirgotāja atrašanās vietā; datu uzglabāšanas vietā; citās vietās, piemēram, internetā izveidojot fiktīvās mājas lapas, izmantojot speciālo programmatūru karšu datu ģenerēšanai.²²⁴

Savukārt šaurā nozīmē norēķinu karšu elektronisko rekvizītu iegūšana ir attiecīgu finanšu datu nolaupīšana no to legālās uzglabāšanas vietas – kartes atmiņas iekārtas vai informācijas sistēmām.

Norēķinu karšu elektroniskās informācijas nolaupīšana var notikt dažādos veidos, kurus var iedalīt pēc vairākiem kritērijiem. Tā pēc kartes atmiņas iekārtas tipa var izdalīt informācijas iegūšanu no magnētiskās joslas vai mikroshēmas, pēc iegūšanas avota – pastarpinātu vai tiešu datu ievākšanu, u. tml. No kriminālistikas skata punkta viens no būtiskākajiem ir iedalījums pēc datu atrašanās vietas, jo vadoties tieši pēc šī apstākļa, kā arī ņemot vērā likumpārkāpēju spējas un iespējas, noziedznieki izvēlas konkrētu paņēmieni maksājumu karšu elektroniskās informācijas iegūšanai, piemēklē tā realizācijai nepieciešamos rīkus, materiālus, nosaka noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietu, laiku u. tml., kas savukārt zināmā mērā nosaka izmeklēšanas specifiku katrā konkrētajā kriminālprocesā.

Ievērojot minēto kritēriju, var izdalīt divus apskatāmo bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļu elektronisko rekvizītu iegūšanas pamatveidus:

- 1) datu iegūšana no maksājumu kartes atmiņas iekārtas („skimming”);
- 2) informācijas iegūšana no informācijas sistēmām.

²²⁴ Singh, Paramjit. Economic Crime: Emerging Threats and Responses – Singapore's Experience. Annual Report for 2004 and Resource Material Series No.66, 126th International Senior Seminar Visiting Experts' Papers. Tokyo : UNAFEI, 2005, p. 56.

Ciparu formāta datu nolaupīšana no maksāšanas līdzekļa atmiņas iekārtas – magnētiskās joslas – ir visizplatītākais apskatāmās noziedzīgās darbības veids, ko vēsturiski ir pieņemts apzīmēt ar nosaukumu „skimings” (cēlies no angļu vārda *skimming* – tekstu ātrās lasīšanas tehnika).

Speciālajā un zinātniskajā literatūrā tiek piedāvāti dažādi skimminga definējumi, dažiem no kuriem ir visai diskutējams saturs. Piemēram, pētnieki T. Bhatla, V. Prabhu un A. Dua uzskata, ka skimings ir process, kad kartes magnētiskajā joslā esošie unikālie dati elektroniski tiek nokopēti citā kartē.²²⁵ Analizējot šo viedokli, jāatzīmē, ka minētie zinātnieki skimmingu saprot kā maksājumu kartes viltošanas procesu vai tā sastāvdaļu, bet ne kā datu iegūšanas veidu, kas, savukārt, neatbilst aplūkojamās kategorijas būtībai.

Indijas pētnieks M. Šarads savā nelikumīgām darbībām ar maksājumu kartēm veltītajā monogrāfijā pauž viedokli, ka skimings ir ar nelegālām ierīcēm veikta kartes drošības informācijas kopēšana ar mērķi to ierakstīt viltotajā kartē.²²⁶ Arī šai definīcijai ir zināmas nepilnības. Pirmkārt, maksājumu karšu elektroniskie rekvizīti var tikt iegūti ar legālajā aprītē esošām ierīcēm, kas, piemēram, ir paredzētas karšu magnētisko joslu datu nolasīšanai, uzglabāšanai un ierakstīšanai. Otrkārt, norēķinu karšu informācijas iegūšana var nebūt saistīta ar mērķi to ierakstīt viltojumā. Vēl jo vairāk, minētā nelikumīgā darbība var tikt izdarīta jebkādā nolūkā un dažādu motīvu ietekmē.

Arī daudzi citi kredītiestāžu drošības speciālisti un zinātnieki, izzinādami jautājumu par norēķinu karšu elektroniskās informācijas nelikumīgo iegūšanu, sniedz līdzīgus aplūkojamās kategorijas skaidrojumus. Pēc autora domām, visprecīzāk skimmingu definē Kanādas zinātnieks Džordžs Grīnvuds, kurš ar to apzīmē informācijas zādzību no maksājumu kartes magnētiskās joslas.²²⁷ Minēto skaidrojumu varētu precizēt tikai daļā par to, ka teorētiski kartes finanšu informācija var tikt nolaupīta arī no cita atmiņas iekārtas tipa - mikroshēmas.

Apkopojot pastāvošos priekšstatus, *skimmingu* var definēt kā maksājumu kartes elektronisko rekvizītu prettiesiskās iegūšanas veidu, kas izpaužas datu nolaupīšanā no maksājumu kartes informācijas nesēja – magnētiskās joslas vai viedkartes.

Skimings ir visizplatītākais elektroniskās informācijas prettiesiskās iegūšanas veids. Tas ir saistīts ar vairākiem iemesliem, tostarp ar karšu ražotāju un tirgus dalībnieku ierobežotām iespējām magnētiskajā joslā esošo datu aizsardzībā un kontrolē, karšu pieņemšanas vietu specifiku, nosacīti vienkāršu tehnoloģiju datu iegūšanā un turpmākajā viltojumu izgatavošanā u. c. Pasaules pieredze šīs noziedzīgās darbības izpētē ļauj izšķirt dažādus skimminga paveidus, kuru izmeklēšanas specifika var būtiski atšķirties.

²²⁵ Bhatla, Tej Paul, Prabhu, Vikram & Dua, Amit. Understanding Credit Card Frauds. New York : Tata Consultancy Services, 2003, p. 5.

²²⁶ Sharad, Mayur Joshi. Black Cards Forensics. Classification of the ATM and Credit Card Fraud schemes. India : IndiaForensic Research Foundation, 2006, p. 8.

²²⁷ Greenwood, George. Identity theft: in your good name: a Canadian perspective. Vancouver: Talus Publishing Group, 2007, p. 106.

Izskatot jautājumu par maksājumu kartes elektronisko rekvizītu prettiesiskas iegūšanas no maksājumu kartes informācijas nesēja iespējamo klasifikāciju, par pamatu ir jāņem tā pazīme vai pazīmju kopums, kam ir kriminālistiskā nozīme, proti, tas kopējais, kas visvairāk ietekmē konkrētās noziedzīgās darbības veida izmeklēšanas īpatnības. Lielākā daļa zinātnieku, kredītiestāžu drošības ekspertu un tiesībsargājošo iestāžu speciālistu, aplūkojot skimminga problēmu, izšķir vairākus tā paveidus, vadoties pēc viena kritērija – datu nolaupīšanas vietas.²²⁸ Šādai pieejai norēķinu karšu informācijas nesējā esošo elektronisko datu nelikumīgās iegūšanas paveidu klasifikācijā autors pilnībā piekrīt, jo minētais apstāklis ir pamatā būtiskām atšķirībām noziedzīgās darbības mehānismā un tādējādi arī tā izzināšanā. Atkarībā no vietas, kurā kartes izmantošanas laikā atrodas pieslēguma ierīces prettiesiskajai datu iegūšanai, maksājumu kartes elektronisko rekvizītu prettiesisku iegūšanu no maksājumu kartes informācijas nesēja var iedalīt trīs paveidos: 1) tradicionālajā *skimmingā*, 2) *POS skimmingā* un 3) *ATM skimmingā*.

Ar tradicionālo *skimmingu* ir pieņemts apzīmēt tādu datu zādzību no maksājumu kartes, kad likumpārkāpējs, iegūstot legālo maksāšanas līdzekli, ar speciālās karšu nolasīšanas ierīces starpniecību manuāli nokopē tā informācijas nesējā esošos elektroniskos rekvizītus. Kā liecina statistikas dati, visbiežāk noziedzīgi nodarījumi šādā veidā tiek īstenoti degvielas uzpildes stacijās, restorānos un citās līdzīgās tirdzniecības vietās, kur negodīgi tirgotāja pārstāvji izmanto iespēju fiziski iegūt karti uz norēķinu izpildīšanas laiku nolūkā nokopēt tās informāciju.²²⁹

POS skimmingu raksturo apstāklis, ka norēķinu kartes datu zādzība tiek izdarīta ar POS termināļa starpniecību, kas brīdī, kad notiek transakcija ar karti, nolasa magnētiskajā joslā esošos datus un pārsūta tos attiecīgajai pieņēmējbankai (terminālu apkalpojošajai kredītiestādei) vai procesinga centram apstiprināšanai. Šo skimminga paveidu realizē, vai nu veicot nelikumīgu pieslēgumu POS terminālam (parasti tirgotājam nezinot), vai nu prettiesiski saglabājot datu kopiju (parasti izdara negodprātīgi tirdzniecības vietas pārstāvji).

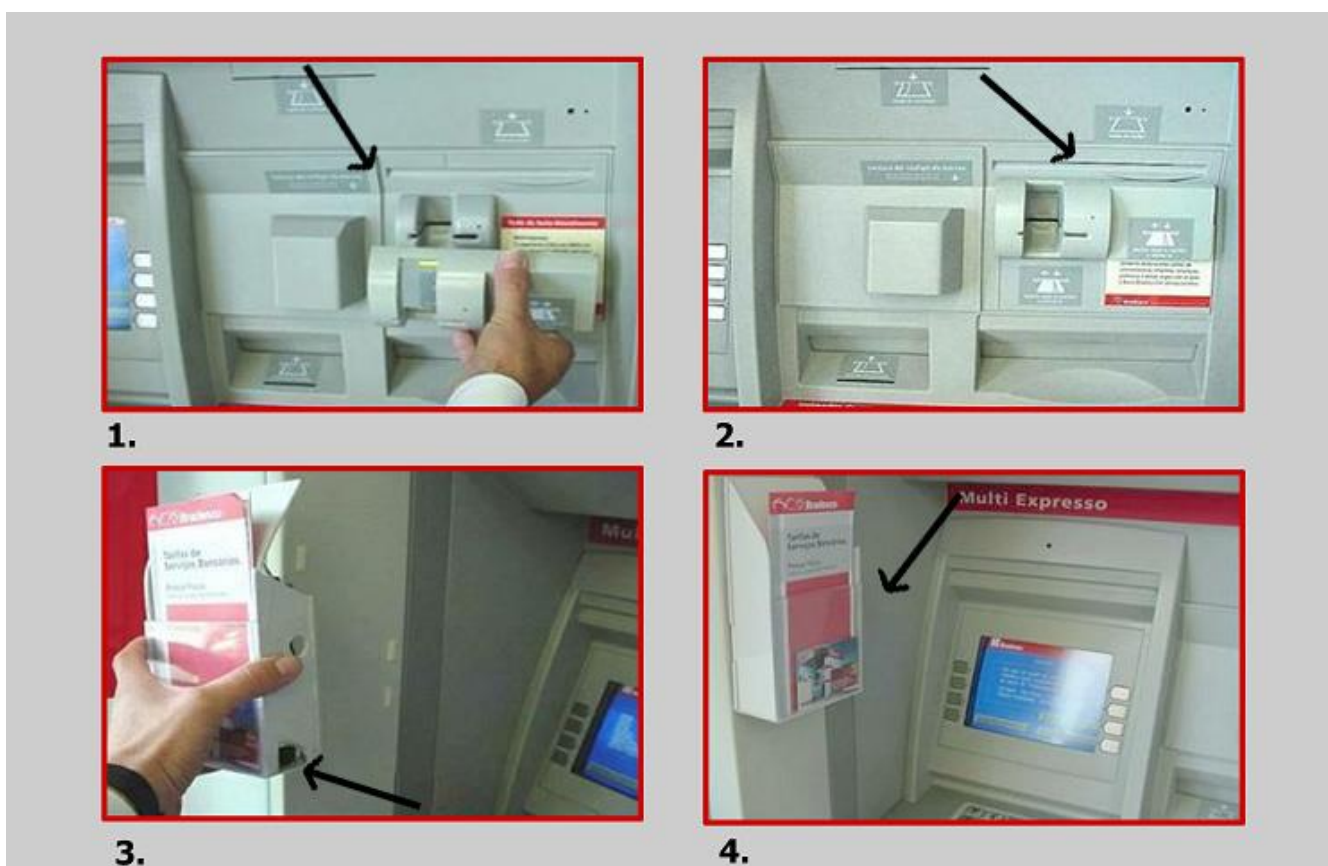
Tradicionāli ar *ATM skimmingu* speciālajā literatūrā saprot datu iegūšanu no bankomātiem, par ko liecina šī karšu elektronisko rekvizītu iegūšanas paveida nosaukums (angļu val. *Automated Teller Machine*). Taču vienlaicīgi jāatzīst, ka šī informācijas zādzības paveida realizācijas īpatnības nenosaka bankomāta kā skaidrās naudas izsniegšanas aparāta kādas specifiskās īpašības, bet gan tā ārējās uzbūves īpatnības un kartes apkalpošanas iespēja bez fiziskās kontroles. Minētajiem kritērijiem atbilst, piemēram, pašapkalpošanas automāti degvielas uzpildes stacijās, preču un pakalpojumu automāti, kas ļauj veikt samaksu ar norēķinu karti bez tirgotāja pārstāvja klātbūtnes (piemēram, e-talona pārdošanas automāti). Visus minētos piemērus apvieno arī vienas un tās pašas metodes un līdzekļi, kurus izmanto noziedznieki informācijas iegūšanā: pie kartes ievada vietas tiek

²²⁸ Piem., Clough, Jonathan. *Principles of Cybercrime*. New York : Cambridge University Press, 2010, p. 196-198.

²²⁹ Piem., Model Criminal Code Officers' Committee. *Final Report. Model Criminal Code. Chapter 3. Credit Card Skimming Offences.*, Commonwealth of Australia, 2006, p. 3.

piestiprināta bankomāta ārējam izskatam un uzbūves īpatnībām speciāli pielāgotā ierīce, kura nolasa datus no kartes magnētiskās joslas. Nolasītā informācija teksta/skaņas formātā vai nu tiek uzkrāta ierīces atmiņas iekārtā (ko vēlāk noņem noziedznieki), vai nu tiek raidīta uz citām ierīcēm. Izmeklēšanas praksē tika atklāti dažādi šādu datu pārraides paņēmieni, kurus izmanto likumpārkāpēji, – pa radio kanāliem, caur mobilo sakaru operatoru sistēmām – īsziņu formā, ar interneta starpniecību kā faili un tml.

Visai bieži *ATM skimming* tiek realizēts reizē ar informācijas iegūšanu par kartes likumīgā turētāja *PIN* (saīsinājums no angļu val. *Personal Identification Number*) kodu, kas ļauj nākotnē izgatavoto viltojumu izmantot skaidrās naudas saņemšanai un norēķiniem bankomātos un tirdzniecības vietās bez norēķinu līdzekļa fiziskās kontroles.²³⁰ Parasti *PIN* kodus iegūst ar viltus klaviatūras²³¹ vai videokameras palīdzību. Pēdējā gadījumā pie bankomāta korpusa tiek piestiprināta portatīva videokamera, kas fiksē klientu ievadāmos *PIN* kodus (sk .attēlu Nr.5).

Attēls Nr.5. Maksājumu kartes elektronisko rekvizītu prettiesiska iegūšana no maksājumu kartes informācijas nesēja bankomātā (*ATM Skimming*)

²³⁰ Sk. piem., Приговор Кировского районного суда г.Саратова от 23 мая 2013 года по уголовному делу №1-128/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-kirovskij-rajonnyj-sud-g-saratova-saratovskaya-oblast-s/act-427312617/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

²³¹ Sk. piem., Приговор Хорошевского районного суда г. Москвы от 23 мая 2013 года по уголовному делу № 1-226/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-xoroshevskij-rajonnyj-sud-gorod-moskva-s/act-422211858/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

Pirmajā attēlā ir redzams, kā kartes ievietošanas vietā tiek piestiprināta magnētiskās joslas nolasīšanas iekārta. Nolasīšanas iekārta pieskaņota bankomāta dizainam tā, lai neizraisītu aizdomas lietotājiem (2. attēls). Pie bankomāta korpusa tiek piestiprināta arī portatīva kamera, kuras uzdevums ir fiksēt klientu PIN kodus. Šajā gadījumā nolūkā slēpt kameru tā ir ievietota plastmasas kārbā reklāmas bukletiem (3. un 4. attēls).

ATM skimming ir relatīvi jauns maksājumu karšu elektronisko datu iegūšanas paveids. Kā izriet no Valsts policijas sniegtajām ziņām, līdz 2006. gadam Latvijā konstatēts tikai viens šāds gadījums, 2006. gadā Latvijas komercbanku bankomāti nesankcionēti tika aprīkoti ar papildu iekārtām jau piecas reizes, bet 2007. gadā šāda veida norēķinu karšu datu iegūšana notika lielā daudzumā.²³²

Noslēdzot jautājumu par norēķinu karšu elektronisko rekvizītu nolaupīšanu no kartes informācijas nesēja, jāatzīmē, ka daudzi kredītiestāžu un maksājumu sistēmu pārstāvji pauž pārliecību, ka ar viedkaršu un to pieņēmējierīču ieviešanu Eiropā *skimming* izzudīs pats no sevis. Šim viedoklim nevar piekrist turpmāk minēto apsvērumu dēļ. Pirmkārt, nelikumīgām darbībām ar bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļiem ir izteikti starptautisks raksturs; tā ir globāla problēma, kuru Eiropa šobrīd pati nav spējīga atrisināt. Kamēr pasaulē darbosies bankomāti un pieņemšanas termināli, kas ļauj apstrādāt darījumu, izmantojot magnētiskās joslas celiņu, arī Eiropas valstīs emitētajām maksājumu kartēm kopā ar mikroshēmu būs iestrādāta magnētiskā josla (tā saucamās „hibrīda kartes”), kuru saturu būs iespējams nolaupīt un izmantot, piemēram, Amerikas Savienotajās Valstīs, kur pāreja uz viedkartēm nenotiek.²³³ Otrkārt, norēķinu karšu drošības vairāk nekā 30 gadus ilga attīstības vēsture nepārprotami liecina par to, ka visi drošības pasākumi agri vai vēlu tiek pārvarēti no likumpārkāpēju puses.

Otrais apskatāmo bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļu elektronisko rekvizītu prettiesiskās iegūšanas pamata veids ir **informācijas iegūšana no informācijas sistēmām**.

Maksājumu karšu autorizācijas procesā parasti piedalās vairāki norēķinu sistēmas dalībnieki: tirgotājs, kartes pieņēmējbanka, maksājumu karšu darījumu apstrādes jeb procesinga centrs, emitents. Minētās bezskaidrās naudas norēķinu specifikas dēļ kartes atmiņas iekārtā esošie elektroniskie rekvizīti pēc to nolasīšanas tirdzniecības vietā nonāk attiecīgu maksājumu sistēmas dalībnieku informācijas krātuvēs, kuras bieži vien kļūst par noziedznieku uzbrukumu objektu.

Ar informācijas sistēmu maksājumu karšu izmantošanas kontekstā ir jāsaprot informācijas tehnoloģiju un datu bāzu kopums, kuru lietojot tiek nodrošināta norēķinu veikšanai nepieciešamās informācijas aprīte, tajā skaitā datu uzkrāšana un apstrādāšana. Atšķirībā no *skimminga* šim

²³² Valsts policijas 2007. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/publ_parskats_2007.doc [skatīts 2013. gada 10. septembrī].

²³³ Bieganski, J. Trends in crime using payment cards in Poland and Europe. 9th International Conference on Electronic Payment Instrument Abuse. (Nepublicēti konferences materiāli)

maksājumu karšu elektronisko rekvizītu iegūšanas veidam ir izteikts kibernetizācijas raksturs, jo tas ir saistīts ar patvaļīgu piekļūšanu automatizētai datu apstrādes sistēmai, tās darbības traucēšanu un nelikumīgu rīcību ar šajā sistēmā iekļauto informāciju, kaitīgu programmu izplatīšanu u. tml. Minētā datu iegūšanas veida mehānisms ir būtiski atšķirīgs no skimminga īstenošanas procesa. Ziņu iegūšana no informācijas sistēmas, kas satur maksājumu karšu elektroniskos rekvizītus, tāpat kā jebkurš kibernetizācijas, kā pareizi norāda U. Ķinis, ir cieši saistīta ar patvaļīgu piekļūšanu datorsistēmai, un tikai pēc tam, kad hakeris ir iekļuvis datorsistēmā, tas var sākt rīkoties ar datorsistēmas resursiem, kopēt tos, iznīcināt, grozīt, padarīt nepieejamus utt.²³⁴

Kā liecina izmeklēšanas prakse apskatāmās kategorijas lietās, piekļūšana informācijas sistēmām tiek realizēta divās formās – fiziskā un virtuālā pieslēgšanās pie sistēmas. Specifiska ir norēķinu karšu ciparu formāta rekvizītu iegūšana no bankomāta informācijas sistēmas, kas izpaužas nelikumīgajā pieslēgumā un datora inficēšanā ar kaitīgu programmu, kas ļauj zināmā mērā kontrolēt bankomāta darbības, to vidū iegūt ziņas par klientu norēķinu karšu magnētiskās joslas otrā celiņa saturu. Fiziski pieslēdzoties pie bankomāta sistēmas bloka, likumpārkāpēji instalē kaitīgu programmu, kuras uzdevums ir saglabāt norēķinu karšu elektroniskos rekvizītus un PIN kodus. Tad noziedznieki bankomātā ievieto plastikāta karti, kuras magnētiskā josla satur elektronisko atslēgu un ar bankomāta tastatūras palīdzību ievada komandu vīrusam izsniegt maksājumu karšu datus. Rezultātā bankomāts izdrukā kvīti, kurā ir atspoguļotas ziņas par katru tajā izmantoto karti.²³⁵ Analogiski notiek pieslēgšanās pie datorsistēmām, kas nodrošina POS terminālu darbību.²³⁶

Raugoties no noziedznieka īpatnībām, elektronisko datu nolaupīšana no informācijas sistēmām notiek divos veidos. Pirmajā gadījumā informāciju iegūst, nesankcionēti pieslēdzoties informācijas sistēmas tīklam. Savukārt otrajā gadījumā datu nolaupīšanu izdara persona, kurai saskaņā ar viņas amata pienākumiem ir pieeja pie šādiem datiem.

Jebkura kredītiestāde, kas emitē maksājumu kartes, kā arī procesinga centrs, veic iespējamās norēķinu karšu datu bāzu aizsardzības pasākumus tādējādi, lai tajās esoša informācija būtu pieejama pēc iespējas šaurākam darbinieku lokam. Tomēr nav izslēgta situācija, kad negodīgi emitenta darbinieki, izmantojot amata pilnvaras, realizācijas nolūkā faktiski nozog informāciju par kredītiestādes klientu kontiem un tiem piesaistītām maksājumu kartēm. Cik ir zināms autoram, tad Latvijā šādi gadījumi līdz šim nav bijuši vai arī publiskajā telpā par to nav nonākusi nekāda informācija. Taču dažās Eiropas valstīs un ASV tādi precedenti ir bijuši, un, ņemot vērā izskatāmās kategorijas lietu internacionālu raksturu, ir jāpatur prātā, ka šāds informācijas iegūšanas veids

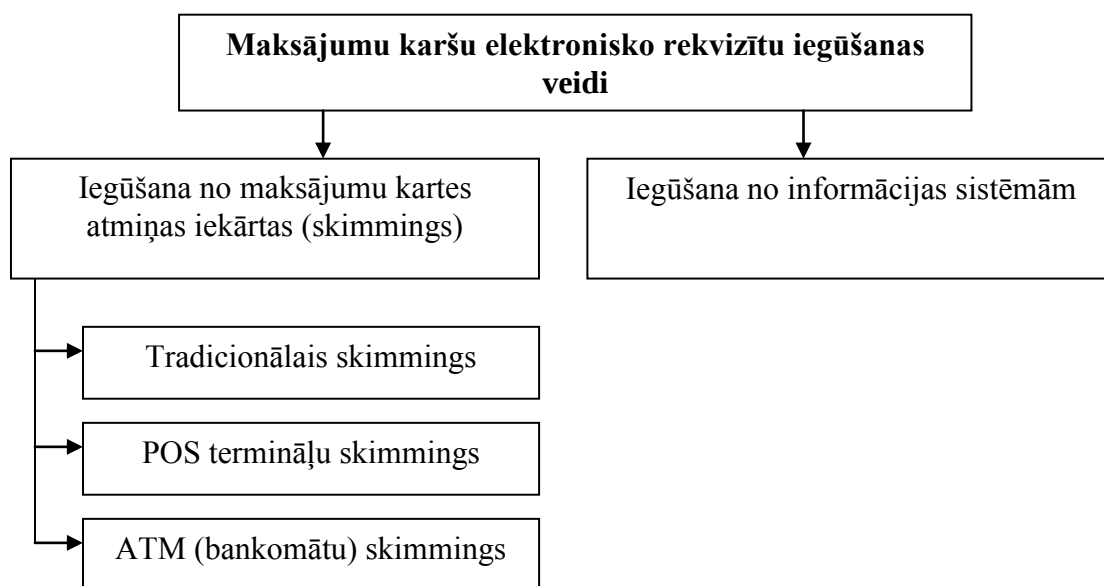
²³⁴ Ķinis, U. Noziedzīgā nodarījuma "Patvaļīga piekļūšana datorsistēmai" (KL 241. pants) priekšmeta kvalifikācijas problēmas. Latvijas Universitātes raksti, 667.sēj.: Juridiskā zinātne, 2004, 13. lpp.

²³⁵ Unpublished materials of the conference "Electronic Payment Instruments Abuse" nepublicētie materiāli. Sczcytno : Wyższa Szkoła Policji, 2010.

²³⁶ Раскрыта схема хищения данных банковских карт <http://vlasti.net/news/163876> [apskatīts 2013. gada 27. septembrī].

pastāv. Piemēram, kriminālisti L. Bertovskis un V. Obrazcovs aprakstījuši vienu piemēru, kad informācijas nelikumīgajā iegūšanā bija iesaistīta persona, kura, būdama amatpersona vienā no lielākām Rietumeiropas bankām, izmantoja savu amata stāvokli un nelikumīgi ieguva informāciju par šīs bankas turīgāko klientu maksājumu kartēm, ko vēlāk pret atlīdzību nodeva Maskavā dzīvojošam noziedzīgās grupas organizētājam A. B. Savukārt A. B. iegūtos maksājumu karšu datus nosūtīja uz Ukrainas galvaspilsētu Kijevu, kur notikusi maksājumu karšu viltošana, ierakstot karšu magnētiskajā joslā minēto informāciju.²³⁷ 1995. gadā hakeri nolaupīja vairāk nekā 20 000 kredītkaršu numuru no interneta pakalpojumu sniedzēja Netcom.²³⁸

Šajā promocijas darba sadaļā autors ir sniedzis savu redzējumu par vienu no tām vēl neizzinātām kriminālistiskām problēmām, kas ir saistītas ar nelikumīgām darbībām ar maksājumu kartēm, kā arī piedāvājis maksājumu karšu elektronisko rekvizītu prettiesiskās iegūšanas veidu klasifikāciju (sk. shēmu Nr.13).

Shēma Nr.13. Maksājumu karšu elektronisko rekvizītu iegūšanas veidi

Nobeigumā jāatzīmē, ka, ievērojot straujo informācijas tehnoloģiju attīstību, var prognozēt, ka nākotnē tiks izgudroti jauni maksājumu karšu elektronisko rekvizītu prettiesiskās iegūšanas veidi, par ko liecina līdzšinējās pieredzes izpēte bezskaidrās naudas aprites drošības jomā.

Maksājumu karšu elektronisko datu izveidošana jeb ģenerēšana. Šis informācijas iegūšanas veids (plašā iegūšanas jēdziena izpratnē) balstās uz iespējas ģenerēt reāli eksistējošo maksājumu karšu informāciju. Apmēram kopš 1993. gada interneta vidē sāka parādīties programmatūra, kuras tiešais uzdevums ir izveidot reālos konta numurus (piemēram, *FreLab CC*

²³⁷ Бертовский, Л. В., Образцов, В. А. Выявление и расследование экономических преступлений: Учебно-практическое издание. Москва : Экзамен, 2003, с. 121-122.

²³⁸ Douglas, Thomas. Hacker Culture. U of Minnesota Press, 2003, p. 66.

Generator, Fraud3r, American Express Card Generator, BeaZly Card Generator, CreditMaster, CreditWizard).²³⁹ Šādu programmu darbības principa pamatā ir fakts, ka maksājumu karšu numuri tiek izveidoti ne skaitliskā secībā (1,2,3...9), bet lielākoties gadījumu izmantojot noteiktu algoritmu. Praktiski katra izdevējbanka maksājumu karšu numuru izveidei izstrādā savu algoritmu. Zinot algoritmu, likumpārkāpēji var izrēķināt hipotētiski eksistējošo maksājumu karšu numurus, kurus turpmāk izmantot viltotu kredītkaršu izgatavošanā. Emitentu maksājumu karšu numurā parasti ir sešpadsmit ciparu un viens kontroles cipars, kurš ir paredzēts norēķinu konta derīguma pārbaudei („*Mod 10 chek*”) un tiek izmantots autorizācijas procesā. Minētā programmatūra ģenerē tikai karšu numurus, ar tās palīdzību nevar noteikt maksājumu kartes derīguma termiņu, lietotāja vārdu vai kontroles lielumu (CVV - *VISA*, CVC - *MasterCard*, CID - *Discover*, *American Express*). Tomēr karšu derīguma termiņu var izskaitļot. Pēc reāli eksistējošo norēķinu karšu numuru izveidošanas noziedzniekiem ir nepieciešams noskaidrot šo karšu derīguma termiņus. Derīguma termiņu parasti nosaka empīriskā ceļā, proti, mēģinot savienot kartes numuru ar skaitli izvēles kārtībā. Tad, nolūkā noskaidrot, vai izvēlētais derīguma termiņš savienojams ar izveidoto maksājumu karšu numuru, tos pārbauda ar POS termināla, modema vai balss autorizācijas palīdzību (jo tie nav aizsargāti ar parolēm). Noziedznieki pamanījuši, ka kartēm, kuras emitents izdod vienlaikus, ir vienāds derīguma termiņš, līdz ar ko, konstatējot vienas kartes pareizu derīguma termiņu, noziedznieki to izmanto arī pārējām kartēm. Tieši šādā veidā starptautiskā organizētā noziedzīgā grupa izveidoja maksājumu karšu viltojumus un izmantoja tos Rīgā 2002. gada augustā. Viena no pazīmēm, kādēļ procesinga centrs (tolaik - „*BankServiss*”) monitoringa gaitā konstatēja aizdomīgas transakcijas, ir tāda, ka visām viena emitenta maksājumu kartēm ir bijis viens derīguma termiņš.

3.3.3. Maksājumu karšu plastikātā iestrādāto rekvizītu prettiesiskās iegūšanas veidi

Internets ir vispasauls tīklu tīkls, kas nodrošina sakarus elektroniskā pasta nosūtīšanai, failu pārsūtīšanai, savienojumus ar citiem datoriem, kā arī ļauj iegūt pieeju informācijai, kas pastāv visdažādākajos veidos - piemēram, paziņojumu "dēļi" cilvēkiem ar līdzīgām interesēm vai elektroniskie preču katalogi. Tāds bezskaidras naudas maksāšanas līdzeklis kā maksājumu karte ļauj tās turētājiem norēķināties par precēm vai pakalpojumiem ne tikai tradicionālajās tirdzniecības vietās, bet arī internetā, iegādājoties vērtīgas mantas interneta veikalos vai piekļūstot attiecīgajiem maksas resursiem (datorprogrammas, mūzikas faili, pornogrāfijas saites u. tml.). Krāpšana interneta tīklā piesaista viltoto un svešu maksājumu karšu izmantotājus ar to, ka kartes turētājam nav jābūt klāt darījumam un pirkuma laikā likumpārkāpējs paliek nosacīti anonīms. Noziedznieki iegūst autorizācijai nepieciešamo norēķinu kartes informāciju un veic pirkumus ar interneta starpniecību. Šādos gadījumos likumpārkāpējiem nav fiziski jāvilto pati maksājumu karte, bet ir jānoskaidro

²³⁹ Wall, David. *Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age*. Polity, 2007, p. 79.

konkrētā informācija par karti – tās lietotāja vārds, kartes numurs, veids, derīguma termiņš, kontrolielums jeb kontroleipars. Pastāv visai plašas iespējas iegūt svešas maksājumu kartes datus, ko arī izmanto likumpārkāpēji. Izplatītākās no tām ir:

1. Datu iegūšana kartes lietotāja apkalpošanas laikā. Šis ir pats izplatītākais un tehnoloģiskā ziņā visvienkāršākais veids, kādā noziedznieki iegūst maksājumu karšu datus. Izmantojot īslaicīgu iespēju pieejai maksājumu kartei, persona, kas pieņem norēķinu karti, nemanāmi iegūst kartes datus. Šī veida realizācijas paņēmieni var būt dažādi. Ir zināmi gadījumi, kad noziedznieki, piemēram, zem letes uzstādīja portatīvu video kameru un tādējādi fiksēja kartes datus. Citi, izmantojot POS termināļa īpatnības, proti, to, ka termināļa kvīti jau bija norādīts kartes numurs un tās likumīgā lietotāja vārds, iegaumēja vai pierakstīja tikai kartes kontrolielumu (CVV, CVC, CID). Šādi gadījumi tika atklāti arī Latvijā.

2. Maksas interneta mājas lapas izveide nolūkā iegūt maksājumu karšu informāciju, ko speciālajā literatūrā visbiežāk apzīmē ar mājas lapas klonēšanu (angļu val. *Site Cloning*) un viltus tirgotāja mājas lapas izveidi (angļu val. *False Merchant Sites*).²⁴⁰ Krāpnieki izveido interneta mājas lapu, par kuras satura pieklūšanu klientam ar maksājumu kartes palīdzību ir jāsamaksā noteikta, parasti neliela naudas summa, vai arī izveido tirgotāja interneta mājas lapu (virtuālo veikalu). Pirmajā gadījumā noziedznieki iegūst ne tikai lietotāja pārskaitītu nelielu naudas summu, bet arī visu norēķinu veikšanai nepieciešamo informāciju par maksājumu karti, kas ļauj viņiem pašiem veikt pirkumus interneta veikalos uz cietušā rēķina. Analogiski, noziedznieki neeksistējošo uzņēmumu vārdā piedāvā internetā par komisijas maksu saņemt kredītkartes (*MasterCard*, *Visa Card*) vai debetkartes (*Visa Electron*, *Maestro Card*). Tādā pašā veidā likumpārkāpēju dators var uzdoties par kāda reāli eksistējošā veikala datoru, pieņemt pasūtījumus, iegūt informāciju par klientu maksājumu kartēm.²⁴¹ Speciālistu ieskatā, aprakstītais datu iegūšanas veids ir viens no izplatītākajiem.²⁴² Minētais informācijas iegūšanas veids gan ir cieši saistīts ar kibernetizāciju, un šādas darbības pašas par sevi veido atsevišķa noziedzīga nodarījuma sastāvu.

3. Informācijas iegūšana ar telemarketinga palīdzību. Telemarketinga izmantošana nozīmē informācijas iegūšanu par norēķinu kartēm no maksājumu karšu lietotājiem pa telefonu, pastu vai citiem saziņas līdzekļiem, nolūkā to nelikumīgi izmantot. Noziedznieki šādā veidā iegūst informāciju ar dažāda veida „konkursu” vai īpaši zemo cenu preču piedāvājumu palīdzību. Telemarketinga metožu izmantošana maksājumu karšu datu iegūšanai var būt dažādi. Nolūkā prettiesiski iegūt svešu maksājumu karšu informāciju noziedznieki bieži vien izsūta elektroniskās

²⁴⁰ Bhatla, Tej Paul, Prabhu, Vikram, Dua, Amit. Understanding Credit Card Frauds. Tata Consultancy Services, 2002, p. 4.

²⁴¹ Ķinis, U. Noziedzīgi nodarījumi datortīklos (kibernetizācija). Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2000, 84. lpp.

²⁴² Григорян, Р. М. Способы совершения хищений, с использованием идентификационных данных чужих платежных карт. Известия Тульского государственного университета. Академия управления МВД России, 2009, с. 329-333.

surogātpasta vēstules, kurās ar dažādu motivāciju (piemēram, labdarības nolūkos) lūdz pārskaitīt nelielas summas. Lai veiktu pārskaitījumu, vēstulēs tiek piedāvāts nosūtīt atbildi, kurā norādīt maksājumu kartes turētāja vārdu, kartes numuru, derīguma termiņu un citus nepieciešamos datus. Atbilstoši ASV Federālā Izmeklēšanas biroja Interneta noziegumu sūdzību centra datiem, šāda veida vēstules ASV ir izplatīts informācijas iegūšanas veids. Piemēram, no e-pasta adreses *support2@redcross* tika sūtīta surogātpasta vēstule ar nosaukumu „Amerikas Sarkanajam Krustam ir nepieciešama palīdzība! Materiāla palīdzība Katrinai” (*„American Redcross Help Needed! Katrina relief”*), kas saturēja saikni, kuru nospiežot cilvēkam tika piedāvāts ievadīt informāciju par viņa lietošanā esošo maksājumu karti, lai tādējādi it kā ziedot 5 dolārus.²⁴³ Protams, ziedojums pārskaitīts netika, bet likumpārkāpēji ieguva ziņas par maksājumu kartēm.

- 2013. gada oktobrī interneta portāla *Draugiem.lv* lietotājiem tika sūtītas elektroniskās vēstules ar mērķi izkrāpt maksājumu karšu datus. Tās saturēja paziņojumu par adresātam it kā pienākošos laimestu - jaunu tālruņa aparātu, kura saņemšanai ir nepieciešams apmaksāt piegādes un sūtījuma apdrošināšanas izdevumus 8 latu apmērā. Šo izdevumu apmaksai interneta portāla lietotāji tika aicināti nosūtīt informāciju par maksājumu kartes lietotāja vārdu un uzvārdu, tās numuru, derīguma termiņu un drošības kodu.²⁴⁴ Līdzīgs gadījums bija konstatēts arī 2011. gada februārī.²⁴⁵

- Tāpat krāpnieku vēstules var saturēt aicinājumu apstiprināt informāciju par viņu lietošanā esošo maksājumu karšu datiem vai arī apstiprināt/grozīt Internetbankas lietošanas datus. Tā 2006. gadā Latvijā tika konstatēti gadījumi, kad cilvēki saņēma elektroniskās vēstules, kurās likumpārkāpēji, uzdodoties par bankas darbiniekiem, lūguši apstiprināt Internetbankas datus:

²⁴³ Internet Crime Complaint Center. Email disguised as American Red Cross phishing for credit card information www.ic3.gov/media/2005/050923.htm [skatīts 2013. gada 07. martā].

²⁴⁴ Brīdina par 'Galactico' vārdā sūtītajiem krāpnieku paziņojumiem internetā. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/bridina-par-galactico-var-da-sutitajiem-krapnieku-pazinojumiem-interneta.d?id=43718020> [aplūkots 2013. gada 10. oktobrī]

²⁴⁵ Aizdomās par krāpšanu internetā aizturēts vīrietis. Valsts policija, 2011. gada 10. februāris. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=69&yrId=2011&reId=12950> [aplūkots 2013. gada 18. aprīlī]

From: [Hansabanka](#)
To: helena@com.latnet.lv
Sent: Sunday, April 23, 2006 10:51 AM
Subject: Hansabankas sistēmas uzlabojumi!

Cienijamais **Hansabankas** klient,
Sakara ar sistēmas atjaunosanu nakti no 21.04.2006 uz 22.04.2006, tika veikti sistēmas uzlabojumi. Sakara ar nekorekti saņemtiem datiem, mes jus ludzam apstiprinat jūsu Internet Bankas datus.
To var izdarīt spiežot uz zemāk redzamo adresi:
http://www.hansabanka.lv/hanzanet/lietot0087137/atjaunot_SessID=9132813

Atvainojamies par sagadātajam neērtībam.

Ar cieņu,
Jana Egle.

Attēls Nr.6. Krāpnieku 2006. gadā izsūtītās vēstules²⁴⁶

Minētā vēstule saturēja saiti uz krāpnieku izveidoto mājas lapu, kas bija izpildīta, atdarinot bankas mājas lapas dizainu. Tajā cilvēkiem tika lūgts ievadīt Internetbankas lietošanai nepieciešamos sensitīvos datus – lietotāja numuru un kodus no kodu kartes.

- Potenciālajam cietušajam tiek nosūtīta vēstule ar paziņojumu par to, ka viņa norēķinu kontā ir ienākusi kāda konkrēta naudas summa, un, atbilstoši it kā starp klientu un kredītiestādi noslēgtā līguma noteikumiem, lietotājs tiek aicināts ienākošo maksājumu apstiprināt, sekojot vēstulē norādītajai saitei, kura cietušo novirza uz krāpnieku izveidoto vietni internetā – īstās kredītiestādes mājas lapas atdarinājumu (klonu), kur persona tiek aicināta ievadīt maksājumu kartes datus.²⁴⁷ Praksē ir zināmi gadījumi, kas līdzīgi jau aprakstītajai shēmai: noziedznieki, uzdodamies par kredītiestādes darbiniekiem, cietušajiem paziņo, ka viņam ir izveidojies parāds un, lai par to pārliecinātos, personai ir jānosauc (vai jāievada, ja šāds paziņojums ir izteikts e-pasta vēstulē) kartes dati.²⁴⁸ Vēl vienu plastikātā iestrādāto datu prettiesiskās iegūšanas paņēmieni ar telemarketinga palīdzību apraksta O. Ziberova un S. Ziberovs vienā no savām publikācijām.²⁴⁹ Potenciālajiem upuriem telefoniski tiek nosūtīta īsziņa, kurā persona tiek informēta par it kā notikušo viņas lietošanā esošās maksājumu kartes bloķēšanu, ar lūgumu piezvanīt pa īsziņā norādīto

²⁴⁶ Romans, H. Two in one: phishing and carding. Unpublished materials of the conference “Electronic Payment Instruments Abuse” npublicētie materiāli. Szczecyno : Wyższa Szkoła Policji, 2006.

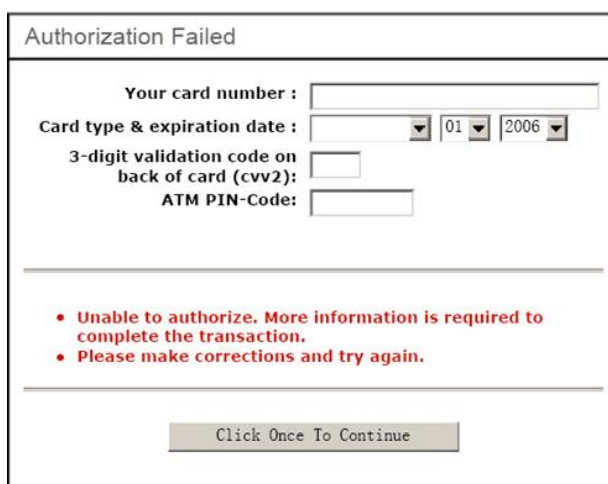
²⁴⁷ Пластиковые карты. 5-е издание. Коллектив авторов. Москва : БДЦ-Пресс, 2005, с. 25.

²⁴⁸ Брауде, С. Л. О основных способах совершения преступлений в кредитно- банковской сфере. Российский юридический журнал. №6, 2008.

²⁴⁹ Зиборова, О. С., Зиберов, С. В. Проблемы выявления «заочного списания» как одного из современных способов совершения хищений с банковских пластиковых карт. Вестник Калининградского филиала Санкт-Петербургского университета МВД России, №4(30), 2012, с. 31-35, с.31.

telefona numuru, lai atjaunotu kartes darbību. Piezvanot uz šo numuru, persona tiek iztaujāta par maksājumu kartes datiem, kas ir pietiekami to turpmākajai izmantošanai internetā.

4. Interneta veikalu mājas lapu „uzlaušana”. Minētās prettiesiskās darbības var izpausties dažādās formās, taču likumpārkāpēja mērķis vienmēr ir iegūt tādus datus par maksājumu karti, kas ir pietiekoši tās autorizācijai internetā vai arī maksājumu karšu viltojumu izgatavošanai. Pirmkārt, hakeri veic „uzbrukumus” tirgotāju mājas lapām un drošības sistēmām, lai iegūtu šo tirgotāju klientu jau ievadītās ziņas par viņu maksājumu kartēm. Otrkārt, hakeri „uzlauž” interneta tirgotāja mājas lapu, un pircējam, kurš nolūkā samaksāt par preci ar savu maksājumu karti ir ievadījis attiecīgus kartes datus tirgotāja sistēmā, tiek parādīts paziņojums par kartes autorizācijas neiespējamību. Paziņojuma ārējā izskata risinājums var būt dažāds, taču tas vienmēr saturēs pieprasījumu ierakstīt no maksājumu kartes šādu informāciju: kartes numuru, kartes derīguma termiņu un kontroles ciparu. Zemāk attēlotajā piemērā papildus minētajām ziņām tiek prasīts norādīt arī kartes tipu un PIN kodu:

Attēls Nr.7. Noziedznieku veidotās programmatūras lodziņa paraugs

Šajā piemērā pēc norādīto aiļu aizpildīšanas informācija par kartes numuru, kartes veidu, derīguma termiņu, drošības kodu un PIN kodu automātiski tiek nosūtīta likumpārkāpējiem.

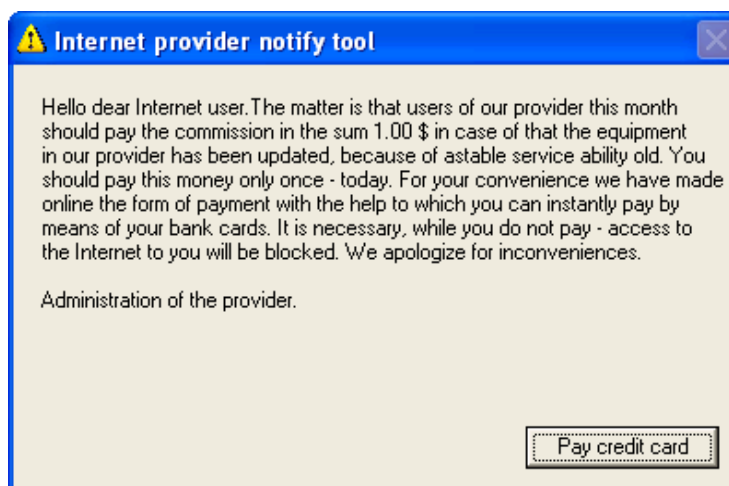
Pirmos divus informācijas iegūšanas veidus mēdz dēvēt par *fišinga* paveidiem (no sarunas vārda *Phishing*, kas veidots no diviem angļu valodas vārdiem *Fishing* (zvejošana) un *Password* (parole)). *Fišings* nozīmē tādas situācijas radīšanu, kurā maksājumu kartes likumīgais turētājs tiek pamudināts sniegt informāciju par viņa lietošanā esošo maksājumu karti.

5. Informācijas iegūšana ar vīrusu programmatūras palīdzību. Vēl viens *fišinga* paveids, kas pēc būtības ir informācijas iegūšana, izmantojot *Trojan-Spy* vai *Trojan-PSW* tipa tā saucamo „spiegu” programmatūru. Programmatūras galvenais uzdevums ir iegūt no maksājuma

kartes likumīgā turētāja norēķiniem internetā pietiekošus datus par viņa lietošanā esošo karti. Programmatūras darbības procesu var nosacīti iedalīt divos posmos:

- datora lietotāja (potenciāla likumīga kartes turētāja) uzmanības piesaistīšana nolūkā pamudināt viņu sniegt informāciju par karti (visbiežāk viltus problēmas radīšana, kuras atrisināšanai lietotājam jāpārskaita simboliska summa);
- cietušā ievadītās informācijas nosūtīšana likumpārkāpējiem.

Šādas vīrusu programmatūras darbības principus uzskatāmi varētu apskatīt uz programmas *Trojan-Spy.Win32.Agent.ih* piemēra. Ielādējot šo programmu, parādās šāds dialoga lodziņš:

Attēls Nr.8 Vīrusa programmatūras dialoga lodziņš 1.

Paziņojumā lietotājs tiek informēts par nepieciešamību samaksāt naudas summu viena dolāra apmērā par interneta pakalpojumu izmantošanu. Turklāt šajā piemērā:

- lietotājam netiek dots pārdomām pietiekošs laiks – nauda ir jāiemaksā dienas laikā no paziņojuma saņemšanas brīža;
- programma neļauj parastajam lietotājam uzreiz aizvērt paziņojuma lodziņu, bet piedāvā tikai vienu variantu – „Pay credit card” (samaksāt ar kredītkarti);
- tiek piedāvāts samaksāt simbolisko naudas summu viena dolāra apmērā, kas bieži vien neviens aizdomas;
- lietotājs tiek motivēts samaksāt naudu ar viltus draudiem - ka pretējā gadījumā interneta pakalpojumu sniegšana tiks pārtraukta.

Tālāk, nospiežot lietotājam podziņu „Pay credit card”, tiek izsaukts dialoga lodziņš, kas ir redzams nākamajā attēlā:

Attēls Nr.9. Vīrusa programmatūras dialoga lodziņš 2

Pēc visu aiļu aizpildīšanas maksājums veikts netiek, bet visa informācija par lietotāja maksājumu karti tiek nosūtīta likumpārkāpējiem.²⁵⁰

Ir gadījumi, kad ziņas par maksājumu karti tiek iegūtas arī bez apstākļu radīšanas noziedznieku izveidotu formu aizpildīšanai. Speciālajā literatūrā ir aprakstīti gadījumi, kad, pēc inficēšanas ar trojana vīrusu, laikā, kad lietotājs ievada kartes datus kāda interneta veikala formā, vīrusa *keylogger* ieraksta lietotāja datus.²⁵¹

Analizējot maksājumu karšu plastikātā iestrādāto datu iegūšanas paņēmieni attīstību, var prognozēt, ka nākotnē palielināsies to paņēmieni īpatsvars, kas ir saistīts ar vīrusu programmatūras izmantošanu, to vidū maksājumu sistēmu, tirgotāju un lietotāju datorsistēmu inficēšanu ar kaitīgu programmu.

3.3.4. Svešu maksājumu karšu PIN kodu prettiesiskas iegūšanas veidi

Norēķinu karšu personīgo identifikācijas numuru kodu iegūšanas paņēmieni var būt visai dažādi. Šajā promocijas darbā to lielākā daļa tiek aprakstīta apakšnodaļās par maksājumu karšu elektronisko un plastikātā iestrādāto rekvizītu iegūšanu, kā arī par svešu maksājumu karšu iegūšanu, jo visbiežāk PIN kods tiek noskaidrots vienlaikus ar citu kartes datu iegūšanu. Taču, bez šaubām, ir arī gadījumi, kad noziedznieki veic darbības tieši PIN koda noskaidrošanai. Tā, piemēram, izplatītākie paņēmieni ir tās personas novērošana,²⁵² kura ievada savu kodu POS terminālā vai

²⁵⁰ Машевский, Ю. Кража собственности в компьютерных сетях 06.08.2007 <http://www.crime-research.ru/analytics/fraud07/>

²⁵¹ Cornish, Michael, Delpha, Kathleen, Erlson, Mary. MasterCard International Security and Risk Management: Credit Card Fraud, p. 19.

²⁵² Radu, Cristian. Implementing Electronic Card Payment Systems. Artech House, 2002, p. 26.

bankomātā,²⁵³ draudu izteikšana vai pat vardarbības pielietošana pret norēķinu kartes likumīgo turētāju.²⁵⁴ Izplatīts ir arī paņēmieni, kad nozagtās vai nozaudētās maksājumu kartes likumīgajam turētājam piezvana noziedznieki un, uzdodoties par bankas darbiniekiem, paziņo, ka karte atrasta. Tālāk viņi lūdz cietušo nosaukt kartes PIN kodu, aizbaidinādamies ar kādu izdomātu ieganstu, piemēram, ar nepieciešamību maksāšanas līdzekli bloķēt vai izgatavot jaunu karti.

*Attēls Nr.10. Bankomāta viltus klaviatūra maksājumu karšu PIN kodu iegūšanai*²⁵⁵

Noziedznieku mēģinājumi noskaidrot svešu maksājumu karšu PIN kodu dažreiz ir pat komiski. Zviedrijā tika aizturēti krāpnieki, kuri izmantoja šādu informācijas iegūšanas paņēmieni. Pie bankomāta tika piestiprināta ne tikai nolasīšanas ierīce, bet arī skaļrunis. Kad kartes tiesīgais lietotājs ievietoja norēķinu karti bankomātā, viņš sadzirdēja no bankomāta balsi ar lūgumu skaļi nosaukt kartes PIN kodu. Šādā veidā likumpārkāpējiem izdevās noskaidrot daudzu karšu lietotāju PIN kodus, pēc kā noņemt no lētticīgo norēķinu kontiem skaidro naudu bankomātos.

²⁵³ Sk.piem., Приговор Советского районного суда г.Тулы от 20 февраля 2013 года по уголовному делу № 1-27/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-sovetskij-rajonnyj-sud-g-tuly-tulskaya-oblast-s/act-400006971/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

²⁵⁴ Sk.piem., Приговор Центрального районного суда г.Новосибирска от 10 декабря 2012 года по уголовному делу № 1-228/2012. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-centralnyj-rajonnyj-sud-g-novosibirska-novosibirskaya-oblast-s/act-425618383/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī]

²⁵⁵ Card skimming: the genuine keypad is covered with a fake, to dupe the customer. Pieejams: <https://www.europol.europa.eu/content/image/b2-card-skimming-genuine-keypad-covered-fake-dupe-customer-839>

3.3.5. Svešu maksājumu karšu iegūšanas paņēmieni

Kā liecina aplūkojamā veida noziedzīgu nodarījumu mehānisma izpētes rezultāti, svešas maksājumu kartes var iegūt divos pamata veidos:

- 1) nolaupot maksājumu karti;
- 2) iegūstot nozaudētu maksājumu karti.

Savukārt nolaupītās maksājumu kartes var iedalīt: a) kartēs, kas iegūtas zādzības rezultātā; b) kartēs, kas iegūtas laupīšanas rezultātā; c) kartēs, kas iegūtas krāpšanas rezultātā; d) kartēs, kas iegūtas piesavināšanās rezultātā.

Statistikas dati apliecina, ka Latvijā lielāko daļu prettiesisku darījumu veido nolaupīto norēķinu karšu izmantošana. Šādu gadījumu mūsu valstī ir pietiekami daudz, taču uz citu, lielāko valstu fona tā nav masveida parādība. Piemēram, ASV ik gadu tiek nolaupītas aptuveni 700 000 maksājumu karšu,²⁵⁶ bet aptuveni viena no 12 nolaupītajām maksājumu kartēm tiek izmantota.²⁵⁷

Attiecībā uz zādzībā iegūtajām kartēm jāatzīmē, ka maksājumu kartes visbiežāk nozog kopā ar citiem priekšmetiem, un noziedznieka mērķis parasti ir virzīts uz citu vērtību nolaupīšanu, kas, piemēram, atrodas cietušā naudas makā. Taču pietiekami bieži ir arī gadījumi, kad maksājumu karte tiek nozagta mērķtiecīgi.²⁵⁸ Šādas zādzības parasti izdara personas, kuras ir personīgi pazīstamas ar cietušo – viņa tuvinieki, darba kolēģi u. tml., un kuri izmanto iespēju nemanāmi piekļūt pie kartes glabāšanas vietas.²⁵⁹

Analizējot empīriskos datus un speciālajā literatūrā esošās ziņas par svešu maksājumu karšu nolaupīšanas veidiem, var īpaši izcelt tikai dažus no tiem, kuri ir raksturīgi tieši aplūkojamā veida noziedzīgajiem nodarījumiem.

Gandrīz ikvienā maksājumu karšu prettiesiskās iegūšanas problēmām veltītajā darbā ir minēts tāds maksāšanas līdzekļu nolaupīšanas veids kā maksājumu kartes nolaupīšana laikā, kad tā atrodas ceļā no kartes emitenta līdz kartes likumīgajam turētājam (angļu val. šo veidu apzīmē ar terminu *Not Received as Issued* jeb *NRI*).²⁶⁰ Daudzas kredītiestādes pasaulē maksājumu kartes saviem klientiem piegādā ar pasta starpniecību.²⁶¹ Tieši šis apstāklis ir ļāvis noziedzniekiem „pārtvert” maksāšanas līdzekli un turpmāk to prettiesiski izmantot. Šādā veidā svešas maksājumu kartes parasti iegūst divas personu kategorijas: adresāta kaimiņi un pasta pakalpojumu sniedzēja

²⁵⁶ Liddick, Don. The global underworld: transnational crime and the United States. Greenwood Publishing Group, 2004, p. 70.

²⁵⁷ Levi, Michael. Creditcard Fraud in International Perspective. In book: Van Duyne, Petrus C., Ruggiero, Vincenzo and others. Cross-border crime in a changing Europe., p. 139.

²⁵⁸ Sk. piem., Приговор Железнодорожного районного суда г. Екатеринбурга от 29 мая 2013 года по уголовному делу № 1-245/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-zheleznodorozhnyj-rajonnyj-sud-g-ekaterinburga-sverdlovskaya-oblast-s/act-427779645/> [skatīts 2013. gada 10. oktobrī].

²⁵⁹ Sk. piem., Приговор Поронойского городского суда Сахалинской области от 03 апреля 2013 года по уголовному делу № 1-46/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-poronnayskij-gorodskoj-sud-saxalinskaya-oblast-s/act-430052609/> [skatīts 2013. gada 10. oktobrī].

²⁶⁰ Piemēram, Yapputro, H. Determining Credit Card Fraud. Jakarta : HSEY Publishing, 2011, p.11.

²⁶¹ Arī Latvijā atsevišķās kredītiestādes šādu iespēju saviem klientiem piedāvā.

darbinieki. Ievērojot to, ka Latvijā līdz šim maksājumu kartes to likumīgie lietotāji visbiežāk saņem kredītiestādē, tad šādu svešu maksājumu karšu iegūšanas veids nav īpaši izplatīts. Autoram ir zināms tikai viens gadījums, kad Latvijā tika uzsākts kriminālprocess par to, ka pasta pakalpojumu sniedzēja darbiniece, izmantodama sava amata stāvokli, vairākkārtīgi nolaupīja ārvalstu kredītiestāžu emitētas maksājumu kartes, kuras tika atsūtītas Latvijā dzīvojošiem klientiem.

Ievēribu ir pelnījis tā saucamais kartes „aizturēšanas” paņēmieni, ko speciālajā literatūrā bieži vien dēvē par „Libānas cilpu”.²⁶² Noziedznieki, nolūkā iegūt svešu norēķinu karti un vienlaikus arī kartes PIN kodu, ievieto bankomāta slotā plānu plastikāta strēmeli (parasti 35 mm fotofilmiņas gabalu), kas tiek ievietota tādā veidā, lai karte iestrēgtu bankomātā, bet fotofilmiņas daļa, kas atrodas ārpusē tiek piestiprināta pie bankomāta (piemēram, ar līmlentes palīdzību) un izskatās kā tā sastāvdaļa. Norēķinu kartes turētājs ievieto savu karti bankomātā, bet atpakaļ karti izņemt nevar, jo to neļauj piestiprināts fotofilmiņas gabals. Tad pie cietušā pienāk noziedznieks un piedāvā „palīdzēt atrisināt” radušos problēmu. Krāpnieks iesaka personai ievadīt PIN kodu, ko arī pēdējais izdara. Protams, individuālā drošības koda ievadīšana nelīdz kartes likumīgajam turētājam saņemt karti no bankomāta, taču likumpārkāpējam tā padara zināmu PIN kodu. Pēc tam noziedznieks „rekomendē” personai griezties ar sūdzību emitentbankā. Kad kartes turētājs samulsis aiziet projām, krāpnieks ar fotofilmiņas gabala palīdzību izņem karti, kā rezultātā tiek iegūta gan pati maksājumu karte, gan arī kļūst zināms tās PIN kods.

Kartes izkrāpšanas paņēmieni, uzdodoties par akcijas vai loterijas organizētāju. Šāds paņēmieni ticis atklāts arī Latvijā, kad 2004. gadā Rīgā tika aizturēts jauniešs un viņa līdzzinātāja, kuri, uzdodoties par AS „Unibanka” darbiniekiem, pie bankomātiem uzrunāja personas (parasti gados vecos cilvēkus), kas bankomātā noņēma skaidro naudu. Noziedznieks skaidroja cietušajiem, ka viņiem esot iespēja piedalīties bankas rīkotajā loterijā, kuras rezultātā viņa kontā esošie līdzekļi var dubultoties. Ja cilvēks deva piekrišanu dalībai loterijā, noziedznieks lūdza uzrādīt viņam maksājumu karti, lai it kā pierakstītu kartes datus. Vienlaicīgi noziedznieks deva savu mobilā tālruņa aparātu upurim ar lūgumu telefoniski atbildēt uz bankas operatores (viņa līdzzinātājas) jautājumiem. Starp citiem jautājumiem krāpniece noskaidroja arī kartes PIN kodu. Kamēr cilvēks atbildēja uz jautājumiem, viņa uzmanība tika novērsta no maksājumu kartes, un tieši šajā brīdī noziedznieks nomainīja karti pret citu. Lai realizētu šo krāpšanas veidu, likumpārkāpējs atvēra kontu bankā un piesaistīja tam maksājumu karti uz sava vārda, kuru arī izmantoja pirmajā krāpšanas reizē (un kuru nomainīja pret pirmā upura lietošanā esošo norēķinu karti). Tālāk, iegūstot svešu maksājumu karti un zinot kartes PIN kodu, krāpnieki bankomātos noņēma visus tajā esošo naudas līdzekļus, bet karti izmantoja nākamajā krāpšanas epizodē.

²⁶² Зиберова, О. С., Зиберов, С. В. Проблемы выявления «заочного списания» как одного из современных способов совершения хищений с банковских пластиковых карт. Вестник Калининградского филиала Санкт-Петербургского университета МВД России. №4(30), 2012, с. 31-35, с. 32.

Cits maksājumu karšu izkrāpšanas paņēmieni ir aprakstīti Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumā lietā SKK-83/2012. Apsūdzētais H. I. atkārtoti, personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās ar apsūdzēto V. D. un pirmstiesas izmeklēšanā nenoskaidrotu personu, mantkārīgu motīvu vadīti, iedzīvošanās nolūkā, 2008. gada 8. augustā ieradās Dobeles pilsētā, [...] pie A/S „Swedbank” filiāles. Ap plkst. 11.40 sava noziedzīgā nodoma īstenošanai izvēlējās cietušo A. A., kurš tajā brīdī no minētās bankas naudas izsniegšanas bankomāta ar savu debetkarti noņēma naudu. Rīkojoties pēc iepriekš izstrādā plāna, pie cietušā pienāca apsūdzētais H. I. un inscenēja naudas atrašanu, sacīdams, ka A. A. it kā esot redzējis, ka H. I. atrod un paceļ naudu Ls 1000,00, tāpēc piedāvāja šo naudu ar A. A. sadalīt. Lai sadalītu naudu, apsūdzētais H. I. cietušo ieveda mājas Dobelē, [...] ielā [...] pagalmā. Tad pie H. I. un cietušā A. A. pienāca apsūdzētais V. D., kurš iepriekš bija vienojies ar H. I. nolaupīt A. A. naudu, un, inscenējot naudas pazušanu, krievu valodā A. A. un H. I. teica, ka esot pazaudējis Ls 1000,00 un cilvēki teikuši, ka A. A. šo naudu esot atradis un pacēlis, un tāpēc uzstāja, lai cietušais parāda savu naudas maku, lai to pārbaudītu, un paņēma naudas maku rokās, to atvēra, pārbaudīja tā saturu un jautāja, kā A. A. varot pierādīt, ka makā atrodas bankas karte piederot viņam. Cietušais A. A. apjuka, un V. D. uzstāja A. A. doties līdz bankomātam, lai pārbaudītu viņa bankas karti, tā pierādot, ka tiešām tā ir viņa karte. Cietušais A. A. piekrita, un visi devās pie bankomāta Dobelē, [...], kur cietušais A. A. bankomātā ievietoja karti un ievadīja PIN kodu, kuru H. I. un V. D. iegaumēja, kā arī cietušais parādīja konta bilanci. Kad cietušais A. A. savu debetkarti ielika atpakaļ makā, bet maku kabatā un kopā ar H. I. atkal devās projām no bankomāta, kad bija iegājuši mājas Dobelē, [...] ielā [...] pagalmā, pie viņiem pieskrēja V. D., ar kuru H. I. bija vienojies par naudas nolaupīšanu un atkārtoti prasīja pārbaudīt A. A. maka saturu, kurš arī iedeva maku V. D. Turpinot noziedzīgās darbības, V. D. atkārtoti pārbaudīja maka saturu, un, cietušajam neredzot, no viņa maka izņēma naudu Ls 310,00 un cietušajam A. A. piederošo, A/S „Swedbank” izsniegto maksāšanas līdzekli – debetkarti, bez vērtības. Naudu un karti apsūdzētais V. D. paslēpa savā kabatā, bet naudas maku atdeva cietušajam, kurš, nepārbaudījis tā saturu, ielika to kabatā. Turpinot imitēt it kā pazaudētās naudas meklēšanu, cietušā uzmanības novēršanai apsūdzētais V. D., pārbaudot H. I. kabatas, it kā atrada pazaudēto naudu, pēc tam H. I. sāka mukt projām, bet V. D. sekoja H. I., taču cietušajam A. A. lika palikt notikuma vietā un gaidīt policiju. Tā apsūdzētais H. I. personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās ar apsūdzēto V. D. pēc saskaņotas rīkošanās nolaupīja svešu kustamu, cietušajam A. A. piederošu mantu – naudu Ls 310,00, kuru izmantoja pēc saviem ieskatiem.²⁶³

Maksājumu kartes piesavināšanās notiek ļoti reti. Varētu minēt gadījumu, kad 2004. gada 4. aprīlī Starkvilles policija aizturēja Misisipi Valsts universitātes studentu K. H. par svešas

²⁶³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 13. marta lēmums lietā SKK-83/2012. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/files/archive/departament2/2012/skk-8312.doc> [aplūkots 2012. gada 1. maijā]

maksājumu kartes izmantošanu. Tika noskaidrots, ka jauneklis izmantoja kredītkarti, kuras lietotājs bija tās pašas augstskolas, bet citā ASV štatā dzīvojošs students ar tādu pašu vārdu un uzvārdu. Noskaidrots, ka pastnieka kļūdas dēļ maksājumu karte tika ielikta nepareizajā pastkastītē universitātes kopmītnēs, kur abi studenti bija iemitinājušies.²⁶⁴ Biežāk praksē veidojas situācijas, kad maksājumu karte tiek uzticēta personai konkrētā darījuma veikšanai, taču tiek izmantota arī citiem, kartes likumīgā turētāja nesankcionētiem pirkumiem²⁶⁵, kā arī gadījumi, kad maksājumu karte ir nodota glabāšanā kādai personai, kura šo maksāšanas līdzekli prettiesiski izmanto.²⁶⁶

3.4. Apstākļu raksturojums, kuros notiek noziedzīga darbība

Noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vieta un laiks. Noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietu tehnoloģiskā ziņā nosaka norēķinu īpatnības ar maksājumu kartēm, tās var izmantot tikai ar attiecīgu pieņēmējierīču palīdzību. Šīs pieņēmējierīces ir:

- 1) bankomāts jeb ATM (saīsinājums no angļu val. *Automated teller machine*);
- 2) POS terminālis (saīsinājums no angļu val. *Point of sale*) ir atsevišķa vai kases aparātā iebūvēta ierīce, kas nodrošina norēķinus ar maksājumu kartēm tirdzniecības vietā, autorizācijai izmantojot kartes informācijas nesējos esošo elektronisko informāciju;
- 3) imprinters (angļu val. *imprints*) ir mehāniskā ierīce, kas nodrošina norēķinus ar maksājumu kartēm tirdzniecības vietā, izveidojot maksājumu kartes plastikātā embosētā (uz āru izspiestā) rekvizītu nospiedumu uz speciālas blankas jeb slipa (no angļu val. *slip*).²⁶⁷

M. Filipovs savā autoreferātā pauž viedokli, ka maksājumu karšu izmantošanas vietas ir: 1) telpas un vietas, kur atrodas bankomāti; 2) tirdzniecības un servisa uzņēmumi; 3) interneta resursi.²⁶⁸ Domājams, ka šāds iedalījums tiešām atspoguļo visizplatītākās maksājumu karšu izmantošanas vietas, taču vienlaicīgi tas arī prasa zināmu precizējumu.

Pirmkārt, minētais autors vienā uzskaitījumā apvieno konkrētas vietas, telpas, kur norisinās noziedzīgā darbība (attiecībā uz bankomātiem), juridiskās personas (bez norādes uz konkrētu vietu), un interneta resursus, kas savā būtībā ir virtuālā vidē izveidotās tirdzniecības vietas.

²⁶⁴ Milhorn, H. Thomas. *Crime: Computer Viruses to Twin Towers*. Universal-Publishers, 2004, p. 88.

²⁶⁵ Sk. piem., Приговор Мончегорского городского суда Мурманской области от 08 апреля 2013 года по уголовному делу № 1-39/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-monchegorskij-gorodskoj-sud-murmanskaya-oblast-s/act-430149336/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

²⁶⁶ Приговор Белоярского городского суда Ханты-Мансийского автономного округа – Югры по уголовному делу № 1-43/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-beloyarskij-gorodskoj-sud-xanty-mansijskij-avtonomnyj-okrug-s/act-427784898/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

²⁶⁷ Atbilstoši uz autora pieprasījumu sniegtajai Latvijas Bankas informācijai, uz 2011. gada beigām Latvijā nebija neviena imprinteru. Savukārt 2007. gadā tādu bija 210, 2008.gadā – 314, 2009. gadā - 83, bet 2010. gadā – 58.

²⁶⁸ Филиппов, М. Н. Расследование краж и мошенничеств, совершенных с использованием банковских карт и их реквизитов. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Москва, 2012, с. 16.

Izdarīšanas vietai ir divējāda izpratne. Vadoties no tehniskā viedokļa, maksājumu karšu izmantošanas vieta ir ierīce, kas nodrošina kartes pieņemšanu (bankomāts, POS termināls, citas automatizētās datu apstrādes sistēmas, imprinteris). Turklāt var izdalīt tiešās pieņemšanas ierīces (bankomāts, POS termināls, imprinteris) un attālinātas (internets, telefons u. c.).

Raugoties no noziedzīga nodarījuma norises vietas izpratnes pozīcijām, maksājumu karšu prettiesiskās izmantošanas vieta ir tāda vieta, kur atrodas karšu pieņēmējierīce. Bez šaubām, pie tām ir pieskaitāmas vietas, kurās atrodas bankomāti, tirdzniecības vietas, kurās ir uzstādīti POS termināli, kā arī vietas, kurās notiek piekļūšana pie interneta vidē izvietotas virtuālas tirdzniecības vietas. Taču tajā pašā laikā pastāv iespējas apskatāmā veida bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļus izmantot arī citās vietās. Vēl vairāk, ievērojot mūsdienu iespējas piekļūšanai internetam, kā arī iespēju izmantot maksāšanas līdzekli ar telefona starpniecību, maksājumu kartes izmantošana var notikt praktiski jebkurā vietā.

Empīrisku datu apkopošana ir ļāvusi secināt, ka noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vietas izvēli nosaka šādi apstākļi: tirdzniecības objekta, bankomāta izvietojums; novērošanas video kameru esamība; apsardzes darbinieku esamība; noziedzīga nodarījuma priekšmets; līdzdalībnieka palīdzība; tirdzniecības vietas darbinieka personība. Kā izriet no Valsts policijas sniegtajām ziņām, likumpārkāpēji lielākoties izvēlas bankomātus, kas atrodas uz ielas jeb ārpus telpām, jo iekštelpās bieži vien ir novērošanas kameras un liela cilvēku plūsma. Tāpat likumpārkāpēji labāk izvēloties vietas, kur ir samērā liela bankomātu izmantotāju aprīte.²⁶⁹

Analizējot izzināmajam noziedzīgu nodarījumu veidam raksturīgu vietu īpatnības, autors ir konstatējis šādas likumsakarības. Ja noziedzīga nodarījuma izdarīšanas vieta ir bankomāts, tad noziedznieki pirmo reizi svešu vai viltotu maksājumu karti visbiežāk izmanto savas pastāvīgās uzturēšanās vietas vai darba vietas tuvumā. Tā pamatā ir apstāklis, ka bankomāts atrodas likumpārkāpējam zināmā vidē. Savukārt, ja svešas vai viltotas maksājumu kartes tiek izmantotas tirdzniecības vietā (pie nosacījuma, ka prettiesiskas darbības tiek veiktas bez tirgotāja pārstāvja līdzdalības), tad noziedznieks, tieši pretēji, izvēlas tās vietas, kurās viņš ikdienā neatrodas.

Svešu un viltotu norēķinu karšu izmantošanas laika izvēli zināmā mērā nosaka vieta, piemērām, tirdzniecības vietas darba laiks.

No tehniskās puses raugoties, kriminālsodāma maksājumu karšu izmantošana neatšķiras no tiesiskajiem darījumiem ar maksājumu kartēm, jo to darbību nodrošina vienoti **maksājumu sistēmu darbības principi**.

Maksājumu karšu izmantošana pēc savas būtības ir sakaru process - tirdzniecības vietā iekasētās darījuma summas pārskaitīšana uz banku, kas apkalpo konkrētu tirdzniecības vietu, tad uz

²⁶⁹ Pērn fiksēti 20 gadījumi par uz bankomātiem uzliktām ierīcēm karšu datu nolasīšanai <http://www.irliepaja.lv/lv/raksti/kriminals/pern-fikseti-20-gadijumi-kad-uz-bankomatiem-uzlikta-ierices-karsu-datu-nolasisanai/> [aplūkots 2012. gada 10. maijā]

emitenta banku, un beigās - uz maksājuma kartes turētāju. Šāda veida sakarus pasaulē nodrošina dažādas organizācijas, lielākās no kurām ir Starptautiskās asociācijas „VISA International”, „Eurocard/MasterCard International”, „American Express”, „Diners Club International”. Minētās starptautiskās asociācijas neizdod maksājuma kartes, bet nodrošina elektronisko norēķinu sistēmu normālu darbību. Starptautiskās banku asociācijas mēdz saukt arī par maksājumu sistēmām (angļu val. *Payment System*), ko veido normatīvo, līgumu un informatīvi tehnoloģisko līdzekļu, kā arī dalībnieku (banku, iestāžu, kompāniju) lēmumu kopums, kas reglamentē savstarpējās attiecības attiecībā uz maksājumu kartes lietošanu.

Mūsdienu attīstītas maksājumu sistēmas sastāv no šādiem subjektiem:

1. Maksājumu kartes emitents jeb izdevējs (angļu val. *Issuing Bank*) – kredītiestāde, kura izsniedz attiecīgā veida maksājumu karti lietotājam.
2. Pieņēmējbanka (angļu val. *Acquirer Bank*) – pilnvarota kredītiestāde, kas nodrošina emitenta saistību izpildi pret kartes lietotāju, to vidū organizē un nodrošina maksājumu karšu apkalpošanu tirdzniecības vietā.
3. Procesinga centrs (angļu val. *Acquiring Processor*) jeb maksājumu karšu apstrādes centrs – komersants, kas organizē un nodrošina maksājumu karšu darījumu apstrādi.
4. Starptautiskā maksājumu karšu asociācija (piemēram, *Visa* vai *MasterCard*), kas pilda starpnieka funkciju starp emitentiem un kredītiestādī pieņēmēju starpvalstu norēķinos.
5. Kartes turētājs (angļu val. *Cardholder*) – fiziska vai juridiska persona, kuras kontam kredītiestādē ir piesaistīta maksājumu karte.
6. Tirgotājs jeb tirdzniecības vieta (angļu val. *Merchant*) – komersants, kas pieņem maksājumu kartes, tostarp arī bezskaidrās naudas norēķiniem.

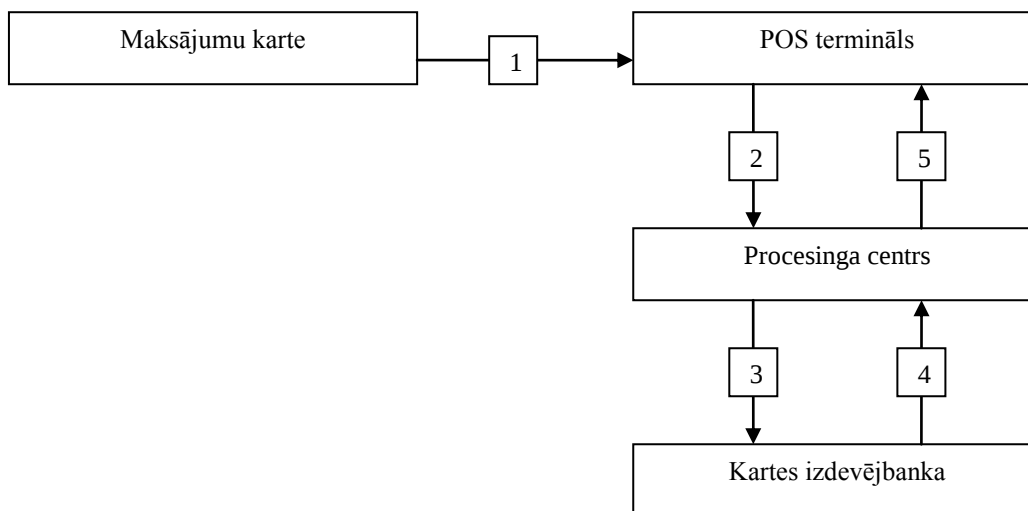
Minētā sakaru procesa rezultāts ir kartes autorizācija. Maksājumu kartes izmantošanas procesu vai nosacīti iedalīt divos posmos:

- 1) transakcijā (naudas pieprasījums) jeb darījuma iniciēšanā;
- 2) autorizācijā (naudas pieprasījuma apstiprinājums) jeb darījuma veikšanā.

Autorizācijas laikā, kas parasti ilgst 5-15 sekundes, notiek pārbaude, vai šāda karte eksistē un derīguma termiņš nav notecējis; vai karte ir aktīva (nav pieteikta kā zagta vai nozaudēta); vai kontā, kurai karte ir piesaistīta, atrodas pieprasāma naudas summa; vai pieprasījums atbilst līgumā par kartes apkalpošanu noteiktajiem darījuma apjoma limitiem. Maksājumu kartes autorizācija ir uzskatāma par notikušu, ja maksājums tiek apstiprināts.

Latvijā pastāv divi maksājumu sistēmu organizācijas pamata veidi, kuru atšķirības raksturo maksājumu kartes emitenta īpatnības:

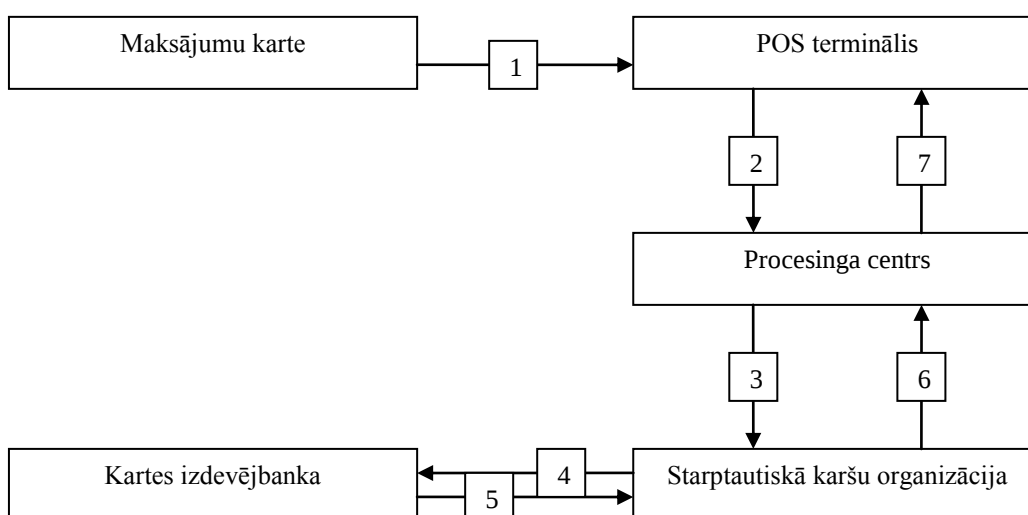
- 1) Ja maksājums tiek veikts ar Latvijas bankas emitēto maksājumu karti:

Shēma Nr.14. Maksājumu sistēmas organizācijas veidi. Maksājums ar Latvijā emitēto maksājumu karti

1. Kartes turētājs preču vai pakalpojumu apmaksai maksājumu karti iesniedz tirdzniecības vietā.
2. Novelkot karti caur POS terminālu, maksājumu kartes magnētiskajā joslā/veidnē esošā informācija tiek nolasīta (transakcija) un pārsūtīta Apstrādes centram.
3. Apstrādes centrs saņemto informāciju iereģistrē savā elektroniskajā transakciju žurnālā, pārbauda, vai karte nav iekļauta STOP sarakstā (pieteikta kā nozaudētā vai nozagta), un nosūta datus kartes izdevējbankai.
4. Emitentbanka pārbauda saņemto informāciju (atšifrē, pārbauda, vai ir iespējams izpildīt pieprasījumu), pēc kā dati tiek nodoti Apstrādes centram.
5. Apstrādes centrs pārsūta informāciju uz tirdzniecības vietu. Ja darījums ir apstiprināts, transakcija iegūst autorizācijas statusu.

2) Ja maksājums tiek veikts ar ārvalsts bankas emitēto maksājumu karti:

Shēma Nr.15. Maksājumu sistēmas organizācijas veidi. Maksājums ar ārvalstu banku emitēto maksājumu karti

Attiecībā uz viltotu maksājumu karšu raksturojumu jāatzīmē, ka tiesībsargājošo iestāžu prakse liecina, ka Latvijā pārsvarā tiek izmantotas ārvalstu banku, it īpaši ASV emitēto norēķinu karšu viltojumi.²⁷⁰

3.5. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma attīstības tendences

Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma attīstības tendences var tikt aplūkotas dažādos līmeņos.

Pirmkārt, to var izdarīt, izejot no noziedzīgās darbības vēsturiskās attīstības pozīcijām. Izmaiņas noziedzīgajā darbībā it īpaši krasī ir novērojamas aplūkojamā veida noziedzīgu nodarījumu gadījumā. Tā pamatā ir apstāklis, ka noziedzīga darbība un darbība tās novēršanai un apkarošanai (to vidū arī kriminālistiskā darbība) viena otru attīsta. Bez šaubām, šo attīstību lielā mērā veicina arī tehnikas sasniegumi. Šī abpusējā attīstība aizsākās ar pirmo maksājumu karšu parādīšanos civiltiesiskajā apgrozījumā, un varētu prognozēt, ka nekad nebeigsies. Ieviešot jaunus drošības elementus, rekvizītus, atmiņas iekārtas, pilnveidojot maksājumu karšu aprites tiesisko regulējumu, nosakot atbildību par prettiesiskām darbībām ar maksājumu kartēm, izstrādājot jaunas metodes un līdzekļus cīņā ar šā veida noziedzīgajām darbībām, noziedzīgās darbības mehānisms pielāgojas šiem pasākumiem, attīstās, lai tos pārvarētu. Savukārt noziedzīgās darbības mehānisma attīstības ietekmē ir spiestas attīstīties arī darbības tās novēršanai un apkarošanai, meklējot jaunus risinājumus.

Viltojumu izgatavošana pirmsākumos ar trafaretiespiešanas procesa palīdzību uz baltas plastikāta veidnes tika veidots attiecīgs krāsains zīmējums. Tad plastikātam tika pievienoti attiecīgas maksājumu sistēmas un emitenta kredītiestādes rekvizīti, pēc tam kartē tika izkalti kartes turētāja vārds un uzvārds, kartes numurs, derīguma termiņš un citi nepieciešamie reljefa rekvizīti. Visbeidzot, karte tika laminēta. Zema poligrāfiskā izpildījuma dēļ šādi viltojumi bija viegli konstatējami, un krāpniekiem šādu paņēmieni izdevās veiksmīgi izmantot līdz pagājušā gadsimta astoņdesmito gadu pirmajai pusei. Taču vēlāk likumpārkāpējiem radās iespējas viltojumu ražošanas procesā izmantot augstās kvalitātes mikro spiedes iekārtas un termiskās krāsošanas iekārtas, kuras tajā pašā laikā lietoja maksājumu sistēmas VISA un MASTERCARD. Nolūkā novērst viltojumu izgatavošanu, maksājumu sistēmas veica papildu drošības pasākumus, tādi bija kartes lietotāja parakstam paredzētā laukuma uzlabošana, ultravioletu zīmju iestrādāšana. Jāatzīst, ka minēto papildu drošības elementu falsifikācija nav sagādājusi īpašas grūtības noziedzniekiem, viņi ātri pielāgojās jaunajiem standartiem. Pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu sākumā maksājumu karšu industrija paziņoja par jauna drošības elementa – unikālās hologrammas – ieviešanu, kuru nebūšot

²⁷⁰ Kronberga, G. Domājot par sava konta drošību. Latvijas Vēstnesis Plus, Nr.103(131), 2006, 6. jūl.

iespējams viltot. Sākotnēji, mēģinot atdarināt hologrammu, noziedznieki izmantoja plānu foliju, kas bija viegli pamanāma. Vēlāk deviņdesmito gadu vidū likumpārkāpēji atrada materiālu tik augstas kvalitātes hologrammu viltojumu izgatavošanai, ka vizuāli to nevarēja atšķirt no īstās. Deviņdesmito gadu vidū tika izgudrots jauns viltojumu novēršanas veids - maksājumu karšu plastikāta otrā pusē iestrādāja magnētisko joslu, kas satur autorizācijai nepieciešamo informāciju. Sākotnēji tas sagādāja problēmas viltotājiem, un vienīgais norēķinu karšu prettiesiskās izmantošanas veids bija sabojāt magnētisko joslu, lai tirdzniecības vietas pārstāvim būtu jāievada informācija (plastikātā iestrādātie rekvizīti) POS terminālā manuāli vai arī jāizmanto imprinteris. Nedaudz vēlāk noziedznieki atklāja, ka dažās valstīs viņi var pilnīgi legāli iegūt ierīces magnētiskajā joslā esošās informācijas dzēšanai un ierakstīšanai. Piesaistot programmistus, tika radīta attiecīga maksājumu karšu elektronisko datu viltošanai paredzēta programmatūra. Kopš šī laika maksājumu karšu viltojumu izgatavošana ir pacelta visaugstākajā līmenī.²⁷¹ Šobrīd visā ES notiek pāreja uz tā saucamo *PIN and CHIP* sistēmu, kas ietver sevī gan maksājumu karšu izdošanu ar mikroshēmu, gan infrastruktūras (POS termināļu, bankomātu, programmatūras u. tml.) pilnveidošanu, lai nodrošinātu jaunu karšu pieņemšanu. Arī šoreiz speciālisti apgalvo, ka maksājumu kartes nebūšot iespējams viltot. Taču, ievērojot noziedzīgās darbības mehānisma vēsturisko attīstību, kā arī publiskajā telpā izskanējušās ziņas par maksājumu karšu mikroshēmā esošo datu iegūšanas iespējām, var prognozēt, ka nākotnē noziedznieki pārvarēs arī šos drošības pasākumus.

Otrkārt, svešu un viltotu bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļu prettiesiskās izmantošanas mehānisma attīstība ir raksturīga atsevišķa noziedznieka un/vai noziedzīga grupējuma darbībām. Izdarot noziedzīgus nodarījumus, likumpārkāpēji pastāvīgi pilnveido savu prettiesisko darbību; pamatojoties uz savu noziedzīgo pieredzi, jaunām tehniskajām iespējām, izdara secinājumus par nepieciešamajiem uzlabojumiem savā noziedzīgajā darbībā. Šāda pilnveide lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu parasti atspoguļojas:

- jaunu rīku izmantošanā un jau esošo rīku pilnveidošanā (piemēram, pilnveidojot attiecīgu programmatūru vai maksājumu karšu informācijas nolasīšanas iekārtas);
- jaunu noziedzīga nodarījuma izdarīšanas paņēmieni izgudrošanā vai modificēšanā;
- jaunu līdzdalībnieku piemeklēšanā;
- jaunu noziedzīgas darbības un tās pēdu slēpšanas paņēmieni izstrādē u. tml.

²⁷¹ Clarke, G., Graeme, R., Newman, R. Superhighway robbery: preventing e-commerce crime. Willan Publishing, 2003, p. 146-148.

Apskatāmā noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma dinamiskumu uzskatāmi atspoguļo Baltkrievijas speciālistu izdarītie secinājumi par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas attīstības posmiem.²⁷² Viņi izceļ trīs posmus:

1) „*Mantu kardinga*” jeb „*veščevuhas*” (no krievu val. *Безв*) posms. Pēc būtības tā ir maksājumu karšu rekvizītu izmantošana norēķiniem ar interneta starpniecību. Šajā posmā noziedzīgā nodarījuma īstenošanai ir nepieciešami šādi dati par maksājumu karti: kartes numurs un derīguma termiņš, turētāja vārds un uzvārds, drošības kods (atkarībā no maksājumu sistēmas - CVV, CVC, CID). Atkarībā no tirgotāja prasībām papildus minētajiem datiem dažreiz ir nepieciešams elektroniski „uzrādīt” tirgotājam izmantojamās kartes attēlu jeb tā saucamo „skanu” (no angļu val. *scan*). Taču arī kartes attēla izveidošana ir relatīvi vienkārša, pateicoties plašam programmatūras klāstam (visbiežāk izmanto programmu *Adobe Photoshop*), internetā atrodamajām pamācībām un likumpārkāpējam esot vidējā līmeņa iemaņām darbā ar programmatūru;

2) „*Reālā plastikāta*” posms, kas no pirmā posma atšķiras ar maksājumu karšu informācijas izmantošanu reālo viltojumu izgatavošanai nolūkā izmantot tradicionālajās tirdzniecības vietās;

3) „*Baltā plastikāta*” posms.

Izvērtējot minētos Baltkrievijas kolēģu secinājumus, autors konstatējis, ka tajos ir atspoguļots reāls noziedzīgās darbības attīstības stāvoklis. Turklāt jāatzīmē, ka katrā no minētajiem posmiem nepārtraukti notiek iekšējā attīstība. Likumpārkāpējs parasti sāk ar „*mantu kardingu*” šādu iemeslu dēļ:

- nelikumīgu pirkumu veikšanai praktiski nav nepieciešamas speciālas zināšanas tehnikā, programmēšanā u. tml.;
- nav nepieciešamas speciālas iekārtas, programmatūra;
- noziedzīgas darbības var izdarīt vienā vietā, esot datoram un interneta pieslēgumam;
- informāciju, kas ir pietiekoša norēķiniem internetā, samērā viegli iegūt;
- nav nepieciešamības pēc līdzdalībnieku iesaistīšanas;
- likumpārkāpējam parasti ir priekšstats, ka attālinātie darījumi nodrošina anonimitāti;
- citi iemesli.

Kā jau minēts, šis posms arī pakļauts iekšējai attīstībai. Ja sākotnēji noziedznieka mērķis ir noskaidrot, kā darbojas elektronisko maksājumu sistēma, pārbaudīt, vai izdosies izmantot svešas maksājumu kartes datus norēķiniem un veiksmīgi saņemt preci, tad, paejot laikam, tas transformējas par nolūku iegūt reālo peļņu šādu prettiesisku darbību rezultātā. Veicot prettiesiskās darbības, noziedznieks pilnveido savas zināšanas, iegūst attiecīgas iemaņas, meklē kontaktus noziedzīgajā

²⁷² Макаревич, А. Летопись Белорусского кардинга. Unpublished materials of the conference “Electronic Payment Instruments Abuse” nepublicētie materiāli. Szczecno : Wyższa Szkoła Policji, 2006.

pasaulē karšu informācijas iegūšanai, pieredzes apmaiņai, piemeklē līdzdalībniekus, prettiesiski iegūtās mantas realizācijas kanālus, novērš trūkumus noziedzīgās darbības mehānismā, veic pret darbības pasākumus u. tml.

Noteiktajā brīdī noziedznieks apzinās, ka „*mantu kardinga*” vairs nevar nodrošināt viņa mērķa sasniegšanu, tāpēc ir loģiska viņa pāreja uz nākamo attīstības līmeni. Parasti par likumpārkāpēju iegāstiem šādi pārejai ir:

- lielākās peļņas iegūšana;
- sarežģījumi prettiesiski iegūtās mantas realizācijā;
- interneta tirdzniecības vietās ierobežotais preču klāsts;
- interese par jaunajiem noziedzīgās darbības paņēmieniem un autoritātes iegūšana

kardera vidū;

- risks tikt atmaskotiem preces pasūtīšanas vai saņemšanas laikā.

Nākamais tā saucamais „Reālā plastikāta” posms bieži vien prasa gan speciālās zināšanas, iemaņas, gan iekārtas un līdzekļus maksājumu karšu viltojumu izgatavošanai. Šajā posmā parasti tiek piemeklēti līdzdalībnieki maksājumu karšu viltojumu izmantošanai („*dropi*”) tirdzniecības vietās. Viens no galvenajiem trūkumiem šajā attīstības pakāpē ir iegādāto preču realizācija, jo Latvijā vēl pirms dažiem gadiem skaidro naudu ar maksājumu karti varēja iegūt tikai kredītiestādēs (bankomātos vai filiālēs), kas savukārt noziedzniekam būtiski paaugstina risku tikt atmaskotam. Dažās Eiropas valstīs, piemēram, Lielbritānijā, no maksājuma kartes var saņemt skaidro naudu jebkuras tirdzniecības vietas kasē. Arī Latvijā šāda iespēja pēdējo gadu laikā tiek nodrošināta, taču tā, kā liecina Latvijas Bankas sniegtā informācija, nav guvusi mūsu valstī izplatību. Risks, ka likumpārkāpēja preču vai pakalpojumu samaksai iesniegtais maksājuma kartes viltojums tiks atklāts no kartes pieņēmēja puses, ir otrs būtiskākais trūkums noziedznieku skatījumā.

Pēdējais un pašlaik vislielāko attīstību guvušais posms ir „baltais plastikāts” (sk. attēlu Nr.11). Ievērojot to, ka baltajam plastikātam nav norēķinu kartes plastikātā iestrādāto rekvizītu, to faktiski var izmantot tikai divos veidos - bankomātos un tirdzniecības vietās, ja to darbiniekiem ir attiecīga vienošanās par karšu prettiesisku izmantošanu. Turklāt pēdējo veidu parasti izmanto tikai tajos gadījumos, ja noziedzniekiem nav zināmi PIN kodi. Ievērojot minēto, jāsecina, ka „balto plastikātu” pārsvarā izmanto bankomātos nolūkā iegūt skaidro naudu. Šim nelikumīgās darbības attīstības posmam ir vairākas priekšrocības salīdzinājumā ar jau minētajiem „*mantu kardinga*” un „reāla plastikāta” posmiem:

- Kā pamatoti norāda ASV speciālisti, viens no galvenajiem iemesliem pārejai no maksājumu karšu prettiesiskās izmantošanas tirdzniecības vietās uz „balto plastikātu” ir apstākļi,

ka likumpārkāpējiem nav jāsaskaras ar personām, kas veic transakciju (tirdzniecības vietas pārstāvjiem), kas, savukārt, būtiski samazina risku tikt atmaskotam.²⁷³

- Šāda viltojuma veida plastikāts nav jāfalsificē, jo tas netiks uzrādīts tirdzniecības vietas pārstāvjiem. Minētais padara šī paņēmiena īstenošanas pašizmaksas par minimālām, tas nav darbietilpīgs viltošanas process un aizņem relatīvi maz laika.

- *Karderiem* nav jāpiemeklē līdzdalībnieki, kuriem ir iespēja izmantot „balto plastikātu” tirdzniecības vietās. Ja „baltais plastikāts” tiek izmantots likumpārkāpējiem kontrolējamās tirdzniecības vietās, pirmkārt, to pietiekoši viegli konstatēt, bet, otrkārt, noziedzniekam parasti ir jārealizē preces, kas iegādātas. Savukārt „baltā plastikāta” izmantošana ATM ļauj likumpārkāpējiem iegūt skaidro naudu praktiski jebkurā bankomātā.

Attēls Nr.11. Baltā plastikāta paraugs (avots: Valsts policija, 2009. gads)

Maksājumu karšu prettiesiskās izmantošanas mehānisma attīstības tendences ietekmē arī jaunu drošības pasākumu ieviešana. Latvijā jau ir noslēgusies visas ES mērogā notiekošā pāreja uz tā saucamo „PIN & CHIP” sistēmu, kas paredz EMV standarta mikroprocesoru iestrādāšanu un to pieņemšanas nodrošināšanu katrā no dalībvalstīm. Ievērojot minētās izmaiņas, maksājumu karšu viltojumu izmantošana tirdzniecības vietās kļūst apgrūtināša, tāpēc var prognozēt, ka noziedznieki vismaz daļēji savas darbības būs spiesti pārcelt uz citām valstīm, vai arī koncentrēties maksājumu karšu izmantošanā internetā.

²⁷³ Could growing ATM fraud accelerate US conversion to the chip card?, USA, Miami: Level Four Americas 2004, p. 4.

3.6. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma pēdu raksturojums

Šajā darba apakšnodaļā autors izskatīs jautājumu par raksturīgākām pēdām, kas veidojas izzināmā veida noziedzīgu nodarījumu sagatavošanā, īstenošanā un slēpšanā.

Tradicionāli kriminālistikā izšķir "materiālās" un "ideālās pēdas". Savukārt materiālās pēdas ir pieņemts iedalīt trīs pamata grupās: 1) atspoguļošanas jeb trasoloģiskās pēdas, 2) objekti (priekšmeti un dokumenti) un 3) vielas (ķīmiskās, bioloģiskās, smaržu vielas u.c.).²⁷⁴

Visizplatītākās atspoguļošanas pēdas lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu ir pirkstu pēdas, kas atstātas uz svešu vai viltotu maksājumu karšu, kā arī to veidņu virsmas, maksājumu karšu viltošanai pielāgoto iekārtu virsmas, viltoto dokumentu, naudas zīmju virsmas, bankomātu virsmas u. tml. Autors neiesaka procesa virzītājam pirkstu pēdu atrašanai uz maksājumu karšu, to viltojumu un veidņu virsmas izmantot magnētisko pulveri, jo tādā gadījumā var sabojāt magnētisko joslu un tādējādi arī tajā esošo informāciju. Optimāli būtu minētos objektus nodot ekspertu rīcībā un paļauties uz viņu izvēlētajām metodēm (piemēram, fotografēšana attiecīgajā apgaismojumā vai citu metožu izmantošana) pirkstu pēdu atrašanai un fiksācijai. Tāpat pirkstu pēdas izskatāmās kategorijas lietās var atrasties uz bankomāta daļu imitācijas, ko parasti noziedznieki izgatavo no metāla vai plastmasas.

Izmeklējot apskatāmā veida noziedzīgus nodarījumus, visbiežāk tiek izņemtas un pētītas šādas vielas:

- 1) bioloģiskās pēdas (tajā skaitā DNS) uz svešām vai viltotām maksājumu kartēm, maksājumu karšu viltošanai pielāgotām iekārtām, viltotiem dokumentiem u. tml.;
- 2) krāsvielas, kas izmantotas maksājumu karšu viltošanā;
- 3) līmes pēdas bankomātu daļu imitāciju piestiprināšanas vietās.

Lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu visbiežāk tiek atrasti šādi priekšmeti: 1) svešas maksājumu kartes un maksājumu karšu viltojumi; 2) izejmateriāli maksājumu karšu viltošanai; 3) iekārtas un ierīces maksājumu karšu viltojumu izgatavošanai un svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanai; 4) dažādas atmiņas iekārtas (datoru cietie diski, atmiņas kartes, CD/DVD diski, disketes u. tml.), kurās tiek uzglabāta elektroniskā informācija par izdarījumiem vai gatavotajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, kas paredzēti KL 193. un 193.¹ pantā; 5) speciālā literatūra maksājumu karšu izgatavošanai, informācijas sistēmu drošības pārvarēšanai u. tml.; 6) priekšmeti, kas tika iegādāti, izmantojot svešas vai viltotas maksājumu kartes.

Visus dokumentus, kas var saturēt informāciju par svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu, autors piedāvā iedalīt divās grupās: 1) dokumentos, kas tiek sastādīti pie maksājumu

²⁷⁴ Vietas kā noziedzīga nodarījuma pēdas. Autoru kolektīvs. Rīga : Petrovskis un Ko, 2007., 11.lpp.

karšu izmantošanas; 2) citos dokumentos, kas satur informāciju par notikumu vai tā atsevišķajiem elementiem.

Maksājumu karšu izmantošanas rezultātā tiek veidoti attiecīgi darījumu apliecinājošie dokumenti, proti:

- a) POS termināļa kvīts (ja maksājuma karte izmantota tirdzniecības vietās ar POS termināļa starpniecību);
- b) imprinteru kvīts (ja maksājuma karte izmantota tirdzniecības vietās ar imprinteru starpniecību);
- c) kases aparāta čeks (ja maksājuma karte izmantota tirdzniecības vietās);
- d) bankomāta čeks (ja maksājuma karte izmantota bankomātā).

Minēto prasību satur gan Eiropas kopienas normatīvie akti,²⁷⁵ gan Latvijā pastāvošie normatīvi. Saskaņā ar Latvijas Bankas rekomendāciju darījumu veikšanai ar elektroniskajiem maksāšanas līdzekļiem 32. punktu par darījumiem, kas veikti, izmantojot elektronisko maksāšanas līdzekli (to vidū maksājumu karti), emitents rakstiski un, ja iespējams, elektroniski turētājam sniedz šādu informāciju:

- darījuma norāde, pēc kuras turētājs var identificēt darījumu, un informācija par pieņēmēju (*acceptor*), kur vai ar ko darījums veikts;
- turētāja samaksātā darījuma summa norēķinu valūtā un, ja darījums veikts ārvalstu valūtā, attiecīgā summa šajā ārvalstu valūtā;
- komisijas naudas un papildsamaksu summa, kas ieturēta par attiecīgajiem darījumu veidiem. Emitents arī sniedz turētājam informāciju par valūtas maiņas darījumos izmantoto valūtas maiņas kursu.²⁷⁶

Tātad POS termināļa/ imprinteru kvīts parasti satur šādu informāciju:

- tirdzniecības vietas nosaukums, adrese, tālrunis vai/un tirdzniecības vietas identifikācijas numurs, transakcijas datums, laiks;
- darījuma summa, valūta;
- maksājumu kartes rekvizīti vai to daļa;
- kartes lietotāja paraksts (promocijas darba izstrādes pabeigšanas brīdī Latvijā ir pabeigta pāreja uz tā saucamo "PIN & CHIP" sistēmu maksājumu karšu norēķinos, tāpēc kartes lietotāja identitātes apstiprināšanai ir pietiekami ar PIN koda ievadīšanu un kvīts parakstīšana nav nepieciešama).

²⁷⁵ Eiropas Kopienas Komisijas rekomendācija Nr.97/489/EC "Rekomendācija darījumiem ar elektroniskajiem maksāšanas līdzekļiem un attiecībām starp to emitentu un turētāju"

²⁷⁶ Latvijas Bankas Rekomendācijas darījumu veikšanai ar elektroniskajiem maksāšanas līdzekļiem, apstiprināti ar Latvijas Bankas padomes 2001. gada 13. septembra lēmumu Nr. 89/9.

Pie citiem dokumentiem, kas var saturēt informāciju par notikumu vai tā atsevišķajiem elementiem, izskatāmās kategorijas lietās varētu pieskaitīt: fiktīvo uzņēmumu dibināšanas dokumentus; kontu atvēršanas dokumentus kredītiestādēs; līgumus par POS terminālu uzstādīšanu un apkalpošanu; personību apliecinājošos dokumentus vai to viltojumus; dokumentus, kas liecina par to iekārtu vai ierīču iegādi, kas tiek izmantoti vai var tikt izmantoti maksājumu karšu viltošanā un izmantošanā, un citus.

Jāpiebilst, ka pašlaik Latvijā kartes lietotāja paraksts nav nepieciešams, ja maksājuma kartes informācijas nolasīšanai tiek izmantota kartes mikroshēma (tādā gadījumā lietotājam jāievada PIN kods). Taču dažās valstīs, piemēram, Spānijā, līdztekus PIN koda ievadīšanai kartes lietotājs paraksta POS termināla kvīti.

EKA čeks maksājumu kartes lietotājam nav jāparaksta, taču papildus minētajai informācijai tas satur ziņas par iegādāto preci vai pakalpojumu. Tieši šī īpatnība lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu bieži vien palīdz procesa virzītājam noteikt meklējamās objektus, gatavojoties un izdarot kratīšanu vai izņemšanu.

Papildus minētajam jāatzīmē, ka norādītie dokumenti tiek sastādīti divos eksemplāros, no kuriem viens paliek tirdzniecības vietā.

Bankomāta čekā parasti tiek atspoguļota šāda informācija: 1) bankomāta identifikācijas numurs, atrašanās vietas adrese, 2) operācijas veikšanas laiks, 3) operācijas summa un valūta, 4) operācijas apstiprinājuma kods, 5) norēķinu konta un tam piesaistītās maksājuma kartes dati vai to daļa.

Gan gadījumā ar maksājumu karšu izmantošanu tirdzniecības vietā vai bankomātā, gan arī maksājumu kartes virtuālās izmantošanas gadījumā (piemēram, iegādājoties preces vai pakalpojumus ar interneta starpniecību) attiecīgajās informācijas sistēmās un attiecīgās tehnikas atmiņās iekārtās tiek veidota informācija par veikto darījumu:

- ja maksājumu karte izmantota bankomātā, tad elektroniskā informācija tiek izveidota gan ATM, gan maksājumu karšu darījumu apstrādes centrā, gan arī emitentbankā;
- ja maksājumu karte izmantota tirdzniecības vietā, tad – tirdzniecības vietā, procesinga centrā un maksājumu kartes izdevējbankā;
- ja maksājumu karte izmantota norēķiniem internetā, tad attiecīgā informācija tiek veidota lietotāja datora atmiņās iekārtā, serverī, kas apkalpo lietotāju un tirdzniecības vietu, tirdzniecības vietas datora atmiņās iekārtā, procesinga centrā un emitentbankā.

Turklāt maksājumu karšu emitentiem, kā arī apstrādes centriem parasti ir automātiskās krāpšanas konstatēšanas sistēmas (angļu val. *Automatic Fraud Detection System*), t. i., datorprogrammas, kas elektronisko maksājumu apstrādes laikā atlasa darījumus, kuriem ir minētās kategorijas lietu pazīmes. Minētās sistēmas apstrādā: 1) informāciju par autorizācijas pieprasījumu

un transakciju (summas apmērs, informācija par karti un tās lietotāju u. c.); 2) ziņas par pieņēmēju (pieņēmēja dati, atrašanās vieta u. tml.); 3) datus par kartes transakcijām kopumā un dati par tirdzniecības vietā veiktajām transakcijām kopumā; 4) citu informāciju.

Informācijas nesēji var saturēt šādas ziņas:

- saraksti (elektroniskā pasta vēstules, Skype saraksti, SMS u. tml.);
- ziņas par noziedznieka interesēm (kādas vietnes internetā ir apmeklējis, ziņas, kas uzglabājas lietotāja failos);
- programmatūra skimminga aparāturai, tās darbības pēdas;
- programmatūra datu ierakstīšanai, tās darbības pēdas;
- ziņas par maksājumu kartēm (dizains, karšu magnētiskajās joslās esošie dati, karšu numuri, PIN kodi);
- piezīmes par noziedzīgu darbību.

Bankomāta informācijas nesējā var atrasties šādas pēdas:

- bankomāta elektroniskais žurnāls;
- programmas – vīrusi, kas iegūst ziņas par maksājumu karšu magnētiskajās joslās esošiem datiem, PIN kodiem, ļauj izņemt visu bankomātā esošos naudas līdzekļus, izdzēst šādas programmatūru un tās darbības pēdas;
- novērošanas kameru videoieraksti.

Apskatot jautājumu par pēdām, kas raksturīgas svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanai, autors secinājis, ka likumpārkāpēji, gatavojoties un izdarot minētās kriminālsodāmās darbības, atstāj virkni pēdu, kas liecina gan par maksājumu karšu izmantošanas faktu, gan par tā noziedzīgo raksturu.

4. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas mehānisma raksturojums

4.1. Izmeklēšanas mehānisma elementu raksturojums

Kriminālistikā līdz šim nebija pieņemts atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanu aplūkot kā kriminālistiskas darbības mehānismu. Arī atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida/grupas mehānismu kā visaugstākās abstrakcijas pakāpes kategoriju attiecībā uz noziedzīgu darbību sāka lietot nesen, tās vietā bija kriminālistiskais raksturojums kā tipisko pazīmju kopuma apraksts. Savukārt, kā jau minēts iepriekš šajā darbā, kriminālistiskās darbības mehānismu gan kriminālistikas teorijā, gan kriminālistiskajā metodikā zinātnieki pārsvarā atveido kriminālistisko situāciju un izmeklēšanas etapu formā. Šāda pieeja, pēc autora domām, nav precīza. Līdzīgi kā noziedzīgu darbību arī kriminālistisko darbību veido tā elementi un etapi. Tāpat kā noziedzīga darbība šī ir dinamiska kategorija, tāpēc izmeklēšanu kā kriminālistikas izpētes objektu precīzāk būtu nosaukt par izmeklēšanas darbības jeb kriminālistiskās darbības mehānismu. Kriminālistiskā metodika pēta atsevišķa veida vai grupas noziedzīgās darbības mehānisma un kriminālistiskās darbības mehānisma likumsakarības un uz šīs izpētes rezultāta pamata izstrāda ieteikumus izmeklēšanai.

Autora piedāvājuma sakarā var rasties jautājums, ko dod zinātnei jaunas kategorijas – kriminālistiskās darbības mehānisma - ieviešana? Pirmkārt, tā ļauj izveidot vienotu izmeklēšanu raksturojošo pazīmju sistēmu, kurā katram tās elementam un etapam ir sava noteikta vieta. Šobrīd kriminālistikā ir izveidojusies situācija, ka atsevišķajām kriminālistiskajām kategorijām, kas raksturo izmeklēšanu, ir patstāvīgs raksturs. Piemēram, ikvienā kriminālistikas grāmatā tiek veltīta samērā liela uzmanība izmeklēšanas situācijām, to veidojošiem komponentiem. Tajā pašā laikā līdz šim nav vienotas izpratnes par to, kāda ir izmeklēšanas situāciju vieta izmeklēšanā, tieši kuri elementi veido tās saturu. Nerimst diskusijas par to, vai kriminālistiskās situācijas struktūrā ietilpst izmeklēšanas subjekts, apstākļi, kuros notiek izmeklēšana u. tml. Kriminālistiskas darbības mehānisma jēdziena ieviešana ļauj lielā mērā minētās problēmas atrisināt. Atgriežoties pie izmeklēšanas situācijas problemātikas, var secināt, ka tā savā būtībā ir kriminālistiskās darbības mehānisma stāvoklis kādā konkrētā tā norises brīdī vai relatīvi īsā laika posmā. Tādējādi situāciju veido kriminālistiskās darbības mehānisma elementi, tostarp izmeklēšanas subjekts. Otrkārt, kriminālistiskās darbības mehānisma kategorija padara par sistēmisku atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanas izpēti. Kā vairākkārt uzsvērts šajā promocijas darbā, lai izstrādātu zinātniski pamatotus ieteikumus kādā konkrētā kriminālsodāmo darbību veida izmeklēšanai, ir jāizpēta divi jautājumu bloki: noziedzīgu nodarījumu veida/grupas mehānisma

likumsakarības un tā izmeklēšanas mehānisma likumsakarības. Pēdējā likumsakarības gūst atspoguļojumu tieši kriminālistiskās darbības elementu un posmu īpatnībās, kuru izzināšana nav iespējama bez to apvienošanas vienotā sistēmā kriminālistiskās darbības mehānisma formā.

Kriminālistiskās darbības mehānismu veido: 1) elementi: izmeklēšanas subjekts, noziedznieks, citas kriminālprocesā iesaistītas un neiesaistītas personas; 2) etapi: sākotnējais un turpmākais. Turklāt izmeklēšanas notiek noteiktos apstākļos, kas ietekmē izmeklēšanu, bet kuriem attiecībā uz kriminālistiskās darbības mehānismu ir ārējais raksturs.

Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas mehānismu veido tā elementi, no kuriem svarīgākie ir izmeklēšanas subjekts un noziedznieks.

Izmeklēšanas subjekts. Jautājums par izmeklēšanas subjekta īpatnību iekļaušanu atsevišķajā izmeklēšanas metodikas saturā ir viens no visvairāk diskutējamiem jautājumiem kriminālistu vidū. Visbiežāk to aplūko izmeklēšanas situācijas kontekstā - kā to veidojošo elementu. R. Belkins, T. Averjanova uzskata, ka izmeklēšanas situāciju cita starpā veido izmeklētāja psiholoģiskais stāvoklis, konflikta situācijas esamība procesa virzītāja un viņam pretdarbojušos personu starpā, izmeklētāja zināšanu līmenis par pierādījumu iegūšanas iespējām, viņa rīcībā esošās tehniskās iespējas, resursi, kā arī citi izmeklēšanas subjektu raksturojošie apstākļi.²⁷⁷ A. Filipovs, kritizējot minēto viedokli, tomēr atzīst, ka procesa virzītāja raksturojumi - pieredze, viņa psiholoģiskais stāvoklis, zināšanu līmenis u.c. - tiešā vai netiešā veidā ietekmē viņa darba rezultātus.²⁷⁸

Analizējot minētos viedokļus, pirmkārt, būtu jānorāda, ka nepastāv strīds par to, ka procesa virzītājs un citas kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās amatpersonas ir izmeklēšanas mehānisma elements. Turklāt viņi ir izmeklējamā notikuma izzināšanas subjekti, tāpēc bez šā elementa nepastāv neviens noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanas mehānisms.

No otras puses, minētie zinātnieki raugās uz izmeklēšanas situāciju kā uz kādu patstāvīgu veidojumu kriminālistiskajā metodikā. Taču, ja izmeklēšanas situāciju aplūko kā kriminālistiskās darbības mehānisma stāvokli, tad tās saturu arī veidos mehānisma elementi, noteikti mijiedarbības akti starp tiem, kā arī starp elementiem un ārējiem apstākļiem, kuros notiek izmeklēšana.

Ar izmeklēšanas subjektu kriminālistiskajā izpratnē ir jāsaprot ne tikai procesa virzītājs, bet jebkura izmeklējamā notikuma vai tā atsevišķu apstākļu izzināšanai pilnvarota amatpersona.

Izmeklēšanas subjekta sadarbība ar operatīvās darbības subjektiem un citām personām. Uz nepieciešamību atspoguļot izmeklēšanas subjekta sadarbības īpatnības konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas mehānisma ietvaros ir norādīts gandrīz jebkurā

²⁷⁷ Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. Криминалистика: учебник для вузов. Москва : НОРМА, 2010, с. 487.

²⁷⁸ Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под редакцией Филиппова А. Г. Москва : Юрайт, 2012, с. 508-509.

kriminālistikas mācību grāmatā. Tajā pašā laikā zinātnieki šo jautājumu aplūko dažādā apjomā un atšķirīgos aspektos. Daži zinātnieki minētās īpatnības izklāsta speciālo zināšanu izmantošanas kontekstā, citi – kā kriminālprocesuālo sadarbību vai sadarbību starp procesa virzītāju un operatīvās darbības subjektu u. tml. Arī sadarbības jautājumu izklāsta apjoma noteikšanas ziņā kriminālistiem ir atšķirīgas pieejas. Piemēram, pēc R. Dombrovska domām, izmeklēšanas metodikas ietvarā kā patstāvīgi tās elementi būtu jāatspoguļo procesa virzītāja un operatīvā darbinieka sadarbība noziedzīgu nodarījumu pirmstiesas izmeklēšanā, kā arī speciālo zināšanu izmantošana.²⁷⁹ J. Iščenko uzskata, ka ir izzināmas speciālo zināšanu izmantošanas īpatnības atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanā.²⁸⁰ T. Averjanova, R. Belkins, J. Koruhovs un J. Rosinska, sniedzot atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veidu vai grupu izmeklēšanas metodiku izklāstu, praktiski neattēlo kādas procesa virzītāja sadarbības īpatnības, norobežojoties ar to, ka šīs problēmas tiek aplūkotas kriminālistiskās taktikas ietvaros.²⁸¹ Domājams, ka pēdējā pieeja nav pareiza. Bez šaubām, izmeklētāja sadarbība ar, piemēram, speciālistiem, kuriem ir speciālas zināšanas izmeklēšanai svarīgos specifiskajos jautājumos, ir aplūkojama atsevišķu izmeklēšanas darbību vispārīgo taktikas noteikumu kontekstā, taču tajā pašā laikā arī atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanā šī sadarbība var būt visai īpatnēja. Piemēram, U. Miķelsons savā informācijas tehnoloģiju noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai veltītajā monogrāfijā, apskatīdams šā kriminālsodāmo darbību veida izmeklēšanas taktiskos un metodiskus aspektus, pamatoti ir veltījis lielu uzmanību datorspeciālistu iesaistīšanai,²⁸² A. Lieljuksis pamatoti izceļ sadarbības īpatnības lietās par noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizāciju, tostarp sadarbību starp procesa virzītāju un Kontroles dienestu.²⁸³ Arī svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas mehānismā notikuma izzināšanas subjekta sadarbībai ir savas, tikai šim noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas veidam raksturīgas īpatnības.

Pēc autora domām, īpatnības, kuras ir saistītas ar izmeklēšanas subjekta attiecībām ar operatīvās darbības subjektu, citām valsts un pašvaldību iestādēm, speciālistiem u.c., noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanā varētu apvienot ar vienu jēdzienu – viņa sadarbību izzināmā nodarījuma mehānisma noskaidrošanā. No citiem kriminālistiskās darbības mehānisma elementu mijiedarbības aktiem sadarbību nošķir tajā iesaistīto personu kopīgais mērķis – palīdzēt izmeklēšanas subjektam izzināt notikumu un tā atsevišķus apstākļus.

Zinātniskajā literatūrā ir atrodamas dažādas sadarbības klasifikācijas. Analizējot pētnieku viedokļus, autors uzskata, ka par pamatu sadarbības klasifikācijai vienlaicīgi var būt vairākas

²⁷⁹ Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 151.-152. lpp.

²⁸⁰ Ищенко, Е. П. Криминалистика: курс лекций. Москва : АСТ Москва, 2008, с. 286.

²⁸¹ Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. Криминалистика: учебник для вузов. Москва : НОРМА, 2010.

²⁸² Miķelsons, U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības. Rīga : Turība, 2003, 258.-264. lpp.

²⁸³ Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūtu legalizācijas apkarošana. Rīga : SIA „P&Ko”, 2007.

pazīmes. Var izcelt procesuālo un neprocesuālo sadarbību, un, izejot no šāda iedalījuma, sargrūpēt sadarbības veidus pēc tajā iesaistāmā partnera pazīmēm un sadarbības teritoriālā aspekta (sk.pielikumu Nr.7). Faktiski sadarbībai ar jebkuru tajā iesaistāmo personu var būt gan procesuāls, gan neprocesuāls raksturs. Pēc teritoriālā principa var izdalīt starptautisko un vietējo sadarbību. Savukārt, vadoties pēc sadarbības partnera īpatnībām, var izšķirt sadarbību ar operatīvās darbības subjektu, citām izmeklēšanas iestādēm, citām valsts un pašvaldību iestādēm, kā arī ar speciālistiem.

Sadarbības problemātikas kontekstā pirmais aplūkojamais jautājums ir procesa virzītāja un operatīvās darbības subjekta sadarbība. Šajā sakarā viena no diskutējamākajām problēmām ir šīs sadarbības tiesiskais pamats, kas ir kriminālprocesuāli tiesisks jautājums. Pēc autora domām, atbilde uz to ir atkarīga no tā, kādas darbības kriminālprocesā veic operatīvās darbības subjekts un kāda ir sadarbības forma. No vienas puses, kriminālprocesā vienīgais pamats operatīvās darbības līdzekļu un metožu pielietošanai ir nepieciešamība veikt speciālās izmeklēšanas darbības. Tikai pamatojoties uz izmeklēšanas tiesneša lēmumu un esot nepieciešamībai pēc operatīvo darbību pielietošanas, operatīvās darbības subjekts var tās veikt kriminālprocesā. No otras puses, ja operatīvās darbības subjekts savā operatīvās izstrādes lietā iegūst ziņas, kam ir nozīme kriminālprocesa ietvaros izmeklējamā notikuma izziņāšanā un vienlaicīgi tās ir iespējams pārbaudīt Kriminālprocesa likuma noteiktajā procesuālajā kārtībā, tad arī šādas ziņas var izmantot kriminālprocesā.

No citas puses, kriminālprocesuālā sadarbība var izpausties ne tikai operatīvo pasākumu veikšanā vai informācijas apmaiņā starp izmeklēšanas un kriminālmeklēšanas subjektu. Kriminālpolicijas darbinieku var iesaistīt arī:

- kriminālprocesā veicamās darbībās, kurās tiek meklēti un izņemti lietai nozīmīgi objekti, piemēram, kratīšanā, notikuma vietas apskatē u.c.;
- noziedznieka aizturēšanā un izsekošanā tūlīt pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas.

Minētajos gadījumos par tiesisku pamatu sadarbībai varētu būt procesa virzītāja uzdevums vai arī izmeklēšanas grupas izveidošana, kuras sastāvā ir iekļauta arī operatīvās darbības subjekta amatpersona.

Raksturojot sadarbību meklēšanas pasākumos, T. Averjanova, R. Belkins, J. Koruhovs un J. Rosinska norāda, ka gan izmeklēšanas subjekta, gan operatīvās darbības subjekta darbībai ir kopīgs mērķis – objekta noskaidrošana un atrašana. Turklāt procesa virzītāja darbībai, pēc minēto autora domām, ir raksturīga tikai objekta atrašana, jo tā var būt veikta tikai attiecībā uz zināmu, tātad noskaidrotu objektu.²⁸⁴ Šādam viedoklim grūti piekrist, jo, piemēram, lemjot jautājumu par

²⁸⁴ Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. Криминалистика: учебник для вузов. Москва : НОРМА, 2010, с. 469-470.

kratīšanas izdarīšanas nepieciešamību, procesa virzītājam nekad nav zināmi visi iespējami objekti, kam varētu būt nozīme kriminālprocesā un kuri ir jāmeklē pārmeklēšanas laikā.

Īpaši svarīgs jautājums, kas raksturīgs tieši aplūkojamā veida noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai, ir sadarbība ar procesinga centru un kredītiestādēm.²⁸⁵ Šādas sadarbības nozīmi uzskatāmi atspoguļo Latvijas Valsts policijas 2006. gada pārskatā minētais, ka „viens no svarīgākajiem šāda veida noziedzīgu nodarījumu atklāšanas faktoriem ir sadarbība ar dažādām iestādēm, piemēram, ar norēķinu karšu monitoringa kompāniju “First Data Latvia”, Latvijas komercbankām, citu valstu tiesībaizsardzības institūcijām, dažādu izstāžu drošības dienestiem, Interneta pakalpojumus nodrošinošajām kompānijām u.c. Minētās sadarbības rezultātā operatīvāk var iegūt ziņas par nelikumīgajiem darījumiem, to veikšanas vietām un laikiem, saistību ar citiem līdzīgiem gadījumiem un iespējamām nelikumīgām darbībām ārpus Latvijas teritorijas, kā arī operatīvi var iegūt ar videonovērošanas sistēmām fiksētos datus.”²⁸⁶

Procesinga centra un kredītiestāžu nozīmīgo lomu viltotu norēķinu karšu izmantošanas atklāšanā apstiprina arī 22 kriminālprocesu materiālu izpēte, kas bija uzsākti pēc Krimināllikuma 193. panta. No 22 krimināllietām 16 gadījumos noziedznieku veiksmīgā aizturēšana notikusi, pastāvot operatīvai un produktīvai sadarbībai starp kriminālpolicijas struktūrvienībām un procesinga centru/kredītiestādi.

Neskatoties uz to, ka ar viltotu norēķinu līdzekļu izmantošanu saistītu noziedzīgu nodarījumu atklāšanā procesinga centram ir nenoliedzami būtiska loma, ko uzsver gan praktiskie darbinieki,²⁸⁷ gan pētnieki,²⁸⁸ sadarbības problēmas starp elektronisko maksājumu apstrādes centru un attiecīgajām tiesībsargājošo iestāžu institūcijām speciālajā un zinātniskajā literatūrā praktiski nav tikušas izziņātas. Gandrīz ikvienā pētījumā, kas ir saistīts ar svešu norēķinu karšu un to viltojumu izmantošanas atklāšanas, izmeklēšanas un novēršanas atsevišķajām teorētiskajām un metodiskajām problēmām, visai liela uzmanība ir veltīta starptautiskajai sadarbībai starp tiesībsargājošām iestādēm. Taču nevienā zinātniskajā darbā, kas ir nonācis autora redzeslokā, nav aplūkots jautājums par procesa virzītāja un procesinga centra sadarbības iespējām viltotu maksājumu karšu izmantošanas atklāšanā.

Karšu apstrādes centra vietu un lomu bezskaidrās naudas norēķinos nosaka maksājumu sistēmas īpatnības. Lielākā procesinga kompānija pasaulē ir uzņēmums First Data, kas ir dibināts 1969. gadā ASV un šobrīd nodrošina maksājumu karšu darījumu apstrādes pakalpojumu sniegšanu

²⁸⁵ Berezins, A. Kriminālpolicijas un procesinga centra sadarbības iespējas viltotu maksājumu karšu izmantošanas atklāšanā. Tēžu krājums, Daugavpils: Daugavpils universitāte, 2010., 43-48.lpp.

²⁸⁶ Valsts policijas 2006. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/Fish/publ_parskats_2006.doc [skatīts 2013.gada 10. septembrī].

²⁸⁷ Turpat.

²⁸⁸ Piemēram, Горбачев, Д.А. Расследование преступлений, совершаемых с использованием электронных платежных документов. Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы борьбы с преступностью и иными правонарушениями». 2008, с.83-85.

vairāk nekā 60 pasaules valstīs. Arī Latvijā vadošais komersants, kas piedāvā procesinga pakalpojumus, ir SIA „First Data Latvia” (līdz 2005. gadam SIA „Banku Servisa Centrs”).

Karšu apstrādes centrā akumulējas visa iespējama informācija par katru Latvijā veikto darījumu ar maksājumu karti, kura ne tikai tiek sakārtota un nosūtīta maksājumu sistēmas dalībniekiem, bet arī tiek pakļauta analīzei ar tā saucamās automātiskās krāpšanas konstatēšanas sistēmas palīdzību. Minētā sistēma ir datorprogramma, kas elektronisko maksājumu datu apstrādes laikā atlasa darījumus, kuriem ir noteiktas pazīmes, kas liecina par iespējamām prettiesiskām darbībām ar norēķinu līdzekli. Pie šādām pazīmēm varētu pieskaitīt vienlaicīgu kartes izmantošanu divās vai vairākās vietās, Latvijā nepopulāru kredītiestāžu emitēto norēķinu karšu transakciju netipisko palielināšanos u.c.

Ievērojot to, ka elektronisko maksājumu apstrādes centrs visai bieži ir pirmā persona, kas iegūst sākotnējo informāciju par iespējamām prettiesiskām darbībām ar norēķinu kartēm, apskatāmo noziedzīgu nodarījumu atklāšanai ir ārkārtīgi svarīga veiksmīga sadarbība starp kompetentajām tiesībsargājošajām iestādēm un karšu apstrādes uzņēmumu.

Analizējot ziņas par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas mehānismu, jāsecina, ka procesinga centra sniegtās informācijas izpētes rezultāts visbiežāk ir pamats noziedznieku apzināšanai vēl pirms kriminālprocesa uzsākšanas. Minētā pamatā ir apstāklis, ka likumpārkāpēji svešas un viltotas maksājumu kartes parasti izmanto atkārtoti un tādējādi pastāv varbūtība ar pietiekami augstu ticamības pakāpi, ka turpmāku noziedzīgu darbību realizācijas laikā policijas darbiniekiem izdosies viņus aizturēt. Informācijas apmaiņa tiešsaistes jeb on-line režīmā notiek bez tās tiešās rakstiskās fiksācijas. Šī sadarbības forma ir raksturīga ar ziņu apmaiņu par veicamajām transakcijām iespējamo noziedznieku izsekošanas procesa laikā.

Ievērojot minēto, autors secina, ka apskatāmajā lietu kategorijā pastāv gan vispārēja rakstura sadarbība, kas piemīt jebkuru noziedzīgu nodarījumu veidu izmeklēšanai, gan arī ļoti specifisks un tikai lietām par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu raksturīgs sadarbības veids – starp procesa virzītāju un procesinga centru vai kredītiestādi.

Noziedznieks un pretdarbība izmeklēšanai lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu. Pretdarbība izmeklēšanai tādā vai citādā formā tiek pētīta katrā krimināltiesiskajā zinātnē. Krimināltiesībās pretdarbības jautājums gūst atspoguļojumu gan Krimināllikuma Vispārīgajā daļā (20. panta ceturtā daļa, 22. pants, , 62. panta otrā daļa), gan Sevišķajā daļā (XIII nodaļa, 106., 117., 308., 313. pants u.c.).

Pretdarbība ir minēta Kriminālprocesa likuma 241. panta pirmajā daļā, kurā noteikts, ka procesuālā piespiedu līdzekļa piemērošanas pamats ir personas pretdarbība kriminālprocesa mērķa sasniegšanai konkrētajā procesā vai atsevišķas procesuālās darbības veikšanai, savu procesuālo pienākumu nepildīšana vai nepienācīga pildīšana.

Pretdarbības izmeklēšanai problemātika speciālās procesuālās aizsardzības kontekstā gūst atspoguļojumu A. Kavaliera,²⁸⁹ S. Kazakas²⁹⁰ un Ā. Meikališas²⁹¹ darbos. Pretdarbībai kriminālprocesam kā kriminālistikas zinātnes problēmai ir daudz plašāks raksturs nekā kriminālprocesā. Diemžēl praksē bieži vien šis apstāklis netiek ņemts vērā, tādēļ ik pa laikam nākas sastapties ar viedokli, ka ar pretdarbību kriminālprocesuālajā plāksnē (proti, kā pamats piespiedu līdzekļa piemērošanai) būtu jāsaprot arī, piemēram, aizdomās turētā vai apsūdzētā atteikšanās no liecību sniegšanas. Minētā sakarā jānorāda, ka no kriminālprocesa tiesību skata punkta personu tiesību realizācija vai atteikšanās no tām nekādā gadījumā nevar tikt traktēta kā pretdarbība kriminālprocesam. Savukārt kriminālistikā, kur pretdarbības jēdzienam, kā mēs pārliecināsimies nedomā daudz vēlāk, ir plašāks saturs, pazīst gan tā saucamo tiesisku, gan prettiesisku pretdarbību.

Pretdarbība izmeklēšanai kriminālistikā sākotnēji tika apskatīta kā noziedzīga nodarījuma slēpšana, kas izpaužas noziedzīga nodarījuma pēdu kā kriminālistiski nozīmīgas informācijas avotu slēpšanā, iznīcināšanā, falsifikācijā u. tml. Pieņemts uzskatīt, ka pirmo reizi padziļinātu problēmas izpēti ir veicis V. Karagodins 1992. gadā izdotajā monogrāfijā „Pretdarbības izmeklēšanai pārvarēšana”. Pēc viņa domām, pretdarbība pirmstiesas izmeklēšanai ir apzinātas darbības (darbību un bezdarbības sistēma), kas vērstas uz šķēršļu likšanu objektīvās patiesības noskaidrošanai krimināllietā un citu pirmstiesas izmeklēšanas uzdevumu sasniegšanai.²⁹² Līdzīgi arī S. Žuravļovs tajā laikā rakstīja, ka pretdarbība izmeklēšanai ir darbību (vai bezdarbību) sistēma, kas vērsta uz noziedzīga nodarījuma slēpšanas mērķi.²⁹³

Arī Latvijas kriminālisti pievērsās pretdarbības problemātikai. Vienā no pirmajām kriminālistikas mācību grāmatām latviešu valodā tās autors I. Indulēns rakstīja, ka „...izmeklētājam jāstāpjas ar noziedznieka pretsparu, ar maskēšanos, kas bieži vien ir visai labi pārdomāta un sagatavota. Nereti noziedznieks nozieguma izdarīšanai gatavojas kā teorētiski (plaši studē literatūru), tā arī praktiski, lai atstātu pēc iespējas mazāk pēdu, lai izveidotu maldinošu situāciju un noslēptu nozieguma izdarīšanas sekas. Tiek sīki pārdomāti un realizēti pasākumi alibi nodrošināšanai.”²⁹⁴ Pretdarbību izmeklēšanai noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas apkarošanas kontekstā ir aplūkojis A. Lieljuksis.²⁹⁵ Ievērojamu ieguldījumu pretdarbības problēmu izpētē ir

²⁸⁹ Kavalieris, A. Noziegumu atklāšanas dalībnieku speciālā valstiskā aizsardzība. Rīga : LPA, 1997, 184 lpp.

²⁹⁰ Kazaka, S. Speciālā procesuālā aizsardzība. Rīga : Turība, 2008, 384 lpp.

²⁹¹ Meikališa, Ā. Personas valstiskā aizsardzība kriminālprocesā. Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds, 1996, 8. nov.

²⁹² Карагодин, В. Н. Основы криминалистического учения о преодолении противодействия расследованию. Автореф. дис. д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 1992, с. 16.

²⁹³ Журавлев, С. Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Н. Новгород, 1992, с. 9-10.

²⁹⁴ Indulēns, I. Kriminālistika. Rīga, : Zvaigzne, 1978, 163. lpp.

²⁹⁵ Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūtu legalizācijas apkarošana. Rīga, : SIA „P&Ko”, 2007, 344.-345., 347.-348., 363. lpp.

veicis Latvijas zinātnieks J. Konovalovs, kurš tai ir veltījis vairākus zinātniskus rakstus²⁹⁶, tajā skaitā arī sadarbībā ar citiem pētniekiem.²⁹⁷ Pēc J. Konovalova domām, pret darbību izmeklēšanai no kriminālistikas pozīcijām ir tīšas darbības (vai bezdarbība), kas nereti aizsākas ar sagatavošanos noziedzīgajam nodarījumam un beidzas ar soda izciešanu, ko veic personas, kas tiešā veidā ieinteresētas viņām labvēlīgā izmeklēšanas iznākumā, un tāpēc tās ir vērstas uz šķēršļu likšanu operatīvajam darbiniekam, izmeklētājam, prokuroram vai tiesai objektīvi, vispusīgi un pilnīgi noskaidrot noziedzīga nodarījuma apstākļus, vai arī ko veic personas, kurām nav minēto mērķu, bet kuras subjektīvo apstākļu ietekmē ir spiesti veikt darbības (bezdarbību), kas sarežģī izmeklēšanu, noziedzīga nodarījuma apstākļu noskaidrošanu.²⁹⁸

A. Kustovs pret darbību izmeklēšanai definē kā objektīvu un subjektīvu faktoru determinētu prettiesisku darbību sistēmu, kas vērsta uz darba dezorganizāciju nozieguma atklāšanā, uz šķēršļu likšanu objektīvās patiesības sasniegšanai un tiesvedībai, ko veic dažādas personas, kas ir ieinteresētas, lai vainīgais izvairītos no atbildības.²⁹⁹ Arī A. Volinskis pievēršās pret darbības problēmām. Sākotnēji, 1997. gadā, viņš pret darbību izmeklēšanai raksturoja kā noziedznieku un ar viņiem saistītu personu apzināti prettiesisku un citu darbību kopu, kas vērsta uz šķēršļu likšanu patiesības noskaidrošanai tiesībsargājošo iestāžu darbībā noziedzīgu nodarījumu atklāšanā un izmeklēšanā.³⁰⁰ Vēlāk minētais zinātnieks definīciju precizēja un 2012. gadā izdotajā mācību grāmatā piedāvāja šādu pret darbības izmeklēšanai skaidrojumu: tā ir personu apzinātu, prettiesisku darbību (bezdarbību) sistēma, kas vērsta uz šķēršļu likšanu tiesībsargājošo iestāžu darbībai meklēšanas un pierādīšanas informācijas vākšanā, izpētē un izmantošanā krimināllietas ierosināšanas un izmeklēšanas procesā.³⁰¹

Pēc pret darbības subjekta procesuālā stāvokļa esamības tos var izdalīt iekšējos un ārējos pret darbības subjektos. Uz iekšējiem pret darbības subjektiem ir attiecināmi kriminālprocesa

²⁹⁶ Konovalovs, J. Pret darbību izmeklēšanai: faktori, kas nosaka tās realizāciju. Administratīvā un kriminālā justīcija. Nr.4(33), 2005, Rīga, 37.-45. lpp.; Konovalovs, J. Cietušo tiesības un sacīkstes princips kriminālprocesā pret darbības izmeklēšanai aspektā. Administratīvā un kriminālā justīcija. Nr. 2(47), Rīga, 2009, 16.-27. lpp. un daudzi citi.

²⁹⁷ Konovalovs, J., Lācīte, A. Pret darbību izmeklēšanai: būtība, formas un veidi. LPA Raksti. Nr.13, Rīga, 2006, 44.-56. lpp.; Konovalovs, J., Rupeiks, G. Refleksija kā viena no metodēm pret darbības pārvarēšanai izmeklēšanai. LPA Raksti. Nr.14, Rīga, 2007, 51.-66. lpp.; Konovalovs, J., Rupeiks, G. Advokāts pirmstiesas procesā: pret darbības izmeklēšanai problēmas aspektā. LPA Raksti. Nr.15, Rīga, 2008, 42.-63.lpp.; Konovalovs, J., Lācīte, A. Viltus alibi kā pret darbības veids noziedzīgu nodarījumu atklāšanai un izmeklēšanai. Administratīvā un kriminālā justīcija. Nr. 4(45), Rīga, 2008, 37.-47.lpp.; Konovalovs, J., Lācīte, A. Inscenējums kā pret darbības veids noziegumu izmeklēšanai. LPA Raksti. Nr.16, Rīga, 2009., 61.- 85. lpp.

²⁹⁸ Konovalovs, J. Lekciju kurss "Noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanai pret darbība un tās pārvarēšanas līdzekļi un metodes", Latvijas Universitāte, 2009, sept.

²⁹⁹ Кустов, А. М. Механизм деятельности по противодействию расследованию. Актуальные проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений: Труды Академии МВД РФ. Москва, 1996, с. 54-55.

³⁰⁰ Волынский, А. Ф., Лавров, В. П. Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений. Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры по его нейтрализации. Москва, 1997, с. 93.-99.

³⁰¹ Криминалистика: учебник для вузов. Под редакцией Волынского А. Ф., Лаврова В. П. Москва : Юнити-Дана : Закон и право, 2008, с. 47.

dalībnieki, to starpā arī aizdomās turētie (apsūdzētie), liecinieki, cietušie, kriminālprocesa veikšanai pilnvarotas amatpersonas, juridiskās palīdzības sniedzēji. Ārējiem pretdarbības subjektiem, atšķirībā no iepriekšējiem, nav noteikts procesuāls statuss kriminālprocesā. Pie tiem var būt pieskaitāmi publiskās varas pārstāvji, plašsaziņas līdzekļu pārstāvji, noziedzīga nodarījuma līdzdalībnieki, kuriem nav noteikts statuss kriminālprocesā.³⁰²

Kriminālprocesos par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu varētu tikt izmantoti visdažādākie un kriminālistiskajā literatūrā aprakstītie pretdarbības paņēmieni, to vidū: apzināti nepatiesu ziņu (arī liecību) sniegšana (tostarp nolūkā panākt kriminālprocesa uzsākšanu pret konkrētu personu), to izplatīšana ar mērķi nomelnot personas (tostarp procesā iesaistītās un kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās personas), atteikšanās no liecību sniegšanas (tostarp informācijas noklusēšana), noziedzīga nodarījuma pēdu un lietisko pierādījumu iznīcināšana vai slēpšana, viltus pēdu un lietisko pierādījumu izveidošana (tostarp arī inscenējums), viltus alibi izveidošana, dokumentu viltošana, kriminālprocesa vilcināšana, kriminālprocesuālo pienākumu ignorēšana (piemēram, pieprasīto dokumentu neizsniegšana u. tml.), dažāda rakstura draudu izteikšana, šādu draudu realizācija, materiālā vai citāda rakstura labuma nodošana vai piesolīšana (tostarp liecinošām personām vai kriminālprocesa veikšanai pilnvarotajām personām) u.c.

Ievērojot apskatāmās noziedzīgu nodarījumu grupas specifiku, jāsecina, ka noziedznieki šajās lietās praktiski vienmēr veic apzinātas darbības savas nelikumīgās darbības slēpšanai. Kā pamatoti ir minēts Valsts policijas 2006. gada pārskatā „tehniskās iespējas un praktiskās zināšanas ļauj noziedzniekiem slēpt būtiskus pierādījumus, piemēram, tiek slēptas datoru, ar kuriem tiek veikti noziedzīgi nodarījumi, IP adreses; nelikumībās iesaistītās personas bieži sazinās savā starpā ar e-pasta starpniecību, interneta forumu, čatu vai datorprogrammu (Skype u. tml.) palīdzību, līdz ar to ir apgrūtināta šādu kontaktu kontrole un nereti viena noziedzīga nodarījuma līdzdalībnieki viens otru pēc izskata nepazīst, jo sazināšanās notiek virtuāli.”³⁰³

Likumpārkāpēju pretdarbība (kriminālistiskajā izpratnē) lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu var izpausties visdažādākās formās: pierādījumu slēpšana un iznīcināšana, savu līdzdalībnieku slēpšana u.c. Turklāt, kā liecina prakse, organizētās grupas dalībnieki, kas izmanto maksājumu karšu viltojumus, pirms minēto noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas tiek apmācīti - kā uzvesties, piemēram, norēķinoties ar viltotiem maksāšanas līdzekļiem par precēm tirdzniecības vietās, kā rīkoties iespējamās aizturēšanas laikā u. tml.

Maksājumu karšu izmantotāju grupu vadītāji, kā arī organizētāji izzina turpmāk minētos apstākļus, un uz to analīzes pamata veido rekomendācijas svešu un viltotu maksājumu karšu veiksmīgai izmantošanai:

³⁰² Turpat, c. 48-50.

³⁰³ Valsts policijas 2006. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/Fish/publ_parskats_2006.doc [skatīts 2013. gada 10. septembrī].

- normatīvo aktu īpatnības maksājumu karšu izmantošanā (piemēram, Latvijā, norēķinoties ar maksājumu karti par summu, kas ir mazākā par Ls 150, nav jāuzrāda personību apliecinošs dokuments);
- tirdzniecības vietā izmantojamo POS terminālu īpatnības (piemēram, daži POS termināli prasa ievadīt kartes pēdējos četrus ciparus, dažu izdrukātajās kvītīs uzrādās kartes numurs un turētāja vārds u. tml.);
- tirdzniecības vietā strādājošo personālu (piemēram, izvēlas pārdevēju, kurš nepievērš uzmanību samaksai iesniegtai maksājumu kartei, nesalīdzina parakstu uz kartes un parakstu kvītī u. tml.);
- savu un citu noziedzīgo pieredzi (piemēram, kādu izdarīto kļūdu dēļ tika aizturēti līdzdalībnieki, kādi paņēmieni, kāda noziedznieka uzvedība veicinājusi veiksmīgu izklūšanu no konflikta situācijām, kāda uzvedība un kādas darbības ļāvušas izvairīties no atbildības vai arī apgrūtinājusi kredītiestāžu un tiesībsargājošo iestāžu darbu noziedzīgās rīcības konstatēšanā un vainīgo atrašanā).

Pretdarbības procesā tāpat kā noziedzīgās darbības mehānismā izdala sagatavošanās, īstenošanas un slēpšanas stadijas.³⁰⁴ Arī pretdarbība lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu sākas jau brīdī, kad likumpārkāpēji piemeklē, pēc viņu viedokļa, visdrošāko vietu, laiku un citus apstākļus, kas var mazināt iespēju tikt aizturētiem. Ja, izmantojot viltotu vai svešu maksājumu karti, kartes pieņēmējam rodas aizdomas par prettiesiskām darbībām, likumpārkāpēji mēdz izturēties pašpārliecinoši (piemēram, apgalvojot, ka karte nav viltota, ka tā ir viņu īpašums u. tml.) un pat agresīvi (atņem pārdevējam vai apsardzes dienesta darbiniekam savu prettiesiski izmantoto karti, mēģina aizbēgt no notikuma vietas u. tml.). Aizturēšanas laikā noziedznieki parasti cenšas salauzt viltotas vai svešas maksājumu kartes, izmest POS termināla kvītis un EKA čekus, kas liecina par pirkumu; uzrādīt viltotus personību apliecinošos dokumentus, lai maldinātu tiesībsargājošo iestāžu darbiniekus. Īpatnēji ir tas, ka viltotu maksājumu karšu izmantotāji pēc norēķinu karšu izmantošanas parasti saglabā POS termināla kvītis un EKA čekus, lai uzrādītu tos grupas vadītājam, tādējādi atskaitoties. Tāpēc noziedznieka aizturēšanas laikā obligāti ir jāseko katrai likumpārkāpēja darbībai un jāveic pasākumi, lai liegtu viņam iznīcināt un slēpt pierādījumus.

Ievērojot minēto, autors var izcelt šādus likumpārkāpēju pretdarbības posmus, paņēmienus un metodes lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu:

- 1) pretdarbība pirms nelikumīgu darbību izdarīšanas (sagatavošanās stadijā):
 - tāda maksājumu karšu izmantošanas paņēmiena izvēle, kas, pēc noziedznieku viedokļa, maksimāli mazina iespēju noziedzīgajai darbībai tikt atklātai;

³⁰⁴ Криминалистика: учебник для вузов. Под редакцией Волынского А. Ф., Лаврова В. П. Москва : Юнити-Дана : Закон и право, 2008, с. 51.

- *dropu* apmācība, ieteikumu, instrukciju došana karšu izmantotājiem;
- iespējamo izmantošanas vietu izpēte, veicot objektu (bankomātu, tirdzniecības vietu) apsekošanu;
- pastarpināta sazināšanās, izmantojot interneta resursus, speciālu programmatūru un segvārdus;
- 2) pret darbība svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas laikā:
 - maskējuma izmantošana (grima, attiecīgā apģērba, tostarp galvas segu, kā arī aksesuāru (briļļu), kas slēpj seju, izmantošana);
 - novērotāju posteņu izvietošana pie karšu izmantošanas vietas (bankomāta vai tirdzniecības vietas);³⁰⁵
 - viltotu personību apliecinošo dokumentu izmantošana;
 - drošu saziņas līdzekļu nodrošināšana starp līdzdalībniekiem;
- 3) pret darbība aizturēšanas laikā:
 - svešu maksājumu karšu un to viltojumu bojāšana;
 - prettiesisku darījumu apliecinošo dokumentu slēpšana un iznīcināšana;
 - citu priekšmetu (piemēram, piezīmju, pierakstu) iznīcināšana vai slēpšana;
 - pārliecināta un agresīva uzvešanās aizturēšanas laikā;
- 4) pret darbība turpmākās izmeklēšanas laikā:
 - savas identitātes slēpšana vai viltus identitātes izmantošana;
 - atteikšanās no paraugu došanas;
 - līdzdalībnieku slēpšana;
 - viltotu maksājumu karšu izgatavošanas vietu slēpšana;
 - procesa virzītāja maldināšana attiecībā uz izmeklējamā notikuma apstākļiem, viņa valodas zināšanām u. tml.;
 - izmeklēšanas laikā vēl neatrasto pierādījumu slēpšana un iznīcināšana;
 - liecinošo personu ietekmēšana nolūkā noskaidrot viņu jau sniegto liecību saturu, kā arī panākt sev labvēlīgo liecību sniegšanu;
 - slimību lēkmju inscenēšana nolūkā maldināt procesa virzītāju un izvairīties no piespiedu līdzekļiem.

Uzskaitītie likumpārkāpēju pret darbības veidi neatspoguļo visas aizdomās turēto personu pret darbošanās iespējas lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, taču sniedz

³⁰⁵ Sk. piem., Приговор Химкинского городского суда Московской области от 19 февраля 2013 года по уголовному делу № 1-105/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-ximkinskij-gorodskoj-sud-moskovskaya-oblast-s/act-411310426/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī]. Приговор Егорьевского городского суда Московской области от 24 мая 2013 года по уголовному делу № 1-216/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-egorevskij-gorodskoj-sud-moskovskaya-oblast-s/act-427650050/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

priekšstatu par to daudzējādību un tipiskām pret darbībās īpatnībām šajā lietu kategorijā. Jāpatur prātā, ka noziedznieku pret darbība kā viena no izmeklēšanas situācijas sastāvdaļām zināmā mērā nosaka izmeklētāja rīcību. Piemēram, zinot, ka lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu noziedznieki aizturēšanas laikā bieži vien mēģina slēpt un iznīcināt maksājumu kartes, POS termināļa un ATM kvītis, kas liecina par izdarītajiem vai gatavotajiem noziedzīgajiem nodarījumiem, procesa virzītājam ir jāparedz attiecīgas darbības minēto pierādījumu saglabāšanai, kā arī likumpārkāpēju rīcības fiksācijai.

4.2. Izmeklēšanas mehānisma posmu raksturojums

Mūsdienu Latvijas kriminālprocesa tiesībās izdala divus kriminālprocesa pamata posmus: pirmstiesas kriminālprocess un tiesas kriminālprocess. Savukārt pirmstiesas kriminālprocesu ir pieņemts iedalīt izmeklēšanas un kriminālvajāšanas stadijā. Kriminālprocesā minētā iedalījuma pamatā ir katra posma kriminālprocesuālās īpatnības.

Arī kriminālistikā pirmstiesas kriminālprocesu, kuru apzīmē ar jēdzienu „izmeklēšana”, mēdz iedalīt dažādos etapos, liekot tam par pamatu kriminālistiskās un dažreiz arī kriminālprocesuālās īpatnības. Minētā sakarā uzreiz jāpiebilst, ka, nosakot izmeklēšanas etapu robežas, daudzi zinātnieki, autora ieskatā, kļūdaini pieturas pie kriminālprocesa stadijām. Bet par to nedaudz vēlāk.

Vēl I. Jakimovs 1925. gadā izdotajā grāmatā „Kriminālistika. Rokasgrāmata krimināltechnikā un taktikā” rakstīja, ka nozieguma ainas atjaunošanā ir izdalāmas šādas stadijas: nozieguma fakta konstatēšana, pierādījumu iegūšana un novērtēšana, iespējamā vainīgā izpēte.³⁰⁶ Mūsdienu kriminālistikas zinātnē ir atzīts un izmeklēšanas praksē apstiprinājies, ka noziedzīgu nodarījumu izmeklēšana, neskatoties uz tās veikšanas nepārtrauktības principu, notiek nevienmērīgi; tajā ir novērojami vairāki patstāvīgi posmi, kuriem piemīt zināmas īpatnības.

Pētnieku vidū diskusijas izraisa jautājums par to, cik šādu posmu vajadzētu izdalīt un kādas ir to robežas. Visbiežāk izmeklēšanā izdala divus vai trīs patstāvīgus posmus.

A. Gavrilovs, piemēram, izdala 1) sākotnējo neatliekamo izmeklēšanas darbību veikšanas posmu, 2) turpmāko izmeklēšanas darbību veikšanas posmu, kura gala mērķis ir pietiekamu ziņu iegūšana apsūdzības uzrādīšanai, un 3) izmeklēšanas pabeigšanas posmu.³⁰⁷

N. Kuzjmenko pauž viedokli, ka izmeklēšana sastāv no šādiem trīs etapiem: 1) neatliekamais, 2) sākotnējais un 3) turpmākais. Ar neatliekamo etapu minētais autors saprot laika periodu no pirmās neatliekamās izmeklēšanas darbības uzsākšanas līdz pēdējās neatliekamās

³⁰⁶ Якимов, И. Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Новое издание, перепечатанное с издания 1925 г. Москва: ЛексЭст, 2003, с. 353.-360.

³⁰⁷ Гаврилов, А. Г. Раскрытие преступлений. Волгоград, 1976, с. 100.

izmeklēšanas darbības pabeigšanai vai arī līdz krimināllietas nodošanai pēc piekritības. Tātad šā posma mērķis ir neatliekamo izmeklēšanas darbību veikšana. Sākotnējā izmeklēšanas posma mērķis ir visu pārējo izmeklēšanas darbību veikšana, kas ilgst līdz apsūdzības uzrādīšanai vainīgajam. Turpmākajā izmeklēšanas etapā tiek veiktas papildus izmeklēšanas darbības pēc apsūdzētā nopratināšanas un šis posms noslēdzas līdz ar apsūdzības atzinuma sastādīšanu (atbilstoši Latvijas kriminālprocesuāli tiesiskajam regulējumam – līdz kriminālprocesa nodošanai tiesā).³⁰⁸

Arī N. Jablokovs uzskata, ka izmeklēšanas procesā ir jāizdala trīs posmi. Pēc viņa viedokļa, izmeklēšanā var izcelt trīs etapus: sākotnējo, turpmāko un noslēguma etapu. N. Jablokovs piedāvātā iedalījuma pamatā ir atšķirīgi šo posmu mērķi. Sākotnējā izmeklēšanas posma mērķis, pēc viņa domām, ir ziņu (it īpaši tādu, kas laika gaitā var iet zudumā) par noziedzīga nodarījuma apstākļiem un vainīgo personu iegūšana, uzkrāšana un izpēte, kā arī noziedznieka meklēšana un aizturēšana. Turpmākā etapa mērķis ir uz iepriekš iegūto un papildus savāktās informācijas pamata uzrādīt apsūdzību, nopratināt apsūdzēto un izlemt visus noziedzīga nodarījumu atklāšanas pamata jautājumus. Noslēguma stadijā, atbilstoši minētā autora priekšstatiem, tiek risināti vēl neizpildīti uzdevumi, tiek sagatavots apsūdzības slēdziens un tiek īstenotas citas darbības, kuras vērstas uz izmeklēšanas pabeigšanu.³⁰⁹ Līdzīgi izmeklēšanas iedalījumu trīs etapos atbalsta arī kriminālisti R. Belkins,³¹⁰ L. Drapkins, I. Gerasimovs.³¹¹

Uzbekistānas zinātnieki vienā no pēdējiem kriminālistikas mācību līdzekļiem pauž viedokli, ka izmeklēšanu veido pieci posmi, kuru īpatnības ir atspoguļojamas atsevišķajā kriminālistiskajā metodikā: 1) noziedzīga nodarījuma konstatēšana; 2) krimināllietas ierosināšana; 3) sākotnējo izmeklēšanas darbību veikšana; 4) pārējo izmeklēšanas darbību veikšana; 5) izmeklēšanas pabeigšana.³¹²

N. Šuruhnovs uzskata, ka izmeklēšana sastāv no diviem etapiem – sākotnējā un turpmākā. Sākotnējā posma robežas, minētā autora skatījumā, ir skaidri nosakāmas: tas sākas ar krimināllietas ierosināšanu un beidzas ar personas saukšanu pie kriminālatbildības.³¹³

Līdzīgi arī A. Lieljuksis, nosakot minēto posmu robežas, norāda, ka sākumposms ir līdz apsūdzības uzrādīšanai, bet tālākais posms pēc apsūdzības uzrādīšanai. Tātad robežu noteikšanas

³⁰⁸ Кузьменко, Н. К. Периодизация этапов в методике расследования преступлений. Методика расследований преступлений (общие положения), Москва, 1976, с. 114-115.

³⁰⁹ Яблоков, Н. П. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Норма, 2012, с. 69.-70; Яблоков, Н. П. Криминалистика. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Москва, 1980, с. 390.

³¹⁰ Piemēram, Белкин, Р. С. Курс советской криминалистики. Том 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. Москва : Издательство Академии МВД СССР, 1979, с. 259-264.

³¹¹ Криминалистика. Под редакцией проф. И. Ф. Герасимова и проф. Л. Я. Драпкина. Москва : «Высшая школа», 2000, с. 349.

³¹² Алланазаров, О. Д., Джуманов, Ш. Т., Тураева Д. Р. и др. Криминалистическая методика расследования преступлений: учебное пособие. Ташкент: Академия МВД Республики Узбекистан, 2013. с.7-8.

³¹³ Шухрунов, Н. Г. Криминалистика: учебник. 2008, с. 67-69.

pamatā ir kriminālprocesuālā lēmuma – lēmuma par personas saukšanu pie kriminālatbildības pieņemšanas brīdis.³¹⁴

Cits zinātnieks A. Filipovs arī uzskata, ka izmeklēšana ir iedalāma divos posmos: sākotnējā un turpmākajā. Pamatojot savu viedokli, viņš raksta, ka sākotnējā izmeklēšanas etapa īpatnības veido: relatīvs īslaicīgums, samērā liels veicamo neatliekamo izmeklēšanas darbību apjoms, visbiežāk minimāls procesa virzītāja rīcībā esošo ziņu apjoms, tipisko izmeklēšanas versiju izmantošana. Minētie apstākļi, pēc A. Filipova domām, ietekmē ne tikai izmeklētāja darbības organizatorisko pusi, bet arī izmeklēšanas darbību taktiku; sākotnējā izmeklēšanas posmā laika trūkuma dēļ izmeklētājam nav iespēju pienācīgi sagatavoties kratīšanām, nopratināšanai un citām izmeklēšanas darbībām un tāpēc viņam jāizmanto speciāli paņēmieni, lai kompensētu ziņu trūkumu.³¹⁵

Pievienojoties A. Filipova viedoklim šajā jautājumā, pēc autora domām, jānorāda vēl uz vienu apstākli, kas liek domāt, ka trīsdaļīga izmeklēšanas struktūra nav precīzs risinājums. Pamatojot iedalījumu trīs posmos, autori daļēji pamatojas uz kriminālprocesa etapiem; viņi saista nobeiguma posmu ar konkrētiem kriminālprocesuālajiem lēmumiem - apsūdzības uzrādīšanu un lietas nodošanu tiesai. Taču domājams, ka, izvērtējot jautājumu par izmeklēšanas posmiem, būtu jāvadās no kriminālistikas pozīcijām, proti, no tām īpatnībām, kas raksturo kriminālistisko darbību jeb izmeklēšanas mehānismu, kā tiek piedāvāts šajā darbā.

Ievērojot minēto, autors uzskata, ka izmeklēšanas mehānismā ir jāizdala divi patstāvīgi posmi:

1. sākotnējais izmeklēšanas posms un
2. turpmākais izmeklēšanas posms.

Atšķirīgi uz izmeklēšanas posmu iedalījumu raugās A. Dulovs, kurš pauž pārliecību, ka izmeklēšanas turpmākā un noslēguma etapu izcelšana nepalīdz izmeklēšanas procesam. Pēc minētā autora domām, izmeklēšanas stadiju specifikas pamatā ir noziedzīgās darbības un izmeklēšanas modelēšanas princips; izmeklēšanas procesu raksturo turpmāk minētie etapi. Vispirms sākotnējā izmeklēšanas posmā atbilstoši izmeklētāja rīcībā esošajai informācijai tiek izveidots konkrētā izmeklējamā notikuma informatīvs modelis, kas tiek salīdzināts ar izmeklējamā noziedzīgā nodarījuma veida modeli (matricas modeli). Tad, pamatojoties uz salīdzināšanas rezultātiem, izmeklētājs izveido izmeklēšanas uzdevumu vispārīgu modeli, izejot no kuras savukārt tiek noteikts konkrētu darbību modelis izvirzīto uzdevumu risināšanai. Izpildot šos uzdevumus, izmeklētājs papildina konkrētā izmeklējamā notikuma modeli ar jaunām ziņām un atkal salīdzina ar noziedzīga nodarījuma veida modeļa matricu. Šis apstāklis, pēc A. Dulova domām, arī ir pamats jauna

³¹⁴ Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūtu legalizācijas apkarošana. Rīga: SIA „P&Ko”, 2007, 317., 362.-363. lpp.

³¹⁵ Филиппов, А. Г. Проблемы криминалистики. Избранные статьи. Москва : Юрлитинформ, 2007, с. 115-116.

izmeklēšanas etapa izdalīšanai.³¹⁶ Spriežot pēc tā, ka kopš A. Dulova tēžu publicēšanas ir pagājis vairāk nekā desmit gadu un nevienā autoram zināmā kriminālistikas grāmatā viņa piedāvātais izmeklēšanas etapu iedalījums negūst atspoguļojumu, var secināt, ka šis viedoklis nav ticis atbalstīts no pārējo zinātnieku puses. Taču vienlaicīgi jāatzīst, ka ideja par noziedzīga nodarījuma veida/kategorijas matricas jeb noziedzīga nodarījuma veida/kategorijas mehānisma ideālā modeļa izmantošanu konkrētu notikumu izmeklēšanā, pēc autora domām, ir visai būtisks un vērā ņemams atzinums, kam ir augsta praktiskā vērtība. Šis jautājums ir aplūkots promocijas darba daļā par noziedzīgu nodarījumu veida mehānismu.

4.2.1. Sākotnējā izmeklēšanas posma raksturojums

Tradicionāli noziedzīgu nodarījumu grupas vai veida izmeklēšanas mehānisma sākotnējam izmeklēšanas posmam kriminālistikas grāmatās tiek veltīta daudz lielāka uzmanība nekā pārējiem kriminālistiskās darbības posmiem. Tas galvenokārt ir saistīts ar to, ka šajā posmā procesa virzītājam jāveic darbības, kuru rezultātā tiek atrastas, izņemtas un fiksētas par noziedzīgu nodarījumu liecinošās pēdas, kuras turpmāk kalpos par pamata pierādījumiem lietā. Sākotnējam izmeklēšanas posmam ir raksturīgs liels neatliekamo izmeklēšanas darbību apjoms, izvēsta izmeklēšanas plāna neesamība, kuras pamatā ir nepietiekošs procesa virzītāja rīcībā esošās informācijas daudzums. Minētais neapšaubāmi rada noteiktu ietekmi ne tikai uz izmeklētāja organizatorisko darbu, veicamo izmeklēšanas darbību apjomu un secību izmeklēšanas sākotnējā posmā, bet arī uz atsevišķu izmeklēšanas darbību taktiku. Kā pamatoti norāda A. Filipovs, „sākotnējā izmeklēšanas posmā izmeklētājam parasti nav iespējas pienācīgā kārtā sagatavoties kratīšanām, pratināšanām, konfrontēšanām, un viņš ir spiests attiecīgās izmeklēšanas darbības veikšanas laikā izmantot speciālus paņēmienus, lai kompensētu savu nepietiekošo informētību (kratīšanas laikā iepazīstas ar objektu, nopratināšanas sākotnējā posmā pēta pratināmā personību u. tml.).”³¹⁷

Sākotnējās informācijas raksturojums. Sākotnējo izmeklēšanas posmu vispirms raksturo sākotnēja informācija, kas liecina par apskatāmās kategorijas noziedzīgiem nodarījumiem. Savukārt, lai atklātu sākotnējās informācijas raksturojumu, jāmin, kas ir kriminālprocesa uzsākšanas iemesli un pamats.

Par kriminālprocesa uzsākšanas iemeslu lietās par svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu var būt Kriminālprocesa likuma 369. panta pirmajā daļā minēto ziņu iesniegšana izmeklēšanas iestādei, prokuratūrai vai tiesai, vai arī šādu ziņu iegūšana par kriminālprocesa norisi atbildīgā iestādē.

³¹⁶ Дулов, А. В. Теория моделирования расследования. Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе. Материалы всероссийской научно-практической конференции. Краснодар, 2002, с. 6.-9.

³¹⁷ Филиппов, А. Г. Проблемы криминалистики. Избранные статьи. Москва : Юрлитинформ, 2007, с. 115.

Likums noteic to personu loku, kuru sniegtā informācija par iespējama noziedzīga nodarījuma izdarīšanu var būt par iemeslu kriminālprocesa uzsākšanai (Kriminālprocesa likuma 369. panta otrā, ceturtā daļa). Ievērojot šī zinātniskā darba tematu, autors minēs tikai tos informācijas avotus, kuri ir raksturīgi tieši lietām par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas gadījumus parasti konstatē:

1. Procesinga centrs jeb elektronisko maksājumu apstrādes centrs,

- veicot darījumu monitoringu (šis ir visizplatītākais veids, kādā tiek konstatēti noziedzīgi nodarījumi ar viltotām maksājumu kartēm);
- saņemot informāciju no tirdzniecības vietas, kurā notikusi iespējama maksājumu karšu nelikumīga izmantošana.

2. Kredītiestāde,

- veicot bankas klientu darījumu (tajā skaitā pēc videoierakstiem) monitoringu;
- konstatējot noziedzīga nodarījuma pēdas kredītiestādes apkalpošanas vietās (piemēram, konstatējot pie bankomātiem piestiprinātās iekārtas norēķinu karšu informācijas nolasīšanai, viltotu maksājumu karti aizturējis bankomāts u. tml.);³¹⁸
- saņemot informāciju no kartes likumīgā turētāja par iespējami prettiesiskām transakcijām ar maksājumu karti;
- saņemot informāciju no tirdzniecības vietas, kurā attiecīgā kredītiestāde nodrošina maksājumu karšu pieņemšanu.

3. Kartes turētājs, konstatējot, ka no viņa konta prettiesiski noņemti naudas līdzekļi, kas izņemti bankomātos, vai arī ir veikta samaksa tirdzniecības vietās (tradicionālajās vai virtuālajās) par precēm vai pakalpojumiem, kurus kartes likumīgais turētājs nav pasūtījis. Tas ir izplatītākais veids svešu maksājumu karšu izmantošanas gadījumā.

4. Tirdzniecības vieta, konstatējot, ka pakalpojuma vai preces samaksai ir iesniegta maksājumu karte ar viltojuma pazīmēm, vai arī ja maksājumu karti samaksai ir iesniegusi persona, kura nav tās tiesīgais turētājs.

5. Valsts institūcijas, kuras atbilstoši savas kompetences ietvariem veikto operatīvo darbību rezultātā iegūst ziņas par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu.

6. Par kriminālprocesa norisi atbildīgā iestāde, saņemot attiecīgu operatīvo vai procesuālo informāciju par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu no starptautiskām organizācijām (piemēram, kādas valsts Latvijai adresētajā tiesiskās palīdzības lūgumā ir informācija par mūsu valsts teritorijā notikušajiem Krimināllikuma 193. pantā paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem u. tml.).

³¹⁸ Sk. piem., Приговор Подольского городского суда Московской области от 23 апреля 2013 года по уголовному делу № 1-178/13. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-podolskij-gorodskoj-sud-moskovskaya-oblast-s/act-417792150/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

Apskatot jautājumu par sākotnējās informācijas raksturojumu lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, ir jānorāda, ka sākotnējā informācija ir atkarīga no tā, kura no minētām personām radījusi iemeslu kriminālprocesa uzsākšanai.

Svešu maksājumu karšu un to viltojumu izmantošanas izmeklēšanas mehānisma izpētē autors ir noskaidrojis, ka iemesls kriminālprocesa uzsākšanai lielā mērā ir atkarīgs no tā, kāda norēķinu karte tikusi prettiesiski izmantota – sveša vai viltota. Kriminālprocesi par norēķinu karšu viltojumu izmantošanu visbiežāk tiek uzsākti operatīvās informācijas realizācijas rezultātā. Savukārt par iemeslu svešu aplūkojamā veida bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļu izmantošanas kriminālprocesuālajai pārbaudei visbiežāk kļūst kartes likumīgā turētāja pieteikumā minētās ziņas.

Ja kriminālprocesa uzsākšanas iemesls ir operatīvās darbības subjekta sniegtās ziņas, tad, izlemjot jautājumu par kriminālprocesa uzsākšanu, izmeklētāja rīcībā jau atrodas:

1. operatīvās darbības subjekta ziņojums par notikušo noziedzīgu nodarījumu un tā apstākļiem;
2. operatīvās darbības rezultātā iegūtie materiāli (video, audioieraksti, dokumentu kopijas u. c.);
3. procesinga centra/kredītiestādes iesniegums un transakciju izraksts;
4. aizturētās personas raksturojušā informācija, informācija par viņu uzturēšanās vietām, lietošanā esošajiem telefonu abonentiem, transportlīdzekļiem u. tml.

Izmeklēšanai īpaši svarīgas ziņas par izmeklējamo notikumu satur procesinga centra/kredītiestādes sniegtā informācija. Kā jau minēts iepriekš, minētajām iestādēm informācija par svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu parasti kļūst zināma, veicot elektronisko maksājumu monitoringu un konstatējot pazīmes, kas liecina par iespējamām nelikumīgām darbībām ar maksājumu kartēm, kā arī saņemot informāciju no tirdzniecības vietas, kurā notikusi iespējama maksājumu karšu nelikumīga izmantošana.

Karšu apstrādes centra informācija parasti izpaužas kā izmeklēšanas iestādei adresēts iesniegums par iespējami viltotu vai svešu maksājumu karšu izmantošanu kopā ar tam pievienoto maksājumu karšu transakciju izdruku. Transakciju izdruka pēc būtības ir elektroniskā transakciju reģistrācijas žurnāla izraksts par attiecīgās maksājumu kartes izmantošanu attiecīgajā laika periodā. Šajā sakarā jāatzīmē, ka minētais izraksts par katru transakciju vienmēr satur šādas ziņas: datums un laiks, vieta (adrese), tirgotāja nosaukums (ja karte izmantota tirdzniecības vietā) vai bankomāta identifikācijas numurs, tirdzniecības vietu vai bankomātu apkalpojošās bankas nosaukums, darījuma summa, transakcijas rezultāts (vai ir notikusi autorizācija vai ir atteikts autorizēt darījumu). Minētās ziņas ir ārkārtīgi svarīgas izmeklēšanai, jo tās precīzi liecina par daudzajiem pierādāmajiem un noskaidrojamiem apstākļiem konkrētajā kriminālprocesā (sk. šā darba 2.2. sadaļu).

Kā minēts, kopā ar operatīvās darbības subjekta ziņojumiem izmeklētājam bieži vien tiek iesniegti citi materiāli, kas liecina par notikušu noziedzīgu nodarījumu. Pie šādiem materiāliem galvenokārt ir attiecināmi novērošanas kameru video ieraksti, kas iegūti no kredītiestādēm, tirdzniecības vietām, kā arī operatīvo darbību rezultātā iegūtie video ieraksti, kuros ir fiksēti paši likumpārkāpēji, viņu darbības u. tml. Videoierakstos atspoguļotā izpēte izmeklētājam jau pie jautājuma izlemšanas par kriminālprocesa uzsākšanu dod iespēju izteikt vairākus pieņēmumus par notikumu. Piemēram, ja videoierakstos ir redzamas vairākas personas, kuras prettiesiski izmanto maksājuma kartes, izmeklētājam rodas pamats lēmumā par kriminālprocesa uzsākšanu iespējami prettiesiskās darbības kvalificēt kā izdarītas organizētā grupā. Tāpat videoieraksti var saturēt citu izmeklēšanai svarīgu informāciju, piemēram, par likumpārkāpēju ārējo izskatu, apģērbu u. tml.

Atšķirībā no pirmās situācijas maksājumu karšu likumīgo turētāju pieteikumi un iesniegtie dokumenti, kas satur informāciju par iespējamo noziedzīgu nodarījumu, kriminālprocesa uzsākšanas brīdī faktiski ir vienīgais informācijas avots par notikumu, kura izvērtēšanas gaitā izmeklētājam ir jānoskaidro, vai ir likumā noteiktais pamats kriminālprocesa uzsākšanai.

Izvērtējot jautājumu par sākotnējās informācijas raksturojumu, jāsecina, ka lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu visplašāko informāciju par prettiesiskām darbībām satur operatīvās darbības subjekta sniegtās ziņas.

Tipiskās kriminālistiskās versijas. Pirmstiesas izmeklēšanas sākotnējā posmā procesa virzītāja rīcībā nav pietiekošu ziņu par visiem noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas apstākļiem, faktiem un palīgfaktiem, kuriem ir nozīme kriminālprocesā. Šīs iztrūkstošās ziņas procesa virzītājs aizstāj ar saviem pieņēmumiem, kas pamatojas uz noskaidrotajiem faktiem, esošās neprocesuālās informācijas, kriminālistikas zinātnē izstrādātajām atziņām, savu personīgu darba pieredzi u. c. Savukārt šādi pieņēmumi par noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas apstākļiem un citiem patiesības noskaidrošanai nepieciešamajiem apstākļiem pastāv līdz brīdim, kamēr tie pirmstiesas izmeklēšanas laikā tiks vai nu apstiprināti, vai nu noraidīti ar iegūtajiem pierādījumiem.

Pieņemts uzskatīt, ka jēdziens „versija” pirmo reizi tika lietots kriminālistikas mācību grāmatā 1935. gadā, bet šī termina skaidrojums pirmo reizi tika sniegts 1940. gadā. Zinātnieks Boriss Šavers ar versiju saprata uz lietas materiāliem pamatotu izmeklētāja pieņēmumu par izmeklējamā notikuma raksturu, motīviem, personām, kas varēja izdarīt noziegumu.³¹⁹ Izmeklēšanas versiju dziļākai izpētei kriminālisti pievērsās sākot ar pagājušā gadsimta piecdesmitajiem gadiem. Kā ievērojamākos tā laika darbus varētu minēt A. Vasiļjeva, G. Mudjugina un N. Jakuboviča grāmatu „Noziegumu izmeklēšanas plānošana”,³²⁰ A. Koļesņičenko,

³¹⁹ Савельева, М. В., Смушкин, А. Б. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Дашков и Ко, 2012, с. 269.

³²⁰ Васильев, А. Н., Мудьюгин, Г. Н., Якубович, Н. А. Планирование расследования преступлений. Москва, 1957.

V. Terebilova, A. Vasiļjeva publicētos rakstus,³²¹ Jana Peščaka monogrāfiju „Izmeklēšanas versijas. Kriminālistiskais pētījums”³²² u.c.

Versijas kategorija kriminālistikā ir cieši saistīta ar izmeklēšanas plānošanu. Šis apstāklis ir radījis pamatu vienotās kriminālistiskās mācības par kriminālistisko versiju un izmeklēšanas plānošanu veidošanai.³²³

Kriminālistikas literatūrā ir atrodami dažādi izmeklēšanas versiju skaidrojumi. A. Filipovs definē kriminālistisko versiju kā uz faktiskajiem datiem pamatotu pieņēmumu par notikuma, kam ir nozieguma pazīmes, būtību vai tā atsevišķajiem apstākļiem, kuru pārbauda izmeklētājs vai cita tam pilnvarota persona, izlemjot jautājumu par krimināllietas ierosināšanu, izmeklējot vai iztiesājot lietu.³²⁴ Tieši tāpat kriminālistiskās versijas definīcija tiek skaidrota arī citā kriminālistikas mācību grāmatā A. Volinska un V. Lavrova redakcijā.³²⁵

N. Jablokovs ar kriminālistisko versiju apzīmē kā loģiski uzbūvētu un uz faktiskajiem datiem pamatotu izmeklētāja (citu subjektu) varbūtējo secinājumu par izzināmu notikumu, par tā atsevišķiem apstākļiem un detaļām, kas ir virzīts lietas patieso apstākļu noskaidrošanai un kas prasa atbilstošu pārbaudi.³²⁶

M. Saveljeva un A. Samuškins kriminālistisko versiju definē kā noteikta subjekta izvirzītu pieņēmumu, kas izskaidro izmeklējamu notikumu vai tā atsevišķus faktus, kuram ir pamats un nozīme izmeklēšanai un kuram ir patiesības noskaidrošanas mērķis.³²⁷

Saskaņā ar Latvijas Policijas akadēmijā izdoto kriminālistikas mācību grāmatu kriminālistiskā versija ir no procesa virzītāja rīcībā esošās informācijas izrietošs izmeklējamā notikuma būtības vai tā atsevišķo elementu eventuāls izskaidrojums, kura pārbaude nepieciešama patiesības noskaidrošanai lietā.³²⁸

Nedaudz atšķirīgi kriminālistiskā versija tiek skaidrota citā mācību grāmatā: tā ir pamatots pieņēmums par faktu, parādību vai par faktu un parādību grupu, kam ir vai varētu būt nozīme lietā;

³²¹ Пионтковский, А. А. К вопросу о теоретических основах советской криминалистики. Сборник «Советская криминалистика на службе следствия», №.6, 1955, с.3-45; Васильев, А. Н. Планирование следствия. «Социалистическая законность», №.4, 1956, с.47-57; Теребилов, В. И. К вопросу о следственных версиях и планировании расследования. Сборник «Советская криминалистика на службе следствия», №.5, 1955, с. 104-112; Колесниченко, А. Н. Роль следственных версий и построение их при расследовании преступлений. «Ученые записки Харьковского юридического института», №.9, 1957, с. 163-171.

³²² Пещак, Ян. Следственные версии. Криминалистическое исследование. Москва : Прогресс, 1976, с. 227.

³²³ Белкин, Р. С. Общая теория советской криминалистики. Саратов, 1986, с. 230-231.

³²⁴ Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под общей редакцией Филиппова А. Г. 4-е издание. Москва : Юрайт, 2012, с.269; Криминалистика: учебник. Под редакцией Филиппова А. Г. и Волынского А. Ф. Москва : Спарк, 1998, с. 194.

³²⁵ Криминалистика: учебник для студентов вузов. Под редакцией Волынского А. Ф., Лаврова В. П. 2-е издание. Москва : Юнити-Дана, 2008, с. 352.

³²⁶ Яблоков, Н. П. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Норма, 2012, с. 64.

³²⁷ Савельева, М. В., Смушкин, А. Б. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Дашков и Ко, 2012, с. 269.

³²⁸ Kriminālistika. Otrā daļa. Kriminālistiskā taktika. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. 4. izdevums. Rīga : LPA, 2002, 318. lpp.

versija norāda un izskaidro šo faktu un parādību esamību un izcelšanos, to saturu un savstarpējo sakarību un kalpo patiesības noskaidrošanas mērķiem lietā.³²⁹ Turklāt minētajā mācību grāmatā tās autori piebilst, ka versijas pamatā ir faktiskie dati. Arī L. Kaņevskis apgalvo, ka versiju izvirzīšana notiek, pamatojoties uz loģikas likumiem un vadoties no faktiskajiem datiem, kas atrodas izmeklētāja rīcībā.³³⁰

Izzinot pastāvošos zinātnieku viedokļus, var secināt, ka lielākā daļa pētnieku izceļ šādas versijas pazīmes: 1) tā ir notikuma vai tā apstākļu izskaidrojums vai pieņēmums par apstākli, kam ir nozīme lietā; 2) tā ir balstīta uz izmeklēšanas subjekta rīcībā esošām ziņām; 3) tā ir virzīta uz patiesības noskaidrošanu lietā.

Analizējot minētās pazīmes, vispirms būtu jāatzīst, ka kriminālistiskā versija (arī izmeklēšanas versija kā tās veids) ir hipotēze jeb pieņēmums. Tādējādi šo kategoriju būtu precīzāk apzīmēt kā pieņēmumu, bet notikuma vai tā apstākļu izskaidrojums ir šā pieņēmuma mērķis.

Attiecībā uz kriminālistiskās versijas pamatu autoram ir divas piezīmes. Pirmkārt, domājams, ka ne vienmēr versijas pamatā ir faktiskie dati, kā to apgalvo lielākā daļa kriminālistu. Šajā sakarībā jāpiekrīt I. Indulēna viedoklim, ka „nedrīkst ignorēt versiju, kura, racionāli spriežot, var izskaidrot noziegumu, kaut gan konkrētajā momentā atrodas pretrunā ar lietā savāktajiem dokumentiem.”³³¹ Otrkārt, autora ieskatā, izmeklēšanas subjekta rīcībā ir ne tikai ziņas par konkrētu izmeklējamu notikumu, bet arī kriminālistikas zinātnes sasniegumi kriminālistiskajā tehnikā, kriminālistiskajā taktikā, un, visbeidzot, kriminālistiskajā metodikā. Gan ziņas par atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida mehānismu, gan tā izmeklēšanas mehānismu konkrētā notikuma izziņātājam ļauj, pamatojoties uz tām un lietā konstatēto, izvirzīt kriminālistisko versiju.

Arī izvērtējot pēdējo pazīmi, autors piedāvā lietot citādāku formulējumu nekā patiesības noskaidrošana lietā, jo kriminālistiskās versijas ir virzītas uz izmeklējamā notikuma un to apstākļu izziņāšanu.

Ievērojot minēto, kriminālistisko versiju varētu definēt kā izmeklēšanas subjekta pieņēmumu par izmeklējamā notikuma mehānismu un atsevišķiem tā apstākļiem. Te gan vietā būtu norādīt, ka autors apzināti nav iekļāvis skaidrojumā norādi uz izziņāmā notikuma noziedzīgu raksturu, jo tas jau ir kvalifikācijas jautājums, kas savukārt atrodas ārpus kriminālistikas zinātnes.

Praktiski ikvienā izmeklēšanas versijas definējumā ir norāde uz tās mērķi, kuru pārsvarā definē kā patiesības noskaidrošanu lietā.

Kriminālistikas teorijā pastāv vairāki izmeklēšanas versiju iedalījumi. Tā izdala vispārējās un sevišķās izmeklēšanas versijas. Šāda klasifikācija jau izriet no pašas kriminālistiskās versijas

³²⁹ Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. Криминалистика: учебник. 3-е издание. Москва : Норма, 2010, с. 460.

³³⁰ Каневский, Л. Л. Криминалистика Уфа : Восточный университет, 1998, с. 25.

³³¹ Indulēns, I. Kriminālistika. Rīga : Zvaigzne, 1978, 164. lpp.

definējuma. Vispārējā versija attiecas uz notikuma būtību, tas ir pieņēmums par to, kas ir noticis un vai ir noticis vispār. Savukārt atsevišķas versijas ir procesa virzītāja izskaidrojums par atsevišķiem izmeklējamā notikuma apstākļiem.

Pēc subjekta izšķir izmeklēšanas, kriminālmeklēšanas, ekspertu versijas. Pēc noteiktības pakāpēs: tipiskās vai konkrētās kriminālistiskās versijas. Lietās par svešu un viltoto maksājumu karšu izmantošanu pastāv šādas vispārējās tipiskās versijas, kas rodas jau kriminālprocesa uzsākšanas brīdī: 1) ir notikusi viltotas/svešas maksājumu kartes izmantošana (parasti šī versija ir atspoguļota lēmumā par kriminālprocesa uzsākšanu); 2) nelikumīga maksājumu kartes izmantošana nav notikusi. Ja par nelikumīgām darbībām ar maksājumu karti ir ziņojis pats kartes likumīgais turētājs, tad minētās vispārējās versijas ir jāpapildina vēl ar vienu – ir noticis noziedzīga nodarījuma inscenējums. Šā secinājuma pamatā ir aplūkojamā noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma izpētes rezultātā konstatētais, ka ir gadījumi, kad personas inscenē maksājumu kartes pazušanas un tās prettiesiskās izmantošanas faktu nolūkā maldināt emitentu par kartes patieso izmantošanu un tādējādi iegūt no pēdējā it kā radušos zaudējumu atlīdzību.

Vēl viena problēma, kura ir saistīta ar kriminālistisko versiju un vienlaicīgi skar arī to klasifikāciju, ir jautājums par to, kuras kriminālistikas sadaļas ietvaros tās ir izzināmas. Latvijā par šo problēmu ir izteikti divi viedokļi. A. Kavalieris uzskata, ka kriminālistiskā versija ir attiecināma uz kriminālistisko taktiku,³³² savukārt R. Dombrovskis pauž pārliecību, ka šī kategorija ir aplūkojama kriminālistiskās metodikas ietvarā.³³³ Arī Krievijas zinātnieku starpā šajā jautājumā nav vienotības: daži uzskata, ka kriminālistiskās versijas ir iekļaujamas kriminālistikas teorijas sadaļā (piem., N. Jablokovs),³³⁴ lielākā daļa pētnieku – kriminālistiskās taktikas sadaļā (piem., T. Averjanova, R. Belkins, J. Iščenko, N. Šuruhnovs),³³⁵ citi – kriminālistiskās metodikas sadaļā, vēl citi – noziedzīgu nodarījumu atklāšanas un izmeklēšanas organizācijas sadaļā (piem., A. Filipovs).³³⁶

I. Indulēns versiju izvirzīšanas pamatu saistīja ar sākotnējām izmeklēšanas darbībām. Viņš rakstīja, ka „krimināllietas plānošana sākas ar versijas izvirzīšanu. Tas nozīmē, ka, iekams krimināllietā trūkst datu vismaz vienai (pamatotai) versijai, izmeklētājs izdara sākotnējās izmeklēšanas darbības, noskaidrojot tos faktus, bez kuriem nav iespējams izvirzīt pilnvērtīgu izmeklēšanu.. Tātad par sākotnējām jāuzskata tās izmeklēšanas darbības, kuras ir jāizdara, lai iegūtu

³³² Kavalieris, A. Kriminālistiskās versijas un izmeklēšanas plānošana. Rīga : LPA, 1993, 12. lpp.

³³³ Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 150. lpp.

³³⁴ Яблоков, Н. П. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Норма, 2012, с. 63-68.

³³⁵ Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. Криминалистика: учебник для вузов. Москва : НОРМА, 2010, с.460-462; Шурунов, Н.,Г. Криминалистика: Учебник. Москва : Эскимо, 2008, с. 263-268; Ищенко, Е. П. Криминалистика: курс лекций. Москва : АСТ Москва, 2008, с. 181-187.

³³⁶ Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под редакцией Филиппова А. Г. Москва : Юрайт, 2012, с. 269-271.

datum vismaz vienas versijas veidošanai.³³⁷ Nevar piekrist R. Dombrovskai paustajam viedoklim, ka kriminālistiskās versijas ir iespējams izvirzīt tikai pēc tam, kad daļēji izdarītas sākotnējās izmeklēšanas darbības.³³⁸ Jau uzsākot notikuma kriminālprocesuālo pārbaudi, lēmumā par kriminālprocesa uzsākšanu tā virzītājs izvirza savu pieņēmumu par notikumu un dod šim notikumam juridisku vērtējumu (juridisku kvalifikāciju). Tas savukārt nozīmē, ka vispārējā versija par izmeklējamu notikumu jau ir izvirzīta. Turklāt bieži vien jau kriminālprocesa uzsākšanas brīdī ir pamats izvirzīt versijas par iespējami vainīgajām personām, kas arī ir jāatspoguļo lēmumā par kriminālprocesa uzsākšanu.

Izmeklētāju aptaujā noskaidrots, ka praksē ir izplatīts kļūdainais priekšstats, ka noziedzīgu nodarījumu, to vidū arī apskatāmās kategorijas kriminālsodāmu darbību izmeklēšanai pietiek ar vienīgās – pārsvarā – apsūdzotās versijas izvirzīšanu. Taču šāda pieeja, pēc autora viedokļa, norāda uz vienpusīgu un neobjektīvu procesa virzītāja skatījumu uz notikumu. Neapšaubāmi, paejot laikam, iegūstot un nostiprinot pierādījumus, procesa virzītāja pieņēmums kļūst par apgalvojumu un vispārējā versija izzudīs pati no sevis. Tomēr izmeklēšanas sākotnējā posmā, kad procesa virzītāja rīcībā nav pietiekošas informācijas par notikumu un nav pietiekošas pierādījumu bāzes, noteikti ir jāizvirza vismaz divas vispārējās versijas, kas visbiežāk ir tā saucamās apsūdzotā un aizstāvības versijas (jeb galvenā versija un kontraversija³³⁹), kuru pārbaudei arī jāveic attiecīgas izmeklēšanas darbības. Tikai divu šādu versiju pārbaudes rezultātā var nonākt līdz objektīvajai notikuma apstākļu noskaidrošanai.

Atsevišķas versijas lietās par viltotu un svešu maksājumu karšu izmantošanu attiecas uz kādiem konkrētiem minētās kategorijas lietas noskaidrojamiem apstākļiem. Tātad atsevišķas versijas sadalāmas atkarībā no apstākļa, par kuru procesa virzītājs izvirza savu pieņēmumu.

Piemēram, attiecībā uz personām, kuras tiek turētas aizdomās par viltotu vai svešu maksājumu karšu izmantošanu, var izvirzīt šādas atsevišķas versijas:

- viltotu vai svešu maksājumu karšu izmantošanu izdarījusi personu grupa;
- nelikumīgas darbības veica tikai viena persona.

Zinātnieki izdala un praksē reāli pastāv tipveida kriminālistiskās versijas. Latvijas Policijas akadēmijas izdotajā kriminālistikas mācību grāmatā tipveida versija tiek skaidrota kā no izmeklēšanas prakses zinātniskās izpētes izrietošs pieņēmums par izmeklējamā notikuma būtību tā izmeklēšanas sākumstadijā, trūkstot informācijai izmeklēšanas versiju pamatošanai un izvirzīšanai, ko izmanto nolūkā noteikt neatliekamās un sākotnējās izmeklēšanas darbības.³⁴⁰

³³⁷ Indulēns, I. Kriminālistika. Rīga : Zvaigzne, 1978, 162. lpp.

³³⁸ Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 150. lpp.

³³⁹ Криминалистика. Под редакцией проф. И. Ф. Герасимова и проф. Л. Я. Драпкина. Москва : «Высшая школа» 2000, с. 355.

³⁴⁰ Криминалистика. Отра даļa. Криминалистiskā taktika. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. 4. izdevums. Rīga : LPA, 2002, 320. lpp.

Izmeklēšanas sākumposmā ziņu par noziedzīgo nodarījumu nepietiekamā apjoma dēļ izmanto tipveida versijas, kurās ir apkopota rīcības pieredze līdzīgās izmeklēšanas situācijās. Šādu versiju izmantošana ir analogijas rezultāts starp konkrēto gadījumu un vispārējo pieredzi līdzīgos gadījumos. Šī analogija palīdz noteikt pirmstiesas izmeklēšanas sākumposmā radušos jautājumu risināšanas virzienu.

Piemēram, izveidojusies prakse, ka situācijās, kad ziņas par maksājumu karšu iespējamo prettiesisku izmantošanu izmeklēšanas iestādē sniedz kartes lietotājs, bet likumpārkāpēji nav apzināti, tiek izvirzītas šādas vispārējās tipveida versijas:

- 1) notikusi maksājumu kartes vai tās viltojuma izmantošana;
- 2) noticis svešas maksājumu kartes nelikumīgās izmantošanas inscenējums (krāpšana no kartes turētāja puses).

Savukārt minētajā situācijā atsevišķās versijas attiecībā pret personām, kuras izdarīja šo noziedzīgo nodarījumu, ir:

- kartes nelikumīgu izmantošanu veicis pats kartes likumīgais turētājs;
- to izdarīja citas personas pēc iepriekšējās vienošanās ar kartes likumīgu turētāju;
- nelikumīgas darbības veica personas, kuras ir pietuvinātas kartes likumīgajam turētājam vai kurām ir pieeja pie maksājumu kartes (piemēram, apkopējas, paziņas, ģimenes locekļi);
- karti nelikumīgi izmantoja trešās personas.

Tādējādi izmeklēšanas sākumposmā informācijas nepietiekamības dēļ par svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu rodas visai plašs versiju klāsts. Izmeklēšanas laikā tiek veiktas procesuālās darbības, tajās iegūtā informācija izslēdz, papildina, precizē jau esošās versijas, kā arī dod pamatu jaunu versiju izvirzīšanai.

4.2.2. Turpmākā izmeklēšanas posma raksturojums

Turpmākais izmeklēšanas posms lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu sākas ar sākotnējā etapā iegūto ziņu analīzi. Ja iepriekšējā izmeklēšanas stadijā veicamo kriminālistisko darbību veikšanas intensitātes dēļ procesa virzītājam parasti neatliek laika padziļināti izpētīt savāktos datus, tad šajā posmā viņam plānveidīgi jāveic pasākumi izmeklējamā notikuma apstākļu izzināšanai. Šā mērķa sasniegšanai procesa virzītājam ir jāvadās ne tikai no lietā noskaidrojamiem apstākļiem, bet arī jāizmanto kriminālistikas zinātnē izstrādātais noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma informatīvais modelis – vispārinātās tipiskās ziņas par kriminālsodāmās darbības veida mehānisma elementiem un posmiem. Apkopojot ziņas, kuras ir iegūtas konkrētā notikuma izmeklēšanas laikā, ir jāizveido tā modelis. Tad procesa virzītājam ir jāveic šā modeļa salīdzināšana ar kriminālistikā izstrādāto atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida

mehānisma modeli (to varētu nosaukt arī par matricu³⁴¹). Salīdzināšanas rezultātā izmeklēšanas subjekts: 1) iegūst priekšstatu par to, kāds ir tipisks šādu noziedzīgu nodarījumu mehānisms; 2) izdara secinājumus par lietā iztrūkstošiem izmeklējamās noziedzīgās darbības elementiem un posmiem; 3) iegūst ziņas par noziedzīga darījuma elementu tipiskajām īpatnībām, kuras būtu jāņem vērā atsevišķu kriminālistisko darbību veikšanā; 4) iegūst informāciju par noziedzīgās darbības pēdu esamību un iespējamo atrašanās vietu.

Turpmāko izmeklēšanas etapu, atšķirībā no sākotnējā posma, raksturo relatīva laika pietiekamība. Taču minētais nenozīmē, ka nevar rasties situācijas, kuru atrisināšanai būtu nepieciešams veikt neatliekamo kriminālistisko darbību kopumu. Tā, piemēram, ja turpmākajā notikuma izzināšanas posmā tiek aizturēti noziedzīgās grupas dalībnieki, tad izmeklēšana noritēs laika deficīta apstākļos.

Turpmākais izmeklēšanas posms noslēdzas brīdī, kad lietā ir noskaidroti izmeklējamā notikuma apstākļi. Te gan vietā būtu piebilst, ka aplūkojamais noziedzīga nodarījuma izzināšanas posms atjaunojas, ja rodas saprātīgas šaubas par konstatētā pamatotību.

4.3. Tipiskās izmeklēšanas situācijas lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu

Kriminālistiskā darbība gan kā noziedzīga nodarījuma izmeklēšana kopumā, gan kā konkrētu kriminālprocesuālo un citu darbību veikšana notiek noteiktos apstākļos, dažādu objektīvo un subjektīvo apstākļu ietekmē. Jau kriminālistikas rašanās pirmsākumos pētnieki konstatēja, ka, pirmkārt, apstākļu stāvoklis kādā konkrētajā izmeklēšanas brīdī vai laika posmā būtiski ietekmē izmeklēšanas procesu, bet, otrkārt, šie stāvokļi mēdz atkārtoties. Tieši situāciju atkārtojamība ir ļāvusi kriminālistiem izstrādāt zinātniski pamatotus metodiskus ieteikumus noziedzīgu nodarījumu veida/grupas izmeklēšanai. Ziņas par situatīvo pieeju kriminālsodāmu darbību izmeklēšanā, tās ietekmi uz kriminālistisko darbību gūst atspoguļojumu jau pagājušā gadsimta sākumā izdotajos kriminālistikas problēmām veltītajos darbos. Arī mūsdienās jebkurā kriminālistikas mācību grāmatā metodiskās rekomendācijas atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida/grupas izmeklēšanai būtībā tiek konstruētas kā konkrētās izmeklēšanas situācijas risinājuma varianti.

Zinātniskajā literatūrā, apzīmējot stāvokli lietas izmeklēšanā kopumā vai konkrētās procesuālās darbības veikšanā, pārsvarā tiek lietotas divas kategorijas: kriminālistiskā situācija un izmeklēšanas situācija. Minēto jēdzienu atšķirības prasa vispirms pakavēties pie to satura un savstarpējo sakaru noskaidrošanas un analīzes.

³⁴¹ A. Lieljuksis kriminālistisko raksturojumu arī salīdzina ar matricu. Sk. Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūtu legalizācijas apkarošana. Rīga : SIA „P&Ko”, 2007, 249. lpp.

Raugoties no vēstures pozīcijām, pirmā kategorija, ar kuru apzīmēja stāvokli kādā konkrētajā izmeklēšanas brīdī vai laikposmā, bija izmeklēšanas situācija. Pieņemts uzskatīt, ka pirmais izmeklēšanas situācijas jēdziena skaidrojumu sniedzis A. Koļesņičenko 1976. gadā.³⁴² Savukārt izmeklēšanas situāciju padziļinātai izpētei kriminālisti pievērsās pagājušā gadsimta septiņdesmito gadu beigās, bet astoņdesmitajos gados parādās arī šai problēmai veltītie disertāciju līmeņa darbi. Piemēram, 1988. gadā L. Drapkins ir aizstāvējis doktora disertāciju „Kriminālistiskās teorijas pamati par izmeklēšanas situācijām”.³⁴³

Pastāv dažādi izmeklēšanas situācijas skaidrojumi. Tradicionāli ar izmeklēšanas situāciju pieņemts uzskatīt izmeklētāja rīcībā esošas izmeklēšanai nozīmīgas informācijas summu, kas veidojas konkrētajā izmeklēšanas momentā. Latvijas Policijas akadēmijas izstrādātajā mācību grāmatā ir norādīts, ka ar izmeklēšanas situāciju jāsaprot apstākļi, kādi veidojas nozieguma izmeklēšanas sākumā un tās tālākajos laikposmos; tajā jāietilpina arī procesa virzītāja rīcībā esošās informācijas apjoms, raksturs, ieguves veidi un iespējas.³⁴⁴ J. Iščenko un A. Toporkovs izmeklēšanas situāciju skaidro kā apstākļu kopumu, kurā pašlaik tiek īstenota izmeklēšana.³⁴⁵ A. Filipovs izmeklēšanas situāciju raksturo kā izmeklēšanai nozīmīgas informācijas (pierādījumu, ziņu, kas nav iegūti procesuālā ceļā) summu, kas ir izmeklētāja rīcībā izmeklēšanas noteiktajā momentā.³⁴⁶ R. Dombrovskis raksta, ka ar izmeklēšanas situāciju kriminālistikā saprot ziņu kopumu par noziedzīgu nodarījumu un tā apstākļiem kādā izmeklēšanas stadijā vai etapā un kas nosaka izmeklēšanas virzienu.³⁴⁷

T. Averjanovas, R. Belkina, J. Koruhova un J. Rosinskas izstrādātajā kriminālistikas mācību grāmatā ir norādīts, ka izmeklēšanas situācija veido dinamisku sistēmu, kas nemitīgi mainās objektīvu un subjektīvu faktoru ietekmē.³⁴⁸ Tātad izmeklēšanas situācija tiek raksturota kā dinamiska sistēma jeb process. Minētā sakarā rodas likumsakarīgs jautājums, vai izmeklēšanas situācija var tikt atzīta par procesu. Vienā no skaidrojošām vārdnīcām situācija tiek definēta kā norīšu, pasākumu, procesu vispārējais stāvoklis; apstākļu, attiecību kopums.³⁴⁹ Savukārt viens no stāvokļa raksturojumiem ir kāds laikposms, brīdis. Tādējādi situācija ir arī izmeklēšanas procesa stāvoklis kādā noteiktā laikposmā. Ievērojot minēto atzinumu, var uzdarīt secinājumu, ka šajā

³⁴² Белкин, Р. С. Курс криминалистики. Том 3.: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. Москва : Юрист, 1997, с. 129-130; Савельева, М. В., Смушкин, А. Б. Криминалистика: учебник. 2-е издание, Москва : Дашков и Ко, 2012, с. 287.

³⁴³ Драпкин, Л. Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций. Москва, 1987.

³⁴⁴ Kriminālistiskā metodika. Mācību grāmata. Trešā daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2005, 15. lpp.

³⁴⁵ Ищенко, Е. П., Топорков, А. А. Криминалистика: учебник. Москва : Инфра-М, 2006, с. 17-18.

³⁴⁶ Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под редакцией Филиппова А. Г. Москва : Юрайт, 2012, с. 505-506.

³⁴⁷ Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 145. lpp.

³⁴⁸ Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. Криминалистика: учебник для вузов. Москва : НОРМА, 2010, с. 486-486.

³⁴⁹ Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca. Rīga : Zinātne, 2000.

gadījumā var runāt par kriminālistiskās darbības mehānismu, bet ne par izmeklēšanas situāciju, jo pēdējā kategorija atspoguļo stāvokli konkrētajā izmeklēšanas momentā vai laika periodā, tā ir statiska.

Tajā pašā laikā jāatzīst, ka izmeklēšanas situācijas rodas un izbeidzas, vienas izmeklēšanas situācijas vietā rodas jauna. Tādējādi, ja noziedzīga nodarījuma izmeklēšanas mehānisms ir dinamiska kategorija, tad izmeklēšanas situācija būtībā ir izmeklēšanas mehānisma stāvoklis konkrētā laika brīdī.

Attīstoties izmeklēšanas situācijas izpratnei, zinātnieki nonāca pie secinājuma, ka tā ietekmē ne tikai izmeklēšanas gaitu kā tādu, bet arī konkrētās izmeklēšanas darbības saturu un veikšanas taktikas specifiku. Jāpiekrīt N. Jablokova atzinumam, ka kriminālistikas zinātnē ir izveidojusies tendence izmantot situatīvu pieeju kriminālistiskās tehnikas (īpaši attiecībā uz darbu ar pēdām), kriminālistiskās taktikas (visbiežāk taktisko lēmumu pieņemšanā un taktisko paņēmieniņu izvēlē) un kriminālistiskās metodikas (efektīvu metožu izvēlē) uzdevumu risināšanā.³⁵⁰ Arvien biežāk situatīvās pieejas nozīme tika akcentēta kriminālistiskās tehnikas ietvarā; nākuši klajā vairāki disertāciju un monogrāfiju līmeņa darbi, kuros kriminālistiskās tehnikas un taktikas ieteikumi ir pamatoti ar konkrētajām situācijām. Šādas situācijas konkrētu kriminālistisko darbību kontekstā savā būtībā nav izmeklēšanas situācijas, jo to pamatā ir apstākļu kopums, kam ir nozīme tikai šīs darbības veikšanā. Minētā ietekmē kriminālistikas zinātnē radās nepieciešamība pārvērtēt izmeklēšanas situācijas jēdzienu. Viens no risinājumiem, kas arī guva lielākās daļas zinātnieku atbalstu,³⁵¹ ir kriminālistiskās situācijas kategorijas ieviešana. Kriminālistiskās situācijas jēdziens ir plašāks, tas aptver gan izmeklēšanas situāciju, gan arī konkrētās izmeklēšanas darbības situāciju.

Kriminālistisko situāciju izpēte guva arī turpmāku attīstību. Kā jau tika minēts iepriekš šajā darbā, kriminālistikā ir izstrādāta kriminālistiskās situāloģijas teorija. Te gan vietā būtu precizēt, ka atšķirībā no dažiem citiem zinātniekiem³⁵² tās autore - T. Volčetska³⁵³ - kriminālistisko situāloģiju atzīst par vispārīgu kriminālistisko teoriju, norādot, ka, viņasprāt, kriminālistikas teorija kā zinātnes sadaļa sastāv no vispārīgajām vai atsevišķajām kriminālistiskajām teorijām, kur vispārīgās kriminālistiskās teorijas ir attiecināmas uz visām pārējām kriminālistikas sadaļām, bet atsevišķās – vai nu tikai uz vienu no nodaļām, vai nu ir kādas vispārīgās kriminālistiskās teorijas struktūras

³⁵⁰ Яблоков, Н. П. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Норма, 2012, с. 40.

³⁵¹ Daži autori arī pašreiz uzskata, ka kriminālistiskā un izmeklēšanas situācija ir sinonīmi. Piemēram, vienā mācību grāmatā tās autori raksta, ka kriminālistiskā (izmeklēšanas) situācija ir nosacījumu kopums, kurā norit nozieguma izmeklēšanas process. Sk. vairāk: Балашов, Д. Н., Балашов, Н. М., Маликов, С. В. Криминалистика: Учебник. Москва : Инфра-М, 2005, с. 7.

³⁵² Piemēram, R. Belkins pauž viedokli, ka vispārējā kriminālistiskā teorija ir visa kriminālistikas priekšmeta zinātnisks atspoguļojums, kuras pamata saturu veido atsevišķu kriminālistisko teoriju kopums. Sk. Белкин, Р. С. Общая теория советской криминалистики. Саратов, 1986, с. 227-228.

³⁵³ Волчецкая, Т. С. Криминалистическая ситуалогия: Монография. Под ред. Яблокова Н. П. Калининград : Калинингр. ун-т, 1997.

elements.³⁵⁴ Autors piekrīt minētajiem T. Volčetskās atzinumiem par nepieciešamību kriminālistikas teorijas sadaļas ietvarā apskatīt arī vispārīgo kriminālistisko teoriju par kriminālistiskām situācijām, jo situatīvajai pieejai ir nozīme gan kriminālistiskās tehnikas, gan kriminālistiskās taktikas, gan kriminālistiskās metodikas kontekstā.

Apkopojot minēto, var secināt, ka kriminālistiskās situācijas kriminālistikas literatūra tiek aplūkotas trīs līmeņos:

- 1) kā izmeklēšanas stāvoklis (izmeklēšanas situācija);
- 2) kā situācija konkrētajā izmeklēšanas darbībā;
- 3) kā kriminālistiskā teorija.

Zinātniskajā literatūrā ir atrodamas vairākas izmeklēšanas situāciju klasifikācijas, taču šajā darbā autors izskatīs iedalījumu tipiskajās un konkrētajās izmeklēšanas situācijās. Konkrētā izmeklēšanas situācija ir attiecināma uz konkrēto izmeklējamā kriminālprocesu, tāpēc no kriminālistikas viedokļa lielāka teorētiskā un metodiskā nozīme ir tieši tipiskajām kriminālistiskajām situācijām. Tipiskās kriminālistiskās situācijas ir tās, kuras no satura un apjoma viedokļa ir raksturīgākās un veidojas attiecīga veida noziedzīgu nodarījumu konkrētajā izmeklēšanas etapā.

Kaut gan zinātnieku vidū neapstāv domstarpību par kriminālistiskās situācijas nozīmi izmeklēšanā, nenorimst diskusijas par atsevišķām ar šo kategoriju saistītām teorētiskajām problēmām. Viena no tām ir jautājums, vai kriminālistiskajai situācijai ir ārējais vai iekšējais raksturs attiecībā uz izmeklēšanu. Piemēram, R. Belkins puda viedokli, ka tai ir ārējais raksturs, un saistīja izmeklēšanas situāciju ar apstākļiem, kuros notiek izmeklēšana.³⁵⁵ Viņa viedokli atbalsta T. Averjanova, J. Koruhovs, J. Rosinska. Citi uzskata, ka izmeklēšana un izmeklēšanas situācija ir abpusēji saistītas sistēmas. Pēc A. Smuškina domām, kriminālistiskā situācija nepastāv ārpus izmeklēšanas, jo tā izmainās izmeklēšanas ietekmē.³⁵⁶ Izvērtējot šo jautājumu, pēc autora domām, būtu jāatgriežas pie kriminālistiskās darbības mehānisma izpratnes. Tāpat kā noziedzīgās darbības mehānismā, kriminālistiskās darbības struktūrā ietilpst gan tā elementi, gan posmi. Turklāt pie elementiem ir pieskaitāms arī izmeklēšanas subjekts, tāpēc, autora skatījumā, par nepareizu ir atzīstams daudzu kriminālistu apgalvojums, ka notikuma izzinātājs neveido kriminālistiskās situācijas saturu. Kā jau tika minēts iepriekš, kriminālistiskā situācija ir stāvoklis kādā konkrētā izmeklēšanas brīdī, precīzāk sākot, tā ir kriminālistiskās darbības mehānisma stāvoklis. Ja pēdējā elementu struktūrā ietilpst izmeklēšanai pilnvarotā amatpersona, tad arī kriminālistiskās situācijas struktūrā šim elementam ir jābūt. Savukārt apstākļi, kuros notiek izmeklēšana, ir cita, atsevišķa

³⁵⁴ Līdzīgi kriminālistisko teoriju iedalījumu atbalsta arī N. Seļivanovs. sk. Селиванов, Н. А. Советская криминалистика: система понятий. Москва, 1982, с. 12.

³⁵⁵ Белкин, Р. С. Очерки криминалистической тактики. Волгоград, 1993, с.63.

³⁵⁶ Савельева, М. В., Смушкин, А. Б. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Дашков и Ко, 2012, с. 288.

sistēma, un tāpēc tai ir ārējais raksturs attiecībā uz kriminālistiskās darbības mehānismu. Bez šaubām, šo apstākļu kopums var ietekmēt arī izmeklēšanas mehānismu un otrādi. Ja notikuma vietas apskate tiek veikta tādos laika apstākļos, kuros pēdas iet zudumā, tad tas ietekmēs arī apskates veikšanas taktiku – vispirms būtu izzināmas (aprakstītas, nofotografētas un izņemtas) tieši šīs pēdas, un tikai pēc tam pārējie apstākļi.

Cita problēma skar izmeklēšanas situācijas satura noteikšanu. Pēc A. Filipova viedokļa, izmeklēšanas situācijas saturu veido: 1) iegūtie pierādījumi, 2) cita izmeklēšanai svarīga informācija, 3) ziņas par informācijas avotu.

Izmeklēšanas situācijas parasti saista ar izmeklēšanas stadijām. Tā, piemēram, A. Samuškins raksta, „atkarībā no izmeklēšanas etapa izšķir sākotnējā, turpmākā un noslēguma etapa situācijas.”³⁵⁷ Arī A. Lieljuksis izmeklēšanas situācijas iedala atkarībā no izmeklēšanas posmiem – sākumposma un turpmākā posma situācijas.³⁵⁸

Izmeklēšanas situāciju tipizācijas problēma. Izmeklēšanas situācija kā kriminālistiskās darbības mehānisma stāvoklis konkrētajā brīdī sastāv no daudziem komponentiem, tāpēc jāpiekrīt tiem autoriem, kas uzskata, ka izmeklēšanas situāciju tipizācija ir iespējama tikai pēc viena no tās elementiem.³⁵⁹

Kriminālistiskās situācijas risinājums izpaužas kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās amatpersonas noteiktā darbībā vai darbību kopumā. Kriminālistikā šādu risinājumu arvien biežāk apzīmē ar terminu „algoritms”.³⁶⁰ Kriminālistiskais algoritms ir cieši sasaistīts ar attiecīgu situāciju izmeklēšanā kopumā vai attiecīgajā darbībā, bet ne ar izmeklēšanas mehānismu kā tādu. Jau kriminālistikas rašanās pirmsākumos zinātnieki ir mēģinājuši izstrādāt universālu izmeklēšanas metodi, kas būtu izmantojama ikviena noziedzīga nodarījuma izmeklēšanā. Viens no vispārējās izmeklēšanas metodes teorijas mūsdienu aizstāvjiem ir S. Čurilovs, kurš šai problēmai ir veltījis virkni pētniecisku darbu.³⁶¹ S. Čurilova viedoklis ir izpelnījies pamatotu kritiku. Tā, piemēram, D. Lozovskis un O. Čeliševa pareizi norāda, ka viņa piedāvātā vispārīgā izmeklēšanas metode savā būtībā ir atsevišķu izmeklēšanas metodiku būtības īss atspoguļojums.³⁶² Tādējādi kriminālistiskais algoritms nevar būt universāls, tas ir atkarīgs, pirmkārt, no noziedzīgu nodarījumu veida/grupas un, otrkārt, no konkrētās kriminālistiskās situācijas. Šajā sakarā jāpiekrīt R. Dombrovskai atziņai, ka

³⁵⁷ Савельева, М. В., Смушкин, А. Б. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Дашков и Ко, 2012, с. 292.

³⁵⁸ Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūtu legalizācijas apkarošana. Rīga : SIA „P&Ko”, 2007, 316., 318. lpp.

³⁵⁹ Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. Криминалистика: учебник для вузов. Москва : НОРМА, 2010, с. 486-487.

³⁶⁰ Piemēram, Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 147. lpp.

³⁶¹ Чурилов, С. Н. Криминалистическая методика: история и современность. Москва : Маркетинг, 2002; Чурилов, С. Н. Общий метод расследования. Вестник Криминалистики, №1(29), Москва : Спарк, 2009, с. 23.

³⁶² Лозовский, Д. Н., Челышева, О. В. К вопросу об общем методе расследований преступлений. Вестник Криминалистики., №4(32), Москва : Спарк, 2009, с. 35-39.

kriminālistiskās metodikas uzdevums ir izstrādāt katra noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas programmu vai algoritmu atkarībā no izmeklēšanas situācijas.³⁶³

Mūsdienu kriminālistikas literatūrā ir atspoguļotas dažādas izmeklēšanas algoritmu definīcijas. Kriminālistiskā algoritma jēdziens ir atrodamas arī latviešu valodā izdotajās kriminālistikas grāmatās. Piemēram, R. Dombrovskis savā monogrāfijā norāda, ka izmeklēšanas algoritms jeb programma – tas ir priekšraksts mērķtiecīgas darbības izpildei, lai no sākumdatiem ar izmeklēšanas darbību palīdzību iegūtu jaunas ziņas par izmeklējamu noziedzīgu nodarījumu.³⁶⁴ Lielākā daļa zinātnieku algoritmu skaidro kā konkrēta uzdevuma risinājuma programmu.³⁶⁵ Tā A. Šatalovs pauž viedokli, ka algoritms ir optimāla darbību, noteikumu (operāciju) secība attiecīgā izmeklēšanas posma vispārējo un konkrēto uzdevumu risināšanai.³⁶⁶ Šāda definējuma sakarā var izteikt dažas kritiskas piezīmes. Pirmkārt, minētā skaidrojuma autors norāda, ka algoritms ir darbību secība. Domājams, ka precīzāk būtu definēt algoritmu kā secīgu darbību kopumu jeb darbību programmu. Otrkārt, A. Šatalovs algoritmu sasaista ar izmeklēšanas posmiem, taču tajā pašā laikā jāatzīst, ka algoritma uzdevums nav piedāvāt izmeklēšanas etapa risinājumu, bet gan kriminālistiskās situācijas (tostarp arī izmeklēšanas situācijas) risinājumu. Treškārt, definīcijā būtu jāiekļauj norāde uz to, ka algoritms balstīts uz tipiskām kriminālistiskajām situācijām, jo tas būtībā ir šo situāciju risinājums.

Ievērojot minēto, autors uzskata, ka kriminālistisko algoritmu varētu definēt kā zinātniski pamatotu tipizētu darbību programmu tipisko kriminālistisko situāciju risināšanai atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanā.

Daži pētnieki pauž viedokli, ka kriminālistisko algoritmu veido: 1) konkrētās izmeklēšanas situācijas izvērtējums, pamatojoties uz tipiskām izmeklēšanas situācijām; 2) vispārējo un atsevišķo versiju izvirzīšana; 3) taktisko uzdevumu izvirzīšana; 4) izmeklēšanas plānošana un izmeklēšanas darbību veikšana.³⁶⁷ Domājams, ka kriminālistiskā algoritma saturu veido secīgu darbību kopums, bet minētie elementi ir attiecināmi uz tā piemērošanas procesu. Sākotnēji izmeklēšanas subjekts novērtē kriminālistisko situāciju un tikai pēc tam izvēlas atbilstošu algoritmu tās atrisināšanai.

Algoritmu uzdevums ir saistīt kriminālistikas teorijas atziņas ar noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu. Tāpēc kriminālistiskā situāloģija un algometrizācija ir vienas no perspektīvākajiem kriminālistikas zinātnes attīstības virzieniem. Situāloģiskā pieeja izmeklēšanas algoritmu izstrādē

³⁶³ Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003, 149. lpp.

³⁶⁴ Turpat, 147. lpp.

³⁶⁵ Милуков, С. В. Алгоритм идентификации личности неопознанных трупов современными методами. Вестник Криминалистики, №3(31), Москва : Спарк, 2009, с. 100-105.

³⁶⁶ Шаталов, А. С. Понятия криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений. Государство и право, №8, 2000, с. 28-39.

³⁶⁷ Текнеджи, А. В. Некоторые организационно – тактические особенности первоначального этапа расследования уничтожения или повреждения памятников истории и культуры (ст.243 УК РФ). Вестник Криминалистики, №3(31), Москва : Спарк, 2009, с. 91.

sekmē kriminālistikā izstrādāto rekomendāciju piemērošanu praksē, paaugstina to izmantošanas efektivitāti. Diemžēl kriminālistika kļūst arvien vairāk tereotizēta, kā rezultātā tā zaudē saikni ar praksi, kļūst par zinātņi, kas kalpo zinātnei. Tajā pašā laikā tiek aizmirsts par to, ka zinātniskās izpētes gala rezultātam būtu jākalpo kriminālistikas zinātnes pamatmērķim – izstrādāt ieteikumus.

Kā atzīst daži kriminālisti, noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas metodiku izstrādes galvenais trūkums ir pārāk vispārīgs tajos esošo rekomendāciju saturs.³⁶⁸ Viens no veidiem, kā novērst minēto trūkumu, ir izcelt tipiskākās kriminālistiskās situācijas katrā atsevišķajā kriminālistiskajā metodikā. Savukārt katrai šādu situācijai zinātniekiem kriminālistiem jāizstrādā noteikts izmeklētāja darbību algoritms, kas kriminālistiskās rekomendācijas padarīs konkrētākas un praksē veiksmīgāk pielietojamas.

Iepriekš šajā darbā secināts, ka izmeklēšanas darbību apjoms, secība un tās taktikas specifika ir atkarīga no izmeklēšanas situācijām. Arī izzinot svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas mehānismu, var izcelt tipiskās izmeklēšanas situācijas.

E. Firsovs pauž viedokli, ka apskatāmo noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas sākotnējā posmā veidojas šādas tipiskās izmeklēšanas situācijas, kuras pieņemts uzskatīt par sākotnējām:

1. likumpārkāpējs ir aizturēts noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī;
2. likumpārkāpējs apzināts, izmeklējot citas krimināllietas par maksājumu karšu nelikumīgu izmantošanu;
3. likumpārkāpējs ir apzināts kriminālmeklēšanas rezultātā;
4. maksājumu kartes turētājs, kredītiestāde, kura emitējusi karti, vai attiecīgā tirdzniecības vieta – karšu pieņēmēja ir iesniegusi ziņas par iespējamām noziedzīgām darbībām, taču likumpārkāpēji nav apzināti.³⁶⁹

Savukārt L. Bertovskis un V. Obrazcovs izceļ šādas sākotnējās tipiskās izmeklēšanas situācijas lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu: 1) persona ir aizturēta maksājumu kartes izmantošanas laikā; 2) tiesībsargājošām iestādēm no kredītiestāžu vai karšu apstrādātāja puses ir iesniegtas ziņas par svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu; 3) maksājumu kartes turētājs ir iesniedzis ziņas par viņa lietošanā esošās maksājumu kartes nelikumīgu izmantošanu; 4) informācija par nelikumīgām darbībām ir iegūta, izmeklējot citu noziedzīgu nodarījumu.³⁷⁰

Analizējot Latvijas izmeklēšanas praksi lietās par svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu, autors piedāvā izdalīt šādas divas visbiežāk sastopamas tipiskās sākotnējās izmeklēšanas situācijas:

³⁶⁸ Филиппов, А. Г. Проблемы криминалистики. Избранные статьи. Москва : Юрлитинформ, 2007, с. 49.

³⁶⁹ Фирсов, Е. П. Расследование изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг, кредитных либо расчетных карт и иных платежных документов. Москва : Юрлитинформ, 2004, с. 136.

³⁷⁰ Бертовский, Л. В., Образцов, В. А. Выявление и расследование экономических преступлений: Учебно-практическое издание. Москва : Экзамен, 2003, с. 134-137.

- 1) noziedznieks ir apzināts un aizturēts nozieguma izdarīšanas brīdī vai tūlīt pēc tā;
- 2) konstatēti darījumi ar viltotām vai svešām maksājumu kartēm, bet nav zināma persona, kas ir izdarījusi šos noziedzīgos nodarījumus.

Pirmā tipiskā izmeklēšanas situācija ir raksturīga ar lielu neatliekamo un sākotnējo izmeklēšanas darbību apjomu, ierobežotu laiku izmeklēšanas organizatoriskajai pusei, kas savukārt ietekmē gan veicamo darbību secību, gan atsevišķu darbību taktiku. Minētajai tipiskajai izmeklēšanas situācijai varētu būt vairāki paveidi. Piemēram, ja noziedznieks ir aizturēts likumpārkāpuma īstenošanas laikā vai arī tūlīt pēc tā, tad var izveidoties viena no tālākminētajām situācijām:

1. Noziedznieks ir aizturēts, procesa virzītājam ir zināmas visas viņa noziedzīgās darbības epizodes vai to lielākā daļa. Šī situācija ir raksturīga ar to, ka aizturēšanas laikā procesa virzītājam jau ir informācija par aizturētā izdarītajām citām nelikumīgām darbībām ar maksājumu kartēm. Pastāvot veiksmīgajai tiesībsargājošo iestāžu sadarbībai ar monitoringa centru un kredītiestādēm, tā ir viena no izplatītākām tipiskām sākotnējām izmeklēšanas situācijām lietās par viltotu maksājumu karšu izmantošanu.

2. Noziedznieks ir aizturēts un nav zināms, kādas papildu epizodes viņš ir izdarījis. Kā rāda pieredze, likumpārkāpēji praktiski nekad neizmanto svešas un viltotās maksājumu kartes vienu reizi (ja vien izmantošanas mēģinājuma laikā nebija izdevies iegūt naudu vai iegādāties preces un pakalpojumus). Turklāt pārsvarā gadījumu prettiesiski tiek izmantotas vairākas maksājumu kartes, it īpaši tas attiecas uz viltotu maksājumu karšu izmantošanas gadījumiem. Tātad, ja noziedznieks pārsteigts svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanas laikā, tad pieņemumam par to, ka tā nav bijusi vienīgā aizturētā izdarītā prettiesiskā darbība, ir visai augsta ticamības pakāpe. Šāda izmeklēšanas situācija ir raksturīga gadījumiem, kad likumpārkāpēju aiztur tās tirdzniecības vietas darbinieki, kuri konstatējuši nelikumīgu darbību ar maksājumu karti, pēc tam par to paziņojuši tiesībsargājošām iestādēm un procesinga centram.

3. Noziedznieks ir aizturēts, taču viņa personība nav zināma. Ievērojot to, ka visai bieži noziedzīgus nodarījumus ar viltotām maksājumu kartēm izdara ārvalstu pilsoņi, kā arī to, ka viņi izmanto viltotus personības identifikācijas dokumentus, var rasties situācija, kurā procesa virzītājam sākotnējā izmeklēšanas situācijā nebūs zināmi precīzi dati par aizturēto.

5. Rekomendācijas svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanai

5.1. Vispārīgie ieteikumi svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanai

Kriminālistikas literatūrā ieteikumi atsevišķu noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanai visbiežāk netiek veidoti vienotā sistēmā. Vēl vairāk, nereti rekomendācijas tiek integrētas gan noziedzīgās darbības mehānisma, gan tās izmeklēšanas mehānisma aprakstā, „paslēptas” izmeklēšanas īpatnību izklāstā. Autora vērtējumā, minētie apstākļi ir visai būtisks daudzu jau izveidotu atsevišķu kriminālistisko metodiku trūkums, jo tie attālina kriminālistikas zinātņi no izmeklēšanas prakses, piešķir atsevišķajām kriminālistiskajām metodikām informatīvu raksturu. Gala rezultātā kriminālistu visnotaļ vērtīgās atziņas nemaz nerasniedz to adresātu – konkrētu kriminālprocesa veikšanai pilnvarotu amatpersonu.

Autors piedāvā rekomendācijas atsevišķa noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izveidot turpmāk minētā sistēmā. Pirmkārt, būtu sniedzami vispārīgi kriminālistiskie ieteikumi, kas ir attiecināmi uz izmeklējamā notikuma izzināšanu kopumā un kas ir raksturīgi tieši šā veida/grupas noziedzīgu nodarījumu izzināšanai: ieteikumi procesa virzītāja darba organizācijai (tostarp plānošanai), ieteikumi sadarbībai, ieteikumi pret darbības pārvarēšanai u.c. Otrkārt, jāatspoguļo konkrētas rekomendācijas tipisko izmeklēšanas situāciju risināšanai jeb izmeklēšanas algoritmi. Treškārt, jāsniedz ieteikumi citu tipisko kriminālistisko situāciju risinājumiem. Ceturtkārt, būtu jāizstrādā rekomendācijas atsevišķu izmeklēšanas darbību veikšanai, tostarp attiecīgu ekspertīžu noteikšanai.

Ievērojot minēto, autors atzīst par nepieciešamu katrā atsevišķajā kriminālistiskajā metodikā, tostarp arī svešu un viltotu maksājumu karšu izmeklēšanas metodikā, izstrādāt un atspoguļot rekomendācijas, kuras apvienotu šādus elementus:

- 1) vispārīgie ieteikumi, kas ir attiecināmi uz izmeklēšanu kopumā;
- 2) ieteikumi sākotnējo un neatliekamo procesuālo darbību kompleksu veikšanai;
- 3) ieteikumi atsevišķu procesuālo darbību veikšanai.

Galvenais vispārīgais ieteikums ir kriminālistikas zinātnē izstrādāto **vispārināto ziņu par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānismu izmantošanu** konkrētā notikuma izmeklēšanā. Šīs ziņas ir izmantojamas konkrētā noziedzīga nodarījuma izzināšanā vairākos aspektos.

Pirmkārt, kriminālistikā tiek izveidots noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma elementu tipisko pazīmju apraksts. Minētās ziņas ir izmantojamas gan izmeklēšanas darbību, gan ekspertīžu

pētījumu veikšanā, tajā skaitā kriminālistisko versiju izvirzīšanā, meklējamo objektu noteikšanā, attiecīgu darbību veikšanas taktikas izvēlē u. tml.

Otrkārt, ziņas par aplūkojamā noziedzīgu nodarījumu veida posmiem rada procesa virzītājam priekšstatu par konkrētā kriminālprocesa ietvaros izzināmo notikumu veidojošām darbībām, to attīstību laikā.

Treškārt, zinātniskās atziņas par likumsakarībām, kas veidojas noziedzīgās darbības mehānisma elementu starpā, kā arī attiecīgu noziedznieka darbību atkarības no šiem elementiem likumsakarības ne tikai palīdz procesa virzītājam saprast izmeklējamā notikuma būtību, bet var būt par pamatu noziedznieka meklēšanai, noziedzīga nodarījuma pēdu meklēšanai un virkne citu kriminālistisko uzdevumu risināšanai.

Ceturtkārt, kriminālistikas zinātnē izveidotais svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma tipiskais modelis kalpo par orientieri jeb „matricu”, ar kuru salīdzinot konkrētā izmeklējamā notikuma modeli var noteikt lietā iztrūkstošos, vēl nenoskaidrotos apstākļus.

Piektkārt, ziņām par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma darbības rezultātā veidotajām tipiskajām pēdām arī ir visai būtiska nozīme.

Raksturojot svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas mehānismu, autors cita starpā ir atspoguļojis izplatītākos pret darbības veidus. Savukārt šajā promocijas darba nodaļā autors piedāvā **ieteikumus pret darbības pārvarēšanai**.

Analizējot pret darbības pārvarēšanas praksi, var izcelt šādus vispārīgus pret darbības pārvarēšanas veidus:

- a) Pret darbības subjektu „vājāko vietu” noskaidrošana.
- b) Pret darbības subjektu izolācija.
- c) Pret darbības subjektu finanšu līdzekļu un mantas atņemšana. Ar noziedzīgu nodarījumu saistītās mantas un iespējami noziedzīgās mantas atņemšana.
- d) Apstākļu radīšana pret darbības realizācijas traucēšanai vai novēršanai.
- e) Pret darbības subjektu izaicināšana veikt pret darbības pasākumus. Speciālo izmeklēšanas darbību iespēju izmantošana.
- f) Ziņu noklusēšana vai dezinformācija.

Izpētes rezultāti apliecina, ka pret darbību, kas no noziedznieka puses izpaužas informācijas noklusēšanā, bieži vien var pārvarēt liekot personai saprast, ka kriminālprocesa veikšanai pilnvarotajai personai ir zināmi:

- 1) viņa neatklātie apstākļi;
- 2) informācijas noklusēšanas cēloņi.

Būtiska ir norāde uz kādiem konkrētiem atsevišķiem apstākļiem vai faktiem, kas varētu radīt personai priekšstatu par to, ka kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās amatpersonas rīcībā ir detalizēta informācija par izmeklējamu notikumu.

Papildus minētajam lietās par norēķinu karšu un to viltojumu prettiesisku izmantošanu pret darbības pārvarēšanas paņēmieniem var būt:

a) noziedznieka pozitīvo īpašību, raksturojuma pozitīvās puses izcelšana, vienlaicīgi norādot uz viņa pret darbības neētisko raksturu un noziedznieka un viņa darbību negatīvo raksturojumu;

b) pret darbības neloģiskuma izskaidrošana, liekot saprast, ka kriminālprocesā esošās ziņas liecina par pretējo, vai arī viņa versija ir pārbaudāma.

Situācijā, ja noziedznieks neatzīst savu vainu, tostarp izvirzot viltus alibi, ir ieteicams izziņāt viņa mobilā tālruņa atrašanās vietas izmeklējamā notikuma laikā. Empīriskie dati apliecina, ka gan svešu, gan viltotu maksājumu karšu izmantošana lielākajā daļā gadījumu notiek vairākkārtīgi, bieži vien likumpārkāpējam pārvietojoties no vienas tirdzniecības vietas vai bankomāta līdz nākamajam. Tādējādi, ja noziedznieks nav veicis pret darbības pasākumus saziņas līdzekļu slēpšanai, tad pastāv iespēja noskaidrot viņa atrašanās vietu un pārvietošanās maršrutu notikuma laikā.

Situācijā, kad noziedznieks slēpj savu personību, ziņas par to var iegūt, veicot šādas darbības: 1) notikuma vietas apskati; 2) aculiecinieku nopratināšana; 3) novēršanas kameru video ierakstu izņemšana; 4) kratīšanas; 5) uzrādīšana atpazīšanai; 6) ziņu iegūšana no datu bāzēm; 7) kriminālistisko ekspertīžu noteikšana (pirkstu pēdu, DNS, portreta ekspertīze pēc video u. tml.); 8) pieprasījumi Eiropalam vai Interpolam.

5.2. Ieteikumi sākotnējo un neatliekamo izmeklēšanas darbību kompleksu veikšanai lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu

Pievērsoties sākotnējo un neatliekamo izmeklēšanu darbību analīzei lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, pēc autora viedokļa, vispirms būtu jādefinē šī darba daļas pamata kategorijas. Šajā sakarā jāatzīmē, ka kriminālistikas zinātnē nepastāv vienotās izpratnes par sākotnējām un neatliekamām izmeklēšanas darbībām.³⁷¹

Par sākotnējām izmeklēšanas darbībām, pēc I. Indulēna domām, ir „jāuzskata tās izmeklēšanas darbības, kuras ir jāizdara, lai iegūtu datus vismaz vienas versijas veidošanai. Tādējādi arī šis moments, t.i., versijas veidošana, ir robeža starp sākotnējām izmeklēšanas darbībām

³⁷¹ Филиппов, А. Г. Проблемы криминалистики. Избранные статьи. Москва : Юрлитинформ, 2007, с. 3-20.

un pārējām izmeklēšanas darbībām.”³⁷² Tajā pašā laikā, kā norāda minētais autors, sākotnējās darbības nav analogas pirmajām darbībām, jo praksē ir situācijas, kad jau lietas ierosināšanas stadijā izmeklētāja rīcībā jau ir pietiekamas ziņas versiju izvirzīšanai un tāpēc tās var arī izpalikt.³⁷³ Latvijas Policijas akadēmijas izstrādātajā mācību grāmatā tiek pausts viedoklis, ka par sākotnējām pieņemts uzskatīt visas izmeklēšanas darbības, kuras jāveic pēc notiekošā vai notikušā noziedzīgu nodarījumu uzzināšanas līdz tā atklāšanai – aizdomās turētās personas noskaidrošanai – vai izvērsta tālākās izmeklēšanas plāna sagatavošanai nepieciešamās informācijas ieguvei.³⁷⁴

Neskatoties uz zinātnieku atšķirīgajiem priekšstatiem par sākotnējām izmeklēšanas darbībām, to robežām, var izdalīt šādu darbību galveno kopējo pazīmi, kas gūst atspoguļojumu gandrīz visu kriminālistu šim tematam veltītajos darbos, proti, to, ka sākotnējo izmeklēšanas darbību gala mērķi ir izvērsta izmeklēšanas plāna sastādīšana un vainīgās personas noskaidrošana, pamatojoties uz notikuma izzināšanas sākumā iegūtajām ziņām. Ja sākotnējo izmeklēšanas darbību sākuma robeža nosākama strikti, proti, to sākums ir kriminālprocesa uzsākšanas brīdis, tad gala robežai ir relatīvi abstrakts raksturs. Pēc autora domām, sākotnējo izmeklēšanas darbību gala robežu nosaka brīdis, kad ir izpildīts minēto darbību mērķis.

Attiecībā uz neatliekamām izmeklēšanas darbībām autors secina, ka plašā nozīmē, ievērojot Kriminālprocesa likumā iestrādātos pirmstiesas izmeklēšanas procesuālos termiņus, kuru mērķis ir padarīt izmeklēšanu pēc iespējas ātrāku, neatliekamas ir visas izmeklēšanas darbības. Taču nav nekādu šaubu, ka noteiktajos izmeklēšanas brīžos, it īpaši izmeklēšanas sākotnējā posmā, atsevišķu izmeklēšanas darbību neatliekamība ir galvenais priekšnoteikums notikuma izzināšanai nepieciešamo ziņu iegūšanai. Tātad šaurā, kriminālistiskajā nozīmē, „par neatliekamām jāuzskata visas izmeklēšanas darbības, kuru mērķis ir atrast un fiksēt pierādījumus, kas zināmu objektīvu vai subjektīvu apstākļu iespaidā var ātri zust vai mainīties, vai, savlaicīgi šos pierādījumus neiegūstot, nav iespējams izpildīt kriminālprocesa uzdevumus, kā arī nolūkā pārtraukt vai novērst gatavojamu smagu noziegumu, vai arī tad, ja to izpildes termiņš noteikts likumā vai procesuālā lēmumā.”³⁷⁵

Gan sākotnējām, gan neatliekamām izmeklēšanas darbībām ir kopīgas un atšķirīgas iezīmes. Visai bieži sākotnējās izmeklēšanas darbības tajā pašā laikā ir arī neatliekamas. Taču, ja sākotnējās izmeklēšanas darbības ir veicamas izmeklēšanas sākotnējā posmā, tad neatliekamība izdarīt kādas konkrētas izmeklēšanas darbības var rasties jebkurā tās stadijā.

Daži kriminālisti pauž viedokli, ka sākotnējās un neatliekamas izmeklēšanas darbības lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, kas ļauj apzināt un nostiprināt pierādījumus, ir liecinieku, cietušā, aizdomās turētā nopratināšana, maksājumu karšu apskate,

³⁷² Indulēns, I. Kriminālistika. Rīga : Zvaigzne, 1978, 162. lpp.

³⁷³ Turpat, 162. lpp.

³⁷⁴ Kriminālistika. Otrā daļa. Kriminālistiskā taktika. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. 4. izdevums. Rīga : LPA, 2002, 258. lpp.

³⁷⁵ Turpat.

dokumentu izņemšana un ekspertīžu noteikšana.³⁷⁶ Jāpiekrīt, ka minētās izmeklēšanas darbības pilnīgi pamatoti ir pieskaitāmas pie sākotnējām izmeklēšanas darbībām, taču prakse liecina, ka vissvarīgākās sākotnējās izmeklēšanas darbības, kuru gaitā tiek atrasti, izņemti un fiksēti par svešu un viltoto maksājumu karšu izmantošanu liecinošie priekšmeti un dokumenti, ir notikuma vietas apskate, kratīšanas aizturēto un aizdomās turēto uzturēšanās vietās, svešu un viltotu maksājumu karšu izgatavošanas un izmantošanas vietās u. tml.

Izmeklēšanas novilcināšana tās sākumposmā, neveicot neatliekamās izmeklēšanas darbības, samazina noziedzīgo nodarījumu, kas paredzēti Krimināllikuma 193. pantā, turpmākās atklāšanas perspektīvas, dod iespēju likumpārkāpējiem slēpt vai iznīcināt pierādījumus un iegūtās materiālās vērtības vai arī pašiem izvairīties no izmeklēšanas iestādēm.

Analizējot kriminālistu atziņas par sākotnējām un neatliekamām darbībām kāda konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanā, autors ir nonācis pie secinājuma, ka bieži vien atsevišķu izmeklēšanas metodiku autori norāda uz kādu vienu konkrētu rīcības plānu attiecīgajā lietu kategorijā. Tajā pašā laikā jāatzīst, ka nevar pastāvēt vienots procesa virzītāja darbību algoritms, tāpat kā nevar pastāvēt tikai viena izmeklēšanas situācija. Domājams, ka neatliekamo un sākotnējo darbību kopumam jebkurā noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanā jābūt izveidotam atbilstoši konkrētajām tipiskajām izmeklēšanas situācijām. Ievērojot minētās likumsakarības, autors šajā darbā piedāvā algoritmus svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas mehānismam raksturīgāko izmeklēšanas situāciju risināšanai.

Kā minēts augstāk, izmeklējot minētā veida noziedzīgus nodarījumus, sākotnējā posmā parasti veidojas šādas divas tipiskas izmeklēšanas situācijas:

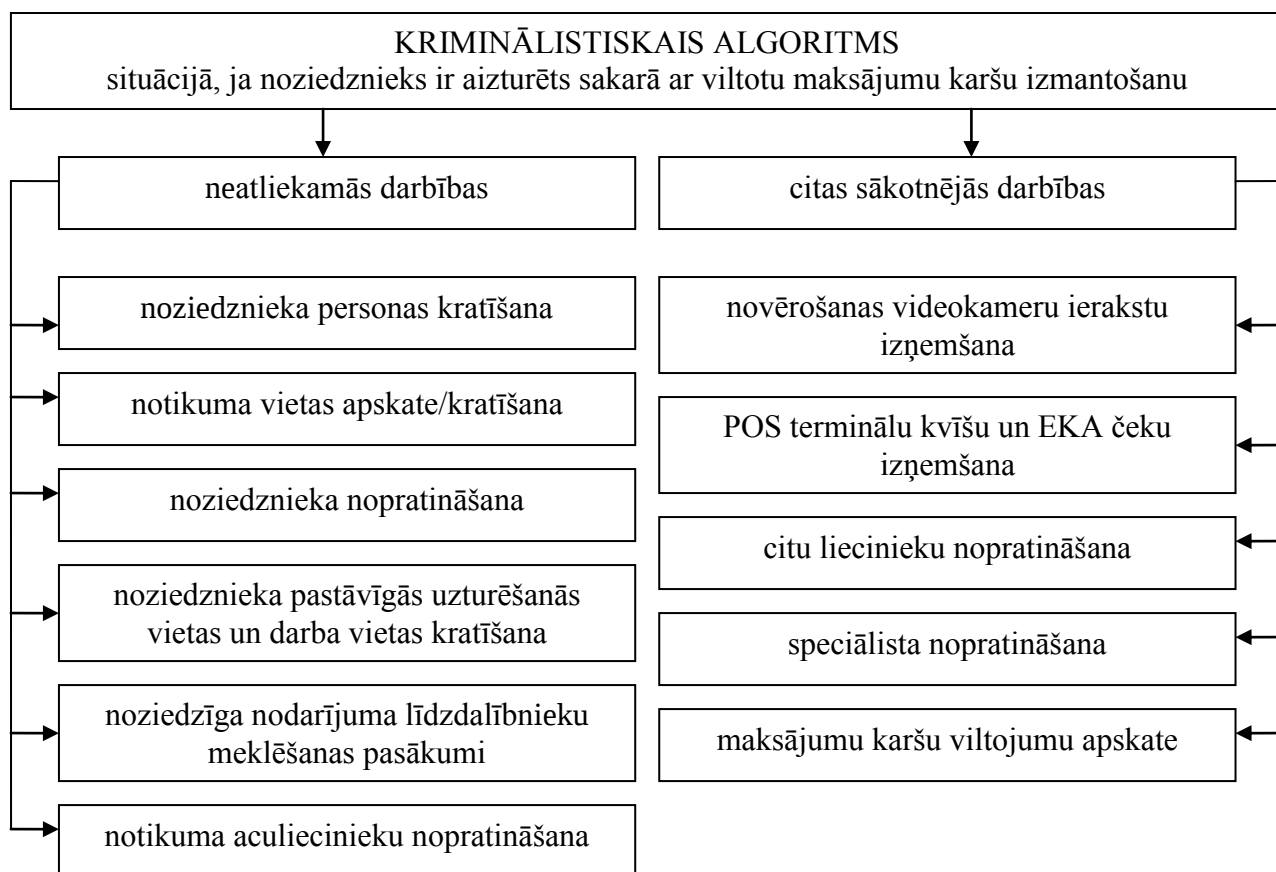
1. noziedznieks ir apzināts un aizturēts nozieguma izdarīšanas brīdī vai tūlīt pēc tā;
2. konstatēti darījumi ar viltotām vai svešām maksājumu kartēm, bet nav zināma persona, kas ir izdarījusi šos noziedzīgos nodarījumus, likumpārkāpējs nav zināms.

Ja noziedznieks pārsteigts nozieguma izdarīšanas laikā vai ticis aizturēts tieši pēc tā izdarīšanas, tad sākotnējo izmeklēšanas darbību kopums ir visai apjomīgs, bet tālāk norādītās darbības ir veicamas nekavējoties, jo pretējā gadījumā noziedzīga nodarījuma līdzdalībnieki var slēpt un iznīcināt priekšmetus un dokumentus, kuriem var būt nozīme kriminālprocesā: 1) likumpārkāpēja aizturēšana un aizturētās personas kratīšana; 2) notikuma vietas - maksājumu karšu viltošanas un svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanas vietu apskate (ja šīs vietas atrodas publiskajās vietās vai arī ar vietas īpašnieka piekrišanu); 3) maksājumu karšu viltošanas un svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanas vietu kratīšana; 4) aizturēto/aizdomās turēto uzturēšanās vietu un darba vietu kratīšanas; 5) aizturēto/aizdomās turēto nopratināšana.

³⁷⁶ Расследование преступлений в сфере экономики: Руководство для следователей. Москва : Спарк, 1999, с. 312.

Pie sākotnējām darbībām, kurām nav neatliekamības rakstura, atkarībā no izmeklēšanas situācijas katrā konkrētajā kriminālprocesā, varētu pieskaitīt šādas procesa virzītāja darbības:

- aculiecinieku un speciālistu (kriminālprocesuālajā izpartnē - liecinieku) nopratināšana;
- aizturēto/aizdomās turēto eksperimentālo rokraksta un paraksta paraugu izņemšana;
- atrasto un izņemto svešu vai viltotu maksājumu karšu apskate;
- atrasto un izņemto priekšmetu un dokumentu apskate, kas liecina par svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu, kā arī viltojumu izgatavošanu;
- ekspertīžu noteikšana;
- aizdomās turētā uzrādīšana atpazīšanai;
- POS termināla kvīšu un EKA čeku izņemšana tirdzniecības vietās, kur notikusi svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošana;
- dokumentu izņemšana kredītiestādēs;
- kartes patiesā lietotāja nopratināšana un legālās kartes izņemšana, tās apskate;
- citas darbības.

Shēma Nr.16. Kriminālistiskais algoritms situācijā, ja noziedznieks ir aizturēts sakarā ar viltotu maksājumu karšu izmantošanu

Minētās neatliekamās darbības ir ieteicams veikt vienlaicīgi. Taču, ja procesa virzītāja rīcībā nav pietiekamu resursu, lai nodrošinātu vienlaicīgu šo pasākumu realizāciju, tad no sākuma ir izdarāma aizturētās personas piespiedu pārmeklēšana, tādējādi liedzot viņam iespēju slēpt vai iznīcināt pie viņa esošos priekšmetus, kas satur ziņas par izzināmo notikumu. Tad procesa virzītājam jāizvērtē iespēja vispirms veikt kratīšanu vainīgā pastāvīgajā uzturēšanās vai darba vietā, un tikai pēc tam izdarīt notikuma vietas apskati. Izvērtējot šo jautājumu, izmeklēšanas subjektam ir jāņem vērā šādi apstākļi: 1) vai pastāv ticama varbūtība, ka laikā, kad tiks veikta notikuma vietas apskate, vainīgā dzīves vai darba vietā viņa līdzdalībnieki iznīcinās vai slēps pierādījumus; 2) vai ir iespēja atlikt notikuma vietas apskati (piemēram, notikuma vieta ir nepubliska vieta, to varētu aizslēgt un ieeju apzīmogat, lai tajā nevarētu iekļūst citas personas). Tikai pēc minēto darbību pabeigšanas ir jānopratina noziedznieks. Tādējādi procesa virzītājs sākotnēji veic tās darbības, kuras ir vērstas uz tādu ziņu iegūšanu, kas var iet zudumā vai tikt iznīcinātas. Turklāt šajā gadījumā veikto darbību rezultātā iegūtā informācija var tikt izmantota vainīgā nopratināšanā, kas savukārt var ietekmēt arī pratināšanas taktiku un rezultātus.

Sākotnējā izmeklēšanas situācijā, kad ir zināmi svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas gadījumi, taču likumpārkāpējs nav apzināts, sākotnējo izmeklēšanas darbību apjoms noteikti atšķirsies no jau apskatītās pirmās izmeklēšanas situācijas gadījumā izdarāmo darbību kopuma. Vispirms pie neatliekamām un sākotnējām darbībām jāpieskaita tās darbības, kuras virzītas uz likumpārkāpēju apzināšanu. Šīs darbības ir gan izmeklēšanas darbības (piemēram, liecinieku nopratināšana, dokumentu izņemšana tirdzniecības vietā vai kredītiestādē), gan speciālās izmeklēšanas darbības (piemēram, procesinga centra automatizētās datu apstrādes sistēmā esošo datu kontrole, konkrētās vietas novērošana), gan arī analītiskās darbības (informācijas par notikušajiem noziedzīgajiem nodarījumiem analīze).

Pēc autora viedokļa, tieši procesa virzītāja analītiskās darbības rezultāts visbiežāk ir pamats pareizai kriminālprocesa virzībai un noziedznieku apzināšanai apskatāmajā sākotnējā izmeklēšanas situācijā. Minētā pamatā ir apstāklis, ka noziedznieki svešas un viltotas maksājumu kartes parasti izmanto vairākkārt un pastāv varbūtība ar pietiekoši augstu ticamības pakāpi, ka likumpārkāpēji turpinās savas noziedzīgas darbības un tādējādi radīs iespēju procesa virzītājam viņus noskaidrot un aizturēt.

Ja procesa virzītāja rīcībā pirmstiesas izmeklēšanas laikā ir tikai informācija par notikušiem svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanas gadījumiem, vispirms analīzei tiek pakļauti šādi dati par katru transakciju:

- transakcijas vieta (tirdzniecības vietas, bankomāta atrašanās vieta, adrese). Informācija par notikušā noziedzīga nodarījuma vietu ir pamats tās apsekošanai. Gan bankomātā, gan tirdzniecības vietā var būt uzstādītas novērošanas kameras, kuru ieraksti ir jāizņem un

jāapskata. Turklāt novērošanas videokameras var atrasties arī citos objektos, kas atrodas tirdzniecības vietas vai bankomāta tuvumā, un to ieraksti var saturēt izmeklēšanai nozīmīgu informāciju, piemēram, tajos var būt fiksēti likumpārkāpēji vai transportlīdzeklis, ar kuru viņi pārvietojas;

- transakcijas laiks (laiks, kad notikusi svešas vai viltotas maksājumu kartes izmantošana). Zinot nelikumīgās transakcijas laiku un vietu, var noskaidrot iespējamus aculieciniekus – personas, kuras tieši pirms vai pēc nelikumīgā darījuma ir izmantojuši viņu lietošanā esošās legālās kartes tajā pašā tirdzniecības vietā. Autora praksē ir bijis gadījums, kad noziedznieku izdevies aizturēt tikai uz šādas analīzes pamata, jo likumpārkāpējs pēc neveiksmīga mēģinājuma izmantot viltotu maksājumu karti norēķinājās par pirkumu ar viņa lietošanā bijušo legālo maksāšanas līdzekli. Turklāt gadījumos, ja informācija par nelikumīgām darbībām izmeklēšanas iestādē saņemta tūlīt pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, ir nepieciešams izdarīt notikuma vietas apskati nolūkā atrast un izņemt pirkstu pēdas (no veikala letes, bankomāta virsmas u. tml.) un citas pēdas;

- nelikumīgi izmantotās maksājumu kartes dati (kartes numurs, emitentbanka, kartes lietotāja dati, derīguma termiņš);

- transakcijas rezultāts (autorizācija vai atteikums pieņemt karti). Ja kartes autorizācijā nav ticis atteikts, visticamāk noziedznieks to mēģinās izmantot vēlreiz, kamēr kontā, kurai piesaistīta karte, būs norēķiniem pietiekoši naudas līdzekļi.

Pēc informācijas analīzes par katru atsevišķu transakciju ir nepieciešams aplūkot tās kopumā un savstarpējā sakarībā, kā rezultātā var izdarīt pieņēmumus par atsevišķiem noziedzīgā nodarījuma elementiem (izvirzīt versijas):

- ja visas nelikumīgās darbības notikušas vienā tirdzniecības vietā, tas dod pamatu izdarīt pieņēmumu, ka vismaz viens vai vairāki noziedzīga nodarījuma līdzzinātāji ir šā komersanta darbinieki;

- ja visas nelikumīgas darbības notikušas vienā tirdzniecības vietā un vienlaicīgi tajā nav tikuši veikti citi darījumi, var izdarīt secinājumu, ka komersants ir fiktīvs. Pie šādiem apstākļiem kriminālprocesa virzītājam ir nepieciešams izzināt šā fiktīvā uzņēmuma vēsturiskos un aktuālos datus, noskaidrot personas, kuras piedalījušās ar komersanta reģistrāciju/pārreģistrāciju saistītajās darbībās.

- ja transakcijas notika vairākās savā starpā nesaistītajās vietās, tad, vadoties pēc katra darījuma laika, var noteikt noziedznieku darbības maršrutu, izvirzīt versijas par noziedznieku skaitu un pārvietošanās iespējām. Tā, piemēram, ja svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošana notiek vienlaicīgi divās vai vairākās vietās, ir pamats versijas izvirzīšanai par to, ka nelikumīgas darbības ar maksājumu kartēm izdara organizēta grupa;

- ja maksājumu kartes tiek nelikumīgi izmantotas tikai bankomātos, tad jāpatur prātā, ka visbiežāk pirmie izmantošanas gadījumi notiek noziedzniekam ierastajā vidē, t. i., tajā vietā, kuru viņš pietiekami labi zina, un, visticamāk, bankomāts atrodas tajā rajonā, kur pastāvīgi uzturas pats likumpārkāpējs. Turpretī, izmantojot svešas maksājumu kartes vai to viltojumus tirdzniecības vietās, noziedznieki visai reti izmanto tā rajona veikalus, kurā dzīvo vai strādā, jo baidās tikt atpazīti;

- ja maksājumu kartes tika izmantotas tikai tirdzniecības vietās un tikai tajās, kurās, iegādājoties preces, nebija nepieciešams ievadīt PIN kodu, var izdarīt šādus secinājumus: pirmkārt, likumpārkāpējiem nav zināmi karšu PIN kodi, otrkārt, turpmākās noziedzīgas darbības jāgaida līdzīgās tirdzniecības vietās, kurās uzstādīti attiecīgi POS termināli;

- ja tiek izmantotas vairākas Latvijas banku emitētās kartes, tad transakciju analīzes rezultātā var noteikt tās tirdzniecības vietas, kurās šo karšu likumīgie lietotāji ir iegādājušies preces vai norēķinājušies par pakalpojumiem. Ja analīzes rezultātā tiks konstatētas tādas tirdzniecības vietas, kurās kartes izmantoja visi likumīgie turētāji, pastāv varbūtība, ka tieši tajās tika prettiesiski nokopēts karšu saturs. Varētu minēt speciālajā literatūrā aprakstīto gadījumu: 2003. gada 30. jūnijā Dienvidkarolinā tika aizturētas divas personas, kuras ieguva informāciju no maksājumu kartēm, lai izgatavotu viltojumus, un vēlāk izmantoja viltotās maksājumu kartes par kopējo summu vairāk nekā USD 40 000. Izmeklēšanas laikā tika noskaidrots, ka visas deviņpadsmit cietušās personas pēdējā laikā apmeklēja vienu un to pašu restorānu, kurā norēķinājās ar karti. Policija izpētīja čekus, kurus ieguva no upuriem, un atklāja, ka visus ir apkalpojis viens un tas pats viesmīlis „Rachael V.”³⁷⁷

Minēti pieņēmumi ir pamats sākotnējo izmeklēšanas darbību plānošanai un izdarīšanai situācijā, kurā nav apzinātas aizdomās turētās personas.

Rezumējot izklāstīto, autors secina, ka sākotnējās izmeklēšanas un citas darbības apskatāmajā izmeklēšanas situācijā ir šādas:

- videoierakstu izņemšana tirdzniecības vietās, bankomātos (kredītiestādēs) un objektos, kas atrodas nozieguma vietas tuvumā; izņemto videoierakstu apskate;
- POS termināla kvīšu un EKA čeku izņemšana tirdzniecības vietās;
- citu kriminālprocesam nozīmīgu dokumentu un priekšmetu izņemšana tirdzniecības vietās;
- tirdzniecības vietu darbinieku nopratināšana;
- aculiecinieku nopratināšana;
- kartes likumīgā lietotāja nopratināšana (ja kartes likumīgais turētājs atrodas Latvijā);
- īstās maksājumu kartes izņemšana no tās likumīgā lietotāja vai kredītiestādes/karšu apstrādes centra (gadījumos, ja karte tikusi atņemta tirdzniecības vietā vai bankomātā);

³⁷⁷ Milhorn, Thomas. Crime: Computer Viruses to Twin Towers. Universal-Publishers, 2004, p. 89.

- speciālistu nopratināšana (kredītiestādes drošības dienesta darbinieku un karšu apstrādes centra speciālistu nopratināšana);
- speciālās izmeklēšanas darbības (sk. šā darba 5.3.4. apakšnodaļā);
- pieprasījumi kredītiestādēm par līdzīgiem gadījumiem;
- ziņu iegūšana no datu bāzēm (piemēram, ja dažādās vietās izņemtajos videoierakstos ir redzama viena un tā pati automašīna, var izdarīt pieņemumu, ka tieši ar šo transportlīdzekli, iespējams, pārvietojas noziedznieki. Tātad vispirms ir nepieciešams iegūt informāciju par automašīnu, bet pēc tam – par automašīnas īpašnieku, valdītāju, ģimenes locekļiem u. tml.);
- citas darbības.

Ja minēto darbību rezultātā izmeklētājam izdevies apzināt iespējamās aizdomās turētās personas, autors iesaka izmantot Kriminālprocesa likumā paredzēto iespēju un lietot šādas speciālās izmeklēšanas darbības:

- personu novērošanu un izsekošanu;
- sakaru līdzekļu kontroli (likumpārkāpēju lietošanā esošo mobilo un stacionāro telefonu noklausīšanos);
- elektroniskajā informācijas sistēmā esošo datu kontroli (ziņu pieprasīšana no tā interneta pakalpojumu sniedzēja, kas nodrošina iespējamās likumpārkāpējus ar interneta pieslēgumu; ziņu izprasīšana par iespējamo noziedznieku lietošanā esošo telefonu abonentu (gan stacionāro, gan mobilo) ienākošajiem un izejošajiem zvaniem u. c.);
- pārraidīto datu satura kontroli (piemēram, pieprasījums interneta pakalpojuma sniedzējam par tiem datiem, kas tika nosūtīti no noziedznieka lietošanā esošā datora);
- korespondences kontroli (sarakstes, sūtījumu kontroli).

Šajā sakarā jāpiebilst, ka, nosakot veicamās speciālās izmeklēšanas darbības lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, procesa virzītājam jāņem vērā izstrādātas rekomendācijas speciālo izmeklēšanas darbību izmantošanai.³⁷⁸

Kā jau minēts šajā darbā, izskatāmās kategorijas lietās, it īpaši lietās par viltotu maksājumu karšu izmantošanu, kriminālprocesi parasti tiek uzsākti, realizējot operatīvo informāciju. Savukārt operatīvās informācijas realizācijas rezultāts šajās lietās ir likumpārkāpēju aizturēšana noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī vai tūlīt pēc tā. No minētā izriet, ka visbiežāk izmeklēšanas sākotnējā posmā ir jāveic to izmeklēšanas un citu darbību komplekss, kas attiecināms uz iepriekš aprakstīto pirmo izmeklēšanas situāciju. Taču, runājot par otrajā izmeklēšanas situācijā pielietojamām darbībām, atsevišķi būtu jāapraksta darbība algoritms gadījumos, kad pieteikumu par iespējamu svešas maksājumu kartes izmantošanu izmeklēšanas iestādei iesniedzis pats kartes likumīgais turētājs, bet likumpārkāpēji nav zināmi. Šajās situācijās, kā norādīts šī darba iepriekšējā

³⁷⁸ Kavalieris, A. Speciālo izmeklēšanas darbību izmantošanas taktikas pamati. Rīga : LPA, 2006, 59. lpp.

nodaļā, parasti tiek izvirzītas divas vispārējās tipiskās izmeklēšanas versijas – ir notikusi svešas maksājumu kartes izmantošana un ir noticis nelikumīgās darbības ar maksājumu karti inscenējums. Tādējādi papildus tām darbībām, kuras ir vērstas uz pirmās versijas pārbaudi, ir jāveic pasākumi, lai noskaidrotu, vai kartes likumīgais valdītājs pats ir piedalījies nelikumīgajās darbībās ar mērķi izkrāpt no kredītiestādes nepienākošos atlīdzību. Pie šādām darbībām varētu pieskaitīt:

- kartes likumīgā lietotāja nopratināšanu, kuras gaitā detalizēti jānoskaidro kartes pazušanas apstākļi, kā arī nelikumīgu darījumu konstatēšanas apstākļi; laiks, kad kartes turētājs pēdējo reizi izmantojis/redzējis karti; vieta, kur karte tikusi uzglabāta, personu loks, kurām ir pieejama karte u. tml.;
- ziņu izprasīšana no kredītiestādes par kartes lietošanu, kartes darbības apturēšanas apstākļiem (kad kartes turētājs paziņojis par prettiesisku darījumu konstatēšanu; vai ir iesniedzis rakstisku iesniegumu u. tml.), kartes likumīgā turētāja darbībām kontā, kurai piesaistīta karte (piemēram, kartes turētājs izmantojis attālinātos pakalpojumus un viņam bija zināma informācija par konta stāvokli un izmaiņām tajā laikā, kad tika veikta nesankcionēta kartes izmantošana, un vienlaicīgi viņš nav ziņojis par šīm darbībām kredītiestādei);
- liecinieku nopratināšana nolūkā apstiprināt vai atspēkot kartes likumīgā lietotāja liecībās un pieteikumā minētās ziņas par viņa maksājumu kartes nelikumīgo izmantošanu.

Situācija: 1) kartes likumīgais turētājs ir konstatējis prettiesiskus darījumus ar viņa karti, bet tajā pašā laikā karte atrodas pie viņa; 2) kartes likumīgais turētājs ir konstatējis prettiesiskus darījumus ar karti, un karte nav viņa rīcībā.

Pirmajā situācijā tiek izvirzītas šādas pamata versijas: a) maksājumu karte tika izmantota, bet vēlāk tā tika atgriezta turētājam nemanot; b) īstā maksājumu karte izmantota netika, bet tās dati tika prettiesiski iegūti un ir izgatavots kartes viltojums, kurš arī ticis izmantots; c) kartes likumīgais turētājs kļūdas, ka viņa karte tikusi prettiesiski izmantota; d) kartes likumīgais turētājs apzināti sniedz nepatiesas ziņas, lai izkrāptu no kredītiestādes naudas līdzekļus.

Lai pārbaudītu pirmo versiju, ir jāveic šādas darbības:

1) jānopratina kartes likumīgais turētājs, cita starpā noskaidrojot arī šādus jautājumus:

- kad, kur un pie kādiem apstākļiem viņš pēdējo reizi lietoja un redzēja savu karti, pirms notika prettiesisks darījums;
- kuras personas tiesiski izmanto maksājumu karti;
- kur atradās un ar ko kopā bija dienā laikā, kad ir notikusi prettiesiskā transakcija;
- vai ir bijuši iepriekš vēl kādi darījumi, par kuru tiesiskumu kartes likumīgais turētājs nav pārliecināts;
- kur maksājumu karte tiek uzglabāta (darbā, mājas, izglītības iestādē u. tml.);

- kuros bankomātos un tirdzniecības vietās kartes likumīgais turētājs ir izmantojis maksājumu karti pirms prettiesiskā darījuma.

- 2) Jāizņem maksājumu karte.
- 3) Jāaptauja vai jānopratina personas, kurām ir bijusi pieeja maksājumu kartei – ģimenes locekļi, kolēģi, skolas vai studiju biedri. Empīriskie dati liecina, ka bieži vien maksājumu kartes prettiesisku izmantošanu realizē tieši pie minētajām grupām piederošas personas.
- 4) Jāiegūst ziņas par maksājumu kartes izmantošanu pirms un pēc izmeklējamā notikuma. Ieteicams šīs ziņas pieprasīt kredītiestādei vai procesinga centram, jo gadījumā, ja kartes likumīgais turētājs maldina par reālajiem kartes izmantošanas apstākļiem, pastāv augsts risks, ka viņš sniegs apzināti nepatiesas ziņas.
- 5) Ir jānoskaidro, vai kartes prettiesiskās izmantošanas vietās ir uzstādītas novērošanas video kameras, un to esamības gadījumā izņemt video ierakstus.
- 6) Ja darījumi ir veikti ārzemēs, tad ir jāveic pasākumi video ierakstu izņemšanas nodrošināšanai arī ārzemēs. Bez šaubām, šis uzdevums ir jāizpilda attiecīgajai ārvalstij adresētās tiesiskās palīdzības lūguma ietvaros. Taču, ievērojot to, ka novērošanas kameru videoieraksti parasti netiek uzglabāti vairāk par 30 dienām, ir ieteicams izmantot arī neprocesuālās metodes un līdzekļus video ierakstu saglabāšanai, piemēram, iesaistot Eiropola iespējas.

Lai pārbaudītu versiju par iespējamo krāpšanu no kartes likumīgā turētāja puses, papildus jau minētajām darbībām var rekomendēt:

1. Konsultējoties ar kartes emitenta speciālistiem un ekspertīžu iestādes ekspertiem, ir jāizvērtē jautājums par maksājumu kartes mikroshēmā esošo datu izpētes iespējām. Ja norēķinu kartes magnētiskajā joslā netiek veidota informācija par ar karti veiktajiem darījumiem, tad attiecībā uz mikroshēmu pastāv tehniskā iespēja pēc minētajā atmiņas iekārtā esošajiem datiem noskaidrot, vai šī konkrētā karte tika izmantota konkrētajam darījumam. Piemēram, kā izriet no Polijas Policijas augstskolas sniegtajām ziņām, šādas ekspertīzes Polijā tika veiksmīgi veiktas. Ņemot vērā, ka pēc ikvienas transakcijas datiem var noteikt, kurš informācijas nesējs tika izmantots maksājumu kartes autorizācijai, tad, izmantojot mikroshēmā esošos datus, var izdarīt skaidru secinājumu par to, vai izzināmajam darījumam tika izmantota konkrētā norēķinu karte.

2. Ja darījumi ir veikti ārzemēs un vienlaicīgi versija par krāpšanu no kartes likumīgā turētāja puses ir visai ticama, tad procesa virzītājam var ieteikt pieprasīt procesinga centram ziņas par to, kuras vēl Latvijas kredītiestāžu emitētās maksājumu kartes tika izmantotas tajā pašā laikā un vietā. Šāds autora ieteikums ir pamatots ar apstākli, ka krāpšanas gadījumā kartes likumīgais turētājs nolūkā nodrošināt sev alibi bieži vien to nodod kādai uzticamai personai, piemēram, draugam vai ģimenes loceklim.

Ir jāizzina kartes likumīgā turētāja darbības ar norēķinu kontu, kurai karte ir piesaistīta, tieši pirms un pēc prettiesiska darījuma. Krāpšanas gadījumā pastāv varbūtība, ka kartes likumīgais turētājs ir pārbaudījis sava konta stāvokli, saņēmis atskaites par veiktajiem darījumiem, tādējādi kontrolējot „prettiesiskos” darījumus ar viņa karti.

Ja kredītiestāde konstatē bankomātā viltotu maksājumu karti (parasti – *balto plastiku*), tā iesniedz to kopā ar iesniegumu izmeklēšanas iestādei. Iesniegumā parasti tiek sniegti šīs kartes magnētiskajā joslā esošie dati, to vidū kartes izdevējbankas informācija, kartes izmantošanas vēstures izraksts, tiek aprakstīti apstākļi, kuros ticis atrasts viltojums. Saņemot šādu informāciju un uzsākot kriminālprocesu, izmeklētājam jāveic šādas sākotnējas darbības:

- kartes apskate;
- dokumentāli tehniskās un daktiloskopiskās ekspertīzes noteikšana;
- to kredītiestādes pārstāvju nopratināšana, kas konstatēja viltojumu;
- ziņu izprasīšana no kredītiestādēm par to, vai viņu apkalpojamajos bankomātos tikuši konstatēti līdzīgi viltojumi;
- ziņu izprasīšana no procesinga centra par to, vai Latvijā tikuši veikti darījumi ar tām maksājumu kartēm, kurām ir tāds pats BIN, kāds ir viltojumam;
- videoierakstu izņemšana attiecīgajos bankomātos.

Attiecībā uz maksājumu karti lietās par to prettiesisku izmantošanu var veidoties šādas kriminālistiskās situācijas:

1. maksājumu karte/kartes viltojums kriminālprocesā ir izņemts;
2. maksājumu karte/kartes viltojums nav atrasts;
3. maksājumu karte/kartes viltojums ir atrasts, bet tas ir sabojāts.

Ja maksājumu karte ir sabojāta, procesa virzītājam bieži vien rodas maldīgs priekšstats par to, ka šādā gadījumā zūd iespēja atjaunot magnētiskajā joslā esošo informāciju un tādējādi arī pārliecināties par to, vai maksājumu karte ir derīga maksājumu veikšanai vai ir viltota. Taču, šā promocijas darba ietvaros veicot pētījumu par maksājumu karšu magnētiskās joslas kriminālistiskās izpētes iespējām, autors ir guvis apliecinājumu tam, ka pastāv iespējas sabojātās elektroniskās ziņas atjaunot. Aplūkojamā situācijā tiek piedāvāts šāds algoritms darbam ar maksājumu karti:

1. Izņemt karti tādējādi, lai nepieskartos kartes plastikāta platajai virsmai. Tas ļaus nesabojāt uz kartes iespējami esošās noziedznieku roku/pirkstu un bioloģiskās pēdas.
2. Ievērojot turpmāku nepieciešamību pakļaut karti kompleksajai izpētei (kas parasti prasa diezgan ilgstošu laika periodu) un vienlaicīgi arī nepieciešamību uzrādīt kartes viltojuma attēlu liecinieku, aizdomās turēto vai speciālistu nopratināšanas laikā, pirms kartes iesaiņošanas to ir nepieciešams nofotografēt.
3. nodot karti ekspertīžu iestādei kompleksās izpētes veikšanai.

Papildus minētajām kriminālistiskajām situācijām var izdalīt situāciju, kad noziedznieks vēlas sadarboties ar izmeklēšanu un ir gatavs piedalīties speciālajās izmeklēšanas darbībās ar mērķi veicināt pārējo līdzdalībnieku aizturēšanu. Piemēram, ja notikuma vietā ir aizturēts viltotās maksājumu kartes izmantotājs jeb tā saucamais *drops*, izmeklēšanas interesēs ir aizturēt arī pārējos līdzdalībniekus un it īpaši organizētājus.

Nobeigumā autors atzīmē, ka šīs darba daļas uzdevums ir noskaidrot tās īpatnības, kas raksturo sākotnējo izmeklēšanas posmu apskatāmās kategorijas lietās, sniedzot praktiskās rekomendācijas jautājumos par sākotnējo un neatliekamo darbību kopuma veikšanu. Šajā darba daļā autors izstrādājis izmeklētāja darbības algoritmus tais tipiskajās izmeklēšanas situācijās, kas raksturīgas sākotnējam posmam lietās par noziedzīgajiem nodarījumiem, kas paredzēti Krimināllikuma 193. pantā.

5.3. Ieteikumi atsevišķu procesuālo darbību veikšanai

Tradicionāli atsevišķajās kriminālistiskajās metodikās tiek aplūkotas tikai atsevišķu izmeklēšanas darbību īpatnības. Šāda pieeja, pēc autora domām, ir pareiza, jo, izskatot kāda konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanas taktiskos un metodiskos aspektus, ir jāizceļ tas īpatnējais, kas raksturīgs tieši šim noziedzīgās darbības veidam. Tā, piemēram, U. Miķelsons, izzinot informācijas tehnoloģiju noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas īpatnības, aplūko apskates, izņemšanas un kratīšanas, nopratināšanas un informācijas iegūšanas no tehniskajiem līdzekļiem īpatnības, sniedzot arī ieteikumus konkrētu kriminālistisko situāciju risināšanai.

Izzinot svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas mehānismu, autors ir nonācis pie secinājuma, ka šajā lietu kategorijā pastāv zināmas īpatnības šādās izmeklēšanas darbībās: noziedznieka, liecinieku un eksperta nopratināšanā, notikuma vietas un maksājumu karšu apskatē, kratīšanas izdarīšanā.

5.3.1. Ieteikumi pratināšanai

Tāpat kā jebkurā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanā, arī lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu viena no izplatītākām izmeklēšanas darbībām ir nopratināšana. Ievērojot šā darba specifiku, autors sniegs atsevišķus ieteikumus noziedznieka, speciālista un liecinieku pratināšanai.

Kopīgs ieteikums nopratināšanai neatkarīgi no pratināma statusa ir pienācīga gatavošanās pratināšanas veikšanai. Kā pamatoti šajā sakarā norāda A. Kavalieris: „ikvienas pratināšanas efektivitāte, respektīvi – rezultātā iegūtās informācijas pilnīgums un atbilstība patiesībai, atkarīga

no tās sagatavošanas.”³⁷⁹ Bez šaubām, izmeklēšanas situācijā, kad noziedznieks ir aizturēts notikuma vietā vai tūlīt pēc noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, procesa virzītāja rīcībā nav pietiekams ziņu apjoms, kas kopskatā ar laika deficītu visbiežāk pat nerada iespēju sagatavoties nopratināšanai. Šādos gadījumos ir ieteicams noziedznieka nopratināšanu izdarīt pēc neatliekamo izmeklēšanas darbību – notikuma vietas apskates, kratīšanu - pabeigšanas, kuru laikā parasti tiek iegūtas ziņas par noziedzīgās darbības mehānismu un tā atsevišķiem apstākļiem.

Otrs ieteikums, kas attiecas uz aplūkojamās izmeklēšanas darbības veikšanu, ir saistīts ar vairāku personu vienlaicīgu pratināšanu. Nepieciešamību vienlaicīgi pratināt divas vai vairākās personas nosaka divi faktori: 1) laika trūkums, kā rezultātā procesa virzītājam nav iespējams pašam veikt, piemēram, aculiecinieka nopratināšanu un tāpēc tas tiek uzdots citai kriminālprocesa veikšanai pilnvarotajai amatpersonai, 2) taktisks risinājums, piemēram, divu vai vairāku noziedznieku pratināšanā.

Pieņemot lēmumu par divu vai vairāku personu vienlaicīgu pratināšanu laika trūkuma dēļ, procesa virzītājam pašam būtu jāpratina tā persona, kura, viņa vērtējumā, varētu sniegt visdetalizētākās un precīzākās ziņas par izzināmo notikumu. Tas galvenokārt ir saistīts ar to, ka laika deficīta apstākļos izmeklēšanas subjektam ir jāiegūst maksimāls daudzums informācijas par izmeklējamu notikumu.

Attiecībā uz **noziedznieka pratināšanu** var formulēt vairākas taktiska un metodiska rakstura rekomendācijas, kuru pamatā ir tipveida kriminālistiskās situācijas, kas rodas sakarā ar šo izmeklēšanas darbību vai tās veikšanas laikā.

Sākotnējā izmeklēšanas posmā situācijā, kad nav iespējams pienācīgi sagatavoties noziedznieka pratināšanai, procesa virzītājam ir jāpieņem viens no lēmumiem: 1) pratināt personu bez sagatavošanās par visiem notikuma apstākļiem, detalizēti; 2) pratināt personu tikai par atsevišķiem jautājumiem, kas ir nepieciešami neatliekamo darbību izdarīšanai (piemēram, par tās attieksmi pret izvirzītajām aizdomām, tās faktiskās uzturēšanās vietu, dalībniekiem), atliekot detalizētu pratināšanu uz vēlāku laiku; 3) personas pratināšanu atlikt.

Ja noziedznieks pats izsaka vēlēšanos sniegt detalizētas liecības un procesa virzītājam nav pamata uzskatīt, ka šī vēlēšanās ir saistīta ar pretdarbošanos izmeklēšanai (piemēram, lai pēc iespējas vēlāk tiktu veikta viņa dzīves vai darba vietas pārmeklēšana, lai iegūtu līdzdalībnieku bēgšanai nepieciešamu laiku u. tml.), tad izmeklēšanas subjektam ir ieteicams izvēlēties pirmo rīcības variantu, proti, veikt detalizētu personas nopratināšanu, bet citu neatliekamo izmeklēšanas darbību veikšanu uzdot citiem darbiniekiem.

³⁷⁹ Kriminālistika. Otrā daļa. Kriminālistiskā taktika. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. 4. izdevums. Rīga : LPA, 2002, 72. lpp.

Situācijā, kad ir saprotams, ka noziedznieks nesadarbosies ar izmeklēšanu, procesa virzītājam var rekomendēt sekojošo. Ja lietā iegūtās ziņas rada pietiekami skaidru priekšstatu par izmeklējamā noziedzīga nodarījuma mehānismu un personas dalību tajā, noziedznieku var pratināt detalizēti, ļaujot viņam sniegt patiesībai neatbilstošas ziņas, tostarp izvirzīt viltus alibi. Šajā gadījumā procesa virzītājs var noziedznieka pratināšanu uzdot arī citai kriminālprocesa veikšanai pilnvarotajai amatpersonai. Ja minētajā situācijā kriminālprocesa ietvaros nav iegūtas ziņas par minētajiem apstākļiem, tad, lai neaizkavētu citu, neatliekamo darbību veikšanu, izmeklēšanas subjektam ir ieteicams noziedznieku pratināt par vispārīgiem jautājumiem, piemēram, viņa attieksmi pret izvirzītajām aizdomām u. tml.

Ja procesa virzītāja rīcībā ir pietiekams laiks, lai sagatavotos noziedznieka pratināšanai, tad vispirms viņam jāapkopo un jānovērtē iegūtās ziņas par izmeklējamā notikuma mehānismu un tā apstākļiem. Pamatojoties uz minētās analīzes rezultātiem, izmeklēšanas subjektam jā sagatavo pratināšanas plāns, jānoformulē konkrēti jautājumi pratināmajam, jā sagatavo pratināšanas gaitā uzrādāmie priekšmeti, jāizlemj jautājums par speciālista pieaicināšanu un tml.

Citu pirms pratināšanas uzsākšanas noskaidrojamo apstākļu starpā ir arī ziņas par pratināmā personību. Šajā gadījumā par informācijas avotiem varētu būt:

- Datu bāzēs esošā informācija (Sodu reģistrā, Iedzīvotāju reģistrā, Valsts ieņēmumu dienesta Datu noliktavas sistēmā, Zemesgrāmatas datu bāzē u.c. esošā informācija).
- Attiecīgu policijas iestāžu darbinieki (piemēram, to iecirkņu inspektori, kuru apkalpošanas teritorijā ietilpst pratināmā uzturēšanās vieta).
- Darba kolēģi, kaimiņi un citas personas, kurām ir pastāvīga saskarsme ar pratināmo. Īpaši vērtīgas ziņas, to vidū par pratināmā darba specifiku, zināšanām un iemaņām var tikt iegūtas no darba kolēģiem. Jāievēro, ka par aizdomās turētajiem, it īpaši lietās par viltotu maksājumu karšu izmantošanu, visbiežāk ir personas, kurām ir specifiskas zināšanas un iemaņas darbā ar datortehniku un/vai attiecīgu programmatūru, kas tiek izmantota gan maksājumu karšu viltošanā, gan arī turpmākā viltojumu izmantošanā.

Lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu noziedznieka pratināšanā noskaidrojamie jautājumi ir:

- Kur un kad ir notikusi katra maksājumu kartes izmantošanas epizode. Nopratinot šajā daļā noziedznieku, izmeklētājam jāpatur prātā, ka atsevišķi jānoskaidro katras prettiesiskās transakcijas veikšanas apstākļi, neatkarīgi no tā, vai tā ir izdevusies (autorizācija) vai nav. Pirmajā gadījumā nodarījums veidos pabeigtu noziedzīgā nodarījuma sastāvu, bet otrajā – tā mēģinājumu. Turklāt izmeklētājam ir jānoskaidro, kāds ir bijis noziedznieka nodoms, veicot katru transakciju; vai visas darbības aptvēra vienots (noteikts vai nenoteikts) nodoms.

- Kādas darbības ir veicis vainīgais, lai sagatavotos noziedzīgajam nodarījumam – fiktīvu firmu dibināšana, kontu atvēršana kredītiestādēs un reālo maksājumu karšu saņemšana bankās, viltotu personību apliecinošo dokumentu iegūšana, attiecīgu izejmateriālu, iekārtu, datortehnikas un programmatūras iegūšana, līdzdalībnieku piemeklēšana u. tml.
- Kādas darbības ir veicis noziedznieks, lai slēptu noziedzīgu nodarījumu.
- Kāds ir bijis svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanas veids, paņēmieni.
- Ja notikusi viltotu maksājumu karšu izmantošana, tad: kādā veidā ir ieguvis viltojumus, kas ir veicis viltošanu, kāds ir bijis viltošanas paņēmieni, kādā veidā tikusi iegūta viltošanai nepieciešama informācija, kāda programmatūra un iekārtas tika izmantotas u.c.
- Kur var glabāties informācija par izdarīto vai gatavoto noziedzīgu nodarījumu (piemēram, datora atmiņas iekārtas, kurās tiek uzglabāta informācija par svešām vai viltotām maksājumu kartēm, to izmantošanu u. tml.).

Ja lietā ir apstākļi, kas ļauj izteikt pieņēmumu, ka svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu realizējusi personu grupa, tad pratināmajam ir jāuzdod šādi jautājumi, kas attiecas uz citām noziedzīgu nodarījumu izdarījušām personām:

- grupas izveidošanas mērķis, laiks, vieta un apstākļi;
- kuras personas veido noziedzīgu grupu, kas ir tās vadītājs;
- kāda ir lomu sadale starp dalībniekiem;
- kad un pie kādiem apstākļiem ir iepazinies ar grupas locekļiem, kādas ir šo personu koordinātas (adrese, kontakti u. tml.);
- kāds ir grupas locekļu ārējais izskats;
- kādā veidā notiek sazināšanās grupas dalībnieku starpā;
- citi jautājumi.

Noziedznieka pratināšanas taktikas izvēle lielā mērā ir atkarīga no tā, kādā situācijā noritēs pratināšana. Kriminālistikā tradicionāli pieņemts izdalīt divas pratināšanas situācijas:

- a) pratināšana konflikta situācijā, kad pratināmais nevēlas liecināt par faktiem un apstākļiem, kas nozīmīgi lietas izmeklēšanā un kurus vēlas noskaidrot pratinātājs, vai liecina par tiem nepatiesību;
- b) pratināšana bezkonflikta situācijā, kad pratināmais labprāt liecina par notikumu un tā atsevišķiem elementiem.³⁸⁰

Izvērtējot izmeklēšanas praksi lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, autors secinājis, ka minētās kategorijas lietās to, vai noziedznieka pratināšana noritēs bezkonflikta vai konflikta situācijā, nosaka noziedzīgu nodarījumu izdarījušas personas raksturojums. Šā

³⁸⁰ Kriminālistika. Otrā daļa. Kriminālistiskā taktika. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. 4. izdevums. Rīga : LPA, 2002, 77-79. lpp.

promocijas darba nodaļā, kas veltīta svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma elementu izzināšanai, detalizēti aprakstītas personības tipiskās pazīmes un sniegts arī to raksturojums, kas ir jāņem vērā, izvēloties attiecīgu pratināšanas taktiku.

Pratināšanā uzrādāmo priekšmetu apjomu lielā mērā noteic noziedznieka personība. Ja ir pamats uzskatīt, ka personu nevarēs pārliecināt sniegt patiesas liecības, uzrādot tai attiecīgus priekšmetus un materiālus (piemēram, noziedznieks šādai taktikai ir pieturējies citās lietās), tad ieteicams pratināmajai personai izmeklēšanas sākotnējā posmā vispār neko neuzrādīt. Pārējos gadījumos, lai sasniegtu labākus pratināšanas rezultātus, minētie priekšmeti ir uzrādāmi. Savukārt situācijā, kad procesa virzītājam nav tādu ziņu par noziedznieku, kas ļautu izdarīt ticamu pieņēmumu par viņa reakciju uz uzrādāmiem priekšmetiem un materiāliem, varētu rekomendēt šādu taktiku: sākotnēji uzrādīt visnozīmīgāko pierādījumu un uzklaut pratināmā viedokli. Ja noziedznieks sniedz acīmredzami nepatiesas liecības, tad nebūtu ieteicams uzrādīt pārējos materiālus, un otrādi. Ja šādā situācijā sākt ar vismazāk nozīmīgā priekšmeta uzrādīšanu, tad procesa virzītājs var panākt priekšstata veidošanos likumpārkāpējam, ka izmeklēšanas rīcībā nav nekādas vērā ņemamas informācijas par noziedznieka dalību izmeklējamā notikumā.

Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas mehānisma izpēte ir ļāvusi secināt, ka pie materiāliem, kuru uzrādīšana pratināmajam veicina viņa vismaz daļējo atzīšanos, ir:

- novērošanas video kameru ieraksti, kas veikti noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī,
- priekšmeti, kas liecina par nelikumīgām darbībām ar norēķinu kartēm (piemēram, pie noziedznieka izņemti maksājumu karšu viltojumi).

Papildus minētajam aizdomās turēto personu nopratināšanas taktiku lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu lielā mērā nosaka arī šādi faktori:

1. samērā liels ar maksājumu kartēm un to viltojumiem veikto darījumu skaits;
2. apstākļi, ka maksājumu karšu viltojumus pietiekami bieži izdara citām valstīm piederīgas personas.

Šie norādītie faktori apgrūtina noziedznieku nopratināšanu tādēļ, ka persona vai nu precīzi neatceras katra prettiesiska darījuma veikšanas vietu, apstākļus un secību, vai nu vispār neorientējas uz vietas un nevar paskaidrot, kurās tirdzniecības vietās un bankomātos tika izmantotas viltotas vai svešas maksājumu kartes.

Minēto apsvērumu dēļ nopratināšanas gaitā procesa virzītājam ir ieteicams izmantot šādus dokumentus un priekšmetus:

- *Procesinga centra/kredītiestādes autorizāciju izraksts*, kas sniedz izmeklēšanas subjektam precīzu informāciju par visām transakcijām Latvijas Republikas teritorijā, kuras tika veiktas ar konkrētu maksājumu karti vai tās viltojumu. Kā jau minēts iepriekš šajā darbā, autorizāciju izrakstā ir norādīti izsmeļoši dati par katru darījumu, un proti: transakcijas datums un

laiks, vieta (tirgotāja nosaukums un tirdzniecības vietas atrašanās vieta), POS termināla vai bankomāta numurs, pieņemējbanka, darījuma summa, tā rezultāts un cita informācija. Lai organizētu noziedznieka nopratināšanu atbilstoši izmeklējamā notikuma norisei (prettiesisku darījumu veikšanas secībā), vainīgajam nopratināšanas laikā ir ieteicams uzrādīt minēto autorizāciju izrakstu. Prakse liecina, ka tas palīdz personai atcerēties ne tikai viltotu vai svešu norēķinu karšu izmantošanas secību un vietas, bet arī darījumu apstākļus (pārdevējus, priekšmetus, kas tika iegādāti, sarunas, katra līdzdalībnieka darbības, laika apstākļus u. tml.). Autorizāciju izraksta izmantošana nopratināšanas gaitā ļauj procesa virzītājam secīgi konstruēt vainīgā nopratināšanu, protokolā detalizēti aprakstot katru epizodi noteiktā secībā.

- *POS termināļu kvītis.* Nopratinot noziedznieku, ir lietderīgi tam uzrādīt viņa parakstītas POS termināļa kvītis, kas apliecina konkrētos darījumus ar viltotām vai svešām maksājumu kartēm, ko veica pratināmā persona vai tās līdzdalībnieks. Uzrādot katru atsevišķu kvīti, aizdomās turētajam starp citiem jautājumiem ir jāuzdod jautājums, vai parakstu POS termināļa kvītī ir izpildījis viņš vai kāda cita persona (gadījumā, ja šāds paraksts bija nepieciešams darījuma apstiprināšanai).

- *Kases aparātu čeki jeb EKA čeki.* Parasti veikalos katrai precei vai preču šķirai (piemēram, pārtikas produktiem, alkoholiskajiem dzērieniem, saimniecības precēm u. tml.) tiek piešķirts noteikts kods. Tādējādi pēc preču koda kases aparāta čekā var noskaidrot, kuras preces vai kāda veida preces iegādājās noziedznieks, izmantojot viltotās vai svešas maksājumu kartes (visbiežāk mūsdienu kases aparāta čekā jau ir norādīts koda atšifrējums, proti, konkrētas preces). EKA čeku uzrādīšana nopratināšanas gaitā palīdz noziedzniekam atcerēties, kādas preces viņš prettiesiski iegādājās konkrētajā tirdzniecības vietā.

- *Tirdzniecības vietu un bankomātu novērošanas kameru videoieraksti.* Videoierakstu uzrādīšana aizdomās turētā nopratināšanas laikā var būt visai iedarbīgs paņēmieni. Pirmkārt, nozieguma izdarīšanas brīža vizuālā fiksācija psiholoģiski ietekmē likumpārkāpēju, un vairumā gadījumu noziedznieks piekrīt sadarboties ar policijas darbiniekiem pārējo līdzdalībnieku apzināšanā un pierādījumu atrašanā. Otrkārt, videoieraksti palīdz noziedzniekam atcerēties konkrētus viltotas vai svešas maksājumu kartes izmantošanas apstākļus. Treškārt, videoierakstos var būt fiksēti arī pārējie nozieguma dalībnieki. Piemēram, veicot dažādās tirdzniecības vietās izņemto novērošanas kameru videoierakstu izpēti vairākās krimināllietās, tika konstatēts, ka viltoto maksājumu karšu izmantošanas vietās netālu no aizdomās turētajām personām atradās vēl citas, kuru personības nebija noskaidrotas. Uzrādot šos videoierakstus noziedzniekiem, viņi atzinās, ka noziedzīgu nodarījumu sagatavošanā un īstenošanā piedalījās vēl citas, videoierakstos redzamas personas.

- *Telefonu un citu sakaru līdzekļu kontroles rezultātā iegūtie audioieraksti.*

- *Preces, kuras noziedznieks iegādājās, izmantojot svešas vai viltotas norēķinu kartes.*

Visai bieži lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu ar šo priekšmetu palīdzību iegūtās mantas tiek atrastas un izņemtas aizdomās turētās personas vai tās uzturēšanās vietas kratīšanas laikā, notikuma vietas apskates vai kratīšanu gaitā. Preču uzrādīšana ir taktiskais paņēmieni, kas palīdz procesa virzītājam noskaidrot katra darījuma apstākļus, kā arī psiholoģiski ietekmēt aizdomās turēto personu, padarot pēdējam zināmu faktu, ka pie viņa tika atrastas mantas, kas iegūtas izmeklējamā noziedzīga nodarījuma rezultātā.

- *Topogrāfiskās kartes.* Ārvalstu pilsoņi, kuri Latvijas teritorijā izdara aplūkojamā veida noziedzīgus nodarījumus, bieži vien nopratināšanas laikā nav spējīgi norādīt konkrētas adreses, kur atrodas tirdzniecības vietas vai bankomāti, kuros viņi ir izmantojuši viltotas vai svešas maksājumu kartes. Turklāt, pārvietojoties mūsu valsts teritorijā, tādas personas parasti izmanto topogrāfiskās kartes. Tieši minēto iemeslu dēļ viņi labāk orientējas pēc šādas kartes, kas savukārt palīdz nopratināšanas laikā viņiem norādīt uz norēķinu karšu prettiesiskās izmantošanas vietām.

- *Citi priekšmeti vai dokumenti.* Atkarībā no konkrētās izmeklēšanas situācijas un izmeklējamās lietas specifikas noziedzniekam nopratināšanas gaitā var tikt uzrādīti arī citi priekšmeti un dokumenti, kam var būt nozīme krimināllietā (piemēram, telefonsarunu izraksti, atrastas piezīmes, viltotas vai svešas maksājumu kartes, dokumenti, kas liecina par sagatavošanos noziegumam u. tml.).

Sagatavojoties noziedznieka pratināšanas izdarīšanai, izmeklēšanas subjektam jānosaka un jānosagatavo pratināšanā izmantojamie tehniskie līdzekļi. Minētā sakarā jāprecizē, ka procesa virzītājam jāparedz gan tehniskie līdzekļi izmeklēšanas darbības fiksācijai, gan tehniskie līdzekļi pierādījumu demonstrēšanai. Visplašāk izmantojamie tehniskie līdzekļi, nopratinot noziedzniekus lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, ir videokamera un diktofons (izmeklēšanas darbības fiksācijai), kā arī iekārtas videoierakstu attēlošanai (atkarībā no videoieraksta formāta – videomagnetofons, televizors vai attiecīga datortehnika).

Visbeidzot, procesa virzītājs, sagatavojoties noziedznieka pratināšanai, risina arī jautājumu par speciālistu piedalīšanos nopratināšanā. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanai ir raksturīga šādu speciālistu aicināšana dalībai noziedznieka nopratināšanā: procesinga centra speciālistu, kredītiestāžu speciālistu vai eksperta piedalīšanās. Minēto speciālistu galvenie uzdevumi pratināšanā ir: palīdzēt izmeklētajam izprast maksājumu sistēmas darbības principus, maksājumu karšu viltošanas tehnoloģiju, atklāt nesaskaņas aizdomās turētā liecībās daļā par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas tehnisko pusi u. tml.

Pēc noziedznieka nopratināšanas procesa virzītājam ir jāizvērtē minētās izmeklēšanas laikā iegūtā informācija nolūkā veikt to turpmāko pārbaudi, kā arī sagatavoties šīs personas papildu nopratināšanai, liecību pārbaudei, konfrontēšanai un citām iespējamām procesuālajām darbībām ar

tās piedalīšanos. Liecību izvērtēšana atspoguļojas kā liecībās sniegtās informācijas salīdzinājums ar pārējām lietā noskaidrotām ziņām un atsevišķajā kriminālistiskajā metodikā izstrādātajām atziņām par šā konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida mehānismu, pēc kā izmeklētājs var izteikt pieņēmumu par aizdomās turētā liecību ticamības pakāpi.

Analizējot izmeklēšanas praksi lietās par svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu, autors nonācis secinājumā, ka pēc aizdomās turētās personas nopratināšanas veidojas viena no šādām kriminālistiskajām situācijām:

- persona atzīst savu vainu un sniedz detalizētas un patiesas liecības;
- persona atzīst savu vainu daļēji, taču neatzīst piedalīšanos lielākajā daļā epizožu;
- persona atzīst savu vainu, bet nav noskaidrotas visas viņas noziedzīgās darbības epizodes;
- persona atzīst savu vainu, taču slēpj līdzdalībniekus;
- persona neatzīst savu vainu.

Arī **maksājumu kartes likumīgā turētāja nopratināšanai** ir savas īpatnības. Nopratinot kartes likumīgo turētāju kriminālprocesā, ir jāņem vērā tas, ka pratināšanā noskaidrojamo jautājumu loks zināmā mērā ir atkarīgs no tā, vai kartes likumīgais turētājs bija kriminālprocesa uzsākšanas iniciators (griežoties ar pieteikumu par notikumu pie kartes emitenta vai izmeklēšanas iestādē), vai nē. Izzinot jautājumu par tipiskām kriminālistiskām versijām, jau tika norādīts, ka minētajā gadījumā divas no izmeklēšanas versijām ir maksājumu kartes prettiesiskās izmantošanas inscenējums un pieņēmums, ka maksāšanas līdzekli ir izmantojis kāds no kartes likumīgā turētāja tuviniekiem vai paziņām. Tāpēc arī šajā izmeklēšanas darbībā noskaidrojamo apstākļu lokā ietilpst tādi, kas ir virzīti uz minētās versijas pārbaudi.

Kartes likumīgā turētāja nopratināšanā ir noskaidrojami šādi apstākļi:

- kad, kurā bankā ir saņēmis maksājuma karti;
- kad pēdējo reizi lietojis karti;
- kurās tirdzniecības vietās/bankomātos lietojis karti;
- vai izmantojis kartes datus ar interneta starpniecību (ja prettiesiskā izmantošana notikusi interneta vidē);
- kur uzglabā maksājumu karti;
- kam ir bijusi pieeja kartei;
- kopā ar kurām personām pēdējā laikā ir pavadījis laiku (piemēram, lietojis alkoholiskos dzērienus);
- vai nodevis karti kādām trešajām personām;
- vai karte tikusi nozaudēta;
- cik maksājumu karšu ir piesaistītas kontam;

- kuri konkrēti darījumi un kādās summās ir veikti nelikumīgi.

Pirms ieteikumu sniegšanas **liecinieku nopratināšanai** jāatzīmē, ka par lieciniekiem lietās par svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanu parasti kļūst:

- to tirdzniecības vietu darbinieki, kuri tieši apkalpoja noziedzniekus vai kuri bija klāt likumpārkāpēju pirkumu veikšanas laikā;
- kredītiestāžu un maksājumu apstrādes centra darbinieki, kuri piedalījušies nelikumīgu darījumu konstatēšanā;
- tirdzniecības vietas klienti, kuri bija klāt nelikumīgu darbību izdarīšanas laikā, un, iespējams, ir to novērojuši;
- personas, kas piedalījās kriminālsodāmu darbību izdarīšanas konstatēšanā, noziedznieku atrašanās vietas noteikšanā vai aizturēšanā (karšu apstrādes centra speciālisti, kredītiestādes un izmeklēšanas iestādes darbinieki);
- personas no likumpārkāpēju uzturēšanās vietās (viesnīcu apkopēji, viesmīļi), it īpaši gadījumos, ja noziedznieki pastāvīgi uzturas viesnīcās vai viesu mājās;
- noziedznieka kaimiņi, studiju vai skolas biedri, darba kolēģi un citas personas, ar kurām vainīgais uztur attiecības ikdienā.

Tirdzniecības vietu darbinieku nopratināšanā ir jānoskaidro šādi jautājumi:

- kādu amatu ieņem darbinieks, kur atrodas viņa darba vieta (piemēram, kases numurs, fiziskā atrašanās vieta veikalā u. tml.);
- kad un kur notikusi prettiesiskā karšu izmantošana;
- kas tika iegādāts, par kādu summu;
- ar kādu norēķinu karti likumpārkāpējs samaksājis preci vai pakalpojumu (kartes tips, izdevējbanka, krāsa u. tml.);
- vai persona uzrādījusi personību apliecinošo dokumentu (gadījumos, ja pirkuma summa pārsniegusi Ls 150);
- kāds ir bijis personas ārējais izskats, kādas īpašas pazīmes, kādā valodā runāja, tostarp vai bija jūtami runas defekti vai akcents;
- vai kopā ar likumpārkāpēju bija vēl kādas personas, vai viņi savā starpā sarunājās, kādā valodā, kāds ir bijis viņu izskats u. tml.;
- kas no darbiniekiem bija klāt noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī, vai notikumu novēroja kādas trešās personas.

Noskaidrojot aizdomās turēto uzturēšanās vietas, it īpaši gadījumos, ja noziedznieki ir apmetušies kādā viesnīcā, procesa virzītājam ir jānopratina tās personāls nolūkā noskaidrot šādus apstākļus:

- kuras personas dzīvo, viņu vārdi, uzvārdi; kāds ir šo personu ārienes izskats, runas valoda; no kura laika dzīvo, uz cik ilgu laiku;
- vai numurā uzturas vēl kādas personas, kas nav reģistrētas;
- vai administrācijai ir iemītnieku uzrakstīti vai parakstīti dokumenti (pie iebraukšanas aizpilda speciālas anketas);
- kādā veidā tikusi veikta numura rezervācija (telefoniski, pa faksu, pa e-pastu), vai pie rezervācijas tika nosūtītas dokumentu kopijas (piemēram, identifikācijas dokumentu kopijas); kas rezervēja numuru; vai tikusi veikta iepriekšējā apmaksa, ja ir, tad kādā veidā (skaidrā naudā, ar pārskaitījumu, norēķinu karti uz vietas vai internetā) u. tml.;
- cik bieži uzturējās, vai pie iemītniekiem ir bijuši apmeklētāji;
- vai viesnīcā ir uzstādītas videonovērošanas kameras.

Ja kriminālprocesā tiek izzināti maksājumu karšu viltojumu izmantošanas gadījumi un aizdomās tiek turētas Latvijā dzīvojošās personas, kurām ir darba vieta, tad ir ieteicams nopratināt noziedznieka darba devēja pārstāvi ar mērķi noskaidrot, vai vainīgā amata pienākumi ir bijuši saistīti ar maksājumu karšu vai līdzīgas produkcijas izgatavošanu un personalizāciju, pieeju minētajās darbībās izmantojamām iekārtām un programmatūrai, maksājumu karšu apkalpošanu.

Sākotnējā izmeklēšanās posmā lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu situācijā, kad persona tiek aizturēta noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī vai tūlīt pēc tā, izmeklētājam nekavējoties jāiegūst un procesuāli jānostiprina tās ziņas, kas liecina par to, ka nelikumīgi tikusi izmantota tieši sveša vai viltota maksājumu karte. Praksē pieņemts, ka procesa virzītājs krimināllietā nosaka maksājumu karšu tehnisko ekspertīzi, taču ekspertīzes noteikšana un izdarīšana prasa zināmu laiku. Kā vienu no problēmas risinājuma veidiem autors piedāvā izdarīt **speciālista** (kriminālprocesuālajā izpratnē - liecinieka) **nopratināšanu**, kurā procesuāli nostiprināt tās pazīmes, kas liecina par maksājumu kartes viltojumu. Par speciālistiem, kas var sniegt šādu kriminālprocesam nozīmīgu informāciju, parasti ir kredītiestāžu un procesinga centra darbinieki. Pratināšanas laikā speciālistam ir jāuzrāda lietā atrastās un izņemtās maksājumu kartes, uzdodot jautājumu, vai uzrādītiem priekšmetiem ir kādas pazīmes, kas liecina par to neatbilstību attiecīgajiem norēķinu karšu starptautiskajiem standartiem un maksājumu karšu sistēmu specifikācijai.

5.3.2. Ieteikumi apskates veikšanai

Lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu var izcelt divus apskates veidus, kuriem ir sākotnējo un neatliekamo darbību raksturs aplūkojamās kategorijas lietās: notikuma vietas apskati un maksājumu karšu/to viltojumu apskati.

Vispirms tiks aplūkotas **notikuma vietas apskates** īpatnības un tiks sniegtas rekomendācijas tās veikšanai.

No kriminālistikas pozīcijām raugoties, notikuma vieta ir ne tikai tā konkrētā vieta, kur ir notikusi noziedzīgās darbības realizācija, bet arī citas vietas, kur tika īstenotas noziedzīga nodarījuma sagatavošanās un pēdu slēpšanas darbības. Par notikuma vietām lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu var būt vietas, kur ir notikusi maksājumu karšu prettiesiska izmantošana, vietas, kur tika realizēta norēķinu karšu viltojumu izgatavošana, to datu iegūšana, kā arī citas vietas, piemēram, slēpnis, kur atrodas ar svešu maksājumu karšu vai to viltojumu palīdzību iegādātās vērtības u. tml.

Atkarībā no šīs vietas īpatnībām var tikt izdarīta tās apskate vai pārmeklēšana. Te gan vietā būtu atzīmēt, ka notikuma vietas apskate ir vizuālā apskate, tāpēc gadījumos, ja rodas nepieciešamība pēc vietas pārmeklēšanas, tad ir veicama cita, šādam nolūkam likumā paredzēta izmeklēšanas darbība - kratīšana.

Notikuma vietas apskate netiek veikta katrā izzināmās kategorijas lietā. Tā, piemēram, analizējot par svešu maksājumu karšu prettiesisku izmantošanu Latvijā uzsāktajos 26 kriminālprocesos esošās ziņas, autors ir konstatējis, ka nevienā no šīm lietām netika veikta notikuma vietas apskate. Šāda situācija ir izskaidrojama ar to, ka maksājumu karšu izmantošana notiek vietās, kur atrodas daudz cilvēku un relatīvi īsajā laika periodā iespējamās pēdas tiek sabojātas, savukārt ziņas par svešu norēķinu karšu izmantošanu izmeklēšanas iestādē visbiežāk nonāk nevis uzreiz pēc notikuma, bet vēlāk. Tādējādi, ievērojot to, ka norēķiniem ar maksājumu kartēm paredzētajās vietās (tirdzniecības vietās un bankomātos) parasti ir visai liels apmeklētāju daudzums, pēdas (pirkstu/plaukstu pēdas, smaržu pēdas, mikrodaļiņas u. tml.) ātri iet zudumā. Minētā iemesla dēļ notikuma vietas apskati nolūkā izņemt pēdas, kas liecina par izdarītajām nelikumīgajām darbībām ar maksājumu kartēm, ir vērts izdarīt tikai tajos gadījumos, ja no to īstenošanas brīža ir pagājis īss laika periods. Piemēram, ja likumpārkāpējs ir pārsteigts nozieguma izdarīšanas brīdī vai tūlīt pēc tā, procesa virzītājam nekavējoties ir jāveic notikuma vietas apskate (it īpaši gadījumos, kad nav aculiecinieku, kas mēdz būt pie maksājumu karšu izmantošanas bankomātos). Apskates laikā jāmeklē, jāfiksē un jāizņem tās pēdas, kas liecina par izmeklējamu notikumu un tā apstākļiem, kā arī noziedznieku klātbūtni: pirkstu/plaukstu pēdas uz bankomāta virsmas, smaržu pēdas, bioloģiskās pēdas, noziedznieku atstātas mantas, kvītis un čeki, kas liecina par veikto prettiesisku darījumu u.c.

Ja pirmstiesas izmeklēšanas laikā iegūtās ziņas ļauj procesa virzītājam izteikt pieņēmumu par *ATM skimmingu*, procesa virzītājam jāveic bankomāta virsmas apskate. Šajā gadījumā, ievērojot

Kriminālprocesa likuma 113. panta, 139. panta piektās daļas noteikumus,³⁸¹ jāauzina attiecīgās kredītiestādes speciālists, kuras apkalpošanā atrodas apskatāmais bankomāts. Speciālista galvenais uzdevums ir palīdzēt procesa virzītājam atklāt paslēptas aparatūras (*skimera*, portatīvo videokameru, viltus tastatūras, raidītāju) atrašanās vietas, kas bieži vien ir nomaskētas ar speciāli izgatavotām bankomātu atsevišķu detaļu veidnēm.

Kā viena no sākotnējām izmeklēšanas darbībām ir jāmin **maksājumu karšu vai to viltojumu apskate**, kuru var veikt kā alternatīvu speciālista noplatināšanai, lai atklātu maksājuma kartes viltojumu, kas savukārt ir visai svarīgs jautājums pirmstiesas izmeklēšanas sākumposmā.

Vispirms jāatzīmē, ka norādīto maksāšanas līdzekļu apskati līdzīgi kā lietās par viltotu naudas zīmju izgatavošanu un izmantošanu,³⁸² vēlams izdarīt klāt esot lietpratējam (karšu apstrādes centra vai kredītiestādes speciālista klātbūtnē).

Maksājumu karšu apskati parasti veic pirms daktiloskopiskās un DNS ekspertīžu izdarīšanas, tāpēc procesa virzītājam jābūt maksimāli uzmanīgam apskates laikā, lai neiznīcinātu vai nesabojātu iespējamās pirkstu/plaukstu vai bioloģiskās pēdas. Gumijas cimdu izmantošana apskates laikā ir viens no galvenajiem priekšnoteikumiem pēdu saglabāšanai. Maksājumu karšu apskati nosacīti var iedalīt divos posmos:

- kartes ārienes apskate;
- kartes magnētiskajā joslā esošās informācijas konstatēšana.

Veicot kartes ārienes apskati, procesa virzītājs vispirms izdara attiecīgus mērījumus un noskaidro kartes izmērus. Tālāk tiek aprakstīta kartes priekšpusē un aizmugurējā pusē esošā informācija (kartes numurs, derīguma termiņš, emitentbankas nosaukums, turētāja dati u.c.), tiek fiksēta drošības elementu esamība. Turklāt protokolā ir jāatspoguļo acīmredzami kartes bojājumi vai defekti. Gadījumos, ja noziedznieki, izdarot nelikumīgās darbības, izmantojuši „balto plastikātu”, tad uz apskatāmās kartes nebūs maksājumu kartei atbilstošu rekvizītu (visbiežāk izmanto plastikātu bez apdrukas).

Kartes magnētiskajā joslā esošās informācijas konstatēšanu izdara ar nolasīšanas iekārtas palīdzību (vai nu iestādes, vai nu speciālista rīcībā esošo iekārtu palīdzību). Novelkot kartes magnētisko joslu caur šo iekārtu, tā izdrukā kvīti, kurā tiek atspoguļota joslas visos celiņos esošā informācija. Visas apskates gaitā veiktās darbības procesa virzītājs apraksta protokolā un pievieno tam kvīti.

Kartes apskates uzdevums ir ne tikai konstatēt, vai kartei ir viltojuma pazīmes. Katras izmeklēšanas darbības uzdevums, it īpaši izmeklēšanas sākotnējā posmā, ir iegūt maksimāli daudz informācijas par izzināmo notikumu. To izpēti laikā procesa virzītājs var iegūt informāciju, kas

³⁸¹ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.74, 2005, 11. maijs.

³⁸² Мухин, Г. Н. Криминалистика. Минск : Академия МВД, 2004, с. 111.

var radīt pamatu pieņēmumiem un secinājumiem par izmeklējamo noziedzīgu nodarījumu un tā atsevišķiem elementiem. Piemēram, četriem cipariem, kas iedrukāti kartes materiālā, ir jāsaskan ar pirmajiem kartes numura četriem cipariem. Ja minēti cipari nesakrīt, tad var izdarīt pieņēmumu, ka karte nozagta no bankas. Šī pieņēmuma pamatā ir apstāklis, ka kartes materiālā četrus ciparus iedrukā karšu ražotājs pēc kredītiestādes pasūtījuma, savukārt kartes numuru, ievērojot starptautiskos normatīvus, izveido emitentbanka.

5.3.3. Ieteikumi kratīšanas un izņemšanas izdarīšanai

Izplatītākās sākotnējās un vienlaicīgi neatliekamas darbības lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu ir kratīšanas un izņemšanas. Ievērojot minēto, autors šajā darbā izcels apskatāmās kategorijas lietām raksturīgākās kratīšanas un izņemšanas izdarīšanas īpatnības.

Attiecībā uz kratīšanu var izdalīt divus tās veidus: **vietas pārmeklēšana** un personas pārmeklēšana. Tāpat kā jebkuras citas izmeklēšanas darbības, arī kratīšanas procesu veido trīs etapi: sagatavošanās kratīšanai, kratīšanas izdarīšana un rezultātu apkopošana.

Sagatavojoties kratīšanai, ir jāievēro gan kriminālistikā izstrādātie vispārējie ieteikumi, gan arī izmeklējamās lietu kategorijas specifika. Pieņemts uzskatīt, ka sagatavošanās kratīšanai ietver sevī: 1) informācijas iegūšanu un analīzi par kratīšanas objektu; 2) informācijas iegūšanu un analīzi par iespējamo pretdarbību kratīšanas laikā; 3) meklējamo objektu noteikšanu; 4) kratīšanas laika izvēli; 5) operatīvās grupas izveidošanu, pienākumu sadali; 6) kratīšanā iesaistāmo speciālistu izvēli; 7) izmantojamo tehnisko līdzekļu izvēli.

Ziņas par vietu, kurā tiek plānota kratīšana, procesa virzītājam ļauj izslēgt vai samazināt iespēju likumpārkāpējiem bēgt no šīs vietas, slēpt un iznīcināt pierādījumus. Īpaša uzmanība ir jāpievērš kratīšanas objekta atrašanās vietai; izeju skaitam un izvietojumam; personām, kuras parasti uzturas objektā (personas, kas uzturas objektā tieši pirms kratīšanas izdarīšanas).

Meklējamo objektu noteikšana ir atkarīga no katrā konkrētajā lietā esošās izmeklēšanas situācijas, maksājumu karšu izmantošanas paņēmiena, kratīšanas objekta un citiem apstākļiem. Parasti lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, izdarot kratīšanu noziedznieku dzīves un darba vietās, kā arī nelikumīgās darbības vietās, tiek meklēti šādi objekti:

- viltotas vai svešas maksājumu kartes;
- maksājumu karšu viltošanā izmantojamas izejvielas (piemēram, plastikāta karšu veidnes) un instrumenti;
- maksājumu karšu viltošanas iekārtas un programmatūra (embosēšanas, iespiešanas iekārtas u. tml.);
- stacionārie vai portatīvie datori, kuru atmiņas iekārtas var saturēt informāciju par maksājumu kartēm;

- citi informācijas nesēji (datoru cietie diski, disketes, dažāda tipa atmiņas kartes, CD diski u.c.);
- POS terminālu kvītis un kases aparātu (EKA) čeki;
- mantas, kas iegādātas, izmantojot svešas vai viltotas maksājumu kartes;
- apģērbs (aksesuāri, cepures, brilles, somas, apavi u. tml.), kurā bija ģērbies noziedznieks, izmantojot svešas vai viltotas maksājumu kartes;
- viltoti identifikācijas dokumenti;
- maksājumu karšu viltošanai, nelikumīgās informācijas iegūšanai pielāgotas ierīces, kā arī ierīces, kuras var tikt pielāgotas minētām darbībām;
- pieraksti ar maksājumu karšu un to īsto lietotāju datiem, karšu izmantošanas datiem (piemēram, par to, kuras kartes ir izdevies izmantot, kuras nebija iespējams izmantot no likumpārkāpēja neatkarīgu iemeslu dēļ, cik daudz naudas un kādās summās izdevies iegūt u. tml.), piezīmes ar atskaitēm par izmantotajām svešām un viltotām maksājumu kartēm un iegādātām precēm u.c.;³⁸³
- piezīmju grāmatiņas, kalendāri ar piezīmēm, telefonu grāmatiņas, kas var saturēt ziņas par līdzdalībniekiem, karšu viltotājiem, *dropiem* un citām personām, kas darbojas svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas jomā;
- sarakste ar noziedzīgās grupas dalībniekiem;
- izdrukas no elektroniskām vēstulēm, forumiem, čatiem, blogiem ar pamācībām svešu un viltotu maksājumu karšu viltošanai, izmantošanai, pēdu slēpšanai u. tml.;
- mobilā tālruņa aparāti, SIM kartes;
- fotoattēli, kuros ir redzami aizdomās turētie, kā arī viņu iespējamie līdzdalībnieki. Kā rāda izmeklēšanas pieredze, bieži vien aizdomās turēto uzturēšanās vietās tiek atrastas fotogrāfijas, kurās viņi tiek attēloti kopā ar citiem līdzdalībniekiem. Tāpat uzņēmumi var saturēt informāciju par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas vietām (konkrētām pilsētām, valstīm);
- aviobiļetes, kas var liecināt gan par noziedznieku pārvietošanos, gan iespējamiem līdzdalībniekiem;
- literatūra par maksājumu karšu viltošanu, maksājumu karšu informācijas iegūšanu saistītajā tematikā (piemēram, informācijas nolasīšanas iekārtu un citu ierīču instrukcijas, literatūra par interneta resursu drošības pārvarēšanu u. tml.);
- dokumenti, kas apliecina karšu viltošanai un izmantošanai nepieciešamo objektu iegūšanu (piemēram, maksājumu dokumenti, pavadzīmes, rēķini, kas apliecina

³⁸³ Sk. piem., Приговор Пресненского районного суда города Москвы по уголовному делу № 1-232/2010. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-presnenskij-rajonnyj-sud-gorod-moskva-s/act-100027763/> [skatīts 2013. gada 10. oktobrī].

- citi dokumenti un priekšmeti, kam var būt nozīme lietā.

[illegible]

Attēls Nr.12: ATM Skimminga gadījumos meklējamie objekti (Avots: Steve Booth, Dave West, Kent Police, „Investigation of ATM Skimming offences”, 2006, Szczytno)

- bankomāta atsevišķu detaļu veidnes;
- krāsas veidņu krāsošanai;
- uzlīmes ar attiecīgās bankas simboliku;
- līmes, līmlentes veidņu piestiprināšanai;
- portatīvās videokameras;
- bankomātu fotogrāfiskie attēli;
- iekārtas videoierakstu un citas informācijas attālinātai raidīšanai;
- ierīces bankomāta tastatūras imitācijai;

- citi priekšmeti.³⁸⁴

Risinot jautājumu par kratīšanā iesaistāmajiem speciālistiem, jāņem vērā izskatāmās kategorijas noziedzīgu nodarījumu sagatavošanas, īstenošanas un slēpšanas specifika, tostarp tas, ka pamata informācija par svešām un viltotām maksājumu kartēm, viltojumu izgatavošanu un izmantošanu var uzglabāties atmiņas iekārtās, piemēram, datora sistēmas bloka atmiņas iekārtās.

Datorspeciālista uzdevumi:

- palīdzēt meklējamo objektu apzināšanā, sniedzot procesa virzītājam informāciju par kratīšanas vietā esošo datortehniku, iekārtām un programmatūru;
- konsultēt procesa virzītāju par izņemamās datortehnikas apjomu (piemēram, vai turpmākās ekspertīzes izdarīšanai, ievērojot datortehnikas specifiku, ir nepieciešams izņemt arī perifērijas iekārtas, barošanas bloku u. tml.);
- sniegt palīdzību procesa virzītājam datortehnikas izņemšanā, saglabājot to atmiņas iekārtās esošas ziņas, kurām ir nozīme kriminālprocesā.

Izdarot datortehnikas izņemšanu, ir jāņem vērā Valsts policijas Kriminālistikas pārvaldes Ekspertīžu biroja Kibertehniskās nodaļas izstrādātie Vienotie elektronisko pierādījumu izņemšanas un iepakojšanas ieteikumi. Pie izņemšanas: portatīvais dators un plaukstdators jāizņem kopā ar barošanas bloku; izņemtais plaukstdators pēc iespējas ātrāk jānogādā uz ekspertīzi, jo pēc tā baterijas pilnīgās izlādēšanās visa informācija tiks nozaudēta; *Apple Macintosh* sistēmas bloks jāizņem kopā ar monitoru, peli un tastatūru; jāfiksē citi lietai svarīgie apstākļi, kas pēc sava rakstura ir papildinformācija, kas var palīdzēt ātrāk un kvalitatīvāk veikt ekspertīzi. Tā varētu būt: lietotāju vārdi, paroles, informācija par datora stāvokli u. c.

Veiksmīgu kratīšanas rezultātu iegūšanu sekmē pirms tam rūpīgi pārdomāta plānošana, kuras gala rezultāts ir izstrādāts kratīšanas realizācijas plāns. Taču jāatzīst, ka lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu kratīšanai parasti ir sākotnējās un neatliekamās izmeklēšanas darbības raksturs, līdz ar to praksē visai reti pienācīgā kārtā tiek sagatavots kratīšanas plāns.

Kratīšanas laikā procesa virzītājam obligāti jālieto tehniskie līdzekļi pierādījumu fiksācijai, to vidū foto un/vai video aparātūra. „Kratīšanas procesā galvenokārt fotogrāfē atrastos priekšmetus un glabāšanas vietas. Fotouzņemšanas uzdevums ir parādīt, kā un kur paslēpts meklējamais priekšmets, precīzi fiksēt tos un viņiem raksturīgas pazīmes.”³⁸⁵

Aizturētās personas kratīšana. Aizturētās personas kratīšana ir viena no tām neatliekamām izmeklēšanas darbībām, kura veicama neatkarīgi no tā, vai tika izmantota sveša vai viltota maksājumu karte, vai persona ir aizturēta sākotnējā vai turpmākajā izmeklēšanas posmā.

³⁸⁴ Sk., piem., Приговор Химкинского городского суда Московской области от 25 февраля 2013 года по уголовному делу № 1-10/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-ximkinskij-gorodskoj-sud-moskovskaya-oblast-s/act-411831514/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

³⁸⁵ Kriminālistika. Pirmā daļa. Kriminālistiskā tehnika. Mācību grāmata. Autoru grupa profesora A. Kavaliera vadībā. Rīga : LPA, 2003, 78. lpp.

Raugoties no kriminālprocesa pozīcijām, personas kratīšanu var izdarīt trīs procesuālo darbību laikā: 1) vietas kratīšanas laikā (KPL 182. panta piektā daļa), 2) aizturēšanas laikā (KPL 265. panta otrā daļa) un 3) personas kratīšanas kā patstāvīgās izmeklēšanas darbības gaitā (KPL 183. pants).³⁸⁶ To, kurā procesuālajā darbībā veikt aizturētās personas piespiedu pārmeklēšanu, izlemj procesa virzītājs, vadoties pēc konkrētās kriminālistiskās situācijas lietā un ievērojot personas kratīšanas neatliekamības raksturu.

Ja persona tiek aizturēta kādā konkrētā vietā, tad ieteicams vismaz aplūkot šo vietu, lai pārliecinātos, ka noziedznieks nav izmetis kādu lietu, kura varētu saturēt ziņas par izmeklējamu notikumu, piemēram, ar svešas vai viltotās maksājumu kartes palīdzību iegādāto preci, pirkuma čeku, maksājumu karti vai tās viltojumu u. tml. Situācijā, kad aizturēšanas vietā šādas lietas tiek konstatētas, procesa virzītājam nekavējoši jāveic šīs vietas apskate vai kratīšana.

Lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu **izņemšanu** veic nolūkā izņemt priekšmetus un dokumentus, kas parasti atrodas:

1) Tirdzniecības vietās. Ja sveša maksājumu karte vai arī kartes viltojums ir izmantots tirdzniecības vietā, tad tajā ir jāatrodas POS termināla kvītij ar pircēja parakstu, kā arī EKA čekam. Turklāt, ja tirdzniecības vietā ir uzstādītas novērošanas kameras, izmeklētājam ir nepieciešams izņemt šo kameru videoierakstus par attiecīgu laika periodu, kurā notikusi nelikumīga maksājumu karšu izmantošana.

2) Kredītiestādēs. Kredītiestādēs izņem fiktīvo uzņēmumu kontu atvēršanas līgumus, kā arī citus ar to saistītos līgumus (piemēram, līgumus par attālināto pakalpojumu sniegšanu, POS termināla uzstādīšanu u.c.). Minētie dokumenti visbiežāk liecina par sagatavošanos noziedzīgajam nodarījumam, kas paredzēts Krimināllikuma 193. pantā, par svešu un viltotu maksājumu karšu īstenošanas paņēmieni, par personām, kas, iespējams, ir iesaistītas noziedzīgu nodarījumu izdarīšanā. Tāpat, ja sveša vai viltota maksājumu karte tikusi izmantota bankomātā, tajā (vai pašā kredītiestādē) izņem novēršanas kameru videoierakstus.

3) Pie aizdomās turētām personām, lieciniekiem, cietušajiem. Piemēram, ja par iespējamo maksājumu kartes nelikumīgu izmantošanu izmeklēšanas iestādei ziņas sniedzis kartes likumīgais turētājs, tad no viņa izņem maksājumu karti, konta, kuram piesaistīta karte, izrakstu u.c.

Šajā darba apakšsadaļā tika apskatītas atsevišķu sākotnējo un neatliekamo darbību veikšanas īpatnības lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, kā arī sniegtas taktiskās un metodiskās rekomendācijas to veikšanai.

³⁸⁶ Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.74, 2005, 11. maijs.

5.3.4. *Ieteikumi speciālo izmeklēšanas darbību noteikšanai*

Atšķirībā no tradicionālajām speciālās izmeklēšanas darbības veic nevis izmeklētājs, bet gan attiecīga specializēta operatīvās darbības subjekta struktūrvienība atbilstoši Operatīvās darbības likuma prasībām.³⁸⁷ Kā pareizi norāda A. Kavalieris kriminālistikas ietvaros ir atspoguļojama speciālo izmeklēšanas darbību izmantošanas, bet ne veikšanas taktiskie aspekti, procesa virzītājam jāzina speciālo izmeklēšanas darbību būtība un iespējas, jāprot atkarībā no situācijas un saņemtās informācijas saturs izlemt par šo darbību uzsākšanas lietderību.³⁸⁸ Tāpēc šādu darbību veikšanas taktika promocijas darbā netiek aplūkota.

Speciālo izmeklēšanas darbību institūts Latvijā tika ieviests salīdzinoši nesen. Veicot procesa virzītāju aptauju, tika noskaidrots, ka lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu speciālās darbības vispār netiek izmantotas. Domājams, ka šādas situācijas pamatā ir vairāki apstākļi. Pirmkārt, vairāk nekā 90 procenti kriminālprocesa no visām lietām par viltotu maksājumu karšu izmantošanu tiek uzsākti tikai pēc tam, kad operatīvās darbības subjekts ir noskaidrojis iespējamo vainīgo personu un tās atrašanās vietu. Tātad slepenās darbības tika veiktas operatīvās izstrādes lietas ietvaros. Arī pēc kriminālprocesa uzsākšanas bieži vien operatīvās izstrādes lieta netiek izbeigta un šīs lietas ietvaros tiek turpināts veikt operatīvās darbības pasākumus, kas būtībā ir attiecināmi uz jau uzsāktajā kriminālprocesā pārbaudāmo notikumu.

Domājams, ka speciālās izmeklēšanas darbības lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu būtu veicamas šādās kriminālistiskajās situācijās:

- 1) ir konstatēti pretiesiski darījumi ar maksājumu karti, bet vainīgā persona nav noskaidrota;
- 2) ir konstatēti svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanas gadījumi, persona ir zināma, bet nav noskaidrota tās atrašanās vieta;
- 3) vainīgā persona sadarbojas ar izmeklēšanu un veicina pārējo līdzdalībnieku aizturēšanu.

Situācijā, ja ir konstatēti pretiesiski darījumi ar maksājumu karti, bet vainīgā persona nav noskaidrota, var ieteikt šādu speciālo izmeklēšanas darbību veikšanu:

- 1) procesinga centra automatizētās datu apstrādes sistēmā esošo datu kontroli nolūkā nekavējoši iegūt informāciju par jaunajiem darījumiem ar svešām vai viltotām maksājumu kartēm;
- 2) konkrētu vietu novērošanu gadījumos, ja:
 - ir pamats uzskatīt, ka noziedznieki svešas vai viltotas maksājumu kartes izmanto pārsvarā konkrētās vietās, piemēram, noteiktos bankomātos vai tirdzniecības vietās;
 - ir pamats uzskatīt, ka vainīgie pastāvīgi uzturas noteiktajās vietās;

³⁸⁷ Operatīvās darbības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.131, 1993, 30. dec.

³⁸⁸ Kavalieris, A. Speciālo izmeklēšanas darbību izmantošanas taktikas pamati. Rīga : LPA, 2006, 8. lpp.

- ir atklāta vieta, kur ir uzstādīta maksājumu karšu datu ierakstoša ierīce - skimeris un tādējādi ir pamats uzskatīt, ka noziedznieks ieradīsies skimera noņemšanai;³⁸⁹

3) pārraidīto datu satura kontroli, ja svešas maksājumu kartes tika izmantotas internetā.

Ja ir pamats uzskatīt, ka tika izmantotas viltotas maksājumu kartes, un jau ir zināma persona, kura ir veikusi šo kriminālsodāmo darbību, kā arī noskaidrota tās atrašanās vieta, autors neiesaka uzreiz veikt šīs personas aizturēšanu. Absolūtajā vairākumā gadījumu lietās par viltotu maksājumu karšu izmantošanu nelikumīgajās darbībās bija iesaistītas divas vai vairākas personas. Turklāt viltotu norēķinu karšu mehānisma izzināšanas rezultāti norāda uz to, ka viltojumu izgatavošanu un to izmantošanu bieži vien izdara dažādas personas vai pat dažādas noziedzīgās grupas. Tāpēc procesa virzītājam būtu jāizlemj jautājums par speciālo izmeklēšanas darbību veikšanu, kuru rezultātā varētu atklāt visus vai vismaz kādu daļu no līdzdalībniekiem, izzināt viņu noziedzīgās darbības mehānismu, aizturēt nākamās maksājumu kartes viltojuma izmantošanas reizē notikuma vietā.

Minētajos gadījumos ir ieteicams veikt noziedznieku pastāvīgās uzturēšanās vietu audiokontroli un videokontroli, sakaru līdzekļu kontroli, personu novērošanu un izsekošanu, kā arī noziedzīgas darbības kontroli.

5.3.5. Ieteikumi ekspertīžu noteikšanai

Izmeklējot kriminālprocesus par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, procesa virzītājam vienmēr rodas virkne kriminālprocesam nozīmīgu jautājumu, kuru noskaidrošanai ir nepieciešams veikt pētījumus, izmantojot speciālas zināšanas kādā zinātnes vai tehnikas nozarē. Nepieciešamība šādus jautājumus atrisināt ir pamats ekspertīžu noteikšanai katrā konkrētajā lietā.

Ar viltotu un svešu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanu saistītajās krimināllietās atkarībā no faktiskajiem apstākļiem katrā konkrētā kriminālprocesā ekspertīzes izpētei var tikt pakļauti dažādi objekti, gan pats maksāšanas līdzeklis, gan viltojumu izgatavošanas procesā izmantotie rīki, gan notikuma vietā atrastas bioloģiskās pēdas, gan jebkuri citi priekšmeti, vielas un dokumenti, kuriem var būt nozīme izmeklējamā notikuma restaurācijā. Turklāt var pastāvēt nepieciešamība vienu un to pašu objektu izzināt dažādās ekspertīzēs. Piemēram, maksājumu karte atšķirībā no risināmiem uzdevumiem var tikt izzināta trasoloģiskajā, dokumentu tehniskajā, ķīmiskajā, bioloģiskajā un citās ekspertīzēs. Visas no minētajām ekspertīzēm veic Latvijas valsts ekspertīžu iestādes, taču ļoti plašu izmeklēšanu interesējošo jautājumu loku tajās nav iespējams atrisināt, jo līdz šim nav izstrādātas attiecīgas izpētes metodikas. Tāpēc viens no šā promocijas darba uzdevumiem ir ne vien izstrādāt zinātniski pamatotus ieteikumus ekspertīžu noteikšanai

³⁸⁹ Sk. piem. Приговор Хорошевского районного суда г. Москвы от 23 мая 2013 года по уголовному делу № 1 - 226/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-xoroshevskij-rajonnyj-sud-gorod-moskva-s/act-422211858/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

apskatāmās kategorijas lietās, bet arī izzināt noziedzīga nodarījuma specifiskā priekšmeta – maksājumu kartes – kriminālistiskās izpētes atsevišķas jaunas iespējas un izveidot teorētisko pamatu jaunu kriminālistisko metožu izstrādei. Minētajai problēmai autors pievērsīsies nākamajā darba daļā.

Empīrisku datu un zinātniskajos darbos esošo atziņu apkopojums ļauj secināt, ka lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu noteic dažāda rakstura ekspertīzes, taču šajā darbā autors izcels tikai tās, kuras ir visvairāk raksturīgas apskatāmā noziedzīga nodarījuma veida izmeklēšanai. Minētajās lietās procesa virzītājs parasti nosaka:

1. dokumentu tehniskās ekspertīzes (maksājumu karšu ekspertīzes);
2. trasoloģiskās ekspertīzes;
3. daktiloskopiskās ekspertīzes;
4. bioloģiskās ekspertīzes (to vidū DNS ekspertīzes);
5. rokraksta ekspertīzes;
6. kibertechniskās ekspertīzes;
7. ķīmiskās ekspertīzes;
8. fonoskopiskās ekspertīzes;
9. fototehniskās un videotehniskās ekspertīzes;
10. radiotehniskās ekspertīzes.

Dokumentu tehniskā ekspertīze. Statistikas dati apstiprina, ka absolūtajā vairākumā kriminālprocesu, kuru ietvaros tiek izmeklēti ar viltotām maksājumu kartēm saistītie noziedzīgie nodarījumi, tiek noteikta maksāšanas līdzekļa – maksājumu kartes – ekspertīze. Kaut gan šajā ekspertīzē var noskaidrot dažādus jautājumus, kam autors pievērsīsies nedaudz vēlāk, tradicionāli šajā ekspertīzē tiek risināts tikai viens – par maksājumu kartes īstumu. Minētā izpēte, kas būtībā izpaužas norēķinu kartes materiāla pamatnes, drošības elementu, plastikātā iestrādāto un elektronisko rekvizītu apskatē un salīdzināšanā, neskatoties uz zināmām problēmām,³⁹⁰ tiek veikta Latvijā.

Pirms ieteikumu formulēšanas maksājumu karšu ekspertīzes noteikšanai vispirms ir aplūkojams jautājums par šīs ekspertīzes vietu citu kriminālistisko ekspertīžu vidū. Pieņemts uzskatīt, ka maksājumu kartes ir dokumentu tehniskās ekspertīzes izzināšanas objekts.³⁹¹ Vadoties no šīm pozīcijām un ievērojot J. Konovalova un G. Bebra izstrādāto tiesekspertīžu kriminālistisko klasifikāciju,³⁹² maksājumu karšu ekspertīzes vietu citu kriminālistisko ekspertīžu vidū varētu

³⁹⁰ Piem., maksājumu karšu BIN kodu bāzu, maksājumu karšu asociāciju specifiskās aktuālo versiju neesamība ekspertu rīcībā.

³⁹¹ Šādam viedoklim pieturas ekspertīžu iestādes.

³⁹² Bebris, G., Konovalovs, J. Tiesekspertīžu kriminālistiskā klasifikācija. Rīga : LPA, 2000.

attēlot šādi: kriminālistiskās ekspertīzes -> dokumentu tehniskā ekspertīze (dzimte) -> dokumentu kriminālistiskā izpēte (veids) -> maksājumu karšu ekspertīze (paveids).³⁹³

Ir arī citas pieejas minētā jautājuma risināšanā. Piemēram, U. Miķelsons pauž viedokli, ka iespējami viltotu elektronisko maksājumu karšu izpēti veic datortehniskajā ekspertīzē, piebilstot, ka to varot veikt arī finanšu institūciju, piemēram, *BankServiss* speciālisti.³⁹⁴

Analizējot atsevišķajos lēmumos par maksājumu karšu ekspertīzes noteikšanu formulētos jautājumus, kā arī intervējot atsevišķus Latvijas tiesu ekspertīžu iestāžu ekspertus, tika noskaidrots, ka lielākajā daļā gadījumu procesa virzītājs neprecīzi formulē ekspertam ekspertīzē noskaidrojamos jautājumus. Galvenā kļūda izpaužas tajā, ka ekspertam tiek uzdots juridiskās dabas jautājums- vai iesniegtā karte ir maksājumu kartes viltojums. Arī kriminālistiskajā literatūrā dažviet kļūdaini tiek ieteikts šādi formulēt ekspertam uzdodamu jautājumu.³⁹⁵ Minētā sakarā jānorāda, ka dokumentu tehniskās ekspertīzes priekšmetā neietilpst faktisko ziņu novērtēšana, tajā var noteikt tikai tādus faktiskos datus, kurus satur kartes plastikāta un tās rekvizītu īpašības. Šis apstāklis vēlreiz pamato šajā darbā jau izteikto tēzi, ka kriminālistika nenodarbojas ar pierādīšanu, bet gan izzināšanu.

Zinātniskajā literatūrā dažādi tiek formulēti ekspertam uzdodami jautājumi, kuru mērķis ir noskaidrot, vai maksājumu karte ir viltota. Bieži vien ekspertam uzdodamie jautājumi ir atkarīgi no konkrētās kriminālistiskās situācijas. Ja procesa virzītāja rīcībā ir īstās norēķinu kartes paraugs, tad parasti tiek ieteikts formulēt ekspertam uzdodamu jautājumu šādi: vai konkrētā karte pēc apdrukas paņēmiena, poligrāfiskā izpildījuma kvalitātes, drošības elementiem atbilst maksājumu kartes paraugam? Savukārt situācijā, kad procesa virzītājam nav īstās maksājumu kartes parauga, visbiežāk tiek ieteikts ekspertam uzdot šādu jautājumu: vai iesniegtā karte pēc tās izgatavošanas paņēmiena un rekvizītu izpildījuma kvalitātes atbilst maksājumu kartei?

Attiecībā uz paraugu iegūšanu salīdzināmai izpētei jāatzīst, ka Latvijā visbiežāk tiek izmantotas ārvalstu banku emitēto maksājumu karšu viltojumi un paraugu - īsto karšu iegūšana nemaz nav iespējama. Turklāt, pēc autora domām, parauga iesniegšana ekspertam nav nepieciešama, lai konstatētu viltojumu. Apkopojot un analizējot procesa virzītāju izvirzāmos risināmos jautājumus attiecībā uz maksājumu kartes īstumu, autors ir secinājis, ka jautājumu ekspertiem šajā daļā ir formulējams šādi: „vai ekspertu rīcībā nodota plastikāta karte atbilst attiecīgās maksājumu sistēmas (*VISA, MasterCard, American Express u.c.*) maksājumu kartes standartiem?”.

Otrs būtisks risināms jautājums ir, vai izzināmais objekts vispār ir derīgs tā izmantošanai bezskaidrās naudas norēķinos. Kā jau minēts šajā darbā, norēķinu kartes izmantošanas iespējas

³⁹³ Sk.pielikumu Nr.8.

³⁹⁴ Miķelsons, U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības. Rīga : Turība, 2003, 341. lpp.

³⁹⁵ Piemēram, V. Bajahčevs - sk. vairāk: Расследование преступлений в сфере экономики. Руководство для следователей. Москва : Спарк, 1999, с. 313., L. Čistova un V. Manajenkovs – sk.vairāk: Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под редакцией Филиппова А. Г. Москва : Юрайт, 2012, с. 669.

nodrošina šā maksāšanas līdzekļa rekvizīti – plastikātā iestrādātie un elektroniskie rekvizīti. Tāpēc jautājumu var formulēt attiecībā uz kādu konkrētu rekvizītu grupu, piemēram, - vai ekspertu rīcībā nodotās plastikāta kartes magnētiskajā joslā esošā informācija ir derīga transakcijai. Vai uzdot jautājumu par šo rekvizītu grupu savstarpējo atbilstību, piemēram - vai ekspertu rīcībā nodotās plastikāta kartes magnētiskajā joslā esošā informācija atbilst uz kartes plastikātā esošajiem rekvizītiem.

Kriminālistiskajā situācijā, kad procesa virzītājam ir izdevies iegūt aparatūru vai iekārtas, kuras varēja tikt izmantotas viltojumu izgatavošanā, ekspertiem var uzdot šādus jautājumus:

- 1) kādā veidā izgatavota ekspertu rīcībā nodotā plastikāta karte ar magnētisko joslu/vai tās daļa;
- 2) vai uz kartes plastikāta esošais reljefa (embosētais) teksts ir izpildīts ar ekspertiem iesniegto iespiešanas (embosēšanas) iekārtu vai kādu citu iekārtu;
- 3) vai uz kartes plastikāta esošie grafiskie attēli ir izpildīti ar ekspertiem iesniegto apdrukas iekārtu vai kādu citu iekārtu;
- 4) vai ekspertu rīcībā nodotās kartes magnētiskajā joslā esošā informācija tikusi mainīta;
- 5) vai kartes magnētiskajā joslā esošā informācija tikusi ierakstīta ar ekspertu rīcībā nodoto iekārtu vai kādu citu iekārtu.

Dokumentu tehniskajai izpētei var pakļaut arī imprinteru kvīti (tā saucamo *slipu*). Te gan vietā būtu atzīmēt, ka, kā izriet no Latvijas Bankas sniegtās informācijas, kopš 2012. gada Latvijā maksājumu karšu pieņemšanai vairs netiek izmantots neviens imprinteris.³⁹⁶ Tajā pašā laikā, piemēram, Krievijā šāds norēķinu karšu autorizācijas veids ir diezgan izplatīts, tāpēc nav izslēdzama situācija, ka Latvijas teritorijā var tikt izgatavoti imprinteru kvīšu viltojumi to turpmākajai izmantošanai kādā citā valstī. Dokumentu tehniskajā ekspertīzē attiecībā uz imprinteru kvītiem var noskaidrot šādus jautājumus:

- 1) Vai imprinteru kvīts ir izveidots no maksājumu kartes, kas atbilst standartiem?
- 2) Vai imprinteru kvītis ir izgatavots no vienas vai vairākām kartēm?
- 3) Vai imprinteru kvīts ir izgatavots ar ekspertam iesniegto maksājumu karti?
- 4) Vai imprinteru kvītis ir izgatavots ar vienu vai vairāku imprinteru palīdzību?
- 5) Vai imprinteru kvīts ir izgatavots ar ekspertam iesniegtā imprinteru palīdzību?

Lai veiktu maksājumu karšu izpēti, ekspertam jāzina, kādi drošības elementi tiek izmantoti pie attiecīgās starptautiskās asociācijas piederīgas maksājumu kartes. Katrai šāda asociācijai ir precīzi aprakstīti standarti jeb specifikācija. Izstrādājot šo darbu, atklājās, ka šādi standarti valsts ekspertīžu iestāžu rīcībā ir tikai attiecībā uz VISA kartēm, turklāt šie dati ir apkopoti 2000. gadā.

³⁹⁶ Latvijas Bankas 2012. gada 8. maija atbilde uz autora pieprasījumu.

Tas nozīmē, ka ziņas, kas atrodas ekspertu rīcībā, arī par VISA kartēm neatbilst pilnā apjomā aktuālajai specifikācijai, jo daži rekvizīti un drošības elementi kopš 2000. gada tikuši mainīti vai vispār netiek izmantoti. Piemēram, „VISA V” elements pēdējā laikā emitētajās kartēs netiek iestrādāts vispār, jo ir atzīts par pārāk neefektīvu viltojumu izgatavošanas un izmantošanas novēršanā. Savukārt kopš 2005. gada 1. septembra VISA uzsāka jauna dizaina karšu ieviešanu, cita starpā ieviešot jaunu VISA logotipu; hologrammu uz kartes magnētiskā celiņa; uz karšu paraksta joslas ir iestrādāts ultravioleta gaismā redzamais uzraksts “VISA”. Minētais ilustrē, ka eksperta rīcībā esošie dati pastāvīgi jāatjauno.

No ekspertu viedokļa, viens no efektīvākajiem drošības elementiem ir hologramma, jo tās izgatavošanas procesā tiek izmantoti speciāli materiāli un dārga specifiskā aparatūra, un šā iemesla dēļ pilnībā atdarināt hologrammu praktiski nav iespējams.

Daktiloskopiskās ekspertīzes lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu parasti noteic gadījumos, ja ir izņemtas pirkstu vai plaukstu pēdas uz maksājumu kartēm, bankomātiem un citiem priekšmetiem. Minētā sakarā ir ieteicams uz maksājumu kartes pirkstu/plaukstu pēdas nemēģināt atrast līdz kartes nodošanai ekspertīzei, jo šajā procesā izmantojamo materiālu īpatnību dēļ var tikt sabojāta norēķinu kartes magnētiskā joslā esošā informācija. Nosakot daktiloskopiskās ekspertīzes lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu, procesa virzītājs parasti uzdod šādus jautājumus:

1. vai uz ekspertu rīcībā nodotās plastikāta kartes (vai attiecīgā priekšmeta) ar magnētisko joslu virsmas atrodas pirkstu/plaukstu pēdas;
2. vai pirkstu/plaukstu pēdas ir atstājusi konkrēta persona vai kāda cita persona.

Rokraksta ekspertīzi lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu nosaka, lai noskaidrotu: 1) vai parakstu POS termināļa kvītī ir izpildījusi konkrēta persona vai kāda cita persona; 2) vai parakstus un rokraksta ierakstus konkrētajos dokumentos ir izpildījusi konkrētā persona vai kāda cita persona; 3) vai rokraksta piezīmes ir izpildījusi konkrēta persona vai kāda cita persona; 4) vai teksts/ieraksts ir izpildīts apzināti izmainītā rokrakstā; 5) vai paraksts ir izpildīts, atdarinot konkrētās personas parakstu.

Nosakot rokraksta ekspertīzi, procesa virzītājam jānodod ekspertu rīcībā rokraksta un paraksta paraugi (brīvie, nosacīti brīvie un eksperimentālie). Iegūstot paraugus, procesa virzītājam jāņem vērā ekspertīžu iestāžu izstrādātas rekomendācijas.³⁹⁷

Minēto ekspertīzēs noskaidrojamo jautājumu uzskaitījums nav izsmeļošs, bet gan orientējošs. Turklāt, izlemjot jautājumu par ekspertīzes noteikšanu, kā arī nosakot ekspertiem uzdodamos jautājumus, procesa virzītājam būtu jākonsultējas ar attiecīgās nozares speciālistiem. Kā

³⁹⁷ Piem., Valsts tiesu ekspertīžu biroja Dokumentu ekspertīžu departamenta 2007. gada 9. februāra ieteikumi materiālu sagatavošanai rokraksta un paraksta ekspertīzei.

pamatoti norāda A. Evardsons, gatavojoties ekspertīzes veikšanai un formulējot jautājumus, nepieciešams konsultēties ar ekspertu.³⁹⁸

Izstrādājot šo darba apakšnodaļu, autors nav izvirzījis mērķi aprakstīt visu iespējamo ekspertīžu noteikšanas specifiku, pēc kuru izdarīšanas var rasties nepieciešamība kriminālprocesa virzītājam, izmeklējot apskatāmās kategorijas lietas. Tāpēc objektu izpēte lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu neaprobežojas ar jau norādīto ekspertīžu noteikšanu. Tā, piemēram, ja notikuma vietā tika izņemtas smaržu pēdas, procesa virzītājam jānosaka odoroloģiskā ekspertīze. Tāpat, ievērojot to, ka maksājumu kartes tiek izgatavotas no polivinilhlorīda, bet plastikāta sastāvs ir atkarīgs no karšu ražotāja un konkrētas karšu partijas, var noteikt ķīmisko ekspertīzi nolūkā noskaidrot viltojumu iespējamo avotu, u. tml.

Šajā darba daļā autors, pētot zinātniskajā literatūrā esošos atsevišķu kriminālistu uzskatus, Latvijas izmeklēšanas iestāžu pieredzi, kā arī pamatojoties uz paša pieredzi, konstatējis, ka lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu kriminālprocesa virzītājs visbiežāk nosaka dokumentu tehniskās, daktiloskopiskās, rokraksta, kibertechniskās un ķīmiskās ekspertīzes. Šajā darba daļā autors aprakstījis to ekspertīžu noteikšanas īpatnības, kuru veikšanas rezultātā ekspertiem ir jāsniedz atbildes uz specifiskajiem, apskatāmajai lietu kategorijai raksturīgajiem jautājumiem.

Autors uzskata par nepieciešamu ieviest maksājumu karšu viltojumu, to pazīmju (piemēram, viltošanas paņēmieni, izgatavošanas procesā izmantojamie materiāli, apdrukas defekti un tml.) reģistrāciju un vienotā kataloga izveidošanu. Šādam datu katalogam būtu milzīga praktiska nozīme:

- uzkrāta vienviet ekspertu izpētes pieredze varētu būt par pamatu jaunu izpētes metodiku izstrādei un jau esošo metodiku pilnveidošanai;
- ziņas varētu palīdzēt noteikt divu vai vairāku viltojumu izgatavošanas avotu.

Ja maksājumu karte tiek pakļauta kompleksajai ekspertīzei, tad visi dati par šo viltojumu, tajā skaitā tehniskie parametri un attēli, būs atrodamīti ekspertu atzinumā. Tas nozīmē, ka viltotās maksājumu kartes uzglabāšana pie lietas materiāliem nav nepieciešama. Katrā ziņā, ja rodas pamatota nepieciešamība, viltojums uz laiku var tikt arī izsniegts procesa virzītājam.

Izzinot ar maksājumu karšu izpēti saistītos jautājumus, autors ir konstatējis vairākus apstākļus, kuri būtiski apgrūtina ekspertu iespējas.

Pirmkārt, ir nepieciešams ekspertus nodrošināt ar maksājumu karšu BIN kodu katalogu. Kā jau minēts, pēc kartes BIN koda var noteikt maksājumu kartes tipu, tās emitentu. Šobrīd ir izveidojusies situācija, ka ekspertīžu iestādēm šādi BIN kodu katalogi nav pieejami un tāpēc vien tās, izdarot maksājumu karšu ekspertīzi (dokumentāli tehnisko ekspertīzi), nav spējīgas sniegt atbildes uz procesa virzītāja uzdotajiem jautājumiem. Minēto problēmu varētu atrisināt, noslēdzot

³⁹⁸ Evardsons, A. Ekspertīzes noteikšanas pamatprincipi. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2000, 55. lpp.

līgumus par BIN katalogu izmantošanu ar lielākām maksājumu sistēmām (piemēram, VISA, Mastercard). Par šādas iespējas pastāvēšanu autors ir noskaidrojis no maksājumu sistēmu pārstāvjiem, kuri apgalvoja, ka šāda prakse jau pastāv vairākās Eiropas Savienības un citās valstīs.

Otrkārt, ir gadījumi, kad nepieciešams veikt ekspertīzei iesniegtā objekta salīdzināšanu ar īstās maksājumu kartes paraugu. Taču bieži vien eksperta rīcībā nav parauga, ar kuru varētu salīdzināt minēto objektu. Autora ieskatā, ir nepieciešams arī izveidot maksājumu karšu paraugu reģistru, kas ļautu ekspertam, veicot maksājumu kartes izpēti, salīdzināt to ar oriģinālu.

Treškārt, ir nepieciešams iegūt vismaz izplatītāko maksājumu sistēmu norēķinu karšu specifikācijas, kurās esošās precīzās un oficiāli iegūtās ziņas par norēķinu kartes fiziskajiem parametriem, rekvizītiem, drošības elementiem u. tml. varētu izmantot maksājumu karšu viltojumu izpētē. Turklāt maksājumu karšu asociācijas ar mērķi paaugstināt maksājumu karšu drošību nemitīgi pilnveido esošos un izstrādā jaunus drošības elementus. Kā liecina autora rīcībā esošie dati, eksperti izmanto specifikāciju, kura bija izstrādāta vairāk nekā pirms desmit gadiem un tādējādi vismaz daļēji neatbilst šā brīža situācijai.

Papildus minētajam, pēc autora domām, ir nepieciešams veikt pasākumus valsts ekspertīžu iestāžu ekspertu kvalifikācijas celšanai, nodrošinot viņu dalību starptautiskajās konferencēs, kurās tiek apspiesti jautājumi par maksājumu karšu viltojumiem, drošības elementiem, maksājumu karšu izpēti jaunākām iespējām un metodēm. Tāpat ir nepieciešams, iesaistot attiecīgus ekspertus un zinātniekus, veikt pētījumus nolūkā pilnveidot jau esošās un izveidot jaunas metodes maksājumu karšu izpētē.

5.4. Maksājumu kartes magnētiskās joslas trasoloģiskās izpēti perspektīvas

Maksājumu karšu magnētiskās joslas trasoloģiskās izpēti metodiku neesamība Latvijā ir viena no tām problēmām, kas vai nu būtiski ierobežo, vai padara par neiespējamu atsevišķu izmeklēšanai svarīgu apstākļu noskaidrošanu lietās par prettiesiskām darbībām ar viltotiem bezskaidrās naudas norēķinu līdzekļiem.

Pašlaik ekspertīzē nav iespējams noskaidrot, vai maksājumu kartes magnētiskajā joslā esošā informācija tika ierakstīta ar konkrētu kriminālprocesā izņemto elektroniskās informācijas ieraksta iekārtu, vai dati izpēti nodotās kartes informācijas nesejā tikuši pārrakstīti un kāds ir iepriekš ierakstītās informācijas saturs, ar kāda tipa vai markas ierīci tika veikta datu pārrakstīšana, un noskaidrot citus jautājumus, kam var būt nozīme izmeklēšanā.

Norēķinu karšu magnētiskā informācijas neseja trasoloģiskās izpēti metodiku trūkums ir Eiropas Savienības mēroga problēma. Baltijas valstīs tikai Lietuvas Republikas Tiesu ekspertīžu centrs veic, kaut arī ļoti ierobežoti, magnētiskās joslas datu trasoloģisko izpēti. Kā izriet no minētās

ekspertīžu iestādes pārstāvju sniegtās informācijas, pētījuma rezultātā var vienīgi noteikt, vai informācija ir tikusi pārrakstīta.³⁹⁹ Turklāt tikai atsevišķos apskatāmās kategorijas noziedzīgu nodarījumu apkarošanai veltītajos darbos ir atrodamas fragmentāras norādes par to, ka ekspertīzē var noteikt iekārtu, ar kuras palīdzību tika ierakstīta informācija maksājumu kartes magnētiskajā joslā.⁴⁰⁰

Izmeklēšanas nepieciešamība pēc jaunām ekspertīžu metodikām, kas ļautu atklāt kriminālprocesam nozīmīgas ziņas, ir priekšnoteikums izpētes uzsākšanai par norēķinu karšu magnētiskās joslas trasoloģiskās ekspertīzes iespējām.

Atbilstoši mūsdienu priekšstatiem, kriminālistikā visas materiālās pēdas iedala trīs pamatgrupās: 1) trasoloģiskās jeb objektu kontakta mijiedarbības pēdas; 2) priekšmeti kā noziedzīga nodarījuma pēdas; 3) vielas kā noziedzīga nodarījuma pēdas.⁴⁰¹

Lai noskaidrotu, pie kuras pēdu grupas pieder maksājumu karšu magnētiskajā joslā ierakstītie dati, vispirms ir jāsniedz šī specifiskā informācijas ieraksta veida īss raksturojums.

Jebkuram magnētiskajam informācijas nesējam ir pārklājums, kas sastāv no magnētiskajiem domēniem. Magnētiskais domēns ir mikroskopisks pastāvīgais magnēts, kas magnetizēts pretēji videi, kurā tas atrodas.⁴⁰² Citiem vārdiem sakot, tas ir ļoti sīks, vienvēidīgi magnetizēts lauks, kas atdalīts no blakus laukiem ar plāniem pārejas slāņiem jeb domēnu robežām.

Strāvas plūšanas laikā ierakstošās iekārtas galviņas serdenī rodas magnētiskā plūsma. Šī ārējā magnētiskā lauka ietekmē domēnu magnētiskie lauki tiek orientēti atbilstoši magnētiskā spēka virzienam. Pēc ārējā magnētiskā lauka iedarbības pārtraukšanas uz domēna virsmas izveidojas paliekošās magnetizētības lauki. Tādējādi uz magnētiskā informācijas nesēja saglabājas informācija par magnētisko lauku kā sprieguma esību un neesību binārā formā.

Nemot vērā minēto, jāsecina, ka datu izveidošana maksājumu kartes magnētiskās joslas virsmā ir pēdu veidojošā un pēdu uztverošā objekta magnētisko lauku mijiedarbības rezultāts, bet paši dati kriminālistikas izpratnē ir ar neapbruņoto aci neredzamas trasoloģiskās pēdas paliekošās magnetizētības lauku formā.

Maksājumu karšu joslas ieraksta procesā paliekošās magnetizētības lauki tiek izvietoti viens aiz otra perpendikulāri ieraksta celiņam. Norēķinu karšu magnētiskās joslas var saturēt līdz trim celiņiem, kuru garums (datu apjoms) ir atšķirīgs. 3. celiņš satur papildu informāciju, piemēram, par atlaidēm, uzkrātiem lojalitātes punktiem un citus autorizācijas procesam nenozīmīgus datus.

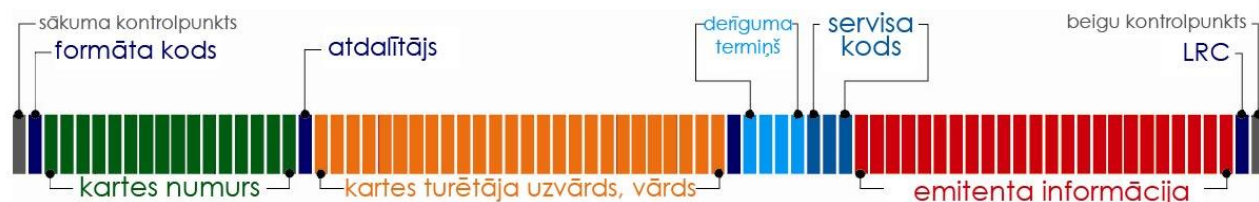
³⁹⁹ Pajaujīte, R. The practice of payment card examination the in Lithuanian Forensic Science Centre. Zinātniski praktiskā semināra "Examination of the payment cards" nepublicētie materiāli. Rīga : Valsts Tiesu ekspertīžu birojs, 2009.

⁴⁰⁰ Фирсов, Е. П. Расследование изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг, кредитных либо расчетных карт и иных платежных документов. Москва : Юрлитинформ, 2004, с. 149.

⁴⁰¹ Vietas kā noziedzīga nodarījuma pēdas. Autoru kolektīvs. Rīga : Petrovskis un Ko, 2007, 11-15. lpp.

⁴⁰² Angļu- latviešu- krievu informātikas vārdnīca. Autoru kolektīvs. Rīga : Avots, 2001, 293. lpp.

Svarīgāko informāciju par karti satur magnētiskās joslas 1. un 2. celiņš, kuru garumi attiecīgi ir 79 un 40 baitu.⁴⁰³ 1. celiņā ir ierakstīta informācija par kartes numuru, tās lietotāju, derīguma termiņu, servisa kodu u.c. (sk.attēlu Nr.13).

Attēls Nr.13. Maksājumu karšu 1. celiņa saturs (Paiders, V. *Payment card security features*. Zinātniski praktiskā semināra "Examination of the payment cards" npublicētie materiāli. Rīga : Valsts Tiesu ekspertīžu birojs, 2009.)

2. celiņš, kas visbiežāk tiek izmantots darījuma autorizācijai, faktiski satur to pašu informāciju, izņemot datus par kartes turētāju.

Vienotas prasības minētā ieraksta veidošanai, tāpat kā prasības maksājumu kartes plastikāta veidnei,⁴⁰⁴ plastikātā embosētā ieraksta veidošanai,⁴⁰⁵ satur ISO standarti: ISO/IEC 7811-2 : 2001. "Identification cards. Recording technique. Part 2: Magnetic stripe. Low coercivity"⁴⁰⁶, ISO/IEC 7812-1 : 2006. "Identification cards. Identification of issuers. Part 1: Numbering system.",⁴⁰⁷ ISO/IEC 7812-2 : 2007. "Identification cards. Identification of issuers. Part 2: Application and registration procedures.",⁴⁰⁸ ISO/IEC 4909 : 2006. "Identification cards. Financial transaction cards. Magnetic stripe data content for track 3."⁴⁰⁹ un ISO/IEC 7813 : 2006. "Information technology. Identification cards. Financial transaction cards."⁴¹⁰

⁴⁰³ Sk. piemēram, Siegel, J., Saukko, P. *Encyclopedia of Forensic Sciences*, 3 Volume Set. Elsevier, 2013, p. 434.

⁴⁰⁴ ISO/IEC 7810 : 2003. Identification cards. Physical characteristics. Pieejams: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=31432 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

⁴⁰⁵ ISO/IEC 7811-1 : 2002. Identification cards. Recording technique. Part 1: Embossing. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=31433 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

⁴⁰⁶ ISO/IEC 7811-2 : 2001. Identification cards. Recording technique. Part 2: Magnetic stripe. Low coercivity. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=31440 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

⁴⁰⁷ ISO/IEC 7812-1 : 2006. Identification cards. Identification of issuers. Part 1: Numbering system. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=39698 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

⁴⁰⁸ ISO/IEC 7812-2 : 2007. Identification cards. Identification of issuers. Part 2: Application and registration procedures. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=39699 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

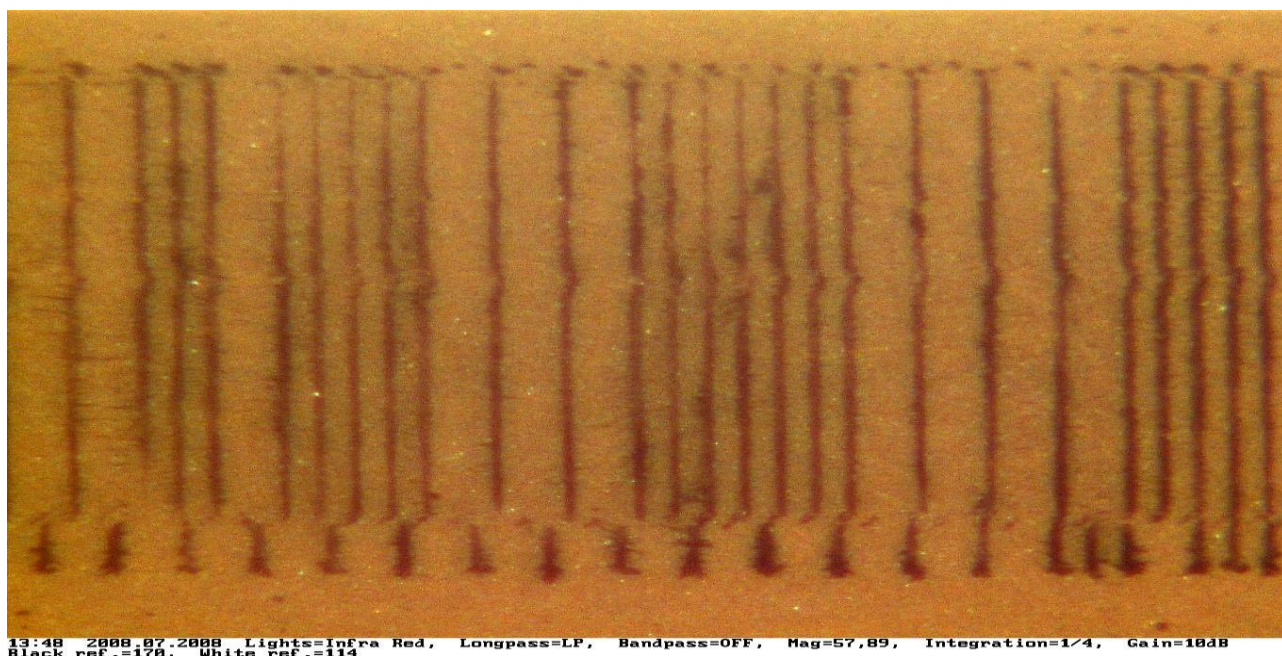
⁴⁰⁹ ISO/IEC 4909 : 2006. Identification cards. Financial transaction cards. Magnetic stripe data content for track 3. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=43309 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

⁴¹⁰ ISO/IEC 7813 : 2006. Information technology. Identification cards. Financial transaction cards. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=43317 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

Norēķinu karšu magnētiskās joslas saturu var vizualizēt divos formātos: fiziskajā un elektroniskajā formātā. Elektroniskā vizualizācija nozīmē paliekošās magnetizētības laukos ierakstīto datu dekodēšanas rezultāta atveidošanu viegli uztveramā ciparu formā – tradicionālajos simbolos, kas tiks apskatīts nedaudz vēlāk. Savukārt ar ieraksta fizisko vizualizāciju ir jāsaprot paliekošās magnetizētības lauku attēla izgatavošana.

Ievērojot to, ka magnētiskais lauks pats par sevi ir neredzams, šādu pēdu izpēti nevar veikt tieši, bet tikai pastarpināti, caur paliekošās magnetizētības lauku izveidoto vizuāli uztveramu attēlu. Magnētisko lauku vizualizāciju visbiežāk panāk, izmantojot tā saucamo magnētiski optisko metodi. Minēto metodi pielietojot, maksājumu kartes joslas virsmu apstrādā ar speciālo magnētisko tinti (vai pulveri), un tad, izmantojot mikroskopu un attiecīgus gaismas filtrus, iegūst paliekošās magnetizētības lauku uztveramo atveidojumu.

Vizualizēti magnētiskie lauki izskatās pēc perpendikulāri ieraksta celiņam izvietotajām vienādām līnijām, ko dēvē arī par kodu celiņiem (sk. attēlu Nr.14).

Attēls Nr.14. Magnētiskās joslas celiņa fragmenta attēls (Avots: Pajaujite, R. The practice of payment card examination the in Lithuanian Forensic Science Centre. Zinātniski praktiskā semināra "Examination of the payment cards" nepublicētie materiāli. Rīga : Valsts Tiesu ekspertīžu birojs, 2009.)

Datu nolasīšanas procesā katru līniju jeb paliekošās magnetizētības lauku un atstarpi starp tiem ierīce reģistrē kā binārciparus "1" un "0". Šie cipari ir bināra kodā atveidoti tradicionāli simboli. Katra zīme, kas tiek ierakstīta maksājumu kartes magnētiskajā informācijas nesējā, tajā skaitā burts vai cipars sastāv no septiņu (1. celiņam) vai piecu (2. un 3. celiņam) binārciparu virknes. Turklāt saskaņā ar starptautiskajiem standartiem katra simbola bitu konfigurācijā pirmajam

jābūt iekodētam bitam ar vismazāko nozīmi (2^0), bet pēdējam – kontroles pārības bitam (P). Tā, piemēram, vārds “Aleksandrs” magnētiskās joslas pirmajā celiņā sastāv no 10 noteiktā secībā sakārtotām septiņu ciparu “1” un “0” kombinācijām (sk.attēlu Nr.14.).

	P	2^5	2^4	2^3	2^2	2^1	2^0
A	1	1	0	0	0	0	1
L	0	1	0	1	1	0	0
E	0	1	0	0	1	0	1
K	1	1	0	1	0	1	1
S	1	1	1	0	0	1	1
A	1	1	0	0	0	0	1
N	1	1	0	1	1	1	0
D	1	1	0	0	1	0	0
R	0	1	1	0	0	1	0
S	1	1	1	0	0	1	1

Attēls Nr.15. Binārkode virknēs attēlotā vārda piemērs

Norēķinu kartes magnētiskās lentes otrajā kodu celiņā, kā jau minēts, katrs simbols tiek kodēts ar piecu bitu kodu, kas neparedz burtus. Tieši šā iemesla dēļ otrajā celiņā nekad netiek ierakstīti kartes turētāja uzvārds un vārds.

Viens no maksājumu karšu viltojumu izgatavošanas veidiem pēc karšu rekvizītu tipa ir kartes atmiņas iekārtā esošās informācijas viltošana.⁴¹¹ To panāk, ar speciālās ierakstošās ierīces un programmnodrošinājuma starpniecību iekodējot jaunus datus informācijas nesējā. Ierakstot tādējādi maksāšanas līdzekļa elektroniskos rekvizītus, uz lentes virsmas faktiski tiek izveidoti jauni paliekošās magnetizētības lauki. Neskatoties uz to, ka nolasīšanas iekārtas var dekodēt tikai šo jaunizveidoto informāciju, tomēr, kā rāda eksperimentālie pētījumi, uz magnētiskā informācijas nesēja paliek iepriekšējā ieraksta datu fragmenti. Tas ir saistīts ar vairākiem iemesliem.

Pirmkārt, kaut arī saskaņā ar starptautisko standartu ISO/IEC 7813 kodu celiņu platumam ir jābūt 2,79 mm,⁴¹² praktiski vienmēr jaunierakstīto treku celiņi pēc fiziskiem parametriem neatbilst pilnībā iepriekšējā ieraksta pēdām (sk.attēlu Nr. 14. vai Nr. 16.), jo dažādu ražotāju ierakstošo ierīču un to modeļu galviņu fiziskie rādītāji nedaudz atšķiras, kā rezultātā paliekošās magnetizētības lauku augstums var būt nevienāds. Ražotāju produkcijas atšķirību pieļaušanas

⁴¹¹ Berezins, A. Maksājumu karšu viltošanas veidi. Studējošo Raksti. Nr.5. Rīga, : LPA. 2009, 18-19. lpp.

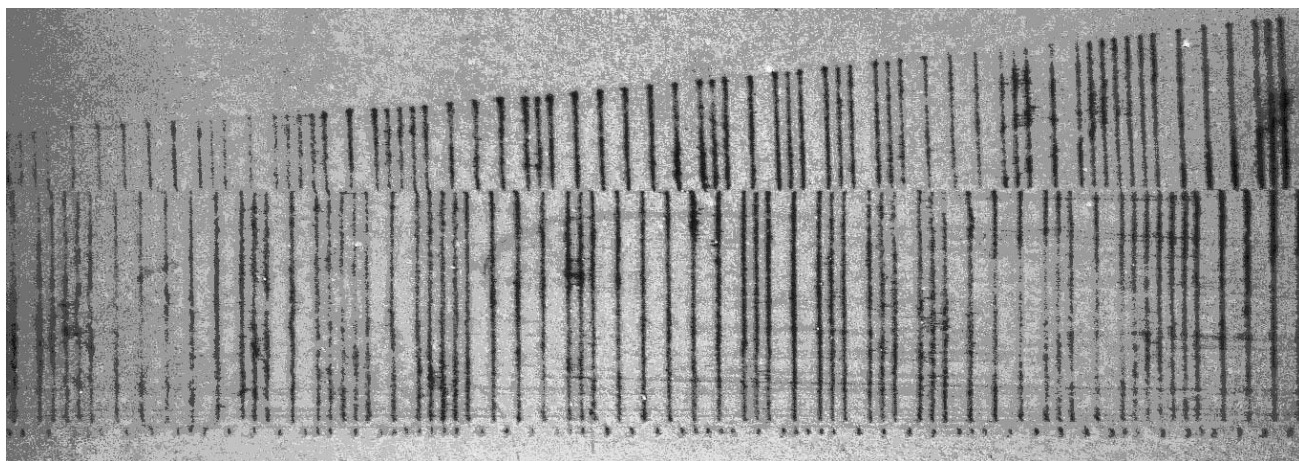
⁴¹² ISO/IEC 7813 : 2006. Information technology. Identification cards. Financial transaction cards. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=43317 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

pamatā visticamāk ir apstāklis, ka veiksmīgajai kartes datu nolasīšanai ir nepieciešams, lai magnētiskā celiņa platums nebūtu mazāks par 2,54 mm.⁴¹³

Otrkārt, ierakstošo galviņu izvietojums ierīcēs ne vienmēr ir vienāds, līdz ar to rodas neliela ieraksta nobīde. Starptautiskie standartizācijas normatīvi paredz pieļaujamo nobīžu robežas. Piemēram, otrā celiņa augšējā mala attiecībā pret kartes tuvāko paralēlo malu var atrasties attālumā ne mazāk kā 8,33 mm, bet ne vairāk kā 9,09 mm.⁴¹⁴

Treškārt, var būt atšķirīgs ieraksta leņķis. Saskaņā ar starptautiskā standarta ISO/IEC 7811/2:2001 9.1. punktu ieraksta leņķim, kuru rēķina pēc tuvākās paralēlās maksājumu kartes malas, ir jābūt $90^{\circ} \pm 20^{\circ}$.⁴¹⁵

Ceturtkārt, ieraksta precīzu pozīciju nosaka arī veids, kādā tiek veikta rekvizītu iekodēšana. Banku emitēto karšu magnētiskajās joslās dati tiek ierakstīti, izmantojot automatizētās iekārtas, kurās kartes izvietojumu ieraksta brīdī nosaka noteikti mehānismi, kas ir pamatā minimālajam ieraksta leņķa nobīdei no 90° . Savukārt izmeklēšanas prakse nepārprotami liecina, ka likumpārkāpēji iekodēšanu izdara manuāli, t. i., ar roku novelkot karti caur ierakstīšanas ierīci, visbiežāk MSR 206 vai Mini-123. Tādējādi magnētiskie celiņi var tikt izveidoti acīmredzami neparalēli kartes malai (sk. attēlu Nr.16).

Attēls Nr.16. Magnētisko celiņu nobīde (Avots: Pajaujite, R. The practice of payment card examination the in Lithuanian Forensic Science Centre. Zinātniski praktiskā semināra "Examination of the payment cards" nepublicētie materiāli. Rīga : Valsts Tiesu ekspertīžu birojs, 2009.)

⁴¹³ ISO/IEC 7811-2 : 2001. Identification cards. Recording technique. Part 2: Magnetic stripe. Low coercivity. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=31440 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

⁴¹⁴ ISO/IEC 7811-2 : 2001. Identification cards. Recording technique. Part 2: Magnetic stripe. Low coercivity. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=31440 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

⁴¹⁵ Turpat.

Attēlā Nr.16 ir labi redzams, ka viens vizualizēts kodu celiņš pārklāj otro. Turklāt var pamanīt, ka visas līnijas abiem celiņiem sakrīt, kas var nozīmēt tikai to, ka vieni un tie paši dati bija ierakstīti divreiz. Taču pirmajā ierakstā ir radusies tik liela nobīde no 90 grādu leņķa, ka tā neļautu šo informāciju nolasīt speciāli šim nolūkam paredzētā ierīcē, un šī iemesla dēļ tika veikts atkārtots ieraksts. Savukārt tieši zem pēdējā kodu celiņa ir saglabājušies iepriekšējā ieraksta fragmenti. Ievērojot to, ka iepriekš ierakstīto datu fragmenti nesakrīt ar pēdējo, var izdarīt secinājumu, ka informācija norēķinu kartes magnētiskajā joslā tika pārrakstīta.

Informācijas pārrakstīšanas fakta konstatācija nepārprotami liecina par iejaukšanos legālās kartes datos, kas savukārt nozīmē, ka maksāšanas līdzeklis, visticamāk, ir viltots. Taču izmeklēšanai ir svarīgi ne tikai pārliecināties par kartes īstumu vai konstatēt tās viltojumu, bet arī iegūt citu informāciju, kas sekmētu izzināmā notikuma apstākļu noskaidrošanu un citu noziedzīgās darbības epizožu apzināšanu. Piemēram, ja kartes informācija bija izmainīta, tad ir būtiski noskaidrot iepriekš ierakstīto datu saturu, jo likumpārkāpēji mēdz vienā un tajā pašā plastikāta kartes magnētiskajā joslā vairākkārt ierakstīt svešu maksāšanas līdzekļu rekvizītus. Šādā veidā ir iespējams iegūt ziņas par citām, procesa virzītājam vēl nezināmajām noziedzīgas darbības epizodēm. Autoram pieejamā kriminālistiskajā literatūrā netiek minēts, ka būtu iespējams atjaunot maksājumu kartes magnētiskās joslas datus, taču domājams, ka, izstrādājot šāda pētījuma metodiku, varētu ņemt par pamatu principus, kurus izmanto magnētiskajos informācijas nesējos esošo datu atjaunošanas procesā.⁴¹⁶ Ja informācija maksājumu kartes magnētiskajā joslā ir pārrakstīta, tad iepriekš ierakstīta informācija tiek bojāta, kā rezultātā to nevar izlasīt ar nolasīšanas iekārtām. Taču fiziskajā līmenī, kā jau ilustrēts iepriekš, bieži vien paliek treku fragmenti, kas nodrošina iespēju to atjaunot.

Kriminālprocesam nozīmīgs ir arī jautājums, vai maksājumu kartes izpētē ir iespējams noteikt, ar kāda tipa, markas ierīci tika veikta magnētiskās joslas pārkodēšana vai pat to identificēt.

Pirmkārt, minēto jautājumu risināšana ir nepieciešama gadījumos, kad izmeklēšanas laikā ir izņemta ierīce, ar kuras palīdzību, iespējams, tika izdarīta datu pārkodēšana. Šādi gadījumi ir bijuši arī Latvijas tiesībsargājošo iestāžu praksē. Taču ekspertīžu metodikas trūkuma dēļ nav tikusi veikta trasoloģiskā ekspertīze ierīces identifikācijas vai grupas piederības noteikšanai. No otras puses, ziņas par ierīces tipu, marku ļauj risināt meklēšanas uzdevumus. Piemēram, ja ekspertīzes izpētē tiek noskaidrots, ka elektroniskie dati tika ierakstīti ar konkrētās markas vai tipa ierīci, tas sekmēs tās meklēšanu vai arī sašaurinās to vietu skaitu, kur potenciāli varētu atrasties mehānismi, ar kuru palīdzību tika veikta norēķinu karšu viltošana.

⁴¹⁶ Агалиди, Ю., Левый, С. Магнитооптические средства для решения задач защиты информации, записанной на магнитных носителях. Правове, нормативне та метрологічне забезпечення систем захисту інформації в Україні. 2006, с. 123-130.

Atsevišķos apskatāmās kategorijas noziedzīgu nodarījumu apkarošanai veltītajos darbos ir atrodamas fragmentāras norādes par ekspertīžu iespējām tās iekārtas identificēšanā, ar kuras palīdzību tika ierakstīta informācija maksājumu kartes magnētiskajā joslā.⁴¹⁷ Taču tajos netiek sniegta informācija par šādu izpētes veidu dabaszinātniskajiem, metodiskajiem un taktiskajiem aspektiem. Ņemot vērā, ka datu ierakstīšanas princips ir līdzīgs audio un video ierakstu izveidošanai, var pieņemt, ka ekspertīzē ir izmantojami fonogrammu tehniskās izpētes metodes, piemēram, magnetofona identifikācija pēc pēdām magnētiskās joslas virsmā.

Iespēju noskaidrot ierakstošās iekārtas piederību kādai grupai vai to identificēt nosaka divi apstākļi: 1) ar starptautiskajiem standartiem pieļaujamās ieraksta procesa relatīvi plašas robežas (datu celiņu platuma, garuma, izvietojuma un citu rādītāju pieļaujamās atšķirības); 2) konkrētā ierīces eksemplāra defekti. Tā, piemēram, attēlā Nr.14 redzams, ka kodu celiņa vidū ir ierakstošās galviņas unikāla defekta atveidojums švīkas formā.

Apskatāmo norēķinu līdzekļu datu atjaunošanai var būt būtiska nozīme arī gadījumos, kad kartes magnētiskajai joslai ir tādi mehāniskie bojājumi, kas neļauj nolasīt informāciju tradicionālā veidā. Kā liecina izmeklēšanas prakse lietās par viltotu maksājumu karšu izmantošanu, noziedznieki aizturēšanas brīdī mēģina sabojāt karti, lai padarītu par neiespējamu tās nolasīšanu ar speciāli tam paredzētajam ierīcēm. Līdzīgs gadījums ir bijis arī autora praksē, kad Lielbritānijas pilsonis A. T., būdams pārsteigts noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī tirdzniecības vietā, ar mērķi iznīcināt lietisko pierādījumu salauza norēķinu karti (sk. attēlu Nr.17).

Attēls Nr.17. Sabojāta viltota maksājumu karte, 2005. gads, Latvija

⁴¹⁷ Вехов, В. Б. Криминалистическое учение о компьютерной информации и средствах ее обработки. Автореферат. Волгоград, 2008, с. 42.

Ievērojot to, ka Latvijā nepastāv metodika norēķinu karšu magnētiskās joslas datu atjaunošanai, toreiz tā arī nebija izdevies noskaidrot, kāds bijis minētās kartes saturs. Līdzīgi nepieciešamība pēc datu atjaunošanas var rasties, ja uz magnētiskās joslas virsmas ir skrāpējumi, nobrāzumi vai kādi citi defekti.

Pamatojoties uz minēto, autors ir secinājis, ka, veicot maksājumu kartes magnētiskās joslas paliekošās magnetizētības lauku trasoloģisko izpēti, ir iespējams:

1. konstatēt informācijas pārrakstīšanas faktu,
2. noteikt datus ierakstošās ierīces tipu, marku,
3. identificēt datus ierakstošo ierīci,
4. atjaunot iepriekš ierakstīto informāciju.

Ievērojot minēto pamatoto pieņēmumu būtisku nozīmi nelikumīgu darbību ar maksājumu kartēm izmeklēšanā, to pārbaudei ir nepieciešams turpināt veikt gan eksperimentālos pētījumus laboratorijā, gan informācijas analīzi par ierakstošo ierīču specifikāciju, to reģistrāciju un citām problēmām.

Kopsavilkums

Disertācijas autora veiktu zinātnisku pētījumu būtiskākie rezultāti ir formulēti šādās tēzēs un priekšlikumos:

1. Kriminālatbildība par prettiesiskām darbībām ar maksāšanas līdzekļiem ir paredzēta KL 193. panta otrajā, trešajā un ceturtajā daļā, kā arī 193.¹ pantā. Maksāšanas līdzekļa definējums, atšķirībā, piemēram, no Somijas un Ungārijas Kriminālkodeksiem mūsu valsts Krimināllikumā netiek sniegts. Šā jēdziena skaidrojumu satur Kredītiestāžu likums, saskaņā ar kuru maksāšanas līdzekli raksturo divas pamata pazīmes: 1) tā funkcionālās īpatnības (tas dod iespēju lietotājam saņemt skaidru naudu vai citas lietas, saņemt vai veikt maksājumus, dot rīkojumu naudas līdzekļu pārvedumam vai apstiprināt naudas līdzekļu pārvedumu) un 2) pieņemšanas iespējas (to pieņem arī citas personas, kas nav laidušas apgrozībā šo maksāšanas līdzekli). Eiropas Savienības Padomes 2001.gada 28.maija Pamatlēmumā „Par krāpšanas un viltošanas apkarošanu attiecībā uz bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļiem” maksāšanas līdzeklis tiek aprakstīts līdzīgi kā Kredītiestāžu likumā, taču abos ir saskatāmas arī atšķirības.
- 1.1. Analizējot maksāšanas līdzekļa Latvijas Republikas likumā lietotu definējumu kopsakarībā ar Eiropas Savienības Padomes 2001. gada 28. maija Pamatlēmumā „Par krāpšanas un viltošanas apkarošanu attiecībā uz bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļiem” noteikto, konstatēts, ka Kredītiestāžu likumā ietvertā maksāšanas līdzekļa jēdziena otrā pazīme būtiski sašaurina tā priekšmeta saturu, kam saskaņā ar minēto Pamatlēmumu ir jāpiešķir krimināltiesiskā aizsardzība. Piemēram, maksāšanas līdzekļa jēdzienam neatbilst plašu izplatību guvušas elektroniskās dāvanu kartes, elektroniskās braukšanas biļetes, degvielas uzpildes kartes un virkne citu līdzīgu produktu, kas tiek emitēti atbilstoši Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likuma prasībām un kuru pieņemšanu norēķiniem nenodrošina citas personas, kas nav laidušas apgrozībā šos bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļus.
- 1.2. Tajā pašā laikā saskaņā ar Pamatlēmumā noteikto maksāšanas līdzeklim ir jāatbilst papildus kritērijam - tam ir jābūt aizsargātam pret imitāciju vai negodīgu izmantošanu. Šādu prasību maksāšanas līdzekļiem Kredītiestāžu likums neizvirza.
2. Konstatētais ļauj piedāvāt precizēt Kredītiestāžu likuma 1. panta 38. punktā maksāšanas līdzekļa definējuma formulējumu, izslēdzot vārdus „*un kuru kā maksāšanas līdzekli pieņem arī tās personas, kas nav laidušas apgrozībā šo maksāšanas līdzekli*”. Tādējādi tiks novērsta minētā pretruna ar Pamatlēmumā noteikto daļā par maksāšanas līdzekļa pieņemšanas

iespējām. Tajā pašā laikā definējumā ir nepieciešama norāde uz maksāšanas līdzekļa izdevēju, piešķirot krimināltiesisku aizsardzību tikai to emitentu maksāšanas līdzekļiem, kuri izdoti saskaņā ar likumu un ievērojot tā prasības. Tāpēc Kredītiestāžu likuma 1. panta 38. punktu aiz vārdiem „vai apstiprināt naudas līdzekļu pārvedumu” papildināt ar vārdiem „un ir emitējusi iestāde, kura šādas tiesības ir ieguvusi uz likuma pamata.”

3. Atšķirībā no maksāšanas līdzekļa maksājumu jeb norēķinu kartes jēdzienu neviens Latvijas likums neskaidro, kā tas ir izdarīts, piemēram, Vācijas Kriminālkodeksa 152a. paragrāfa ceturtajā daļā. Pamatojoties uz veiktās izpētes rezultātiem, var piedāvāt maksājumu karti (krimināltiesiskajā aspektā) definēt kā bezskaidrās naudas maksāšanas līdzekļa veidu, kuru uz likuma pamata izdod kredītiestāde vai cita iestāde, un kas ir aizsargāts no viltošanas un prettiesiskas izmantošanas. Šā jēdziena formulēšana kādā normatīvajā aktā nav nepieciešama.
4. Ņemot vērā ar maksājumu karti veicamo norēķinu īpatnības, transakcijas izdarīšanai nepieciešamos datus var iedalīt divās grupās: 1) uz maksājumu kartes esošie dati un 2) ar maksājumu karti saistītie dati. Pirmajā grupā ietilpst visa tā informācija, kura atrodas uz maksāšanas līdzekļa (uz kartes plastikāta un elektroniskas informācijas nesējos). Otro datu grupu veido papildus ziņas par konkrēto maksāšanas līdzekli, kas paredzētas transakcijas īstenošanai (piemēram, PIN kods). Savukārt uz maksājumu kartes esošie dati ir iedalāmi elektroniskos rekvizītos (magnētiskajā joslā un viedkartē) un plastikātā iestrādātos rekvizītos. Tādējādi ar datiem, kas dod iespēju izmantot maksāšanas līdzekli Krimināllikuma 193.¹ panta kontekstā ir jāsaprot informācija, kuru satur īsts maksāšanas līdzeklis un kuri ir saistīti ar to un kas ir pietiekama, lai veiktu transakciju (darījumu). Tas nozīmē, ka Krimināllikuma 193.¹ panta pirmajā un otrajā daļā noteikto datu formulējums: "dati, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli" ļauj atšķirīgi vērtēt darbības gadījumā, ja persona iegūst tādus datus, kas paši par sevi nav pietiekami transakcijas realizācijai (piemēram, maksājumu kartes PIN koda iegūšana). Turklāt informācijas, kas dod iespēju maksāšanas līdzekli izmantot, iegūšana var būt arī tiesiska, piemēram, tirgotāja, maksājumu karšu darījumu apstrādes centra, kredītiestādes informācijas sistēmās. Tas nozīmē, ka panta dispozīcijā ir jābūt norādei uz datu iegūšanas, izplatīšanas vai izmantošanas prettiesisku raksturu (bet ne uz iespēju nelikumīgi izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli), kas iztrūkst panta pašreizējā redakcijā. Tāpēc izpētes rezultāti ļauj ierosināt Krimināllikuma 193.¹ panta pirmās daļas dispozīciju un otrās daļas dispozīcijas pirmo daļu formulēt šādi: "(1) Par prettiesisku finanšu instrumenta vai maksāšanas līdzekļa datu iegūšanu, vai izplatīšanu, - ... (2) Par prettiesisku finanšu instrumenta vai maksāšanas līdzekļa datu izmantošanu,...".

5. Atsevišķā kriminālistiskā metodika ir rekomendāciju sistēma noteiktā noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas izmeklēšanai, kuras zinātnisko pamatu veido konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas mehānisma un to izmeklēšanas mehānisma īpatnību izpēte. Atsevišķās kriminālistiskās metodikas saturu veido: 1) izmeklēšanā noskaidrojamo apstākļu izklāsts, 2) atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida vai grupas kriminālistiskais raksturojums, 3) rekomendāciju sistēma atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida / grupas izmeklēšanai. Līdz šim saskaņā ar kriminālistikas zinātnē valdošo viedokli ar noziedzīgu nodarījumu veida / grupas kriminālistisko raksturojumu pieņemts uzskatīt konkrētajam noziedzīgu nodarījumu veidam /grupai raksturīgāku vispārinātu pazīmju kopuma aprakstu. Apkopojot un analizējot pastāvošos viedokļus, var piedāvāt paplašināt šā jēdziena saturu, pamatojoties uz to, ka atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma un atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas mehānisma izpēte veido vienotu zinātnisku pamatu kriminālistisko rekomendāciju sistēmas izstrādei. Minētais ļauj secināt, ka atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida kriminālistisko raksturojumu veido divi vispārināto tipisko pazīmju sistēmas: konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma raksturojums un šā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas mehānisma raksturojums.
6. Gan atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma, gan atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas mehānisma struktūru veido tā elementi un etapi. Savukārt atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma saturu veido: 1) tā elementu (noziedznieka un to apvienību, nodarījuma priekšmeta, izdarīšanas rīku un līdzekļu, cietušā un citu iesaistīto personu) īpatnības, īpašības un korelācijas sakari starp šiem elementiem; 2) apstākļu, kuros notiek noziedzīga darbība (laiks, vieta un tml.), īpatnības un korelācijas sakari ar elementiem; 3) noziedzīgas darbības attiecīgajās stadijās (mērķa rašanās, sagatavošanās, realizācija un pēdu slēpšana) notiekoši elementu mijiedarbības akti; 4) pēdas kā noziedzīgās darbības mehānisma funkcionēšanas rezultāts.
7. Veidojot konkrētā noziedzīgu nodarījumu veida / grupas izmeklēšanas metodiku, noziedzīgas darbības mehānismā un tā izmeklēšanas mehānismā ir izdalāmi un aprakstāmi tikai šim noziedzīgo nodarījumu veidam vai grupai raksturīgākie elementi un posmi, kam ir kriminālistiskā nozīme (nozīme šā veida/ grupas izmeklēšanā). Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānismā var izcelt šādus elementus: noziedznieks un to apvienības, noziedzīga nodarījuma priekšmets, rīki un līdzekļi, kā arī šādus posmus: noziedzīgā mērķa rašanās, sagatavošanās noziedzīgajam nodarījumam, tā realizācija un pēdu slēpšana.
8. Noziedznieka kriminālistiskais raksturojums lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu ir atkarīgs no noziedzīga nodarījuma priekšmeta īpatnībām. Raugoties no šādām pozīcijām, ir pamats noziedznieka raksturojumu var aplūkot trīs grupās: 1) svešu

maksājumu karšu, 2) viltotu norēķinu karšu un 3) maksājumu karšu datu izmantotāju īpatnības.

9. Maksājumu karte (kriminālistiskajā aspektā) ir noteiktajiem starptautiskajiem standartiem un attiecīgu maksājumu sistēmu specifikācijai atbilstoša tiesīgās iestādes izdotā plastikāta karte ar magnētisko joslu un/vai mikroshēmu, ar kuru var veikt bezskaidrās naudas operācijas. Maksājumu kartes viltojumu veidus var iedalīt pēc vairākiem kritērijiem. Pēc viltojuma apjoma var izšķirt pilnībā vai daļēji viltotas maksājumu kartes. Savukārt pēc norēķinu kartes rekvizītu tipa var izdalīt: 1) maksājumu kartes plastikāta viltojumu, 2) tās atmiņas iekārtā esošās informācijas viltojumu, 3) kombinēto viltojumu.
10. Lai īstenotu norēķinu karšu atmiņas iekārtā esošo datu viltojumu, likumpārkāpējiem ir nepieciešams iegūt īstu maksājumu karšu elektroniskos rekvizītus. Tos iegūst divos pamata veidos: 1) datu iegūšana no maksājumu kartes atmiņas iekārtas (skimings) un 2) to iegūšana no maksājumu sistēmas dalībnieku (tirgotāju, karšu maksājumu apstrādes centru, kredītiestāžu u.c.) informācijas sistēmām. Savukārt datu iegūšana no maksājumu kartes atmiņas iekārtas ir iedalāma a) tradicionālajā (datu iegūšanā, nolasot un nokopējot datus tieši no norēķinu kartes atmiņas iekārtas), b) informācijas iegūšanā ar POS termināla starpniecību (POS skimingā) un c) kartes elektronisko rekvizītu iegūšanā automatiskajās karšu pieņemējiekārtās - bankomātos, preču un pakalpojumu pārdošanas automātos (ATM skimingā).
11. Mūsdienās pastāv vairāki, promocijas darbā aprakstīti svešu maksājumu karšu plastikātā iestrādāto rekvizītu prettiesiskas iegūšanas veidi, visizplatītākie no kuriem ir: datu iegūšana kartes likumīga turētāja apkalpošanas laikā tirdzniecības vietā vai speciāli šim nolūkam izveidotajā interneta vietnē, informācijas iegūšana ar telemarketinga, vīrusu programmatūras palīdzību.
12. Svešas maksājumu kartes noziedznieku rīcībā nonāk divos pamata veidos: nolaupot tās vai iegūstot nozaudētas maksājumu kartes. Visbiežāk maksājumu kartes tiek nolaupītas kopā ar citiem priekšmetiem, piemēram, kopā ar naudas makā vai rokas somā esošajām mantām. Tajā pašā laikā pastāv specifiski, tieši šim noziedzīgu nodarījumu veidam raksturīgi svešu norēķinu karšu iegūšanas paņēmieni - maksājumu karšu „pārtveršana” ceļā no emitenta līdz kartes turētājam, kā arī tā saucamā „libāniešu cilpa”, kad bankomāta tiek ievietots priekšmets norēķinu kartes aizturēšanai.
13. Ievērojot maksājumu karšu norēķinu specifiku, to prettiesiskā izmantošana var notikt divos veidos: kā tradicionāla un kā attālināta izmantošana. Tradicionāla maksājumu kartes izmantošana izpaužas kā kartes fiziska lietošana transakcijas veikšanai (tirdzniecības vietā vai automatizētajās iekārtās), savukārt attālināta izmantošana nozīmē kartes datu kopuma

lietošanu bez kartes plastikāta nolūkā veikt transakciju (interneta vidē, telefoniski). Svešu maksājumu karšu izmantošanai ir raksturīgi abi minētie veidi, savukārt viltotas norēķinu kartes var izmantot tikai tradicionālā veidā – bankomātos un tirdzniecības vietās.

14. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma funkcionēšanas rezultātā tiek veidotas noteiktas pēdas, dažas no kurām ir raksturīgas tikai izzināmajam noziedzīgu nodarījumu veidam. Katra ar maksājumu karti veiktā darījuma rezultātā rodas pēdas elektroniskās informācijas formā - kā ieraksts maksājumu sistēmas dalībnieku attiecīgās informācijas sistēmās par transakciju (kartes tipu, izdevēju, numuru, lietotāju, derīguma termiņu, transakcijas vietu, laiku u.c.). Turklāt, ja maksājumu karte ir izmantota ar POS termināļa vai imprinteru starpniecību, minēto elektronisko informāciju vismaz daļējā apjomā atspoguļo darījuma apliecināošs dokuments - POS termināļa vai imprinteru kvīts.
15. Jebkura atsevišķā noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas mehānismā, tajā skaitā arī svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas mehānismā var izdalīt divus posmus: sākotnējo un turpmāko. Izmeklēšanas sākotnējo posmu raksturo sākotnējās informācijas un to avotu specifika, kā arī tipiskās izmeklēšanas versijas. Viltotu maksājumu karšu izmantošanas gadījumus visbiežāk konstatē maksājumu karšu darījumu apstrādes centrs (procesinga centrs) un kredītiestādes, savukārt svešu norēķinu karšu izmantošanas faktus – kartes likumīgais turētājs un tirdzniecības vietas pārstāvis. Par iemeslu kriminālprocesa uzsākšanai par viltotu maksājumu karšu izmantošanu visbiežāk kļūst operatīvās darbības subjekta ziņojums un tam pievienotie materiāli, kas atspoguļo norēķinu karšu darījumu apstrādes centra vai kredītiestādes sniegto ziņu pārbaudes rezultātus, savukārt par svešu norēķinu karšu – kartes likumīga turētāja pieteikums. No minētā apstākļa ir atkarīgs procesa virzītāja rīcībā esošs sākotnējās informācijas apjoms un raksturojums. Pirmajā gadījumā izmeklētāja rīcībā ir pietiekami plaša informācija par noziedzīgu nodarījumu un bieži vien arī par iespējami vainīgām personām. Kartes likumīgā turētāja iesniegums satur visai nelielu ziņu apjomu par notikumu, turklāt tās parasti prasa papildus pārbaudi.
16. Lietās par svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu izmeklēšanas sākumposmā veidojas šādas divas tipiskās vispārējās izmeklēšanas versijas: 1) ir notikusi svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošana un 2) norēķinu karšu prettiesiskā izmantošana nav notikusi. Ja persona, kura ir konstatējusi nelikumīgas darbības, ir maksājumu kartes likumīgais turētājs, tad papildus minētajām versijām tiek izvirzīts arī pieņēmums par maksājumu kartes prettiesiskās izmantošanas inscenējumu nolūkā apkrāpt emitentbanku.
17. Kriminālistisko rekomendāciju sistēmai ir jābalstās uz tipiskām konkrētajam noziedzīgu nodarījumu veidam raksturīgām kriminālistiskajām jeb izmeklēšanas situācijām. Lietās par

svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanu izmeklēšanas sākumposmā veidojas viena no šādām tipiskām vispārējām kriminālistiskajām situācijām: 1) noziedznieks ir apzināts un aizturēts noziedzīga nodarījuma brīdī vai tūlīt pēc tam; 2) ir konstatēti darījumi ar viltotām vai svešām maksājumu kartēm, bet nav zināma persona, kura tos ir izdarījusi. Pirmā tipiskā situācija atšķirībā no otrās ir raksturīga ar lielu sākotnējo un neatliekamo izmeklēšanas darbības apjomu, kas ir saistāms ar nepieciešamību nekavējoties iegūt un fiksēt ziņas par izdarītu noziedzīgu nodarījumu un tā apstākļiem, veikt pasākumus personu aizturēšanai, izlemt jautājumu par piespiedu līdzekļu piemērošanu, kā arī veikt citas neatliekamas procesuālās darbības.

- 18.** Kriminālistisku algoritmu kā izmeklēšanas situāciju risinājumu izstrāde ir kriminālistikas zinātnes uzdevums. Šo rekomendāciju sistēmu veido: 1) vispārīgie ieteikumi noziedzīga nodarījuma veida/ grupas izmeklēšanai, 2) ieteikumi sākotnējo un neatliekamo procesuālo darbību veikšanai atbilstoši vispārējām tipiskām izmeklēšanas situācijām un 3) ieteikumi atsevišķu procesuālu darbību veikšanai. Vispārīgo ieteikumu pamatā ir kriminālistikas zinātnē izstrādātu vispārinātu ziņu par noteiktā noziedzīgu nodarījumu veida mehānismu izmantošana konkrētā izmeklējamā notikuma izzināšanā. Šo ziņu praktiskās izmantošanas iespējām kriminālsodāmo darbību izzināšanā ir vairāki aspekti. Pirmkārt, noziedzīgu nodarījumu veida tipisko pazīmju apraksts ir izmantojams gan izmeklēšanas kopumā, gan atsevišķu izmeklēšanas darbību plānošanā un veikšanā, tajā skaitā izmeklēšanas versiju izvirzīšanā un pārbaudē, kratīšanā meklējamo objektu noteikšanā, attiecīgu procesuālo darbību veikšanas taktikas izvēlē un tml. Otrkārt, ziņas par noziedzīgu nodarījumu veida posmiem rada procesa virzītājam priekšstatu par konkrētā kriminālprocesa ietvaros izzināmo notikumu veidojošām darbībām, nodarījuma attīstību. Treškārt, zinātniskas atziņas par likumsakarībām, kas veidojas noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma elementu starpā, starp tā elementiem un apkārtējo vidi, ne tikai palīdz kriminālprocesa veikšanai pilnvarotajai amatpersonai saprast izmeklējamā notikuma būtību, bet var būt par pamatu noziedznieka meklēšanai, noziedzīgās darbības mehānisma funkcionēšanas rezultātā radīto pēdu meklēšanai un virkni citu kriminālistisko uzdevumu risināšanai. Ceturtkārt, kriminālistikas zinātnē izveidotais noziedzīgu nodarījumu veida mehānisma tipiskais modelis kalpo par orientieri jeb „matricu”, ar kuru salīdzinot konkrētā izmeklējamā notikuma modeli, var noteikt lietā iztrūkstošos, vēl nenoskaidrotos apstākļus.
- 19.** Metodiskie un taktiskie ieteikumi svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanai kopumā ir atkarīgi no tipiskām vispārējām kriminālistiskajām situācijām šajā lietu kategorijā. Ja noziedznieks ir aizturēts noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī vai tūlīt pēc tam, nekavējoties ir izdarāma šīs personas kratīšana, notikuma vietas apskate, aizturētā

pastāvīgas uzturēšanās vietas kratīšana un notikuma aculiecinieku nopratināšana. Ja nav iespējama minēto darbību vienlaicīga veikšana, tad, izvēloties neatliekamo izmeklēšanas darbību secību, procesa virzītājam jāņem vērā pierādījumu saglabāšanas prioritāte, neļaujot tiem iet zudumā, tikt iznīcinātiem vai slēptiem. Izmeklēšanas situācijā, kad ir zināmi svešu vai viltotu maksājumu karšu izmantošanas gadījumi, taču likumpārkāpējs nav apzināts, vispirms ir izdarāma nelikumīgi veiktu transakciju datu (norēķinu karšu datu, darījumu vietu, laiku u.c.) analīze, kuras rezultātā var gan izvirzīt versijas par izmeklējamā notikuma atsevišķajiem apstākļiem (piemēram, noziedznieku skaitu, viņu pārvietošanās maršruti, maksājumu karšu viltojuma veidu un tml.), gan noteikt turpmāk veicamo procesuālo darbību loku (videonovērošanas kameru ierakstu izņemšana bankomātos, tirdzniecības un citās vietās, iespējamo aculiecinieku nopratināšana u.c.).

20. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanas specifika ļauj izveidot ieteikumus atsevišķu procesuālu darbību veikšanai: nopratināšanas, apskates veikšanai, kratīšanas un izņemšanas izdarīšanai, kā arī ekspertīžu noteikšanai. Vainīgo personu pratināšanas īpatnības lielā mērā ir atkarīgas no viņu kriminālistiskā raksturojuma - lomas nodarījumā, pieredzes saskarsmē ar izmeklēšanas iestāžu izmantojamām metodēm un līdzekļiem, ģeogrāfiskās izcelsmes u.c., kā arī no procesa virzītāja rīcībā esošo ziņu apjoma (tajā skaitā lietiskajiem pierādījumiem), tehniskā nodrošinājuma un laika deficīta. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisma un tā izmeklēšanas mehānisma izpēte ļauj rekomendēt noziedznieku pratināšanā izmantot šādus dokumentus un priekšmetus: maksājumu karšu apstrādes centra/ kredītiestādes sagatavotu ar norēķinu karti veiktu transakciju izrakstu, POS termināļu un imprinteru kvītis, pirkuma čekus, novērošanas kameru videoierakstus, ar svešām vai viltotām kartēm iegādātās un procesā izņemtās preces, kā arī citus priekšmetus un dokumentus, kam ir nozīme lietā (piem., telefonsarunas, ierīces maksājumu karšu viltojumu izgatavošanai, norēķinu karšu datu iegūšanai un tml.).
21. Datu veidošana maksājumu kartes magnētiskās joslas virsmā ir pēdu veidojošā un pēdu uztverošā objekta magnētisko lauku mijiedarbība, kuras rezultāts kriminālistikas izpratnē ir trasoloģiskās pēdas paliekošās magnetizētības lauku formā. Datu nolasīšanas procesā katru līniju jeb paliekošās magnetizētības lauku un atstarpi starp tiem ierīce reģistrē kā binārciparus "1" un "0". Šie cipari ir bināra kodā atveidoti tradicionāli simboli. Maksājumu karšu magnētiskajā joslā ierakstāmo datu veidošanas procesa īpatnību izpēte un starptautisko ieraksta standartu analīze ļauj secināt, ka maksājumu karšu magnētiskās joslas trasoloģiskajā izpētē var: 1) konstatēt informācijas pārrakstīšanas faktu, 2) identificēt vai diagnosticēt datus ierakstošo ierīci, 3) pilnībā vai daļēji atjaunot iepriekš ierakstīto informāciju.

Anotācija

Prettiesiskas darbības ar maksājumu kartēm ik gadu tikai Eiropas Savienībā nodara zaudējumus vairāk nekā viena miljarda eiro apmērā, tās pasliktina emitentu reputāciju, sekmē sabiedrībā neuzticības veidošanos bezskaidrās naudas norēķiniem, kas kopumā visai būtiski apdraud Eiropas Savienības valstu nacionālo finanšu sistēmu normālu darbību.

Promocijas darba tapšanas pamatā ir izmeklēšanas prakses nepieciešamība pēc kompleksa teorētiskā un metodiskā nodrošinājuma izstrādes svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanā.

Šā promocijas darba centrālais izpētes objekts ir divpusīgs, kuru veido noziedzīgās darbības – svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas mehānisms un šāda noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas mehānisms. Uz minēto objektu likumsakarību izzināšanas rezultātu pamata autors piedāvā konkrētus ieteikumus svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšanai.

Pētījumā plaši tiek analizētas tādas kriminālistikas zinātnes kategorijas kā kriminālistiskais raksturojums, noziedzīgas darbības un kriminālistiskās darbības mehānisms. Izpētes rezultāti šajā daļā var tikt izmantoti kriminālistikas teorijas turpmākā attīstībā.

Disertācijā atspoguļotie veiktā pētījuma rezultāti, kas izpaužas zinātniski pamatotās kriminālistiskajās rekomendācijās svešu un viltotu maksājumu karšu izmeklēšanā, ir izmantojami ne tikai tiesībsargājošo iestāžu praktiskajā darbībā, bet arī kredītiestāžu, maksājumu karšu darījumu apstrādes centru drošības dienestu darbībā, veicot transakciju monitoringu, iekšējo incidentu izmeklēšanu, kā arī realizējot krāpšanas preventīvos pasākumus.

Savukārt pētījuma rezultātā izveidotās atziņas par maksājumu karšu magnētiskās joslas trasoloģiskās izpētes metodikas teorētisko pamatojumu prasa turpmāku eksperimentālo pārbaudi attiecīgajās Latvijas valsts ekspertīžu iestādēs.

Atslēgas vārdi: svešas un viltotas maksājumu kartes, noziedzīgu nodarījumu veida mehānisms, noziedzīgu nodarījumu veida izmeklēšanas mehānisms, izmeklēšanas algoritmi, maksājumu karšu magnētiskās joslas izpēte.

Abstract

Every year, illegal activities with payment cards in the European Union alone cause damage approximately in the amount of one billion euros worsening the issuers' reputation, facilitating social distrust in relation to non-cash payments which, in general, fundamentally jeopardises normal activity of national financial systems of the EU member states.

The Doctoral Thesis is based on the need of investigative practice in the development of complex theoretical and methodological guidelines for investigating the use of another person's and counterfeit payment cards.

The central research subject of this Doctoral Thesis is two-sided and formed of the mechanism of use of another person's and counterfeit payment cards and the mechanism for investigating such type of crime. On the basis of the results of finding out the regularities of the mentioned subjects, the author proposes specific recommendations for investigating the use of another person's and counterfeit payment cards.

In the research, such forensic science categories as criminalistic characteristics, the mechanism of criminal activity and criminalistic activity are widely analysed. The results of the research in this part of the thesis may be used in the further development of the theory of criminalistics.

The results of the research presented in the thesis as specific scientifically grounded criminalistic recommendations for investigating the use of another person's and counterfeit payment cards may be used not only in the practical activity of law enforcement agencies but also in the activity of credit institutions, security services of payment card transaction processing centres by performing monitoring of transactions, investigating internal incidents as well as implementing fraud prevention measures.

In turn, findings regarding theoretical substantiation of the methodology for forensic examination of payment cards, which have been revealed as a result of the research, require further experimental testing in respective state examination institutions of Latvia.

Key words: another person's and counterfeit payment cards, mechanism of a type of crime, mechanism for investigating a type of crime, investigation algorithms, examination of the magnetic stripe on payment cards.

Аннотация

Противоправные действия с платежными картами ежегодно только в Европейском Союзе наносят ущерб в размере более чем миллиард евро, они ухудшают репутацию эмитентов, способствуют появлению в обществе недоверия к безналичным расчетам, что в совокупности существенно угрожает нормальной деятельности национальных финансовых систем государств Европейского Союза.

В основе создания промоционной работы лежит потребность следственной практики в разработке комплексного теоретического и методического обеспечения расследования использования чужих или поддельных платежных карт.

Центральный объект исследования данной промоционной работы двойственен, его образуют механизм преступной деятельности – использования чужих или поддельных платежных карт и механизм расследования данного вида преступных деяний. На основании исследования закономерностей указанных объектов автор предлагает конкретные рекомендации по расследованию использования чужих или поддельных платежных карт.

В исследовании широко анализируются такие категории науки криминалистики, как криминалистическая характеристика, механизм преступной деятельности и механизм криминалистической деятельности.

Отображенные в диссертации результаты исследования, которые выражаются в научно обоснованных криминалистических рекомендациях по расследованию использования чужих или поддельных платежных карт, могут быть использованы не только в практической работе правоохранительных учреждений, но и в работе служб безопасности кредитных учреждений, центров по обработке сделок, совершённых с помощью платежных карт, при мониторинге транзакций, расследовании внутренних инцидентов, а также при реализации мероприятий по предупреждению мошенничества.

В свою очередь, выдвинутые в результате исследования положения о теоретическом обосновании методики трасологического исследования магнитной полосы платежных карт требуют дальнейшей экспериментальной проверки в соответствующих государственных экспертных учреждениях Латвийского государства.

Ключевые слова: чужие и поддельные платежные карты, механизм вида преступных деяний, механизм расследования вида преступных деяний, алгоритмы расследования, исследование магнитной полосы платежной карты.

Izmantotās literatūras, normatīvo aktu un juridiskās prakses saraksts

Izmantotā literatūra

1. Angļu- latviešu- krievu informātikas vārdnīca. Autoru kolektīvs Rīga : Avots, 2001.
2. Bebris, G., Konovalovs, J. Tiesekspertīžu kriminālistiskā klasifikācija. Rīga : LPA, 2000.
3. Berezins, A. Iekšējās tirgus informācijas izmantošanas un tirgus manipulāciju krimināltiesiskā regulējuma problēmas: Juridiskās zinātnes teorētiskie un praktiskie problēmjautājumi. Juridiskās zinātnes doktorantu un zinātniskā grāda pretendentu III zinātniski praktiskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2012.
4. Berezins, A. Krimināllikuma 193.¹ pantā noteikto datu, kad dod iespēju nelikumīgi izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli, jēdziena problēma „Starptautisko un nacionālo tiesību attīstība mūsu dienās: starptautiskā zinātniski praktiskā konference, veltīta augstskolas 20 gadu jubilejai. Rakstu krājums, Rīga: SIA „Sociālo Tehnoloģiju augstskola”, 2011.
5. Berezins, A. Kriminālpolicijas un procesinga centra sadarbības iespējas viltotu maksājumu karšu izmantošanas atklāšanā. Tēžu krājums, Daugavpils: Daugavpils universitāte, 2010.
6. Berezins, A. Maksājumu karšu magnētiskās joslas trasoloģiskās izpētes jaunās iespējas: informācijas atjaunošana. Administratīvā un kriminālā justīcija. Nr.1 (54), 2011.
7. Berezins, A. Maksājumu karšu viltošanas veidi. Studējošo Raksti, Nr.5, Rīga : Latvijas Policijas akadēmija, 2009.
8. Berezins, A. Noziedzīga nodarījuma kriminālistiskā raksturojuma atsevišķas aktuālas problēmas. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr.1(50), 2010, 12-17. lpp.
9. Briede, I. Banku finanšu pakalpojumi. Otrais, papildinātais izdevums. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2004.
10. Dombrovskis, R. Izmeklēšanas darbību raksturojums un veidi. Jurista Vārds, Nr.11(564), 2009, 17. marts.
11. Dombrovskis, R. Kriminālistikas teorētiskie pamati. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2003.
12. Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca. Rīga : Zinātne, 2000.
13. Evardsons, A. Ekspertīzes noteikšanas pamatprincipi. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2000.
14. Indulēns, I. Kriminālistika. Rīga : Zvaigzne, 1978.
15. Kavalieris, A. Kriminālistiskās versijas un izmeklēšanas plānošana. Rīga : LPA, 1993.
16. Kavalieris, A. Noziegumu atklāšanas dalībnieku speciālā valstiskā aizsardzība. Rīga : LPA, 1997.
17. Kavalieris, A. Speciālo izmeklēšanas darbību izmantošanas taktikas pamati. Rīga : LPA, 2006.
18. Kazaka, S. Speciālā procesuālā aizsardzība. Rīga : Turība, 2008.
19. Ķinis, U. Jurisdikcija un kibernetizējumi. Rīga : Jumava, 2013.
20. Ķinis, U. Kibernetizējumi. Rīga, Turība, 2007.
21. Ķinis, U. Noziedzīgā nodarījuma “Patvaļīga piekļūšana datorsistēmai” (KL 241. pants) priekšmeta kvalifikācijas problēmas. Latvijas Universitātes raksti, 667. sēj.: Juridiskā zinātne. 2004, 6.-22. lpp.
22. Ķinis, U. Noziedzīgi nodarījumi datortīklos (kibernetizējumi). Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2000.
23. Konovalovs, J. Cietušo tiesības un sacīkstes princips kriminālprocesā pret darbības izmeklēšanai aspektā. Administratīvā un kriminālā justīcija, Nr. 2(47), 2009.
24. Konovalovs, J. Pret darbības izmeklēšanai: faktori, kas nosaka tās realizāciju. Administratīvā un kriminālā justīcija, Nr.4(33), 2005.
25. Konovalovs, J. Lekciju kurss “Noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanai pret darbības un tās pārvarēšanas līdzekļi un metodes”, Latvijas Universitāte, 2009, sept.

26. Konovalovs, J., Lācīte, A. Inscenējums kā pretdarbības veids noziegumu izmeklēšanai. LPA Raksti, Nr.16, 2009.
27. Konovalovs, J., Lācīte, A. Pretdarbība izmeklēšanai: būtība, formas un veidi. LPA Raksti, Nr.13, 2006.
28. Konovalovs, J., Lācīte, A. Viltus alibi kā pretdarbības veids noziedzīgu nodarījumu atklāšanai un izmeklēšanai. Administratīvā un kriminālā justīcija, Nr. 4(45), 2008.
29. Konovalovs, J., Rupeiks, G. Refleksija kā viena no metodēm pretdarbības pārvarēšanai izmeklēšanai. LPA Raksti, Nr.14, 2007.
30. Konovalovs J., Rupeiks, G. Advokāts pirmstiesas procesā: pretdarbības izmeklēšanai problēmas aspektā. LPA Raksti, Nr.15, 2008.
31. Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināltiesības. Sevišķā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Rīga : Tiesu namu aģentūra, 2009.
32. Kriminālistika. Pirmā daļa. Kriminālistiskā tehnika. Mācību grāmata. Autoru grupa profesora A. Kavaliera vadībā. Rīga : LPA, 2003.
33. Kriminālistika. Otrā daļa. Kriminālistiskā taktika. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. 4. izdevums. Rīga : LPA, 2002.
34. Kriminālistika. Trešā daļa. Noziegumu izmeklēšanas metodika. Mācību grāmata. Trešais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2002.
35. Kriminālistiskā metodika. Mācību grāmata. Trešā daļa. Ceturtais papildinātais izdevums. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2005.
36. Kronberga, G. Domājot par sava konta drošību. Latvijas Vēstnesis Plus, Nr.103(131), 2006, 6. jūl.
37. Kronberga, G. Veidkartes iekaro finanšu produktu tirgu. Latvijas Vēstnesis, pielikums "Privatizācija. Zeme. Nekustamais īpašums", Nr.10 (322), 2005, 11.marts.
38. Lieljuksis, A. Noziedzīgi iegūtu legalizācijas apkarošana. Rīga: SIA „P&Ko”, 2007.
39. Meikališa, Ā. Personas valstiskā aizsardzība kriminālprocesā. Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds, 1996, 8.nov.
40. Miķelsons, U. Informācijas tehnoloģiju noziegumu izmeklēšanas īpatnības. Rīga : Turība, 2003.
41. Nīmande, E. Noziedzīgu nodarījumu kriminālistiskā raksturojuma vēsturiskais aspekts. Latvijas Vēsture: Jaunie un jaunākie laiki, Nr.4, 2002.
42. Nīmande, E. Obligātās ekspertīzes būtība un nozīme kriminālprocesā. Jurista Vārds, Nr.20, 2004, 1. jūn.
43. Nīmande, E., Terehovičs, V. Kriminālistikas izzināšanas objekta noteikšanas problēma. Jurista Vārds, Nr.46, 2007, 13. nov.
44. Nīmande, E., Terehovičs, V. Kriminālistikas izzināšanas priekšmeta īpatnības. Jurista Vārds, Nr.29, 2008, 5.aug.
45. Nīmande, E., Terehovičs, V. Kriminālistikas vieta zināšanu sistēmās. Jurista Vārds, Nr.2, 2008, 15.janv.
46. Noziegumu izmeklēšanas metodika. Trešā daļa. Autoru grupa A. Kavaliera vadībā. Rīga : SIA P&Ko, 2000.
47. Strada-Rozenberga, K. Pierādīšanas teorija kriminālprocesā. Vispārīgā daļa. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2002.
48. Vielas kā noziedzīga nodarījuma pēdas. Autoru kolektīvs. Rīga : Petrovskis un Ko, 2007.
49. Bieganski, J. Trends in crime using payment cards in Poland and Europe. Unpublished materials of the conference "Electronic Payment Instruments Abuse" nepublicētie materiāli. Sczytno : Wyższa Szkoła Policji, 2010.
50. Bhatla, Tej Paul, Prabhu, Vikram&Dua, Amit. Understanding Credit Card Frauds. New York: Tata Consultancy Services, 2003.
51. Burns, Peter, Stanley, Anne. Fraud Management in the Credit Card Industry. Federal Reserve Bank of Philadelphia, 2002.

52. Clough, Jonathan. Principles of Cybercrime. New York: Cambridge University Press, 2010.
53. Clarke, G., Graeme, R., Newman, R. Superhighway robbery: preventing e-commerce crime. Willan Publishing, 2003.
54. Cornish, Michael, Delpha, Kathleen, Erlson, Mary. MasterCard International Security and Risk Management: Credit Card Fraud. 2002.
55. Could growing ATM fraud accelerate US conversion to the chip card? Miami Level Four Americas, 2004.
56. Credit Card & Travelers Cheque Fraud. A Guide for Law Enforcement. American Express, 2002.
57. Douglas Thomas. Hacker Culture. U of Minnesota Press, 2003.
58. Eddie Cade. Managing banking risks. Woodhead Publishing, 1997.
59. Forester, Tom, Morrison, Perry. Computer ethics: cautionary tales and ethical dilemmas in computing. MIT Press, 1993.
60. Garcia, C., Rosenfeld, R., Quinet, K. Contemporary Issues in Criminological Theory and Research: The Role of Social Institutions. Wadsworth: Cengage Learning, 2012.
61. Grabovsky, P., Smith, Russel G. Plastic Card Fraud. Melbourne: Australian Institute of Criminology, 1998.
62. Greenwood, George. Identity theft: in your good name: a Canadian perspective. Vancouver : Talus Publishing Group, 2007.
63. Gomez, J., Staciwa, K. Payment Card Fraud – new trends and threats in Europe. Unpublished materials of the conference “Electronic Payment Instruments Abuse” nepublicētie materiāli. Szczcytno : Wyższa Szkoła Policji, 2010.
64. Haghiri, Y., Tarantino, T. Smart card manufacturing: a practical guide. John Wiley and Sons, 2002.
65. Clough, Jonathan. Principles of Cybercrime. New York: Cambridge University Press, 2010.
66. Koppenhaver, Katherine. Forensic document examination: principles and practice. Humana Press, 2007.
67. Levi, Michael. Creditcard Fraud in International Perspective. In book: Petrus C. Van Duyne, Vincenzo Ruggiero and others. Cross-border crime in a changing Europe. N.Y. : Nova Science Publishers, 2001.
68. Liddick, Don. The global underworld: transnational crime and the United States. Greenwood Publishing Group, 2004.
69. Maguire, Mike, Morgan, Rodney, Reiner, Robert. The Oxford handbook of criminology. Oxford University Press, 2007.
70. Mativat, F., Tremblay, P. Counterfeiting Credit Cards. British Journal of Criminology. vol.37, No.2, Oxford, 2007.
71. Milhorn, H. Thomas. Crime: Computer Viruses to Twin Towers. Universal-Publishers, 2004.
72. Model Criminal Code Officers' Committee. Final Report. Model Criminal Code. Chapter 3. Credit Card Skimming Offences, Commonwealth of Australia, 2006, 32 p.
73. Sharad, Mayur Joshi. Black Cards Forensics. Classification of the ATM and Credit Card Fraud schemes. India: IndiaForensic Research Foundation, 2006.
74. Paiders, V. Payment card security features. Zinātniski praktiskā semināra "Examination of the payment cards" nepublicētie materiāli. Rīga : Valsts Tiesu ekspertīžu birojs, 2009.
75. Pajaujite, R. The practice of payment card examination the in Lithuanian Forensic Science Centre. Zinātniski praktiskā semināra "Examination of the payment cards" nepublicētie materiāli. Rīga : Valsts Tiesu ekspertīžu birojs, 2009.
76. Romans, H. Two in one: phishing and carding. Unpublished materials of the conference “Electronic Payment Instruments Abuse” nepublicētie materiāli. Szczcytno : Wyższa Szkoła Policji, 2006.

77. Singh, Paramjit. Economic Crime: Emerging Threats and Responses – Singapore's Experience. Annual Report for 2004 and Resource Material Series No.66, 126th International Senior Seminar Visiting Experts' Papers, Tokyo : UNAFEI, 2005.
78. Siegel, J., Saukko, P. Encyclopedia of Forensic Sciences, 3 Volume Set. Elsevier, 2013.
79. Skorobogatov, Sergey P., Anderson, Ross J. Optical Fault Induction Attack.: University of Cambridge, 2002, p. 12. Pieejams arī tiešsaistē: <http://www.cl.cam.ac.uk/~sps32/ches02-optofault.pdf> [aplūkots 2012. gada 12. maijā]
80. Stearns, D. Electronic Value Exchange: Origins of the VISA Electronic Payment System. London : Springer, 2011.
81. Radu, Cristian. Implementing Electronic Card Payment Systems. Artech House, 2002.
82. Resource Manual For Prosecutors & Investigators. VISA U.S.A. Fraud Control Department, 2000.
83. Savostyanova, N., Velichko, V. Plastic card frauds, a survey of current relevant card and system (Master's thesis) Linköping Universitet of Technology, 2004.
84. Wall, David. Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age. Polity, 2007.
85. World payments report 2011. Scotland: Capgemini and RBS, p. 25. Pieejams internetā: http://gbm.rbs.com/docs/gbm/insight/gts/perspectives/WPR_2011.pdf [aplūkots 2012. gada 20. maijā].
86. Yapputro, H. Determining Credit Card Fraud. Jakarta : HSEY Publishing, 2011.
87. Аверьянова, Т. В., Белкин, Р. С., Корухов, Ю. Г., Россинская, Е. Р. Криминалистика: учебник для вузов. Москва : НОРМА, 2010.
88. Агалиди, Ю., Левый, С. Магнитооптические средства для решения задач защиты информации, записанной на магнитных носителях. Правове, нормативне та метрологічне забезпечення систем захисту інформації в Україні. 2006.
89. Алексанов, А. К., Демчев, И. А., Доронин, А. М. Безопасность карточного бизнеса. Москва: Московская финансово - промышленная академия, 2012.
90. Алексеев, Р. А. Криминалистическая характеристика уклонения от налогов с организации. Краснодар : Краснодарская академия МВД РФ, 2004.
91. Алешин, В. В. К вопросу о понятии и содержании криминалистической характеристики расследования преступлений. Известия Алтайского государственного университета, № 2 (16), 2000.
92. Алланазаров, О. Д., Джуманов, Ш. Т., Тураева Д. Р. и др. Криминалистическая методика расследования преступлений: учебное пособие. Ташкент: Академия МВД Республики Узбекистан, 2013.
93. Антонов, О. Ю. К вопросу о понятиях механизма и криминалистической характеристики (модели) преступлений и преступной деятельности. Вестник Урмурского университета, №2, 2011.
94. Анчабадзе, Н. А., Попов, Е. С. Краткая характеристика способов совершения мошенничеств с использованием «пластиковых» платежных средств.
95. Анчабадзе, Н., А., Попов, Е., С. Оценка заключения эксперта криминалиста по результатам проведенного исследования пластиковых карт. Часопис Академії адвокатури України, №13, 2011.
96. Балашов, Д., Н., Балашов, Н., М., Маликов, С. В. Криминалистика: учебник. Москва : Инфра-М, 2005.
97. Белкин, Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва : НОРМА, 2001.
98. Белкин, Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. Москва, 1988.
99. Белкин, Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Москва : Мегатрон XXI, 2000.

100. Белкин, Р. С. Курс советской криминалистики. Том 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. Москва : Издательство Академии МВД СССР, 1979.
101. Белкин, Р. С. Курс криминалистики. Том 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. Москва : Юрист, 1997.
102. Белкин, Р. С. Общая теория советской криминалистики. Саратов, 1986.
103. Белкин, Р. С. Очерки криминалистической тактики. Волгоград, 1993.
104. Берд, Киви. Гигабайты власти. Информационные технологии между свободой и тоталитаризмом. Москва : Бестселлер, 2004.
105. Бертовский, Л. В., Образцов, В. А. Выявление и расследование экономических преступлений. Учебно- практическое издание. Москва : Экзамен, 2003.
106. Боголюбова, Т. А., Дворкин, А. И., Самоплов, Ю. М. Расследование бандитизма: Методическое пособие. Москва, 2000.
107. Брауде, С. Л. О основных способах совершения преступлений в кредитно-банковской сфере. Российский юридический журнал. №6, 2008.
108. Бурданова, В. С. Обстоятельства, подлежащие доказыванию по уголовному делу, как важнейший элемент частных криминалистических методик. Вестник Криминалистики, №2(2), Москва : Спарк, 2001.
109. Васильев, А. Н. Планирование следствия. Социалистическая законность, №.4, 1956.
110. Васильев, А. Н., Мудьюгин, Г. Н., Якубович, Н. А. Планирование расследования преступлений. Москва, 1957.
111. Ведерников, Н. Т. Изучение личности преступника в процессе расследования преступлений. Томск: издательство Томского университета, 1968.
112. Вехов, В. Актуальные вопросы расследования преступлений, совершенных с использованием пластиковых карт. 2006. Pieejams: <http://www.crime-research.ru/articles/Vexov12/> [skatīts 2013. gada 10. aprīlī].
113. Вехов, В. Б. Криминалистическое учение о компьютерной информации и средствах ее обработки. Автореферат. Волгоград, 2008.
114. Вехов, В. Б., Носов, А. В. К вопросу о криминалистической характеристике преступлений, совершаемых с использованием пластиковых платежно- расчетных документов. Труды Тамбовского филиала юридического института МВД России за второе полугодие. Вып. №5. Тамбов: Тамбовский филиал ЮИ МВД России, 2002.
115. Винберг, А. И., Шавер, Б.М. Криминалистика. Москва: Государственное издательство Юридической литературы, 1949.
116. Волохова О. В., Егоров Н. Н., Жижина М. В. и др. Криминалистика: учебник. Москва : Проспект, 2011.
117. Волчецкая, Т. С. Криминалистическая ситуалогия: Монография. Под ред. Яблокова Н. П. Калининград : Калинингр. ун-т, 1997.
118. Волынский, А. Ф., Лавров, В. П. Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений. Организованное противодействие раскрытию и расследованию преступлений и меры по его нейтрализации. Москва, 1997.
119. Воронцова, С. В. Доказывание по уголовным делам об изготовлении или сбыте поддельных кредитных или расчетных карт: дисс.канд. юрид. наук. Москва: Академия управления МВД России, 2005.
120. Гавло, В. К. О понятии, значении и задачах методики расследования отдельных видов преступлений. Борьба с преступностью на современном этапе. Барнаул, 1982.
121. Гавло, В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск : Томский университет, 1985.
122. Гаврилов, А. Г. Раскрытие преступлений. Волгоград, 1976.
123. Гаухман, Л. Д. Расследование по делам о телесных повреждениях и хулиганстве. Москва, 1975.

124. Гаухман, Л. Д., Кипман, Н. Н. Деятельность следователя МВД по изучению личности обвиняемого. Москва: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1972.
125. Гинзбург, А. И. Пластиковые карты. Санкт-Петербург : Питер, 2004.
126. Горбачев, Д. А. Расследование преступлений, совершаемых с использованием электронных платежных документов. Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы борьбы с преступностью и иными правонарушениями», 2008.
127. Григорян, Р. М. Способы совершения хищений, с использованием идентификационных данных чужих платежных карт. Известия Тульского государственного университета. Академия управления МВД России, 2009.
128. Гросс, Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики. Москва : ЛексЭст, 2002.
129. Домбровский, Р. Г. Криминалистическая деятельность и криминалистические отношения. Ученые записки ЛГУ, т. 188. Рига : ЛГУ, 1973.
130. Драпкин, Л. Я. Основы криминалистической теории следственных ситуаций. Москва, 1987.
131. Драпкин, Л.Я., Карагодин, В. Н. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Проспект, 2011.
132. Дулов, А. В. Теория моделирования расследования. Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе. Материалы всероссийской научно-практической конференции. Краснодар, 2002.
133. Ермолович, В. Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. Минск : Амалфея, 2001.
134. Ермолович, В. Ф. Способы и механизм преступления. Под ред. проф. Басецкого И. И. Минск, 2000.
135. Ермолович, В. Ф., Шабанов, В. Б. Соотношение криминалистической характеристики преступлений со следственными ситуациями, предметом доказывания, версиями и задачами расследования преступления. Вестник Калининградского юридического института МВД России, № 1(27), Калининград, 2012.
136. Журавлев, С. Ю. Противодействие деятельности по раскрытию и расследованию преступлений и тактика его преодоления. Автореф. дис. канд. юрид. наук. Н. Новгород, 1992.
137. Зиберова, О. С., Зиберов, С. В. Проблемы выявления «заочного списания» как одного из современных способов совершения хищений с банковских пластиковых карт. Вестник Калининградского филиала Санкт-Петербургского университета МВД России, №4(30), 2012.
138. Ивашин, Д. В. Мошенничество, совершаемое с использованием сети Интернет. Научный портал МВД России, №1(13), 2011.
139. Ипатова, И. А. Криминалистика: учебно-методический комплекс. Москва : ЕАОИ, 2008.
140. Ищенко, Е. П. Криминалистика: курс лекций. Москва : АСТ Москва, 2008.
141. Ищенко, Е. П., Топорков, А. А. Криминалистика: учебник. Изд. 2-е, испр. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2006.
142. Каневский, Л., Л. Криминалистика. Уфа : Восточный университет, 1998.
143. Карагодин, В. Н. Основы криминалистического учения о преодолении противодействия расследованию. Автореферат дис. Д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 1992.
144. Каширина, О. Н. Использование поддельных документов при совершении преступлений в сфере банковской деятельности. Актуальные проблемы современной юридической науки и практики: Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 2. Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 2007.

145. Ким, Д. В. Криминалистическая характеристика расследования преступлений как результат разрешения следственных ситуаций. Известия Алтайского государственного университета, № 2(16), 2000.
146. Колесниченко, А.Н. Роль следственных версий и построение их при расследовании преступлений. Ученые записки Харьковского юридического института, №9, 1957.
147. Комиссаров, В. И., Лапин, Е. С. Расследование хищений, совершаемых с использованием товарных кредитов. Москва, 2001.
148. Коршик, М. Г., Степичев, С. С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. Москва: Юридическая литература, 1968.
149. Кривошеев, А. С. Изучение личности обвиняемого в процессе расследования. Москва : Юридическая литература, 1971.
150. Криминалистика. Москва : МГУ, 1971.
151. Криминалистика : учебное пособие. Под редакцией Дулова А. В. Минск : ИП "Экоперспектива", 1998.
152. Криминалистика. Под редакцией Образцова В. А. Москва, 1995.
153. Криминалистика. Под редакцией Филиппова А. Г., Волынского А. Ф. Москва : Спарк, 1998.
154. Криминалистика. Полный курс: учебник для бакалавров. Под редакцией Филиппова А. Г. Москва : Юрайт, 2012.
155. Криминалистика: учебник. Под редакцией Белкина Р. С., Викторова Б. А. Москва, 1976.
156. Криминалистика: учебник. Под редакцией Яблокова Н. П. Москва : Юристъ, 2005.
157. Криминалистика: учебник. Под редакцией Волынского А. Ф. и Филиппова А. Г. Москва : Спарк, 1998.
158. Криминалистика: учебник для вузов. Под редакцией Герасимова И. Ф. и Драпкина Л. Я. Москва : Высшая школа, 2000.
159. Криминалистика: учебник для вузов. Под редакцией Волынского А. Ф., Лаврова В. П. Москва : Юнити-Дана : Закон и право, 2008.
160. Кузьменко, Н. К. Периодизация этапов в методике расследования преступлений. Методика расследований преступлений (общие положения). Москва, 1976.
161. Курс криминалистики. Общая часть. Под редакцией Корноухова В. Е. Москва : Юристъ, 2000.
162. Курс криминалистики. Особенная часть. Том первый. Методики расследования насильственных и корыстно – насильственных преступлений. Под редакцией Корноухова В. Е. Москва : Юристъ, 2001.
163. Курс уголовного права. Том 4. Особенная часть. Учебник для вузов. Москва : Зерцало, 2002.
164. Кустов, А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления. Москва : Академия МВД России, 1997.
165. Кустов, А. М. Механизм деятельности по противодействию расследованию. Актуальные проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений: Труды Академии МВД РФ, 1996.
166. Лаврухин, С. В. Проблемы криминалистического исследования преступления. Вестник Криминалистики, №2 (4), Москва : Спарк, 2002.
167. Лозовский, Д. Н., Чельшева, О. В. К вопросу об общем методе расследований преступлений. Вестник Криминалистики, №4(32), 2009.
168. Лубин, А. Ф. Методология криминалистического исследования механизма преступной деятельности. Автореферат дис. доктора наук, Н.Новгород, 1997.

169. Лузгин, И. М. Некоторые аспекты криминалистической характеристики и место в ней данных о сокрытии преступлений. Криминалистическая характеристика преступлений. Москва, 1984.
170. Макаревич, А. Летопись Белорусского кардинга. Unpublished materials of the conference "Electronic Payment Instruments Abuse" nepublictėtie materiāli. Szczytno : Wyższa Szkoła Policji, 2006.
171. Матулиене, С. Криминалистическая характеристика преступлений в методике расследования: современная интеграция теоретических и практических проблем. Докторская диссертация. Вильнюс, 2004.
172. Матусевич, И. А. Изучение личности обвиняемого в процессе предварительного расследования преступлений. Минск : БГУ, 1975.
173. Машевский, Ю. Кража собственности в компьютерных сетях. 2007. <http://www.crime-research.ru/analytics/fraud07/> [skatīts 2012. gada 13. februārī].
174. Мещерякова, А. А. Техничко-криминалистическое исследование пластиковых платежных документов. Автореферат диссертации ... кандидата юридических наук. Москва, 2011.
175. Милюков, С. В. Алгоритм идентификации личности неопознанных трупов современными методами. Вестник Криминалистики, №3(31), 2009.
176. Мухин, Г. Н. Криминалистика. Минск : Академия МВД, 2004.
177. Николайчик, Н. И. О соотношении понятий "криминалистическая характеристика преступлений" и "предмет доказывания". Криминалистическая характеристика преступлений. Москва, 1984.
178. Образцов, В. А. О некоторых перспективах интеграции и дифференциации знаний в криминалистике. В книге: Курс лекций по криминалистике. Москва : МГУ, 1996.
179. Осипенко, А. Л. О характеристике способов совершения сетевых компьютерных преступлений. Вестник Криминалистики, №4(32), Москва : Спарк, 2009.
180. Пантелеев, И. Ф. Методика расследования преступлений. Москва, 1975.
181. Пешак, Ян. Следственные версии. Криминалистическое исследование. Москва : Прогресс, 1976.
182. Пионтковский, А. А. К вопросу о теоретических основах советской криминалистики. Советская криминалистика на службе следствия, №.6, 1955.
183. Пластиковые карты. 5-е издание. Коллектив авторов. Москва : БДЦ-Пресс, 2005.
184. Расследование преступлений в сфере экономики. Руководство для следователей. Москва : Спарк, 1999.
185. Рогатых, Л. Ф. Ответственность за изготовление или сбыт поддельных кредитных, расчетных карт и иных платежных документов по УК РФ. КриминалистЪ, №1, 2008.
186. Савельева, М. В., Смушкин, А. Б. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Дашков и Ко, 2012.
187. Севрюков, А. Разбой как форма хищения. Уголовно- правовая характеристика разбоев с незаконным проникновением в жилище. Российский следователь, № 2, 2001.
188. Селиванов, Н. А. Советская криминалистика: система понятий. Москва, 1982.
189. Селиванов Н. А., Танасевич В. Г., Эйсман А. А., Якубович Н. А. Советская криминалистика. Теоретические проблемы. Москва : Юридическая литература, 1978.
190. Степанов, В. В. Предмет доказывания как элемент методики расследования. Актуальные проблемы криминалистики на современном этапе. Материалы всероссийской научно-практической конференции. Краснодар, 2002.

191. Текнеджи, А. В. Некоторые организационно – тактические особенности первоначального этапа расследования уничтожения или повреждения памятников истории и культуры (ст.243 УК РФ). Вестник Криминалистики, №3(31), 2009.
192. Теребилов, В. И. К вопросу о следственных версиях и планировании расследования. Советская криминалистика на службе следствия, №5, 1955.
193. Филиппов, А. Г. Проблемы криминалистики. Избранные статьи. Москва : Юрлитинформ, 2007.
194. Филиппов, М. Н. Расследование краж и мошенничеств, совершенных с использованием банковских карт и их реквизитов. Автореферат диссертации кандидата юридических наук. Москва, 2012.
195. Филиппов, М. Н. Классификация способов хищений с использованием банковских пластиковых карт и их реквизитов. Молодежь и наука: проблемы, поиски, решения. Проблемы отечественного права: история и современность: сборник материалов Международной научно-практической конференции студентов, аспирантов и докторантов. Омск : Омский экономический институт, 2008.
196. Фирсов, Е. П. Расследование изготовления или сбыта поддельных денег или ценных бумаг, кредитных либо расчетных карт и иных платежных документов. Москва : Юрлитинформ, 2004.
197. Фирсов, Е. П. Типовая структура расследования отдельных видов преступлений. Вестник Криминалистики, №1(5), Москва : Спарк, 2003.
198. Хилюта, В. Банковская карточка как средство совершения преступления. Банкаўскі веснік, N.22(459), 2009.
199. Хмыров, А. А. Криминалистическая характеристика преступления и предмет доказывания. Криминалистическая характеристика преступлений. Москва, 1984.
200. Чурилов, С. Н. Криминалистическая методика: история и современность. Москва : Маркетинг, 2002.
201. Чурилов, С. Н. Методика расследования преступлений. Общие положения. Москва : Юстицинформ, 2009.
202. Чурилов, С. Н. Общий метод расследования. Вестник Криминалистики, №1(29), 2009.
203. Шаталов, А. С. Понятия криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений. Государство и право, №8, 2000.
204. Шурухнов, Н. Г. Криминалистика. Учебник. Москва : Юрист, 2004.
205. Шурухнов, Н. Г. Криминалистика: Учебник. Москва : Эскимо, 2008.
206. Эйсман, А. А. О содержании понятия криминалистической характеристики преступления. Криминалистическая характеристика преступлений. Москва, 1984.
207. Яблоков, Н. П. Криминалистика: учебник. 2-е издание. Москва : Норма, 2012.
208. Яблоков, Н. П. Криминалистика. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Москва, 1980.
209. Якимов, И. Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Новое издание, перепечатанное с издания 1925 г. Москва : ЛексЭст, 2003.

Normatīvie akti

1. Eiropas Padomes 2001.gada 28.maija Pamatlēmums par krāpšanas un viltošanas apkarošanu attiecībā uz bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļiem. Official Journal of the European Communities No.L 149, 02.06.2001., pieejams arī internetā: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001F0413:LV:HTML> [aplūkots 2012. gada 10. maijā].
2. Eiropas Savienības Komisijas rekomendācija Nr.97/489/EC "Rekomendācija darījumiem ar elektroniskajiem maksāšanas līdzekļiem un attiecībām starp to emitentu un turētāju".

3. Joint Actions on Combatting Fraud and Counterfeiting on Non-cash Means of Payment. 01.07.1998. COM (1998) 395. Pieejams internetā: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1998:0395:FIN:EN:PDF> [aplūkots 2012. gada 10. maijā].
4. Kredītiestāžu likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.163, 1995, 24. okt.
5. Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.199/200, 1998, 8.jūl.
6. Kriminālprocesa likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.74, 2005, 11. maijs.
7. Latvijas Kriminālprocesa kodekss. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2002.
8. Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.43, 2010, 17. marts.
9. Operatīvās darbības likums: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.131, 1993, 30. dec.
10. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.223/225, 2000, 14.jūn.
11. Grozījumi Krimināllikumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.183, 2003, 30. dec.
12. Grozījumi Kredītiestāžu likumā: Latvijas Republikas likums. Latvijas Vēstnesis, Nr.223/225, 2000, 1. jūn.
13. Latvijas Bankas noteikumi Nr.74 "Kredītiestāžu un elektroniskās naudas iestāžu maksājumu statistikas pārskata" sagatavošanas noteikumi". Latvijas Vēstnesis, Nr.75, 2011, 17.maijs.
14. Latvijas Bankas noteikumi "Kredītiestāžu maksājumu statistikas sagatavošanas noteikumi", apstiprināti 1999. gada 13. maijā. Pieejams: www.bank.lv [aplūkots 2012. gada 10. februārī].
15. Latvijas Bankas Rekomendācijas darījumu veikšanai ar elektroniskajiem maksāšanas līdzekļiem, apstiprināti ar Latvijas Bankas padomes 2001. gada 13. septembra lēmumu Nr. 89/9.
16. German Criminal Code. Pieejams: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/german_criminal_code.pdf [aplūkots 2013. gada 10. maijā]
17. The Criminal Code of Finland. Pieejams: <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf> [aplūkots 2013. gada 10. septembrī].
18. The Criminal Code of the Republic of Hungary. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes> [aplūkots 2013. gada 10. septembrī].
19. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Pieejams: <http://mvd.gov.by/main.aspx?guid=101163> [skatīts 2013. gada 20. oktobrī].
20. Уголовный кодекс Российской Федерации [официальный текст : по состоянию на 20 сентября 2012 года]. Москва : Омега-Л, 2012.

Juridiskās prakses materiāli

Tiesu prakse

1. Tiesu prakse lietās par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem. Tiesu prakses apkopojums, apstiprināts ar Senāta Krimināllietu departamenta tiesnešu un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu kopsēdes 2006. gada 5. decembra lēmumu Augstākā tiesa, 2006. gads.
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2006. gada 14. jūnija lēmums lietā Nr. SKK-300/2006.

3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 24. septembra lēmums lietā Nr. SKK-573/2007.
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2011. gada 20. aprīļa lēmums lietā Nr. SKK-194/2011.
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 13. marta lēmums lietā Nr. SKK –83/2012.
6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 19. jūnija lēmums lietā Nr. Lietā SKK –244/2012.
7. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2013. gada 19. jūnija lēmums lietā Nr. SKK –238/2013.
8. Latvijas Republikas Latgales apgabaltiesas 2013.gada 7.februāra spriedums krimināllietā Nr. 11181047211.
9. Latvijas Republikas Talsu rajona tiesas 2007. gada 2.jūlija spriedums krimināllietā Nr. 11380030507.
10. Latvijas Republikas Dobeles rajona tiesas 2011. gada 22. novembra spriedums krimināllietā Nr. 11200049008.
11. Citi Latvijas Republikas izmeklēšanas iestāžu uzsākto kriminālprocesu materiāli, kurās nav stājies spēkā galīgais nolēmums.
12. Приговор Белоярского городского суда Ханты-Мансийского автономного округа – Югры по уголовному делу № 1-43/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-beloyarskij-gorodskoj-sud-xanty-mansijskij-avtonomnyj-okrug-s/act-427784898/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī]
13. Приговор Белорецкого районного суда Республики Башкортостан от 01 апреля 2013 года по уголовному делу № 1-54/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-beloreckij-rajonnyj-sud-respublika-bashkortostan-s/act-419241017/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
14. Приговор Вилючинского городского суда Камчатского края от 23 августа 2012 года по уголовному делу № 1-52/2012. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-vilyuchinskij-gorodskoj-sud-kamchatskij-kraj-s/act-106598490/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
15. Приговор Егорьевского городского суда Московской области от 24 мая 2013 года по уголовному делу № 1-216/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-egorevskij-gorodskoj-sud-moskovskaya-oblast-s/act-427650050/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
16. Приговор Железнодорожного районного суда г. Екатеринбурга от 29 мая 2013 года по уголовному делу № 1-245/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-zheleznodorozhnyj-rajonnyj-sud-g-ekaterinburga-verdlovskaya-oblast-s/act-427779645/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
17. Приговор Кировского районного суда г.Саратова от 23 мая 2013 года по уголовному делу №1-128/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-kirovskij-rajonnyj-sud-g-saratova-saratovskaya-oblast-s/act-427312617/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
18. Приговор Ковдорского районного суда Мурманской области от 15 июля 2013 года по уголовному делу № 1-39/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-kovdorskij-rajonnyj-sud-murmanskaya-oblast-s/act-438053464/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
19. Приговор Мончегорского городского суда Мурманской области от 08 апреля 2013 года по уголовному делу № 1-39/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-monchegorskij-gorodskoj-sud-murmanskaya-oblast-s/act-430149336/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
20. Приговор Ново-Савиновского районного суда города Казани от 29 сентября 2011 года по уголовному делу № 1-551/2011. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-novo-savinovskij-rajonnyj-sud-g-kazani-respublika-tatarstan-s/act-101142108/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

21. Приговор Орехово-Зуевского городского суда Московской области от 30 августа 2012 года по уголовному делу № 1-501/2012. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-orexovo-zuevskij-gorodskoj-sud-moskovskaya-oblast-s/act-411873674/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
22. Приговор Подольского городского суда Московской области от 23 апреля 2013 года по уголовному делу № 1-178/13. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-podolskij-gorodskoj-sud-moskovskaya-oblast-s/act-417792150/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
23. Приговор Поронайского городского суда Сахалинской области от 03 апреля 2013 года по уголовному делу № 1-46/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-poronajskij-gorodskoj-sud-saxalinskaya-oblast-s/act-430052609/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
24. Приговор Пресненского районного суда города Москвы по уголовному делу № 1-232/2010. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-presnenskij-rajonnyj-sud-gorod-moskva-s/act-100027763/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
25. Приговор Советского районного суда г.Тулы от 20 февраля 2013 года по уголовному делу № 1-27/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-sovetskij-rajonnyj-sud-g-tuly-tulskaya-oblast-s/act-400006971/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
26. Приговор Центрального районного суда г.Новосибирска от 28 ноября 2012 года по уголовному делу № 1-600/201. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-centralnyj-rajonnyj-sud-g-novosibirska-novosibirskaya-oblast-s/act-425452986/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
27. Приговор Центрального районного суда г.Новосибирска от 10 декабря 2012 года по уголовному делу № 1-228/2012. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-centralnyj-rajonnyj-sud-g-novosibirska-novosibirskaya-oblast-s/act-425618383/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
28. Приговор Центрального районного суда г.Тулы от 29 марта 2010 года по уголовному делу. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-centralnyj-rajonnyj-sud-g-tuly-tulskaya-oblast-s/act-100288623/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
29. Приговор Хорошевского районного суда г. Москвы от 23 мая 2013 года по уголовному делу № 1-226/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-xoroshevskij-rajonnyj-sud-gorod-moskva-s/act-422211858/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
30. Приговор Химкинского городского суда Московской области от 19 февраля 2013 года по уголовному делу № 1-105/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-ximkinskij-gorodskoj-sud-moskovskaya-oblast-s/act-411310426/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].
31. Приговор Химкинского городского суда Московской области от 25 февраля 2013 года по уголовному делу № 1-10/2013. Pieejams: <http://rospravosudie.com/court-ximkinskij-gorodskoj-sud-moskovskaya-oblast-s/act-411831514/> [skatīts 2013.gada 10. oktobrī].

Starptautiskās Standartizācijas organizācijas (ISO) standarti

1. ISO/IEC 7810 : 2003. Identification cards. Physical characteristics. Pieejams: http://www.iso.org/iso/catalogue_detail?csnumber=31432 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].
2. ISO/IEC 7811-1 : 2002. Identification cards. Recording technique. Part 1: Embossing. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=31433 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].
3. ISO/IEC 7811-2 : 2001. Identification cards. Recording technique. Part 2: Magnetic stripe. Low coercivity. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=31440 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].
4. ISO/IEC 7812-1 : 2006. Identification cards. Identification of issuers. Part 1: Numbering system. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=39698 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

5. ISO/IEC 7812-2 : 2007. Identification cards. Identification of issuers. Part 2: Application and registration procedures. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=39699 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].
6. ISO/IEC 7813 : 2006. Information technology. Identification cards. Financial transaction cards. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=43317 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].
7. ISO/IEC 4909 : 2006. Identification cards. Financial transaction cards. Magnetic stripe data content for track 3. Pieejams: http://www.iso.org/iso/home/store/catalogue_tc/catalogue_detail.htm?csnumber=43309 [skatīts 2013. gada 01. oktobrī].

Citi materiāli

1. Aizdomās par krāpšanu internetā aizturēts vīrietis. Valsts policija, 2011. gada 10. februāris, pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=69&yrId=2011&relid=12950> [aplūkots 2013. gada 18. aprīlī].
2. Aizdomās par nelikumīgu ierīču uzstādīšanu uz bankomātiem aizturēts kāds Bulgārijas pilsonis. Valsts policija, 2012. gada 13. jūnijs, pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=69&yrId=2012&relid=13623> [aplūkots 2013. gada 10. martā].
3. Aizdomās par viltotu ārvalstu ID un norēķinu karšu izgatavošanu aizturēta piecu personu grupa. Valsts policija, 2012. gada 7. jūnijs, pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=69&yrId=2012&relid=13611> [skatīts 2013. gada 18. aprīlī].
4. Aizturēta grupa par norēķinu karšu informācijas zādzībām Rīgā. Valsts policija, 2010. gada 25. marts. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=69&yrId=2010&relid=12279> [skatīts 2013. gada 26. jūnijā].
5. Ar viltotām maksājumu kartēm izņem naudu no bankomātiem. Valsts policija, 2012. gada 20. februāris. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=69&yrId=2012&relid=13411> [skatīts 2013. gada 16. septembrī].
6. Ar viltotu karšu palīdzību no bankomātiem izņem vairākus tūkstošus latu. Valsts policija, 2012. gada 20. janvāris. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=69&yrId=2012&relid=13366> [skatīts 2013. gada 16. septembrī].
7. Brīdina par 'Galactico' vārdā sūtītajiem krāpnieku paziņojumiem internetā. Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/bridina-par-galactico-var-da-sutitajiem-krapnieku-pazinojumiem-interneta.d?id=43718020> [aplūkots 2013. gada 10. oktobrī].
8. Eiropol Pārskats: vispārējs ziņojums par Europol darbību. Eiropas Policijas birojs, 2011. pieejams internetā: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/lv_europolreview.pdf [aplūkots 2012. gada 10. maijā].
9. 2011. gadā fiksēti 20 gadījumi, kad uz bankomātiem uzliktas ierīces karšu datu nolasīšanai. Pieejams: <http://www.irliepaja.lv/lv/raksti/kriminals/pern-fikseti-20-gadijumi-kad-uz-bankomatiem-uzliktas-ierices-karsu-datu-nolasisanai/> [aplūkots 2012. gada 10. maijā].
10. 4. Latvijas maksājumu statistika. Latvijas Banka, 2013. Pieejams: <http://www.bank.lv/statistika/datu-telpa/galvenie-raditaji/latvijas-maksajumu-statistika> [aplūkots 2013. gada 20. oktobrī].
11. Valsts policijas 2005. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/Fish/Publ_parskats_2005.doc [skatīts 2013. gada 10. septembrī].
12. Valsts policijas 2006. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/Fish/publ_parskats_2006.doc [skatīts 2013. gada 10. septembrī].
13. Valsts policijas 2007. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/publ_parskats_2007.doc [skatīts 2013. gada 10. septembrī].
14. Valsts policijas 2008. gada publiskais pārskats. Pieejams: http://www.vp.gov.lv/doc_upl/publ_parskats_2008.doc [skatīts 2013. gada 10. septembrī].

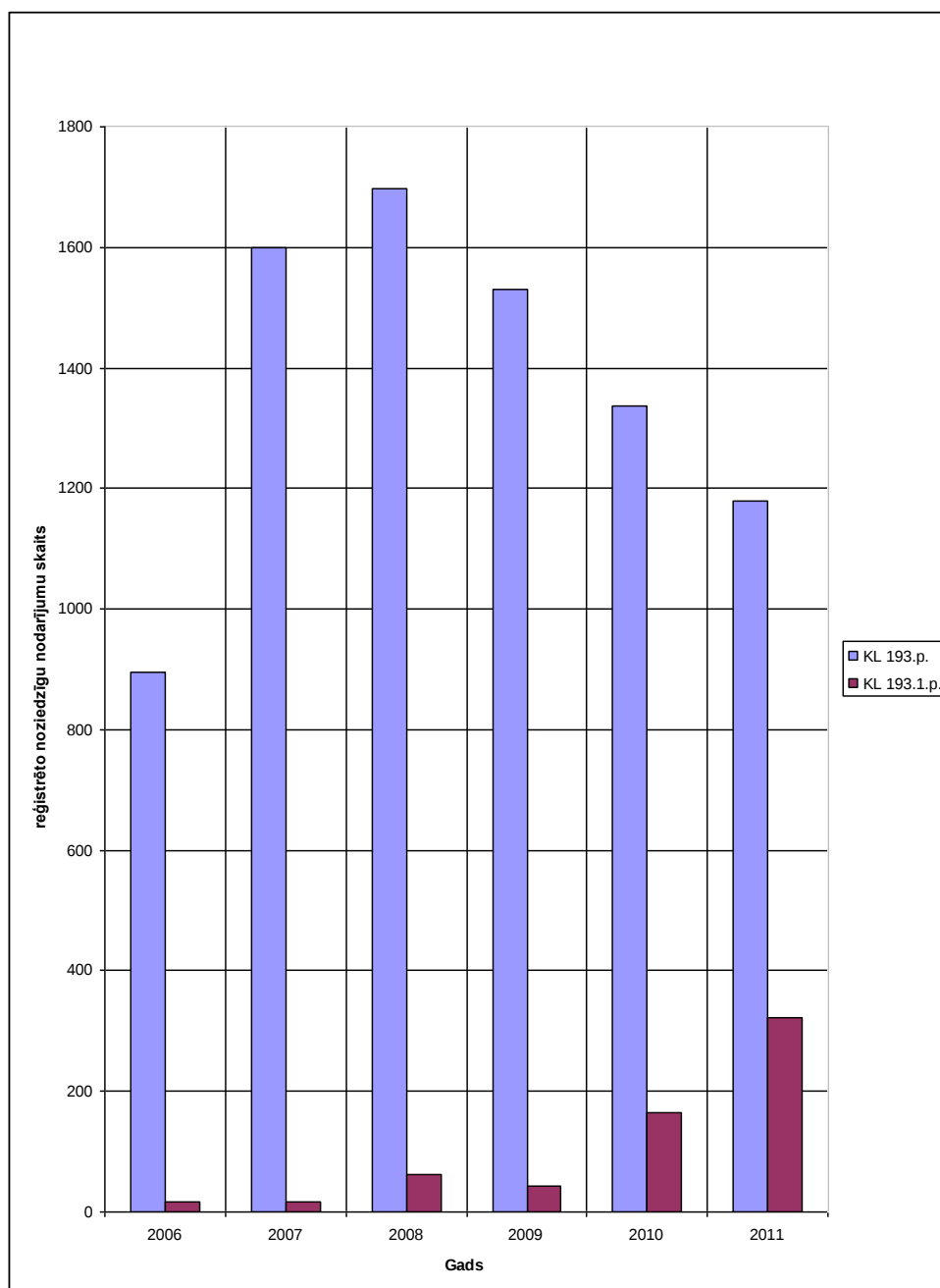
15. Annual Report 2010 of the Observatory for payment card security. Paris: Banque de France, 2011, Pieejams internetā: <http://www.banque-france.fr/observatoire/telechar/gb/2010/rapport-annuel-OSCP-2010-gb.pdf> [aplūkots 2012. gada 10. maijā].
16. Card skimming: the genuine keypad is covered with a fake, to dupe the customer. Pieejams: <https://www.europol.europa.eu/content/image/b2-card-skimming-genuine-keypad-covered-fake-dupe-customer-839> [aplūkots 2013. gada 10. augustā].
17. Commission of the European Communities. Report on fraud regarding non cash means of payments in the EU: the implementation of the 2004-2007 EU Action Plan. 2008, 22.apr., nr. SEC(2008). Pieejams: http://ec.europa.eu/internal_market/payments/docs/fraud/implementation_report_en.pdf [aplūkots 2012. gada 10. maijā].
18. Communication from the Commission - A framework for action on combating fraud and counterfeiting on non cash means of payment. Pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:1998:0395:FIN:EN:PDF> [aplūkots: 2012. gada 10. maijā].
19. Europol Review 2012. General Report on Europol Activities. Europol : European Police Office, 2013. Pieejams: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/uropolreview2012_0.pdf.
20. Internet Crime Complaint Center. Email disguised as American Red Cross phishing for credit card information www.ic3.gov/media/2005/050923.htm [skatīts 2013. gada 07. martā].
21. Zetter, K. Tracking the Russian Scammers. 31.01.2007. Pieejams: www.wired.com/politics/onlinerights/news/2007/01/71605 [skatīts 2013. gada 10. septembrī].
22. На Украине задержана группа лиц подозреваемых в карточных мошенничествах. Pieejams: <http://www.crime-research.ru/news/20.07.2005/2105/> [skatīts 2013. gada 14. septembrī].
23. Раскрыта схема хищения данных банковских карт. Pieejams: <http://vlasti.net/news/163876> [skatīts 2013. gada 27. septembrī].

Saīsinājumi

ASV	Amerikas Savienotās Valstis
ATM	Automated Teller Machine
BIN	Bank Identification Number
CID	Card Identification Number
CSC	Card Security Code
CVC	Card Validation Code
CVV	Card Verification Value
DNS	Dezoksiribonukleīnskābe
EKA	Elektroniskais kases aparāts
ISO	International Organization for Standardization
KK	Kriminālprocesa kodekss
KL	Krimināllikums
KPL	Kriminālprocesa likums
NRI	Not Received as Issued
PIN	Personal Identification Number
POS	Point of Sale
PVC	Polivinilhlorīds
SEPA	Single Euro Payments Area
SMS	Short Message Service

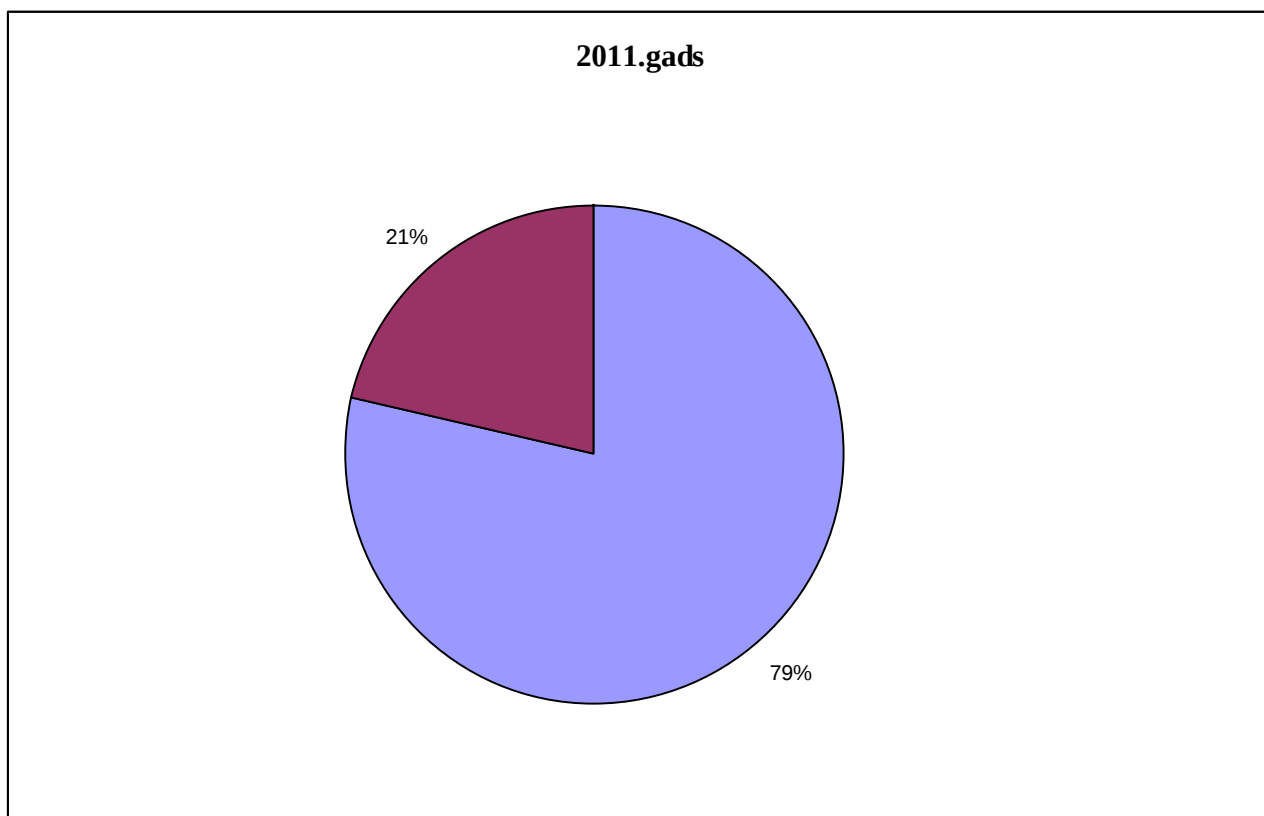
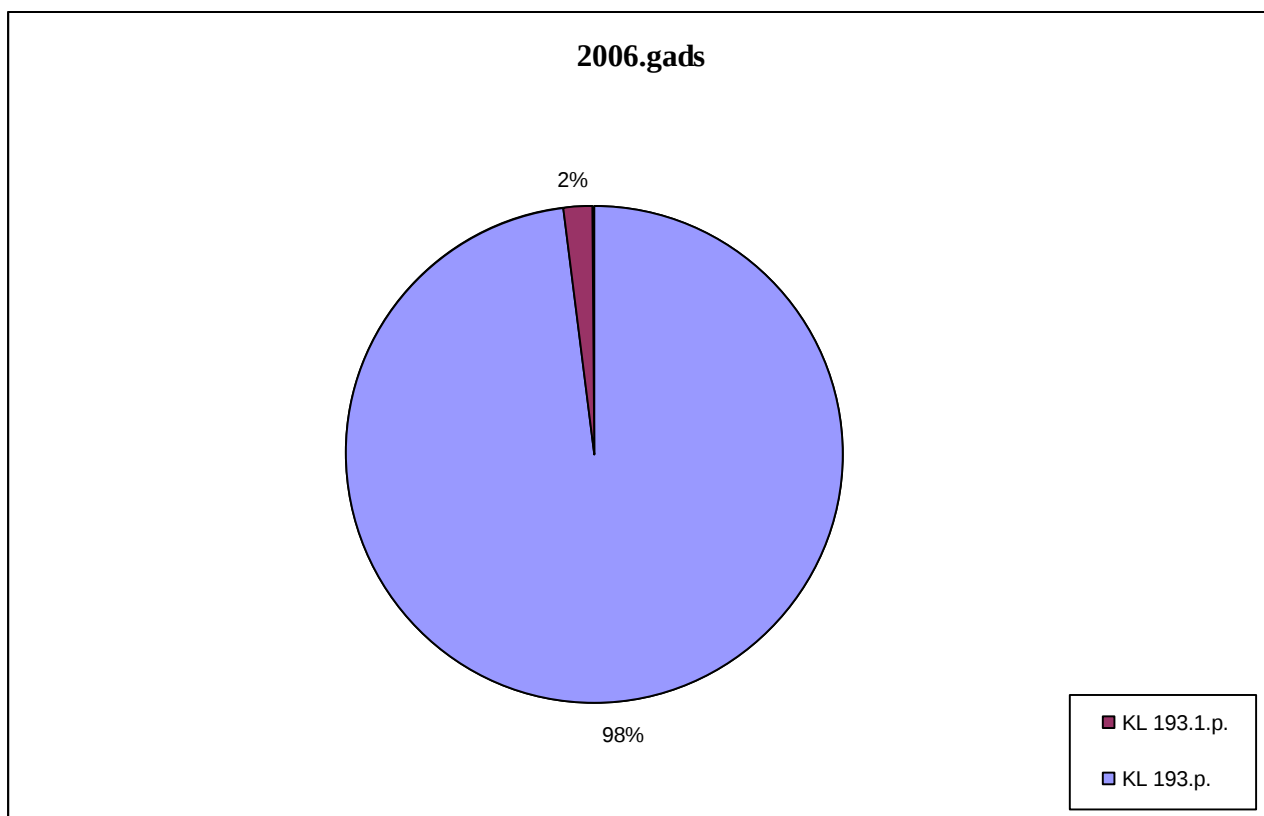
Pielikums Nr.1.

Krimināllikuma 193. un 193.¹ pantā paredzēto reģistrēto noziedzīgu nodarījumu skaits
2006.-2011. gadā

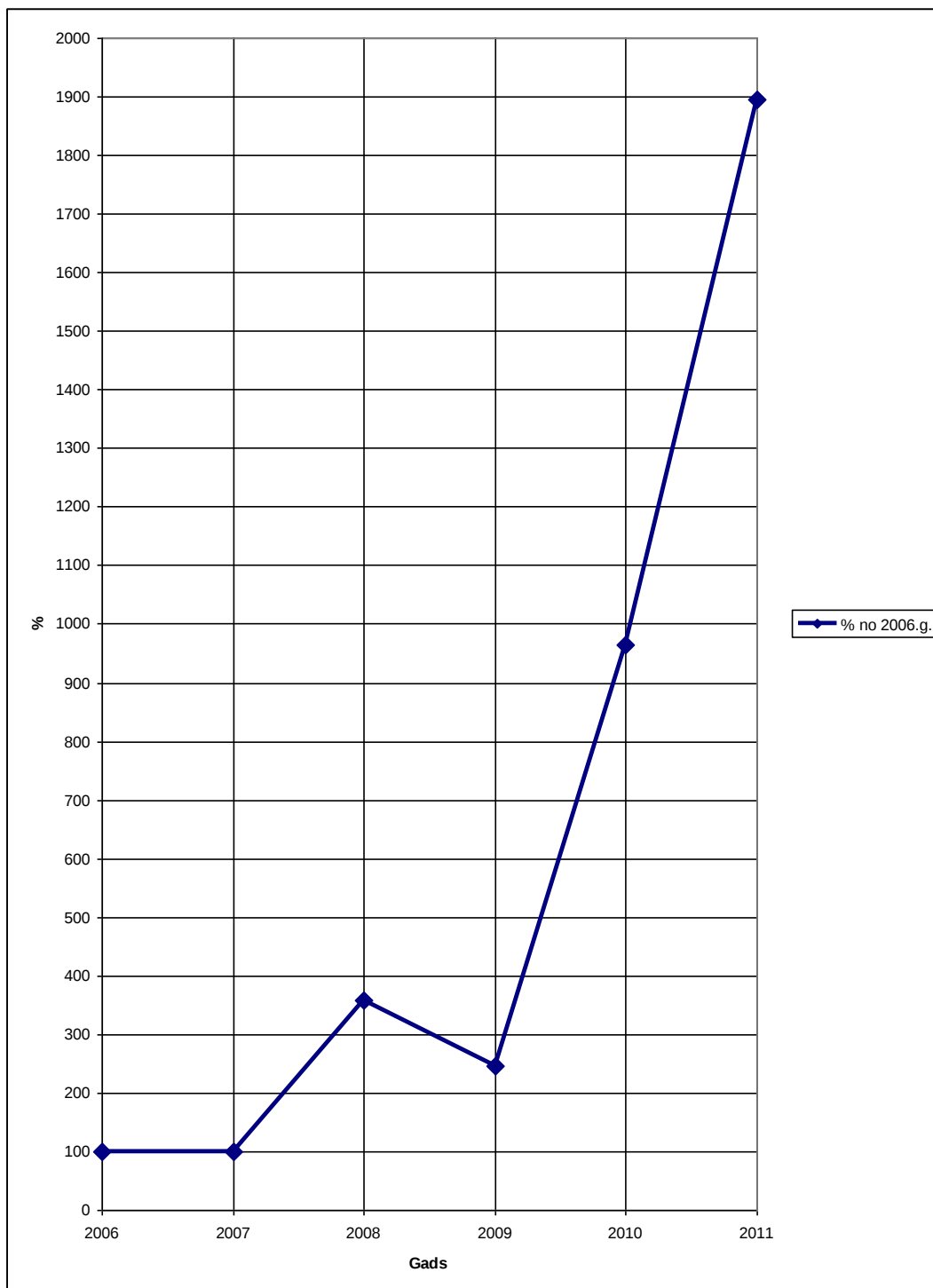
Pielikums Nr.2.

Maksājumu karšu un to datu prettiesiskās izmantošanas īpatsvars 2006. un 2011. gadā

Pielikums Nr.3.

Maksājumu karšu datu prettiesiskās izmantošanas gadījumu dinamika procentos
laika periodā no 2006. līdz 2011. gadam

Pielikums Nr.4.

Encoder jeb informācijas nolasīšanas un ierakstīšanas portatīvās iekārtas paraugs, modelis MSR206
(avots: www.tyner.com)

Pielikums Nr.5.

Embosēšanas iekārta, Modelis CCS 300

(avots: www.tyner.com)

Pielikums Nr.6.

Programmatūras dialoga lodziņa paraugs, programma *CC Helper*, versija 0.99.

CC Helper v.0.99

Settings | BIN Explorer | ABA Routing | ZIP Navigator

Automatic CC / BIN parsing

Read CC / BIN number from file: Browse Parse as: CC number (16 digit) Parse

BIN query

BIN: from to Business ID: CC Type1: Credit CC Type2: VISA CLASSIC Bank Name: household Search! Clear Fields

Country will be implemented in the nearest future

Total records: 69

BIN	Business ID	CC Type1	CC Type2	Bank Name	Bank Address
403000	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
403001	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
403002	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
403010	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
403012	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
403013	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
403065	10001308	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank, F.S.B.	Wood Dale, Illinois
403200	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
403201	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
404615	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
406096	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
412179	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
412201	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
412202	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada
412203	10029621	Credit	VISA CLASSIC	Household Bank (Nevada), N.A.	Las Vegas, Nevada

Clear list Save list

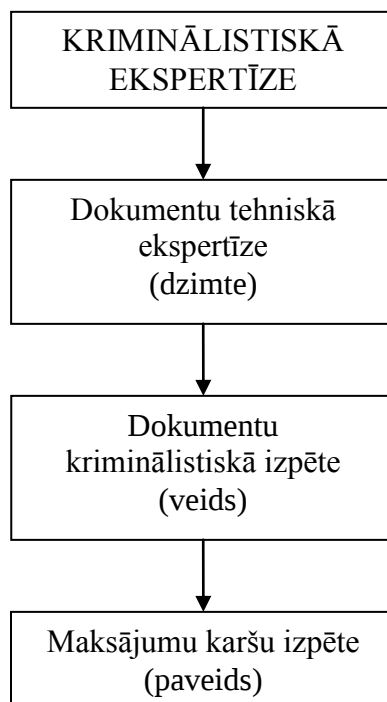
Pielikums Nr.7.

Izmeklēšanas subjekta sadarbības veidi

KRIMINĀLPROCESUĀLĀ	NEKRIMINĀLPROCESUĀLĀ
Starptautiskā sadarbība	
Tiesiskās palīdzības lūgumi	Pieprasījumi Eiropolam un Interpolam
Sadarbība ar operatīvās darbības subjektu	
- Speciālo izmeklēšanas darbību veikšana - Dalība procesuālajās darbībās	Apmaiņa ar kriminālprocesā un operatīvās izstrādes lietā esošajām ziņām
Sadarbība ar speciālistiem	
- Iesaistīšana izmeklēšanas darbībās - Iesaistīšana speciālajās izmeklēšanas darbībās - Ekspertīžu noteikšana - Kompetentās iestādes atzinuma došana	konsultācijas
Sadarbība ar citām izmeklēšanas iestādēm	
- Atsevišķo procesuālo uzdevumu izpilde - Kriminālprocesuālo lēmumu izpildes nodrošināšana	Informācijas apmaiņa
Sadarbība ar citām valsts un pašvaldības iestādēm un citām juridiskām personām	
- Ziņu izprasīšana - kriminālprocesuālo lēmumu izpildes nodrošināšana - Kompetentās iestādes atzinuma došana	Informācijas apmaiņa

Pielikums Nr.8.

Maksājumu karšu ekspertīzes vieta kriminālistisko ekspertīžu vidū

Pielikums Nr.9.

Latvijā izdoto maksājumu karšu skaits, izvietoto POS terminālu skaits un izvietoto ATM skaits

(avots: Latvijas Banka, www.bank.lv)

Latvijā izdoto karšu skaits uz gada beigām	
2002	863 530
2003	1 125 920
2004	1 318 097
2005	1 704 959
2006	2 044 171
2007	2 369 454
2008	2 516 675
2009	2 476 524
2010	2 426 881
Latvijā izvietoto POS terminālu skaits katra gada beigās	
2002	8 326
2003	10 268
2004	11 829
2005	13 784
2006	16 211
2007	20 555
2008	23 282
2009	23 836
2010	23 857
Latvijā izvietoto ATM skaits uz gada beigām	
2002	842
2003	868
2004	875
2005	877
2006	952
2007	1 147
2008	1 274
2009	1 320
2010	1 361

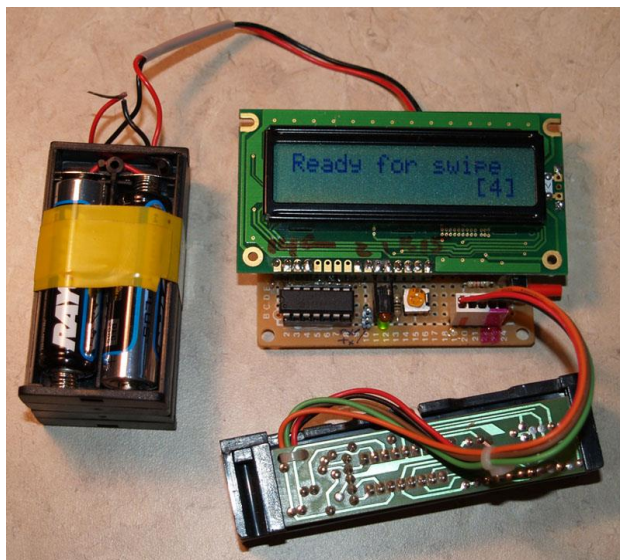
Pielikums Nr.10.

Norēķinu karšu izgatavošanas procesā izmantojamas PVC loksnes

Pielikums Nr.11.

Paštaisīta ierīce maksājumu karšu elektronisko datu nolasīšanai

Pielikums Nr.12.

Nestandarta izmēra un dizaina maksājumu kartes
(attēlu avots: SIA „First Data”)

